

Серія II. — «ЗАПИСКИ ЧСВВ» — Секція I.
Series II. — «ANALESTA OSVM» — Sectio I.

ІСИДОР І. ПАТРИЛО, ЧСВВ

ДЖЕРЕЛА І БІБЛІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Р И М 1975

PP. BASILIANI - VIA S. GIOSAFAT 8 (AVENTINO)

« ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI »

(Series II)

Ex Sectione I-ma - « OPERA »:

1. WOJNAR M., OSBM, *De regimine Basilianorum Ruthenorum a Metropolita Josepho Velamin Rutzkyj instauratorum, Romae* 1949, pp. XX - 218.
2. SOLOWIJ M., OSBM, *De reformatione liturgica Heraclii Lisowskyj (1784-1809), Romae* 1950, pp. XII - 128.
30. GLINKA LUIGI, *Gregorio Jachymowyc - Metropolita di Halyč ed il suo tempo (1840 - 1865), Roma* 1974, pp. XXXVIII, 368.
31. КУПРАНЕЦЬ О., ЧСВВ, *Православна Церква в Міжвоєнній Польщі (1918 - 1939), Рим* 1974, стор. XXXII, 236.

(sequitur)

Ex Sectione II-a : ANALECTA (periodica-miscel.)

- Vol. I, fasc. 1, 2-3, 4: Romae 1949, 1950, 1953 (pp. 680)
- Vol. II, fasc. 1-2, 3-4: Romae 1954, 1956 (pp. 578)
- Vol. III, fasc. 1-2, 3-4: Romae 1958, 1960 (pp. 640)
- Vol. IV, fasc. 1-2, 3-4: Romae 1963, 1963 (pp. 572)
- Vol. V, fasc. 1-4: Romae 1967. XIV, 420 (reeditio ex s. I)
- Vol. VI, fasc. 1-4: Romae 1967, (XVI, 608) (Josaphatiana)
- Vol. VII, fasc. 1-4: Romae 1971 (pp. 572)
- Vol. VIII, fasc. 1-4: Romae 1973 (pp. 400)
- Vol. IX, fasc. 1-4: Romae 1974 (pp. 420)

(sequitur)

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI
СЕКЦІЯ I СЕСТІО

Серія II. - « ЗАПИСКИ ЧСВВ » - « ANALECTA OSBM » - Series II.

Секція I Sectio

ПРАЦІ - OPERA

том XXXIII vol.

Ісидор І. Патрило, ЧСВВ
ДЖЕРЕЛА І БІБЛІОГРАФІЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Is. I. PATRYLO, OSBM
FONTES ET BIBLIOGRAPHIA
HISTORIAE ECCLESIAE UCRAINAE

Р и м 1975 R o m a e

Серія II. — «ЗАПИСКИ ЧСВВ» — Секція I.
Series II. — «ANALESTA OSBM» — Sectio I.

ІСИДОР І. ПАТРИЛО, ЧСВВ

ДЖЕРЕЛА І БІБЛІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Р И М 1975

PP. BASILIANI - VIA S. GIOSAFAT 8 (AVENTINO)

Текст гл. також в:
«ЗАПИСКИ ЧСВВ», с. II, том VIII, Рим 1973 і том IX, Рим 1974: Бібліографія.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Від 50 років «Записки Чина св. Василія Великого» ведуть окремий відділ «Бібліографія», подаючи майже періодично бібліографічні огляди і нотатки публікацій, які заторкають історію Церкви. В другій своїй серії (від 1949 р.) вони деколи подавали і ретроспективні огляди таких публікацій за довші роки. Виглядало підходящим і корисним з нагоди 50-ліття їх появи (1924-1974) подати повніший огляд «Джерел і Бібліографії історії Української Церкви», щоб відзначити тематику «Записок ЧСВВ» взагалі, а їх бібліографічний відділ зокрема. Цієї праці піднявся їх співредактор, о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ, публікуючи такий огляд у VIII-IX томах (1973-1974) «Записок».

Та вага і користь, а то й практичний вжиток такого огляду для наукового світу дораджував опублікувати його окремою книгою в I-ій секції: «Праці» (ч. XXXIII), додаючи відповідні списки авторів і покажчик імен і речей, для кращого користування заінтересованим. Ось так здійснився задум цієї книги.

Коли прочитати чи лише переглянути зміст цієї праці, то зразу треба ствердити, що це фактично 1138 коротких описів-рецензій на майже 1400 появ на історично-церковні теми, в яких автор докладно описує зміст появи-твору, подаючи докладно ім'я автора, заголовок твору, число томів (головно при джерелах), сторінок, наявність покажчиків, рецензій, пов'язаних з їх появою причинків і доповнень та даючи коротеньку оцінку чи радше опис змісту. Всі ці елементи цієї праці вчиняють її зокрема цінною для істориків, яким не раз недоступні самі книги, і вони мусять їх цитувати лише з третіх рук, деколи не маючи і повного заголовка, та загального змісту.

Як зазначає Автор у Вступі, його праця і неповна, і не може бути такою: її треба завжди доповняти новими і давніми позиціями, мірою їх появи чи відшукування. А вже треба передусім пам'ятати, що багато цінного матеріалу знаходиться в давніших і новіших фахових чи припадкових журналах, які в цей огляд не свій-

или, з-за їхнього числа, розпорошення та недоступности. Думаємо, що читачі цього огляду, маючи загальну канву, можуть ними її доповнити за своєю спромогою чи знанням, а колись може появиться і її друге доповнене видання, як у цьому зайде потреба, спромога та нагода, чого і бажаємо нашій церковній історіографії.

Автор, з рацій технічних і практичних, у деяких розділах, де цього заіснувала потреба, подав бібліографію писану латинською азбуккою — окремо та виготовив для практичної вигоди і відповідний спис авторів (стор. 361-4), полекшуючи так орієнтацію в цілості.

Друк цієї праці на чужині, в Італії, зумовив у дечому і її форму, із-за браку відповідних шрифтів у Римі в сучасних обставинах. Тут маємо наприклад таку конечність як друкування деяких авторів (гл. Wołuniak, Załęski) замісним способом, із-за браку відповідних букв у прийнятому шрифті (MAJUSCOLETTO). Та це лише дуже маленька скількість випадків, які буде легко доповнити кожному заінтересованому.

Це лише загальні пояснення до появи цієї праці, яка вимагала від Автора багато труду, шукання, переглядання стільки книг; тому й читачі це як слід зрозуміють та оцінять і дадуть вдячну позитивну критику того, що в книзі знаходиться, вибачаючи ненамірені браки чи розуміючи правильно те, чого в праці нема чи не могло бути.

Видавництво «Записки ЧСВВ» з вдоволенням віддає працю о. Ісидора І. Патрила в руки істориків, як річ корисну.

Рим, 25 березня 1975.

Видавництво «Записки ЧСВВ»

ВСТУП

В сучасних обставинах історики Української Церкви, в Україні і поза нею, мають не малі труднощі користуватись, а то навіть бачити те, що було досі оприлюднено з історичних джерел та написано про минуле Укр. Церкви. Тому ми вважали корисним подати загальний огляд Джерел і Бібліографії історії нашої Церкви та мірою нашої спромоги та людської обмежености, зробити доступним принаймні загальний вгляд у цю скарбницю, подаючи його в цьому виданні, як інструмент праці сучасним історикам. Проживаючи в Римі, нам здавалось, що маємо до того далеко більші можливості, як інші історично-церковні письменники, розсіяні в світі, як теж навіть і в Батьківщині. Багато ж, зокрема чужинців, які цікавляться укр. церковною історією, може навіть і не підозрівають, скільки то матеріялу, джерельного чи бібліографічного жде совісного дослідника, який забирається заглянути в українське церковне минуле. Тому, при найкращих не раз намірах, появляються твори та писання і неповні, й однобічні чи й такі немов би від них починався український церковно-історичний процес та його відтворювання.

Правдиве ж відтворювання минулого, історії, не є ніколи вільною поезією. Воно має свої об'єктивні корективи в джерелах, які до нас дійшли, а його об'єктивним мірилом є більше чи менше наближення до історичної дійсности. Писані чи речеві джерела мають у цьому свою незаступиму вагу, а думки чи й обосновані здогади істориків цей процес відтворювання тільки наближають до більше чи менше досконалої форми, хоч вона ніколи не є і не буде завершена. Тому це змагання триває і триватиме та оправдує все нові й нові зусилля істориків.

Досі не було в нас загальної бібліографії української Церкви, а появлялися тільки час-до-часу частинні бібліографічні огляди. Найбільше уваги цій ділянці присвячував В. Заїкин (пор. «Записки ЧСВВ» 1927, т. III, стор. 425-431; «Елпіс» III, Варшава, 1927, стор. 102-111; «Зап. ЧСВВ» 1932, т. IV, стор. 431-455 та 455-459, як теж т. VI, стор. 338-343).

Досить багато і до історії Церкви зібрав М. Чуватий у своїй праці: *Literatur der ukrainischen Rechtsgeschichte in den Jahren 1919-1929* («Przewodnik Hist.-Prawny», Lwów 1930, I, 162-179, 263-283, 388-411), яка вийшла теж окремою відбиткою 1931 р., стор. 63 (пор. рецензію-доповнення В. Заїкина у згаданому вище IV томі «Зап. ЧСВВ») та В. Біднов: *Дослідження церковної історії в православних країнах* — *Кремянець* 1931, стор. 20, відбитка з журналу «Духовний Сіяч» (пор. рец. В. Заїкина в тому ж IV т. «Зап. ЧСВВ»).

Матеріали до церк. історії знаходяться теж у загальних бібліографічних оглядах І. Левицького, І. Каліновича, В. Дорошенка, Д. Дорошенка, І. Кривецького, Д. Бучинського, Є.Ю. Пеленського, І. Крип'якевича за роки 1921-1926 і М. Кордуби за рр. 1927-8 (*Littérature Historique Soviétique-Ukrainienne*. Harvard Series in Ukrainian Studies. München, W. Fink Verlag 1972, pp. LVI+365 - на стор. 320-6 цього видання).

Досить багато матеріалу й до історії Української Церкви подано теж у чужих бібліографічних оглядах, передусім у польських та давніших російських (Т. Титов, А.В. Каргашев і С. Голубев).

За період до 18 сторіччя дуже багато матеріалу теж до церковної історії знаходиться у наступних виданнях: *Українські Письменники. Біо-Бібліографічний Словник*. Том I: Давня Укр. Література (XI-XVIII ст.ст.). Уклав Л.Б. Махновець. Київ, Державне видавництво художньої літератури, 1960, с. 980; И.У. Будовниц, *Словарь Русской, Украинской, Белорусской Письменности и Литературы до XVIII века*. Москва, Академия Наук СССР, 1969, с. 398.

В обох виданнях, зокрема у першому, зібрано багато відомостей про авторів та їхні твори, часто навіть короткі цитати, як листи тощо, подаючи де й коли вони були оприлюднені та ким були вже опрацьовані чи принаймні тільки згадані та зазначені.

З чужих видань годиться ще згадати іспанську бібліографію до всіх східних Церков, католицьких і православних: *Iglesias de Oriente. Repertorio Bibliografico*. Santander, ed. Sal Terrae 1963, pp. 742. У цьому виданні подано теж бібліографічний огляд до Укр. Церкви — к. 100 позицій, хоч, на жаль, під різними й дивними гаслами, а навіть і під чужими. Але в ньому взято до уваги тільки видання, які появилися в західних мовах.

Ця, отже, праця буде першою спробою такого загального огляду історіографічних джерел та бібліографії, хоч вона теж не буде повною ні досконалою — бо це справа не легка, навіть коли йдеться

про публікації, до яких ми в нашому огляді обмежуємося, залишаючи боком ще численні не опубліковані джерела. При тому ми обмежуємося тільки до тих видань, які нам доступні. Інші, хоч знані, не реферуємо, хіба винятково і, звичайно, без подрібнішого опису.

У цьому огляді обмежуємось теж тільки до самої *історії Церкви*, поминаючи праці з ділянки церковного мистецтва, культури, письменства, літургії, права тощо, хіба що деякі з них мають ближче відношення й до самої церковної історії. Теж, за винятком кількох видань, не реферуємо загальних історичних праць, хоч вони, між іншими, узгляднюють теж історію Церкви.

Після деяких праць подаємо ті рецензії, які ми зустріли при збиранні бібліографічного матеріалу, не мавши, однак, окремого наміру зібрати їх повністю.

Реферуємо теж тільки історичні статті, які були поміщені в наукових журналах та збірниках, поминаючи всі газети та популярні журнали й збірники.

Більшетокові видання документів звичайно значимо одним номером та подаємо спільний для всіх огляд. Новим номером, з окремим теж описом, значимо тільки ці томи, які з іншими не були пов'язані ні спільним заголовком ні теж тематично. Теж, за винятком перших більших збірок документів у I розділі, які ставимо разом, всі інші подаємо в поазбучному порядку.

За своєю вагою та значенням наш огляд ділимо на дві частини та більше розділів, збираючи, з технічних рацій, окремо праці й публікації кириличної та окремо латинської азбуки, хоч ми свідомі того, що цим дещо утруднюємо зручність консультації цього огляду.

У такій формі віддаємо цю працю у руки тим, що схочуть нею покористуватися. Сподіємося, що буде вона багатьом, зокрема початківцям, чималою допомогою, щоби могли запізнатися з тим, що досі вже появилася на поодинокі теми та в підшуканні матеріалів у своїх дослідях і працях.

Не є ця праця закінчена і ніколи нею не буде. Все буде можна і треба її доповнити і тим, що не ввійшло ще в цьому огляді, а зокрема новими виданнями, яких останніми часами все більше появляється.

Автор

С К О Р О Ч Е Н Н Я

Бог. Вѣстникъ	— Богословскій Вѣстникъ — Сергіевъ-Посадъ.
Вѣстникъ Ю.З.Р.	— Вѣстникъ Юго-Западной Россіи — Кіевъ-Вильна.
Зап. Н.Т. в Кіеві	— Записки Укр. Наукового Товариства в Кіеві.
Зап. Н.Т.Ш.	— Записки Наукового Товариства імени Шевченка — Львів.
Зап. ЧСВВ	— Записки Чина Святого Василя Великого — Львів-Рим.
Журналь мин.нар.просв.	— Журналь министерства народнаго просвѣщенія — С. Петербургъ.
Изв. имп. Ак. Н.	— Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи Наукъ — С. Петербургъ.
К. Ст.	— Кіевская Старина — Кіевъ.
Пор.	— Порівнай.
Прав.	— Православний.
Прав. Собесѣдникъ	— Православный Собесѣдникъ — Казань.
Рец.	— Рецензія.
Сб.отд.р.яз. и слов.	— Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности російской Академіи Наукъ — С. Петербургъ.
Слб	— Санктъ Петербургъ.
ТКДА, Тр.К.Д.А.	— Труды Кіевской Духовной Академіи — Кіевъ.
УВУ	— Український Вільний Університет.
Унив. Извѣстія	— Университетскія Извѣстія — Кіевъ.
Хр. Чт.	— Христіанское Чтеніе — С. Петербургъ.
Чт. общ. Моск. унив.	— Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ — Москва.

- Чтенія общ. Нестора — Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора Лѣтописца — Кіевъ.
- Analecta OSBM — Analecta Ordinis S. Basilii Magni — Lviv-Roma.
- Kwartalnik Hist. — Kwartalnik Historyczny — Lwów.
- Or. Christ. Per. — Orientalia Christiana Periodica - Roma.
- Przewodnik N. i Lit. — Przewodnik Naukowy i Literacki — Lwów.
- Recenzija — A Review of Soviet Ukrainian Scholarly Publications. Harvard Ukr. Research Institute — Cambridge, Mass., U.S.A.

Частина I.

Джерела
до історії Української Церкви

I.

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1. - ЗАГАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ

1. - *АКТЫ ИЗДАВАЕМЫЕ КОММИССИЕЮ ВЫСОЧАЙШЕ УЧРЕЖДЕННОЮ ДЛЯ РАЗБОРА ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ ВЪ ВИЛЬНѢ*. Вильна, изд. Археографическая Коммиссія, 1865-1908.

Том I, Акты проясняющіе элементъ православія въ западномъ краѣ,
стор. 24+377.

Усі акти взято з земського суду у Гродні, з рр. 1585-1795. З них 40 відноситься до історії Церкви, а 59 до загальної історії. По найбільшій часті це грамоти та привілеї королів, фундації, записи тощо, однак майже всі для осіб та інституцій на білоруських землях. Вступ до цього тому написав П. Кукольник, з коротким введенням до історії Литви та самих документів.

2. - *Том II*, стор. 10+361.

Акти вийнято з міського суду у Бересті. У цьому томі поміщено 55 документів до історії Укр. Церкви з рр. 1431-1796. Як у першому томі, це переважно грамоти та привілеї великих князів та королів для православного й католицького духовенства, та записи й фундації.

3. - *Том III*, стор. 20+413.

З цього на 267 сторінках поміщено 154 документи до історії Берестейської єпархії, починаючи з 1401 року, кінчаючи 18 сторіччям. Акти взято з земського суду у Бересті. Багато з них це знову ж таки записи для різних церков та монастирів, у великій біль-

шості з'єдинених, інші ж мають відношення до церковної боротьби та загального церковного життя. Вступ про історію самого Берестя, міста та єпархії написав Я. Головацький. Показчик імен до перших трьох томів поміщено щойно при кінці IV тому, хоч він сам не має відношення до Укр. Церкви.

4. - *Том VI*, стор. 69+593+77.

У ньому поміщено акти судів Берестя та магдебургій Берестейської, Кобринської і Каменецької. З Берестейської магдебургії 44 документи з церковного життя, з рр. 1637-1700; з Кобринської 27, усі з 18 сторіччя, крім чотирьох перших (1524, 1549, 1684, 1687); з Каменецької 6, теж усі з 18 сторіччя. Майже всі відносяться до Берестейської єпархії. Вступ написав І. Спрогис. При кінці великий показчик імен.

5. - *Том VIII*, стор. 25+652+83.

Акти взято з міського суду у Вильні. Частина з них, 107 документів на 267 сторінках та 19 в Додатку, відносяться до церковної історії за рр. 1577-1780. Переважно це акти до історії монастирів Пресв. Трійці та Св. Духа й інших, а теж до історії релігійної боротьби. Вступ написав І. Спрогис.

6. - *Том IX*, стор. 21+591+57.

Акти Виленського земського суду за рр. 1493-1795. На 195 документів 164 відносяться до церковної історії. Це привілеї і грамоти королів, записи церквам і монастирям, документи до релігійної боротьби, а передусім до історії двох визначних монастирів: Пресв. Трійці та Св. Духа. На стор. 3-15 інвентар нерухомого майна Полоцької архієпархії з 1618 р., при передачі Архієсп. Йосафатові Кунцевичеві.

7. - *Том XI-XII*, стор. 41+545+69; 40+651+67: *Акты относящиеся къ исторіи Западно-Русской Церкви.*

В XI томі оприлюднено 166 документів за роки 1398-1749. Один з них відноситься до XIV, два до XV, 20 до XVI, 86 до XVII

і 57 до XVIII сторіччя. Всі вони відносяться до церковної історії української та білоруської Церков. Частина з них це різні фундації й записи для церков та монастирів, інші представляють економічну сторінку єпархіяльного й чернечого духовенства, а ще інші релігійно-церковну боротьбу. Вступ до цього тому виготовив К. Снитко, даючи введення до цілої збірки й описуючи зокрема поодинокі церкви та монастирі.

В XII томі оприлюднено 136 документів. З них 99 продовжують збірку з попереднього тому, за роки 1750-1787, і всі відносяться до церковної історії, передусім до історії монастирів і церков та релігійної боротьби. Дальших 23 документи до історії протестантизму й кальвінізму на білоруських землях, за роки 1609-1729, і вкінці 14 документів з духовними завіщаннями за роки 1612-1797. Вступ до цього тому приготував И. Спрогис.

В обох томах всі документи друкуються в оригіналах, переважно в польській мові, даючи перед кожним з них короткий зміст. Всі документи теж зібрано при кінці кожного тому, з коротким змістом. Добрі покажчики імен осіб, місцевостей та предметний закінчують оба томи, які опрацьовано під головством Я. Головацького. Такі ж документи до церковної історії продовжуються в XXXIII томі (див. ч. 11), але передусім тільки до Підляшшя.

8. - Том XIV, стор. 43+552.

У цьому томі оприлюднено Акти головного Литовського суду з років 1637-1686. У ньому зібрано 298 документів про церковні й монастирські добра, католицькі й православні.

9. - Том XVI, стор. 142+704: *Документы относящиеся къ истории церковной Унии въ Россіи.*

Довший вступ про церковну Унію, з православного становища, написав Ю. Крачковський (стор. 15-142). У томі усіх документів 296. Важливіші з них: 113 державних декретів і законів (1772-1839), 84 папських письм (1595-1839), 42 письма митрополитів, єпископів та монаших настоятелів (1775-1833), теж до церковної боротьби й «навернення» уніятів. На початку спис усіх документів з коротким змістом, при кінці добрий покажчик імен осіб та місцевостей. Документи усі в оригіналах.

10. - *Том XIX, XXIII, XXVII*, стор. 176+405; 214+399; 130+411: *Акты относящиеся къ исторіи бывшей Холмской епархіи.*

У XIX т. — 461 документів, які всі відносяться до історії Холмської єпархії за рр. 1428-1603. Їхнє продовження знаходиться в т. XXIII — за рр. 1604-1691, а закінчення в т. XXVII — за рр. 1692-1756. В обох останніх томах майже всі документи знову ж мають пряме відношення до історії тієї ж єпархії; усі вони взяті з актів Холмського міського суду. Це різні урядові грамоти, завіщання, записи, звіти з засідань соймиків та їхні рішення, документи з релігійної боротьби та економії церков і монастирів. Більші вступи-студії до всіх трьох томів опрацював В. Площанський, подаючи за відносний період історію Холмської єпархії та життєписи єпископів українських, католицьких і православних, як теж латинських. Всі документи друкуються в оригіналах, переважно в лат. та польській мовах, даючи до кожного короткий зміст. При кінці усіх томів додано добрий покажчик імен осіб, місцевостей та предметний.

11. - *Том XXXIII*, стор. 84+567: *Акты относящиеся къ исторіи западно-русской Церкви.*

У цьому виданні поміщено 293 документи за рр. 1443-1663, які відносяться до історії Церкви, передусім Підляшшя: це королівські грамоти й привілеї для церков та монастирів, дотації, записи, інвентарі та судові акти церковних осіб, головню відносно церковних дібр. У вступі, на стор. 17-84, Дм. Довгялло описує саме Підляшшя, його церковну історію, а теж історію церков у всіх місцевостях, які згадуються в документах — до 17 сторіччя. Том закінчується добрим покажчиком імен осіб, місцевостей та предметним. Усі документи в оригіналах.

Документи до історії Укр. Церкви знаходяться теж в інших томах, але в меншій кількості, або не відносяться безпосередньо до Укр. Церкви.

12. - *Акты относящиеся къ исторіи Западной Россіи.* С. Петербургъ, изд. Археографическая Коммисія, 1846-1853, тт. I-V.

Том I, стор. 5+375+24+15, за роки 1340-1506.

Том II, стор. 3+405+15+14, за роки 1506-1544.

Том III, стор. 8+317+17+14, за роки 1544-1587.

Том IV, стор. 8+529+26+20, за роки 1588-1632.

Том V, стор. 7+288+ 7+32, за роки 1635-1699.

Усі документи в оригіналах, інші тексти в російській мові. Головним редактором усіх томів був Г. Григорович, який до кожного подав короткий вступ. У кожному з них велика кількість документів відноситься теж до історії Укр. Церкви. Найменше їх ще в I томі, однак вони важливі: між ними грамота кн. Витовта про відділення Київської митрополії від Московської, поставлення митр. Г. Цамвлака і 27 княжих та королівських грамот для митрополитів та інших духовних чинів, як теж заповнення прав для східного духовенства і Церкви.

У II томі на всіх 244 документів третина церковних. Між ними королівські та княжі грамоти митрополитам, єпископам та архимандритам, забезпечення прав та дібр церквам і монастирям, церковні судові справи, а 8 з них з церковної ділянки в Галичині, в рр. 1526-1540.

У III томі на всіх 167 документів більша частина з церковної історії. Крім продовження тих, що і в попередньому томі, знаходяться в ньому 3 патріярші грамоти з 1583, 1586 і 1587 років (патр. Єремії і Йоакима), 3 грамоти церковних Братств з 1579, 1582, 1584 і 5 документів з церковної історії Галичини, з 16 сторіччя.

IV том з 324 документами майже в цілості присвячений церковним справам, продовжуючи ті самі документи, як і в попередніх томах. Замітніші з них: 7 патріярших грамот, багато письм та грамот духовних властей щодо внутрішнього церковного життя, до історії Унії, діяльності церковних Братств, про союз православних з протестантами і 2 послання кн. Острозького.

Том V, на всіх 278 документів, третьою відданий церковним справам, продовжуючи далі ці ж самі документи, хоч в більшості він присвячений уже козацьким справам. У всіх документах подані численні примітки та пояснення.

13. - *Акты относящиеся къ исторіи Южной и Западной Россіи.*
С. Петербургъ, изд. Археографическая Коммиссія, 1863, 1865, 1861, 1863, 1867, тт. I-V.

Том I, стор. 2+301+15; документів 238 — за рр. 1361-1598.

Том II, стор. 15+287; документів 164 — за рр. 1599-1637.

Том III, стор. 2+604+134+22; документів 470 — за рр. 1638-1657.

Том IV, стор. 7+276; документів 115 — за рр. 1657-1659.

Том V, стор. 8+336; 145 документів — з рр. 1659-1665.

У перших трьох томах в кожному коло 50 документів відноситься до історії Церкви, передусім багато грамот для різних монастирів та церков і на церковні гідності. У другому томі зокрема багато теж документів до Берестейської Унії, а в Додатку 4 послання І. Вишенського та єродіякона Леонтія; в третьому ж багато до історії поодиноких монастирів та їхніх зносин з Московщиною, як теж таких же зв'язків Київських митрополитів. У четвертому і п'ятому томах таких документів вже значно менше, а в дальших зовсім мало (усіх появилася 15 томів). Головним редактором був М. Костомарів. Всі документи в оригіналах; на жаль, однак, видання без покажчиків.

14. - *Акты историческіе, собранные и изданные Археогр. Коммисією. С. Петербургъ 1841-2, тт. I-V.*

Том I, стор. 4+8+551+1+43, охоплює роки 1334-1598. У ньому 5 грамот-посланий митр. Кипріяна та 5 листів митр. Йони до єпископа (пізніше митрополита) Мисала та інших єпископів — проти Флорентійської Унії і митр. Григорія. Крім того багато інших, але до історії Російської Церкви.

Том IV, стор. 4+3+565+3+8+15, відноситься до років 1645-1676. У ньому замітніший тільки Чин поставлення єпископського на 15 сторінках та кілька грамот «малоросійським» владикам і монастирям. Оба томи появилася під редакцією Івана Григоровича, який подав при кінці багато приміток та зміст кожного документу.

15. - *Дополненія къ историческимъ актамъ. С. Петербургъ, изд. Археогр. Коммисія, 1846, том I, стор. 4+400+18+14.*

У першому томі поміщено 232 документи, починаючи з Уставу св. Володимира — до 1613 р. У ньому багато до церковної історії, але мало до історії Укр. Церкви. Замітніші між ними два листи (1458-1461) до Ісидорової Унії і чотири послання митр. Фотія (1410-1431). В інших томах до історії Укр. Церкви ще менше; дещо більше до історії єпархій, церков і монастирів в томах 7, 9 і 10. Всі документи з короткими поясненнями, а при кінці спис усіх з коротким змістом, але без покажчиків. Перший том появилася під редакцією Я. Бердникова.

16. - *АРХЕОГРАФИЧЕСКИЙ СБОРНИКЪ ДОКУМЕНТОВЪ ОТНОСЯЩИХСЯ КЪ ИСТОРИИ СЪВЕРО-ЗАПАДНОЙ РУСИ*. Вильна, изд. при управленіи Виленскаго учебнаго округа, 1867-1904, тт. I-XIV.

Том I, стор. 10+409, за роки 1406-1736.

На 167 документів 53 відносяться до церковної історії, передусім до церковних дібр та релігійної боротьби, зокрема на півн.-зах. землях. Великий покажчик імен знаходиться, разом для всіх перших 5 томів, при кінці п'ятого тому. Документи подаються в оригіналах і щойно від шостого тому при польських дається теж російський переклад; при латинських документах — тільки ширший зміст.

17. - *Том II*, стор. 15+258+101+27.

Майже всі 111 документи з років 1454-1818 відносяться до історії Церкви, православної і католицької. Це різні даровизни, описи церковних дібр, послання архисреїв, про діяльність церковних Братств, про релігійну боротьбу і взагалі про церковне та монастирське життя; між ними 13 документів до історії Троцьких монастирів, обширний документ про вирішення маєткового спору між митр. Г. Коленцою та міщанами у Вильні та 11 документів до історії церков у Більську. При кінці, до більшості польських документів, поданий скорочений зміст.

18. - *Том III*, стор. 18+364.

Із 143 документів 29 відносяться до церковної історії в рр. 1568-1778. Це знову різні церковні записи й привілеї, про церковне управління, вибір єпископів та релігійну боротьбу.

19. - *Том IV*, стор. 13+364.

Із 108 документів 21 стосуються до церковної історії в роках 1508-1750, передусім історії монастирів, поодиноких церков та релігійної боротьби.

20. - *Том V*, стор. 17+256+135.

Усі 99 документів з рр. 1502-1793 відносяться до історії архимандрії у Троках; між ними перевидано теж доповнені записки ігумена Ореста. У цьому томі поміщено великий покажчик імен до всіх попередніх томів.

21. - *Том VI*, стор. 11+411.

У ньому знову ж усі 146 документів з років 1486-1764 наświetлюють історію поодиноких церков, релігійної боротьби та церковного управління. У цьому та всіх дальших томах подається при кінці покажчик імен осіб та місцевостей, а часто теж предметний. Документи в польській мові передаються теж в російському перекладі.

22. - *Том VII*, стор. 24+375.

З усіх 276 документів 146 присвячені церковній історії, між роками 1433-1791. У ньому багато листів митрополитів (53), єпископів, католицьких і православних, архимандритів, монахів та священників (11), а 54 з Слудького монастиря. Наступний VIII том одинокий, який присвячений не церковним справам.

23. - *Том IX*, стор. 10+486.

Цей том цілий відданий хронікам з документами монастиря у Супраслі та Коложі, коло Гродна, між рр. 1505-1829.

24. - *Том X*, стор. 8+391.

Він присвячений монастиреві Пресв. Трійці у Вильні, що довгий час був центром церковної Унії, та його хронікам (1572-1767).

25. - *Том XI*, стор. 40+372.

Містить документи до Берестейського Симеонівського монастиря (1545-1784) та документи й акти, дуже різномодні, з архіву Литовської Духовної Консисторії (1567-1823).

26. - *Том XII*, стор. 48+230.

Цілий том присвячений Василіянському Чиніві. У вступі на 48 сторінках коротку його історію подав, з православного становища, Ю.Т. Крачковський. Далі, по кількох загальних документах до історії Чина, наведено тексти 26 Капітул (1617-1709); Правила; Про стан Василіянського Чина; Акти Анти-Капітул у Мінську та Новогрудку 1683 і 1684 рр., та Правила митр. Й. Рутського для єпископів.

27. - *Том XIII*, стор. 36+235.

Цілий том присвячений церковним справам. Подає Пояснення прав і конституцій Василіянського Чина; про оснування єзуїтської колегії в Полоцьку; суддівські акти стосовно Берестейської єпархії і протоколи генеральних візитацій церков (парафій) Циринського деканату, 1794-1798 рр. Вступ до тому виготовив Ю.Т. Крачковський.

28. - *Том XIV*, стор. 41+229.

У ньому поміщений Протокол генеральної візитації Новогрудського деканату з 1798 р., яку перевів о. Т. Воцеллович, і Дневник Домініканського візитатора монастирів півн.-зах. земель з 1821 року. Довший вступ до цього тому написав Д. Довгялло.

29. - *АРХИВЪ ЮГО-ЗАПАДНОЙ РОССІИ, издаваемый Временною Комиссією для разбора древнихъ актовъ высочайше учрежденною при Кіевскомъ Военномъ, Подольскомъ и Волинскомъ Генераль-Губернаторъ. Кіевъ, изд. Коммиссія для разбора древнихъ актовъ. Часть I.*

Том I: Акты относящіеся къ исторіи православной Церкви въ юго-западной Россіи, 1859, стор. 87+554.

По довшому вступі про ціле видання та про Унію Н. Іванишева, у цьому томі поміщено 123 документи з рр. 1481-1596, які мають пряме відношення до історії Української Церкви. Усі документи в оригіналах, переважно в тодішній урядовій укр. мові, деякі в латинській чи польській.

30. - *Том II-III: Матеріали для історії православія в Западній Україні в XVIII ст..* 1864, стор. 213+683; 907.

Документи відносяться до часу діяльності прав. ігумена Мелхиседека Значко-Яворського в рр. 1759-1771. У другому томі усіх документів 159 й вони допроваджені до 1766 р., а в третьому їх 170, від року 1767-1771. Оба томи попереджає довший вступ Т. Лебединцева, в якому, крім короткого введення, вся увага присвячена життю та діяльності згаданого Мелхиседека.

31. - *Том IV: Акты объ Унии и состояніи православной Церкви съ половины XVII вѣка (1648-1798),* 1871, стор. 98+746.

Вступ-історію цього періоду на 98 сторінках написав В. Антонович. У томі поміщено 239 документів за рр. 1648-1798. Між ними письма митрополитів та єпископів, православних і католицьких, грамоти королів і царів, гетманські універсали, багато жалоб, записів та завіщань для церковних інституцій, а теж, на стор. 521-580, подрібний опис насильного перетягання на латинський обряд в єпархіях Галицькій, Львівській та Кам.-Подільській в рр. 1758-1765, з числом таких жертв. Документи подані в оригіналах, переважно в польській, теж у латинській мовах, з поясненнями в російській. При кінці додано широкий покажчик імен осіб та місцевостей.

32. - *Том V: Акты относящіеся къ дѣлу о подчиненіи Кіевской митрополіи московскому патріархату (1620-1694),* 1872, стор. 11+172+488.

Том починається довшим вступом-розглядом питання підчинення Київської митрополії московським патріархам (1-172), який опрацював С. Терновскій. Відтак поміщено 199 документів; за винятком кількох, усі вони відносяться до цього предмету. З них три перші — це грамоти східних патріархів, 63 заторкують саме підчинення, а 77 наświetлюють участь московських патріархів, яку вони відіграли в історії Укр. Церкви в перших роках її підчинення 1688-1695. При кінці додано ще 55 документів, які не наведено в цілості, а тільки подано їхній зміст. Усі документи в оригінальній російській мові. При кінці опрацьований добрий покажчик імен осіб та місцевостей, як теж доданий список усіх документів з ширшим змістом.

33. - *Том VI: Акты о церковно-религиозныхъ отношеніяхъ въ юго-западной Руси (1322-1648)*, 1883, стор. 182+938.

Том попереджає довший вступ на 182 сторінках О. Левицького, який описує внутрішнє життя Церкви при кінці 15 ст. — до Берестейської Унії, даючи в ньому історичне наświetлення до наведених документів. Їх у томі 326, які охоплюють рр. 1322-1648. Усі вони в оригіналах, переважно в тодішній руській мові, деякі в польській чи латинській. При кінці, крім подрібнішого змісту кожного документу, подано широкий покажчик імен осіб і місцевостей.

34. - *Том VII-IX: Памятники литературной полемики православныхъ южноруссцевъ съ латино-уніятами*, 1887, 1914, 1893, стор. 16+802+2; 798; 147+445.

Том VII появилася за редакцією С. Голубева. Поміж полемічними письмами знаходяться між ними теж деякі І. Вишенського, Синопис і відповідь на неї, Розмова двох русинів, власноручні неполемічні записки П. Могили та грамота митр. Мисаїла до Папи Сикста IV, з р. 1476. Добрий покажчик імен осіб та місцевостей закінчує цей том.

Том VIII поділений на дві часті. Перша містить письмо проти протестантів та кілька викладів віри, між ними митр. П. Могили, С. Коссова, Зах. Копистенського, а друга полемічні твори між православними та з'єдиненими. Одна і друга частина попереджена коротким вступом С. Голубева.

Том IX присвячений тільки полемічному творові «Літос». Обширний вступ — історію твору написав С. Голубев. Твір цей поміщено в цілості, з власноручними замітками, які подав до нього К. Сакович. При кінці тому додано добрий покажчик імен осіб та місцевостей.

35. - *Том X: Акты относящіяся къ исторіи Галицко-русской православной Церкви (1423-1714)*, 1904, стор. 28+967.

Вступ — історичне тло до історії укр. Церкви в Галичині написав А. Криловський. Усіх документів зібрано 285, з рр. 1423-1714. Документи подані в оригіналах, але при кінці видання подано до кожного ширший зміст. Том закінчується великим покажчиком імен осіб та місцевостей. Пор. ч. 547/2.

36. - *Том XI-XII: Акты относящиеся къ исторіи Львовскаго Ставропигіяльнаго Братства, 1904, стор. 158+768; 123+748.*

Вступ до наведених документів, розділений на дві частини, в одному і другому томі, написав А. Криловський. У ньому подав він ширшу історію самого Братства. В обох томах поміщені Устави Братства, грамоти й документи, протоколи, інвентарі та листи до, і від нього. Перший том охоплює рр. 1599-1702, а другий від рр. 1586-1881. Усі документи наведено в оригіналах, в мовах українській, польській та латинській, інші тексти в рос. мові. До обох томів опрацьовано добрий покажчик імен осіб та місцевостей, поставлений при кінці XII тому.

Завваження до цього видання та рецензії-доповнення Т. Титова подав Голубевъ С. у довшій рецензії-статті під наг.: «*Объяснительные параграфы по исторіи западно-русской Церкви*» в «Труды К.Д.А.» 1906, III, стор. 495-544.

На це Титовъ Т. дав відповідь у: «*Разяснительные параграфы по исторіи западно-русской Церкви*», там же 1907, II, стор. 275-311.

37. - *Архивъ Юго-западной Россіи, часть II.*

Том I-III: Постановленія дворянскихъ провинціальныхъ сеймовъ въ Юго-западной Россіи, Кіевъ 1861-1910, стор. 64+530; 49+633+36; 12+843+64.

У першому томі за рр. 1569-1654 поміщено 41 документів, у другому за рр. 1655-1697 — 106 документів, а в третьому за рр. 1698-1726 — документів 119. Усі в оригіналах, спочатку в урядовій руській, відтак в польській мові. У них знаходяться постанови провінціальних сеймів, інструкції послан на сойми генеральні та відповіді короля на представлені прохання. Усі з возвідства Київського, Чернігівського, Брацлавського, Волинського та Подільського. Серед справ, якими вони займалися та радили й ухвалювали, були теж справи Церкви, православної і з'єдиненої-католицької; про них згадка у більшості документів. Перший і другий томи попереджені довгими вступами Н. Іванишева та Н. Стороженка. У I-му томі поданий ще покажчик імен осіб, у другому осіб та місцевостей, у всіх при кінці довший зміст кожного документу.

38. - *Архів Юго-западной Росії, Часть III.*

Том I-VI, Київ 1863-1908, стор. 120+433; 197+846; 128+897; 101+946+53; 99+828+46; 58+419.

Ця третя частина присвячена Козаччині, Хмельниччині та Гайдамаччині й розрухам в 1789 році. Але, що всі ці рухи були пов'язані теж з церковними справами, тому у наведених документах чимало матеріалу теж до церковної історії. *Перший том* обіймає рр. 1500-1648, *другий* 1679-1716, *третій* 1700-1768, *четвертий* 1647-1654, а *п'ятий* 1789 рік. Документи подані в оригіналах, при кінці третього і п'ятого томів добрий покажчик імен осіб та місцевостей. У VI т. зібрано 130 документів з архівів Швеції за 1649-60 рр.

Крім того, IV том 8-ї частини тієї самої Збірки, який появилася 1907 р., присвячений *церковним масткам на українських землях в 16-му сторіччі*. Довший вступ на цю тему опрацював М. Владимірській-Будановъ. Однак, більше даних не можна подати, бо цього тому немає в римських бібліотеках.

39. - Алексій еп., *Матеріали для історії релігійно-раціоналістического движенія на югъ Росії во второй пол. XIX-го ст.* Казань, Центр. типографія, 1908, стор. 690.

Автор зібрав у цьому виданні матеріали до протестантського руху на півдні України в другій половині 19-го сторіччя. У першій частині — це документи до його історії на підставі різних звітів, протоколів, донесень; у другій — це матеріали до науки євангеліцьких сект, на основі їхніх уставів, письм, молитов та різних записок, вкінці матеріали до їхнього релігійно-соціального життя — на основі протоколів з різних конференцій.

40. - Амвросій, *Исторія Російской Герархіи*. Москва, Синод. типографія, 1807-1816, I-VI, стор. 12+646+10+6; 141+658+6; 763; 888+6; 738+4; 592; — VI том продовжає число сторінок з попереднього тому — до стор. 1148.

Це збірка даних на основі усіх дотогочасних видань, з літописів, різних рукописних джерел, записок тощо. Однак, тільки перший том відноситься стисло до історії єрархії. У ньому, після загального хронологічного огляду, подано опис усіх московських патріархів, митрополитів, а так усіх єпархій — р. 1799, теж і тих, які в тому часі вже не існували; відтак подано теж опис та вий-

нятки з тих Соборів, що мали відношення до єрархії, список усіх святих російської Церкви, опис і дані про всі вищі духовні школи, як теж відомості про число всіх церков по єпархіях. У другому та всіх дальших томах, після загального історичного огляду, подано опис всіх лавр та монастирів, додаючи теж списки всіх настоятелів та багато інших цінних даних. В останньому томі від стор. 859 поміщено «Додатки» до всіх попередніх томів. У більшості всі дані відносяться до єрархії та монастирів російської Церкви, у тому, однак, теж узглядені ті єпархії, єрархія та монастирі української Церкви, які в тому часі входили в склад московського патріархату. Видання, однак, мало проглядне, без покажчиків.

41. - Бонч-Бруевичъ В., *Матеріали къ исторіи и изученію русскаго сектанства и раскола.*

- I. Баптисты, Бѣгуны, Духоборцы, Л. Толстой о скопчествѣ, Павловцы, Поморцы, Старообрядцы, Скопцы, Штундисты. Спб., тип. Б.М. Вольфа, 1908, стор. 12+314.
- II. Животная книга духоборцевъ. Спб., тип. Б.М. Вольфа, 1909, стор. 40+327.
- III. Штундисты. Постники. Свободные христіане. Духовные скопцы. Старообрядцы. Спб., тип. Б.М. Вольфа, 1910, стор. 4+311.
- IV. Новый Израиль. Спб., тип. Б.М. Вольфа, 1911, стор. 132+485.
- VII. Чемреки. Отвѣтвленіе стараго Израиля. Петроградъ, тип. Ганбурга Л.Я., 1916, стор. 204+705.

Кожний том попереджений вступом, деколи доволі обширним, в якому звичайно подається історію даної секти. Серед матеріалів поміщені різні спомини самих учасників чи спостерігачів, їхні письма, звіти, послання, проповіді, духовні пісні, листи, їхня наука, доклади, деколи й життєписи, як теж акти відносно них духовних та державних властей. При кінці кожного тому подані покажчики імен осіб, а в деяких предметний теж, статей та книг.

42. - *Вѣстникъ Юго-Западной Россіи.* Київъ — Вильна, тип. Давиденка-Ромма, 1862-1871.

Був це місячник, що почав появлятися спочатку в Києві, а від 1865 року у Вильні; тому теж пізніше скорочено і його назву до

«Вѣстникъ Западной Россіи». Редактором був К. Говорскій, а при кінці І. Эремичъ. Кожне число ділилося на 4 відділи; у першому друкувалися історичні документи. У великій більшості були це документи до історії українсько-білоруської Церкви, як «Матеріали до історії Унії», «Матеріали православія на Литвѣ», «Матеріали до історії православія в Западній — Юго-Западній Росії». У кожному числі було їх по кілька, які деколи займали і до 40 сторінок друку. За малими виїмками, всі походили з 16-17 сторіччя. Були це звичайно різні грамоти й письма королів, патріархів, митрополитів, між ними Рагози, Потія, Рутського, Могили, як теж документи з релігійної боротьби.

43. - Голубевъ С., *Матеріали для історії западно-руської православної Церкви (XVI и XVII стол.)*. «Труды. К. Дух. Ак.», Київ, 1878, 1, стор. 197-219; 3-12, стор. 17-416.

У цьому виданні зібрано в оригіналах 75 документів. Багато з них з архіву з'єдинених митрополитів, теж зі Львова, які в більшості вперше публікувалися. Між ними два більші письма проти П. Скарги, Апологія Апології, письма у зв'язку з запланованим спільним Собором 1629 р. та до діяльності М. Смотрицького, як теж кілька листів з родини Могилів (у польській мові Могиła).

Документи відносяться до 16 та 17 сторіччя, починаючи з року 1540. До них додані широкі пояснення. Жаль тільки, що видруковані у цьому виданні дуже непроглядно.

44. - Голубевъ С., *Матеріали для історії западно-руської Церкви (XVIII ст.)*, Київ, тип. Корчакъ-Новицького, 1895, стор. 17+299 (Оттискъ изъ ІХ-Х книги «Чтенія въ Ист. Общ. Нестора Лѣтоп. »).

Зібрані тут 33 документи відносяться до Виленського монастиря Св. Духа, в рр. 1749-1761, передусім до справи ігумена Т.Л. Дорумина. В них знаходиться багато матеріалу до насвітлення побуту православної Церкви.

45. - Голубевъ С., *Матеріали для історії западно-руської Церкви*. «Чтенія Истор. Общ. Нестора Лѣтоп.», Київ 1891, том V, (III) стор. 145-227.

Це 12 документів з історії Укр. Церкви в рр. 1541-1639, з обширними поясненнями до кожного з них.

46. - Григоровичъ Іо., *Собраніе сочиненій Георгія Конисскаго, архієп. бѣлорусскаго*. Спб. тип. Е. Веймара, 1861, I-II, стор. 67+6+291; 276+5.

Г. Кониський (1717-1795) сорок років був православним архієпископом на польській території Білорусі, але також для українців. Був теж одним з визначніших учасників релігійної боротьби. Після короткого життєпису, подано у виданні його проповіді, промови, письма, листи та поезії.

47. - Григоровичъ Н., *Обзоръ учрежденій прав. монастырей, со времени введенія штатовъ по духовному вѣдомству (1764-1869)*. Спб. Син. тип., 1869, стор. 6+10+230.

На основі документів подає дані про оснування 52 нових монастирів в рр. 1764-1869, між ними теж на укр. території. Це видання частинно продовжує працю Амвросія «Історія Росс. Ієрархії», в якій відділ про монастирі кінчається 1812 роком. При кінці подано покажчик імен монастирів.

48. - *Докладная записка Священнаго Синода Украинской Православной Церкви его святейшеству, святейшему Вселенскому патриарху Василию III, блаженнейшим Восточным патриархам Алекс., Антиох. и Иерусалимскому и прочим автокефальным Православным Церквам.*

Об истории и канонических основаніях автокефалии Украинской Православной Церкви. Харькoв, тип. «Инвалид-Печатник», 1926, стор. 26.

Коротка історія проголошення Української Православної Автокефальної Церкви на Всеукраїнському Синоді в Харкові 25-27.Х. 1923 року. В Додатку подано 16 документів до цього проголошення в рр. 1918-1925. Крім одного, всі в рос. мові.

49. - *Житіе Теодосія, игумена Печерскаго*, «Чтенія унив. Моск.», Москва, 1858, 3, стор. 6+31.

Життєпис написаний самим Нестором Літописцем, зберігся у рукописному Збірнику з XII ст. при Московському Успенському Соборі. Вступ до самого рукопису, як теж до життєпису і про його

автора написав О. Бодяньський. При кінці подано 4 світлини з поодиноких сторінок рукопису.

Цей життєпис увійшов теж у «*Киво-Печерський Патерик*», який науково опрацював та видав 1911 р. Д. Абрамович, а його перевидала Українська Академія Наук у своєму відділі: «*Пам'ятки мови та письменства давньої України*», том IV, Київ 1931, стор. 231.

У цілому Патерику дуже багато історично-культурного матеріалу до церковної історії, зокрема до монастирського життя в Україні.

Це останнє видання появилoся в Німеччині 1963 р. офсетним накладом із вступом Д. Чижевського:

Das Paterikon des Kiever Höhlenklosters. Nach der Ausgabe von D. Abramovič neu herausgegeben von Dmitrij Tschizewskij. München, Eidos Verlag, 1963, S. 12+235.

1973 р. появилoся теж український переклад цього останнього видання: *Печерський Патерик або Праведні Старої України*. Давнє джерело староукраїнської духовности. Переклав А.Г. Великий. Рим, в-во ОО. Василіян, 1973, стор. 277.

50. - *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовъх книгъ губерній Витебской и Могилевской*. Витебскъ, изд. Витебскаго Статистическаго Комитета, 1871-1895, тт. I-XXVI.

Майже всі документи походять з 17 та 18 сторіччя. Між ними дуже багато також до церковної історії, хоча в більшості на білоруських землях. Є, однак, між ними і такі, які заторкують і цілу Київську митрополію чи теж українські єпархії, як судні грамоти митрополитам, номінаційні грамоти єпископові Й.К. Горбацькому та Й. Тукальському. Деякі відносяться до церковної боротьби, а дуже багато таких, які навітлюють церковне, монаше та взагалі християнське життя, як теж дуже багато документів з різними грамотами, записами й даруваннями для церков та монастирів.

Пор. теж: Сапуновъ А., *Матеріали для історії Полоцької єпархії*, ч. I. «Витебская Старина» т. 5, Витебскъ, 1888, с. 3+167+646+20.

У цьому збірнику опубліковано 300 документів з рр. 990-1772, деякі в цілості, інші в скороченні. Усі в рос. перекладі і тільки деякі, важніші, при кінці в оригіналі. Посередньо вони корисні теж і для історії Укр. Церкви.

51. - Косоноцький А., *Процес на прав. церкви*. Справа так зв. ревіндикаційних судових процесів про передачу 724 прав. святинь римо-кат. костелові. *I. Волинь і Полісся*. Варшава, вид. укр. парламент. репрезентації, 1930, стор. 56+2 карти.

Це збірка матеріалів до процесу, які зредатував І. Кедрин.

52. - Левицький О., *Листи ігумена Лебединського монастиря Філотія Контаровського (1765-1767 рр.)*. «Записки Н.Т. в Києві», Київ, 1911, IX, стор. 28 (в додатку).

Після вступу про автора листів та обставини поміщено 11 листів ігумена Філотія та 2 відповіді до нього від єромонаха Я. Воронковського. Їхній зміст: релігійні утиски та велике безладдя в монастирським житті, якого були свідками. Ці письма творять наче додаток до 2 і 3 тт. першої частини Архіву Юго-Зап. Росії (див. вище).

53. - Новиковъ Н., *Путешествіе Исидора Россійскаго митрополита на Флорентинській Соборъ, съ приобщеніем историческаго извѣстія, о возвращеніи его въ Москву и о двухъ его изъ Россіи побѣгахъ*. «Древняя російская Вивліютика (!) или собрание древностей російскихъ», ч. IV, С. Петербургъ 1774, ст. 293-311.

Цей опис подорожі митр. Ісидора на Флорентійський Собор, його повороту та втечі з Москви оприлюднено з старого рукописного запису, який заховався в патріяршій бібліотеці. Опис подорожі на Собор мав би описати сам м. Ісидор; далі — неznаного автора.

Про цей та другі рукописи з тим же описом та його різні видання з поясненнями пор.: КРАЈСАР J., *Metropolitan Isidore's Journey to the Council of Florence. Some remarks*. «Orientalia Christiana Periodica», Roma 1972, vol. 38, fasc. 2, p. 367-387.

Пор. теж: Делекторскій Ф., *Критико-библіогр. обзоръ древнерусскихъ сказаній о Флорентійской Уніи*. «Журналь мин. нар. просв.» 1895, июль, с. 131-184.

54. - *Описание Документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ.* С. Петербургъ, Синодальная Типографія, 1895, том I-II, стор. VIII+502; 1632.

У Збірці описано 3.501 документів, які заховалися в архівах українських католицьких митрополитів. Відносяться вони до рр. 1470-1839. Відповідно до важности і потреби віддання змісту, деякі з них описано тільки дуже коротко, інші обширніше, а деякі в основному наведені повністю. Крім того, на стор. 1175-1276, опубліковано списки копій метрикальних книг (всіх разом опрацьованих 113) з Берестейської та Луцької єпархій, з 1244 церков, за рр. 1697-1801. Усі документи наведені в рос. мові, з зазначенням мови оригіналів та списків. При кінці обох томів опрацьовано покажчик імен осіб та місцевостей і предметний, а в другому ще й хронологічний: крім того наведено 5 сторінок з взірцями різних письм.

Усі документи можна поділити на такі групи: 1. Папські та королівські грамоти і письма митрополитів до них; 2. Документи до відносин вищої церковної єрархії та монастирів; 3. Документи до релігійної боротьби та поширення Унії; 4. Економічно-господарські документи монастирів та церков.

Автором цього Опису документів був С. Рункевич (див. стаття О. Оглоблина: *До історії архіву Київської митрополії 18 ст.* « Зап. ЧСВВ », т. I [VII], 1949, стор. 385-392).

Подібний опис документів до історії Української Церкви подав у « Записках ЧСВВ » К. Королевський:

KOROLEVSKIJ S., *Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe.* « Analecta OSBM », Lviv-Roma, 1926-8, 1949, vol. II, 1-2, pp. 139-148; v. II, 3-4, pp. 362-375; vol. IV, pp. 126-155, 521-536; Series II, vol. I (VII), pp. 109-115, 292-338, 502-524.

Це опис документів з архіву генерального Прокуратора Василянського Чину та Укр. Церкви в Римі, які були зібрані у 22 томах й пізніше перевезені до митрополичого архіву у Львові. У них зібрано дуже багато матеріалу та документів до історії Укр. Церкви та Василянського Чину, включно з хроніками, які частинно доведено до 1814 р., а інші записки до 1826 р. Ці томи зібрали передусім прокуратори о. Ігнатій Володзько (1760-1772) та Єротеї Корчинський (1772-1780). Документи відносяться до часу від початку 17 до початку 19 сторіччя.

В їхньому описі, латинською мовою, подано довший чи коротший зміст даного документу, відповідно до його важливости, по

думці автора, або принайменше короткий його заголовок. Однак зроблено його досить поспішно й без наукового апарату.

- 55.** - *Описание документов и дѣлъ хранящихся въ архивѣ св. правительствующаго Синода (1542-1770)*. С. Петербургъ 1868-1914, тт. 1-50.

Ця величезна збірка опрацьована науково та з широкими покажчиками. Біля кожного документу подається короткий чи довший, деколи навіть досить подрібний та вичерпний зміст. Важніші документи, різні списки та звіти наведені цілістю в Додатках. У наголовку подано, що зібрано матеріяли, починаючи від 1542 року; в дійсності ця збірка починається властиво від 1718 року, бо до рр. 1542-1717 відносяться тільки 32 документи: 2 з 16-го сторіччя, 9 з 17-го, а 21 з 18-го — до 1717 року. У всіх томах багато матеріялу теж до тієї частини Укр. Церкви, яка була залежна від московського патріярхату.

- 56.** - *Памятники Православія и Русской народности въ западной Россіи въ XVII-XVIII в.в.*

Том I: Акты по исторіи заграничныхъ монастырей Кіевской епархіи XVII-XVIII в.в. » Кієвъ, изд. Кіевской Дух. Академіи, под редакцей Т. Титова, 1905, стор. 164+66+1136 (У двох частях).

На перших 164 сторінках редактор видання подав вступ-введення до наведених документів. На дальших 66 сторінках зібраний список усіх документів з коротким їхнім змістом, а так повний текст усіх зібраних 401 документів. Все те письма з різних монастирів, які знаходилися в границях польської держави, але належали до Київської православної митрополії, як теж листи писані до них чи в їхній справі. У них, у значній мірі, віддзеркалена й сама церковна історія. При кінці першої частини подана географічна карта Західної Русі в 17-18 ст.

- 57.** - Петрушевичъ А., *Волынско-Галицкая летопись, составленная съ концемъ XIII вѣка: 1202-1292*. Львовъ, вид. Гал.-Русская Матица, 1871, стор. 148.

Після вступу з поясненнями (1-20) наведено в оригіналі повний текст Галицько-Волинського літопису, за списком з к. 14-го

чи поч. 15-го століття. Як у всіх інших літописах, так і в цьому багато теж матеріялу до історії Укр. Церкви. Цей сам літопис був оприлюднений 1843 у 2 томі « Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей » у списку Іпатієвського літопису, як його частина; й окремо 1871 р. за Погодинським списком з к. 16 ст.; в українському перекладі з поясненнями оприлюднив його Т. Коструба 1936 р. в « Укр. Бібліотеці » чч. 43 і 44, стор. 128+128.

58. - Петрушевичъ А., *Сводная Галицко-Русская Лѣтопись*. Львовъ, изд. Гал.-Русская Матица, 1874-1897.
- *Съ 1600-1700 г.* — сторін 700;
  - *Съ 1700 до конца августа 1772* — сторін 15+329;
  - *Съ 1772 до конца 1800* — сторін 7+436;
  - *Дополнение къ сводной Галицко-русской Лѣтописи 1600-1700, часть I, с. 4+III+939;*
  - *Дополнение... съ 1700 по 1772 годъ, часть I, стор. 3+423;*
  - *Дополнение... съ 1772 по 1813, часть II, стор. 434.*

Автор поставив собі завдання зібрати усі відомості до народного, політичного й церковного життя Галичини, даючи їх при тому і про другі землі та краї. В більшості, однак, ці вістки церковного характеру, яких у зібраних томах дуже багато, і нових. Кожна вістка подається в оригіналі, з зазначенням звідки її взято, даючи часто і довші пояснення. При тому окрему увагу звертав він на вістки нові, досі незнані. Тому й збирав усі записки, що їх робили співучасники чи свідки « по різних рукописних і друкованих книгах, часто на їх краях чи на чистих сторінках, теж на будовах, надгробниках, дзвонах і других предметах — для відома й поучення сучасникам та потомкам ». Доповняє їх виписками з різних рукописних протоколів, хронік, споминів, пропам'ятних книг, а деколи з рідких друкованих документів. У цьому виданні зібрано дуже багато й нового матеріялу до історії української Церкви; жаль тільки, що видано його так дуже непроглядно.

59. - . . . , *Львовская Лѣтопись*. « Наук. Сборникъ », Львовъ, 1867, 3-4, стор. 255-294.

Літопись обіймає роки 1498-1649. Передрукована з « Русский Исторический Сборникъ », 1838, кн. 3. Пор. ч. 509.

60. - *Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей*. С. Петербургъ, изд. Археографическая Коммиссія, т. I — 1846, стор. 20+269; т. II — 1843, стор. 9+379; т. III — 1841, стор. 9+308; т. IV — 1848, стор. 8+360; тт. IX-XII — 1862-1901, стор. 33+256; 244; 7+254; 6+266.

Літописи видані в оригіналах, всі інші тексти в рос. мові. У I томі поміщені: Лаврентіївський та Троїцький літописи. У II томі — Іпатіївський, у III — Новгородські, у IV — Новгородські та Псковські, у IX-XII — Патріярший або Ніконівський (до початку XVI сторіччя). У цих літописах-хроніках теж дуже багато матеріалу до історії Української Церкви. Вони до сьогодні є одним з головних джерел до історії як народу так і Церкви аж до початку 16 сторіччя, а в деяких періодах деколи й самотнім.

61. - *Путешествіе антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ пол. XVII в.. описанное его сыномъ, архидіакономъ Павломъ Алеппскимъ*. «Чтенія Моск. унив.», Москва, 1896, IV, стор. 10+156; 1897, IV, стор. 6+202; 1898, III, стор. 4+208; IV, 2+10+195; 1900, II, 2+5+242.

Це переклад Г. Муркоса, з його вступом та редакції. Між описами, які виготовив з подорожі по Молдавії, Волощині, Україні та Росії, багато матеріалу подав теж до укр. історії та історії укр. Церкви, зокрема з описів в часі побуту в Києві, відвідуючи у ньому багато церков та монастирів.

62. - *Сборникъ императорскаго русскаго историческаго общества*. С. Петербургъ, изд. Ист. Общества, 1885-1896, тт. 47, 48, 51, 57, 97.

У цій багатотомовій збірці, у вичислених томах, знаходяться письма російського амбасадора у Варшаві Я.И. Булгакова (1779-1798), а далі письма та укази Катерини II, з різних часів. Між ними порушувалися теж справи Укр. Церкви на землях, що належали до польсько-литовської держави. У згаданих томах про ці справи частіше говориться, однак згадки про них знаходяться теж в інших томах. При кожному томі є покажчик імен, але немає при листах короткого їхнього змісту й це утруднює користування ними.

63. - *Сборникъ лѣтописей, относящихся къ исторіи Южной и Западной Руси*, изданный Коммиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Ген.-Губ. Кіевъ, тип. Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1888, стор. 61+322. Перевидане офсетом в Дюссельдорфі, Німеччина, 1970.

Після довшого вступу-введення В. Антоновича, у збірнику оприлюднено Літопись з рр. 1506-1737; Київську літопись з рр. 1244-1621; Межигірську з рр. 1608-1700; Яна Юзефовича з рр. 1624-1700 та Витебську, а в Додатку ще Добромильську з рр. 1648-1700 та Львівського кармелітського монастиря. При кінці добрі покажчики імен, місцевостей та предметний. У наведених літописях теж досить багато матеріялу до історії Церкви.

64. - Соболевскій А.И., *Въ память исполнившагося 900-лѣтія со времени крещенія Руси*. «Чтенія ист. общ. Нестора», Кіевъ 1888, II, отд. II, стор. 1-128.

У Збірці поміщено 10 древнє-руських літературних пам'ятників, які були присвячені св. Володимирові, з примітками редактора та його статтею про рік хрещення св. Володимира.

При кінці ще є стаття Фортинскаго Т.Й. про хрещення кн. Володимира та Русі за західними звітками (стор. 95-128).

65. - *Списки архіереевъ ієрархіи всероссійской и архіерейскихъ катедръ со времени учрежденія святѣйшаго правительствующаго Синода (1721-1895)*. С. Петербургъ, изд. Свят. Синода, 1896, стор. 8+124.

У праці подані: 1. спис архіереїв, які управляли єпархіями в часі організації Синоду; 2. спис усіх архіереїв, які були поставлені після установлення Синоду — до 1895 р., по порядку іменування, з короткими важнішими даними про кожного; 3. спис архіереїв, діючих у 1895 р.; 4. спис усіх єпархій та вікаріятів з поданням дати їхнього оснування та їхніх архіереїв (1721-1894) та 5. спис усіх самостійних єпархій та вікаріятів. Між ними узглядені також і всі єпархії та архіереї на українських землях, які були залежні від того Синоду. При кінці поданий покажчик імен усіх архіереїв, про яких була згадка.

66. - *Списокъ церквей и духовенства Холмско-Варшавской епархіи, съ указаніемъ благочинническихъ округовъ, губерній, уѣздовъ, деревень, входящихъ въ составъ прихода, количество прихожанъ и церк. земли.* Варшава, тип. Варш. учебнаго округа, 1886, стор. (4)+330.

Це Шематизм з подрібними статистичними даними Холмсько-Варшавської епархії з 1885 року.

67. - Строевъ П., *Списки Іерарховъ и Настоятелей Монастырей Россійскія Церкви.* С. Петербургъ, изд. Археографическая Комиссія, 1877, стор. 10+1055+67.

У цій великій праці зібрано повні списки єрархів усіх епархій в границях російської держави, від самих початків їхнього існування, як теж списки настоятелів усіх монастирів, чоловічих і жіночих. При кожному подано важніші дані: походження, дату поставлення і дату смерти чи переведення на друге місце. Серед них опрацьовані так само й епархії та монастирі на укр. землях. При кінці подано теж окремий покажчик усіх монастирів.

68. - Терновскій Ф.А., *Очерки изъ исторіи Кіевской епархіи въ XVIII ст., на основаніи документовъ синодальнаго архива.* «Чтенія ист. общ. Нестора», 1879, I, стор. 181-229.

У статті наведено кілька документів з XVIII ст. з поясненнями до історії Київської митрополії і привернення їй цього титулу, як теж до історії Києво-Печерського і Києво-Межигірського монастирів та грецького монастиря св. Катерини.

69. - Тургеневъ А.И., *Акты историческіе относящіеся къ Россіи, извлеченные изъ иностранныхъ архивовъ и библиотекъ.* С. Петербургъ, тип. Е. Праца, 1841-2, тт. I-II, стор. 15+399+22; 7+13+449.

Перший том містить в оригіналах документи з Ватиканського тайного архіву і других римських архівів та бібліотек за роки 1075-1584, а том II — документи з тих самих архівів до року 1719. У другій частині цього ж тому знаходяться теж документи до інших слов'янських земель, за роки 1231-1308, а в третій — документи за роки 1557-1567. В обох томах невелика скількість документів відноситься теж до історії Української Церкви.

70. - . . . , *Дополненія къ актамъ историческимъ, относящимся къ Россіи*. С. Петербургъ, изд. Археограф. Коммиссія, 1846, стор. 15+542.

До цього видання ввійшли документи з різних архівів та збірочок — усі наведені в оригіналах. Між ними значна кількість відноситься теж до історії Укр. Церкви, як: буллі папи Климента VIII до кн. Острозького та його відповіді, такі ж буллі папи Урбана VIII, грамоти й акти до історії Галицької єпархії в 14-18 ст. та документи до церковної боротьби в рр. 1632-1764.

71. - Długosz T., *Relacje arcybiskupów lwowskich 1595-1794*. Lwów, Nakładem kurii metropolitalnej we Lwowie, 1937, st. 9+208.

У збірнику поміщено 34 документи. В більшості це листи Львівських латинських архієпископів та кілька листів інших. В них заторкуються теж справи Української Церкви. Листи були писані в лат. мові і в ній перевидані. При кінці поданий обширний покажчик імен.

Пор. рец.: «Квартальнік гісторични» 1939, с. 306-8.

72. - *Documents inédits. «L'Eglise Orthodoxe Panukrainienne», créé en 1921 à Kiev*. Rome, «Orientalia Christiana» n. 3-4, Pontificio Istituto Orientale, 1923, pp. 73-224.

Після історичного введення в обох числах, яке написав єп. Д'Ербіні, далі поміщено у французькому перекладі лист до царг. патріярха, акти Всеукраїнського Православного Собору в рр. 1921-1922, лист патр. Тихона, як теж 18 документів до історії Укр. Автокефальної Прав. Церкви, вибрані з американського досьє.

Пор. рец.: «Богословія» 1923, с. 319-321.

73. - *Documents servants à éclaircir l'histoire des Princes occidentales de la Russie ainsi que leurs rapports avec la Russie et la Pologne*. St. Peterbourg, imprimerie d'E. Pratz, pp. 203+658.

На перших 203 сторінках подано коротку історію західних частин тодішньої Росії, які передше належали до польсько-литовської держави. На дальших же 658 сторінках наведено 34 доку-

менти, які мали б « вияснити головні моменти історії західної Росії та відносин її до Росії і Польщі ». Вступ написано у франц. та рос. мовах. Документи наведено в оригіналах та франц. перекладі. При кінці поміщено три великі карти: Польща з часів Болеслава Лисого (1139); за Августа Понятовського (1770) та етнографічну карту західних частин Росії і сусідних країв. Між документами багато з церковної історії з 17-18 ст., так Білорусі як і України. Ціла збірка приготована для політичних цілей і для того підібрано відповідні документи.

74. - JOURNAL DE ROUET M.J., *Nonciatures de Russie d'après les documents authentiques.*

Nonciature d'Archetti 1783-1784. Città del Vaticano, Bibl. Ap. Vaticana, 1952, pp. 80+470.

Nonciature de Litta 1797-1799... 1943, pp. 72+453.

Interim de Benvenuti 1799-1803..., 1957, pp. 40+471.

Nonciature d'Arezzo 1802-1806, vol. I-II,... 1922-1927, pp. 168+751; 55+507.

У цих виданнях появилось 1540 документів, з різними листами та звітами Папських Нунціїв за час 12 років, від 1783-1784 і 1797-1806. Згадані листи та звіти появились в оригінальних мовах: латинській, італійській та французькій. Серед усіх цих документів багато матеріалу відноситься також виразно до Укр. Церкви, головню в довгій реляції Нунція Де Літта. У збірнику ж Нунція Д'Ареццо поміщені теж таблиці усіх монастирів та всіх єпархій, з числом церков, поданими церковними прибутками та числом людей і парафіян; між ними теж і монастирів та єпархій на укр. землях. Перед кожним документом подається короткий його зміст та джерело його походження, а при кінці кожного збірника добрий покажчик імен. Крім того кожний том попереджає обширний вступ, в якому крім введення до документів, подається теж навітлення даного періоду; в них часто говориться також і про справи Укр. Церкви.

На оба томи нунц. Д'Ареццо пор. рец. Й. Скрутня в « Записки ЧСВВ » 1930, III, 3-4, ст. 705-708. Рец. на нунц. ді Літта: А. Великий, « Зап. ЧСВВ » 1949, т. VII, ст. 184-5.

75. - LEWICKI T., *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny*. Wrocław-Kraków, wyd. Polskiej Akad. Nauk, 1956, 1969, t. I, II/1, str. XXVIII+383; 160.

У виданні зібрано найважливіші уривки з арабських джерел, які згадують про слов'янські землі. Про авторів подано короткі дані, винятки з їх записів, в оригіналі та польському перекладі, як теж коментар до них. У першому томі — уривки з 9 авторів, а в другому, першій його частині — трьох авторів. При кінці першого тому великі покажчики імен та предметний.

В них знаходяться теж матеріяли до історії України і її Церкви.

76. - *Monumenta Medii Aevi Historica res gestas Poloniae illustrantia*. Cracoviae, sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis, 1876-1894, t. II, XII, XIV, pp. 70+158+368; 78+531; 80+665.

Усі документи видруковано в оригіналах, а інші тексти подані в польській мові. У цих томах зібрано листи з 15 сторіччя, між якими багато таких, які заторкують також справи, що мають відношення до історії й Укр. Церкви. Не бракує таких і в інших томах, однак далеко менше.

77. - *Monumenta Ucrainae Historica*. Roma, ed. Universitatis Cath. Ucrainorum S. Clementis Papae, 1964-1971. Collegit m. A. Szepytyskuj.

v. I - pp. 24+350; v. II - pp. 19+358; v. III - pp. 16+399;
v. IV - pp. 19+380; v. V - pp. 20+434; v. VI - pp. 15+389;
v. VII - pp. 16+387; v. VIII - pp. 15+284; v. IX-X - pp. 27+942.

У великій 10-томовій збірці видруковано 2.192 документів з часів 1075-1839 рр. Всі документи подаються в оригіналах, а інші тексти в мові латинській. Перед кожним з них подано короткий його зміст та звідки його взято. Збірку збагачують добрі примітки з поясненнями, а при кінці кожного тому покажчик імен осіб і місцевостей.

Перший том охоплює рр. 1075-1623, з 523 згідно 228 документами, бо 295 з них має тільки наголовок документу, а текст його не подано, а тільки відіслано до інших видань; II том охоплює рр. 1624-1648, з 245 документами; III том — рр. 1650-1670,

з 212 документами; IV том — рр. 1671-1701 з 190 документами, і рр. 1651-1693 з 30 документами до історії сх. Церкви в Мадярщині і Хорватії; V том — рр. 1702-1728, з 257 документами; VI том — рр. 1729-1773, з 227 документами; VII том — рр. 1774-1807, з 153 документами; VIII том — рр. 1808-1839, з 89 документами, з яких 13 в Додатку відносяться до рр. 1085-1805; IX-X том — рр. 1075-1632, з 788 документами. Цей останній том доповнює томи I і II, оприлюднюючи в ньому ті документи, які в них були пропущені, з відсилкою до інших видань, і ті, які ще пізніше віднайдено. Ініціатором та фундатором тієї збірки є митр. А. Шептицький, який до тієї праці заангажував о. К. Королевського. Цей останній виконав велику працю зібрання та переписання цілої колекції, тому тільки в ширшому розумінні можна сказати про митр. А. Шептицького, що він їх «зібрав». Збірка була готова до друку ще перед останньою війною, але через воєнні події не зараз могла бути видрукована. Тим часом багато з документів у цій збірці були вже оприлюднені в інших виданнях, головню в «Записках ЧСВВ», секція III.

Рец.: А. Великий в «Зап. ЧСВВ» 1971, XIII, стор. 497-512.

78. - ПРОСНАЗКА А., *Nieznane dokumenta do unji Florenckiej w Polsce*. «Ateneum Wilenskie», Wilno 1923, I, st. 58-74.

Після вступу оприлюднені зістали в тому місці 10 документів-листів, які писали Папи Каліст III, Пій II, царгородський з'єдинений патріарх Григорій Маммас, кард. Ісидор та київський митр. Григорій. Всі листи писані лат. мовою в 1458 році.

79. - RYKACZEWSKI E., *Relacye Nuncyuszów Apostolskich i innych osób w Polsce od roku 1548 do r. 1690*. Berlin-Poznań, wyd. Biblioteki Polskiej w Paryżu, 1864, I-II, str. 8+476; 7+604.

Латинські документи видруковано у цій збірці в оригіналі, а італійські в польському перекладі, як теж всі інші пояснення. Увага збирача була звернена в першій мірі на справи, які заторкували польську державу. При тому, однак, є у ній теж документи, які безпосередньо відносяться до Укр. Церкви, а в інших вони не раз її заторкують. Але, майже всі листи з укр. справами знаходяться тепер в новому, повнішому виданні о. А.Г. Великого «Листи Нунціів».

80. - ŠMURLO L., *Le Saint Siège et l'Orient Orthodoxe Russe 1609-1654*. Prague, ed. « Orbis », 1928, p. 7+354+261.

У збірці оприлюднено в оригіналах 322 документи з Ватиканських архівів, які мали відношення до православного Сходу. У першій частині автор на 354 сторінках подав в російській мові широкий коментар до самих документів і тих справ, які вони заторкували, а на дальших 261 самі документи з рр. 1609-1654. Ці роки одні з важливіших для Української Церкви, і багато з цих документів безпосередньо до неї відносяться. Рец.: « Богословія » 1930, VIII, 52-55.

81. - THEINER A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum illustrantia*. Roma, Typis vaticanis, 1860-1864, vol. I-IV, pp. 32+788; 24+782; 32+771; 12+165+637.

Усі документи оприлюднені у мові, в якій були написані, по більшій часті в мові латинській, в якій теж виготовлені всі інші доповнюючі тексти; I том містить 1058 документів за рр. 1217-1409, з яких к. 50 відноситься до Укр. Церкви; II том — обіймає рр. 1410-1572 з 813 документами, з яких знову к. 50 відноситься до неї; III том охоплює період від 1585 до 1696 року, з 770 документами, з яких вже к. 120 належать до історії Укр. Церкви. Останній, IV том — має, за рр. 1697-1775, 278 документів, з яких велика більшість знову відноситься до її церковного життя. Видання старанне й цінне, але вже майже повністю перевершене новішими виданнями. Пор. теж цього ж автора:

Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia, t. I-II. Romae 1859-1860.

82. - WELUKYJ A.G., *Acta S. Congregationis de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantia*. Roma, « Analecta OSBM », vol. I-V, 1953-1955, pp. 16+368; 11+335; 10+327; 11+269; 12+294.

У 5 томах закінченої збірки поміщено 1419 документів з Ватиканських архівів, за роки 1622-1862, хоч останній документ у цій збірці з р. 1843. Усі ці документи це акти Конгрегації Поширення Віри, яка у тому часі управляла теж Укр. Церквою; всі вони відносяться до її церковної історії, та історії Церкви Біло-

руської. Майже всі ці акти пов'язані з листами, які ця ж Конгрегація, по вирішенню справи, розсилала на різні адреси; вони зібрані в окремій колекції «Листи». Всі документи оприлюднені в мові, в якій були виготовлені, інші ж тексти в мові латинській. Перед кожним поданий короткий зміст документу, його джерело та зазначено де він вже колинебудь був опублікований. Документи збагачені короткими примітками. При кінці кожного тому наведений покажчик імен та предметний, як теж виготовлено списки Папів, патріархів, митрополитів, єпископів, королів та інших визначних особистостей — з того періоду, до якого відносяться документи.

- 83.** - WELYKYJ A.G., *Litterae S. Congregationis de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes*. Roma, «Analecta OSBM», 1954-1957, vol. I-VII, pp. 15+332; 10+326; 360; 11+360; 11+370; 10+344; 20+360.

У 7 томах закінченої збірки за роки 1622-1862 оприлюднено 3.499 документів з Ватиканських архівів. Все те листи Конгрегації Поширення Віри, які вона розсилала на різні адреси по вирішенні якоїсь справи, відповіді на отримані листи, різні повідомлення, поручення тощо. По найбільшій часті це листи до Ап. Нунціів та митрополитів. Писані були в мовах латинській або італійській і так вони у збірці оприлюднені. Всі вони відносяться до історії Церкви Української та Білоруської. Опрацьовані всі як і попередня збірка, з примітками, коротким змістом, поданням джерела та при кінці кожного тому покажчиками і списками імен визначних особистостей того часу. Майже всі документи оприлюднені вперше.

- 84.** - WELYKYJ A.G., *Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae et Bielarusjae (1650-1850)*. Roma, «Analecta OSBM», 1963-1964, vol. I-II, pp. 12+288; 12+400.

У 2 томах зібрано 936 документів з Ватиканських архівів за роки 1658-1850. Все те справи Української та Білоруської Церков, які мусіли бути пред'явлені Святішому Отцеві і ним самим вирішені. Багато з них без більшого значення, але багато й важливих, які заторкували й саму Українську Церкву. Всі вони були виготовлені в мовах латинській та італійській, і так теж оприлюднені у цій збірці. Майже всі теж подаються вперше до загального відома. Як інші документи цього ж видавництва, всі опрацьовані з приміт-

ками, коротким змістом, поданням джерел, покажчиками при кожному томі та списками визначних особистостей даного періоду.

85. - WELYKYJ A.G., *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*. Roma, «Analecta OSBM», 1953-1954, vol. I-II, pp. 20+681; 12+680.

У двох великих томах цього видання зібрано з Ватиканських архівів та оприлюднено 1140 документів, починаючи з р. 1075, на 1954 кінчаючи. Ця збірка найважливіша з усіх тих, що їх видало видавництво, бо в ній зібрано разом усі документи найбільшої ваги для Української Церкви, між ними усі буллі та конституції. Всі вони оприлюднені в оригінальній латинській мові, як теж в цій мові подані вступи, примітки та всі інші тексти. Багато з тих документів були вже передше видруковані по різних виданнях, хоч ніколи всі разом, але є між ними й такі, які вперше подаються до загального відома. Всі вони опрацьовані так само, як інші збірки цього ж видавництва, теж з покажчиками при кінці кожного тому, списками тощо. При кінці другого тому крім того виготовлено хронологічний спис усіх документів, з точною датою і за якого понтифікату.

Крім того, у вступі до першого тому подано важніші опубліковані вже загальні Збірники, в яких досить багато деколи й документів до історії Укр. Церкви. Майже все з них використано в оцих обох томах та інших джерельних виданнях III-ї секції «Записок ЧСВВ» й, за винятком деяких, немає потреби окремо їх реферувати.

Гідні, однак, уваги наступні видання:

Bullae et Brevia Summorum Pontificum, Sacrarum Congregationum decreta nec non Serenissimorum Poloniae Regum diplomata Congregationem Ruthenorum O.S.B.M. concernentia... Poczajovia 1767.

Bullarium Romanum, ed. Taurinensis. vol. I-XXIV, 1857-1872.

Bullarium Pontificium S. Congregationis de Propaganda Fide. Roma, typ. Collegii Urbani, 1839-1858, vol. I-V, Appendix vol. I-II, Index: pp. 361, 402, 467, 418, 276+85, 492, 388, 352.

MARTINIS R.DE, *Iuris Pontificii de Propaganda Fide Pars Prima, completens Bullas, Brevia, Acta S.S. a Congregationis institutione ad praesens*. Roma, typ. Propaganda Fide, vol. I, 1888,

pp. XV+484; vol. II, 1909, pp. 768; vol. III, 1890, pp. 800; vol. IV, 1891, pp. 770; vol. V, 1893, pp. 454; VI/1, 1894, pp. 474; vol. VI/2, 1895, pp. 464; vol. VII (Supplementa, Indices), 1897, pp. 449.

MARTINIS R.DE, *Benedicti XIV Acta, sive nondum sive sparsim edita, nunc primum collecta, vol. I-II*. Neapoli, ex typ. Puerorum Artificum, 1894, pp. (5)+584; 488.

86. - WELYKYJ A.G., *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae*. Roma, «Analecta OSBM», 1960-1965, vol. I-III, pp. 12+370; 12+360; 12+360.

У трьох томах цієї незакінченої ще збірки з Ватиканських архівів, поміщено 1143 документи, які допроваджені до р. 1769, починаючи з 1619 року. Це різні прохання, з якими різні особи зверталися до Апостольського Престолу чи прямо до Святішого Отця, у справі різних ласк, привілеїв, допомоги чи заступництва. Відповіді на ці прохання, якщо були полагоджені, знаходяться в Актах чи Листах Пропаганди, які зібрані в окремій колекції. Всі документи писані й друкуються в оригінальних, латинській чи італійській, мовах, і майже всі подаються вперше до загального відома. Видання з примітками, з коротким змістом перед кожним документом, та при кінці кожного тому з покажчиками імен і списками провідних церковних й державних осіб.

87. - WELYKYJ A.G., *Congregationes Particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes*. Roma, «Analecta OSBM», 1956-1957, vol. I-II, pp. 10+308; 10+362.

У цих двох томах зібрано з Ватиканських архівів та оприлюднено 101 документів, з яких перший з року 1627, а останній з 1795-6. На цьому ця збірка закінчується, бо пізніше подібні справи розглядала вже інша інстанція. Були це справи більшої ваги та скомпліковані, які вимагали окремих студій, опінії знавців, зібрання документації, тому вони розглядалися з особливою увагою на спеціальних Сесіях, звідки й назва «партикулярні». Всі такі справи, з залученою документацією, оприлюднені у цій збірці, в оригінальних латинській та італійській мовах. Збірка теж опрацьована, зі вступами, примітками і покажчиками імен та предметними.

88. - WELYKYJ A.G., *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum* (1590-1600). Roma, « Analecta OSBM », 1970, pp. 16+540.

У цьому томі зібрані за період 10 років, 1590-1600, 357 документів, які мають відношення до центральної події в історії Української Церкви — до Берестейської Унії з 1596 року. При цьому оприлюднено в ньому не тільки документи з Ватиканських архівів, до яких обмежуються інші збірки цього автора, а також з інших джерел; в тому, крім офіційних актів, теж листи Нунціїв, митрополитів, єпископів, королів, князів, звіти очевидців, і теж письма противників цієї Унії. Для вигоди тих, що будуть займатися саме проблемою цієї Унії, оприлюднено у цій збірці й такі документи, які вже були опубліковані в інших збірках цього ж автора. Кожен документ поданий з коротким його змістом, примітками, а при кінці наведено довгий список визначних церковних та політичних особистостей цього періоду, як теж хронологічний індекс усіх документів. Всі вони оприлюднені в оригінальних латинській, італійській, руській та польській мовах. Між документами поміщено теж 36 знімків різних осіб-учасників та з документів.

Про посольство наших Владик до Риму у справі З'єдинення з Ап. Престолом пор. теж вийнятки з *Анналів кард. Баронія:*

GALITZIN A., *Legationes Alexandrina et Ruthenica ad Clementem VIII, Pont. Max., Pro unione et communione cum Sede Ap. Anno Domini 1595.* Parisiis, D. Duprat, 1860, pp. XI-130.

89. - WELYKYJ A.G., *Epistolae Metropolitanarum.* Roma, « Analecta OSBM », 1956-1970, vol. I-VIII, pp. 31+410; 8+368; 10+302; 10+446; 38+304; 10+226; 56+337; 40+456.

У 8 томах незакінченої ще збірки оприлюднено, у великій частині вперше, 1467 листів укр.-католицьких Київських Митрополитів, починаючи з 1603 року, доповоджуючи їх досі до 1788 року. Том I присвячений митр. Й. Рутському з його 192 листами; том II — митр. Р. Корсакові з 70 листами, А. Селяві з 23 листами, та Г. Коленді з 86 листами; том III — м.К. Жоховському з 101 листами, Л. Заленському з 32 та Ю. Винницькому з 42 листами; том IV — м.Л. Кишці з 114, А. Шептицькому з 56, та Ф. Гребницькому з 74 листами; том V-VI — митр. Ф. Володковичеві з 306 листами; том VII — митр. Л. Шептицькому з його 130 листами та том VIII — з 241 листом митр. Я. Смогожевського. Майже всі листи писані

були до Апостольського Престолу, і в них віддзеркалені найважливіші проблеми Укр.-католицької Церкви того часу — більше від усіх інших документів. До кожного тому додано короткий вступ та життєпис кожного з митрополитів. Всі документи з примітками, коротким змістом, поданням джерела й де вже були друковані, якщо це мало місце, а при кінці кожного тому список видатних особистостей свого часу та вичерпний покажчик імен і предметний. Тільки при кінці VI тому подано такий список та покажчик за оба, V і VI, томи, бо оба присвячені митр. Ф. Володковичеві. За винятком VIII тому, в усіх інших листи взято майже всеціло тільки з Ватиканських архівів. Всі листи були звичайно писані в латинській мові, рідше в італійській, і в оригінальних мовах вони у збірці оприлюднені; з листів у руській чи польській мовах виготовлено вже давніше латинський переклад і вони у збірці у такому перекладі друкуються.

90. - WELUKYJ A.G., *Litterae Episcoporum Historiam Ucrainae illustrantes* (1600-1900). Roma, «Analecta OSBM», 1972, vol. I, 1600-1640, pp. 10+336; vol. II, 1641-1664, pp. 12+388 (R. 1973).

В I томі оприлюднено 163 листи різних єпископів за рр. 1600-1640. Більшість з них друкуються тут вперше. Між ними знаходяться теж листи митр. І. Потія та листи митр. Й. Рутського і Р. Корсака, які з різних причин не ввійшли до збірки «Листи Митрополитів», листи єпископів укр. Церкви, деякі листи теж православних владик, а більшість творять листи чужих єпископів, якщо вони в них заторкували укр. Церкву, як теж листи Ап. Нунціїв, якщо вони не ввійшли до збірки «Листи Ап. Нунціїв». Всі листи друкуються в оригіналі, в більшості латинській та італійській мовах, з примітками, коротким змістом, зазначенням джерела, а при кінці вичерпним покажчиком імен та предметним, з списками визначних особистостей того часу та 10 портретами різних єрархів.

В II томі поміщено 184 листи, більшість уперше; том має всі посібники як і I-ий.

91. - WELUKYJ A.G., *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae illustrantes* (1550-1850). Roma, «Analecta OSBM», 1959-1969, vol. I-XIII.

vol. I - (1550-1593), pp. 16+370; v. II - (1594-1608), pp. 14+330; v. III - (1609-1620), pp. 12+302; v. IV - (1621-1628), pp. 12+362; v. V - (1629-1638), pp. 12+320; v. VI - (1639-1648), pp. 12+342; v. VII - (1649-1651), pp. 14+348; v. VIII - (1652-1656), pp. 16+338; v. IX - (1657-1659), pp. 12+320; v. X - (1659-1663), pp. 12+356; v. XI - (1664-1669), pp. 12+300; v. XII - (1670-1674), pp. 14+360; v. XIII - (1675-1683), pp. 12+309.

У 13 томах незакінченої ще збірки з Ватиканських архівів, оприлюднено досі до 1683 року 6.875 документів-листів Апостольських Нунціїв з Варшави, Відня та Венеції, які деколи і два рази того ж дня висилали до Риму свої звідомлення. У тих листах вони представляли не тільки справи Укр. Церкви, але в них багато теж матеріялу й до історії українського народу взагалі; передусім багато в них про козачину, зокрема Хмельниччину та битву під Віднем 1683 р., з великою участю в ній козацьких частин. Всі томи попереджені коротким вступом, документи з примітками та коротким змістом, як теж зазначенням джерела та місця, де даний документ вже був оприлюднений, якщо це мало місце, а при кінці з вичерпними покажчиками імен та предметними і списками визначних церковних і політичних особистостей того часу. У збірці, в різних томах, поміщено теж ряд старинних карт України. Всі листи були в більшості писані італійською мовою і в ній вони появилися у збірці — майже всі вперше.

92. - WELUKYJ A.G., *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonizationis*. Roma, «Analecta OSBM», 1952-1967, vol. I-III, pp. 32+306; 16+368; 24+492.

У трьох томах цієї Збірки оприлюднено 570 документів з Ватиканських архівів, які відносяться до процесу беатифікації та канонізації св. Йосафата Кунцевича; в більшості друкуються вперше у цій Збірці. У третьому томі подано крім того багату бібліографію до предмету, а при кінці до всіх томів вичерпний покажчик імен осіб, місцевостей та предметний, як теж усіх наведених документів, які друкуються з потрібними примітками, коротким змістом та наведенням джерела, а також зазначається, якщо він вже був коли оприлюднений. Всі документи друкуються у Збірці в оригіналі, майже всі в латинській мові, в якій теж подані всі інші тексти.

93. - W.M., *Kościoty katolickie ob. łac. na obszarach Rosji (1772-1914)*. «Sacrum Poloniae Millennium», Rzym 1955, tom II, str. 467-497.

Після короткої передмови з поясненнями подано тут список усіх місцевостей, в яких знаходилися церкви лат. обряду, з зазначенням дієцезії, деканату, кому посвячена, датою заснування і чи була це церква парафіяльна чи дочерна. Хронологічний виказ заснування поданий за дієцезіями. Цей список охоплює всі церкви лат. обряду по всій Росії, в тому, отже, теж і тих, які знаходилися на укр. території. До цього при кінці виготовлено теж мапу з розміщенням усіх тих церков.

94. - YAVDAS M., *Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. Documents for the History of the Ukr. Autocephalous Orth. Church*. Munich, by Regional Church Assembly of Ukr. Autocephalous Orth. Church. in the Fed. Rep. of Germany, 1956, pp. 228.

Видання в українській, англійській та німецькій мовах. У ньому зокрема вартісні короткі життєписи укр. православних єпископів, спис знищених в Україні пам'яток християнської культури та спис розстріляних священників, з короткими біографічними даними.

2. — ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ В ГАЛИЧИНІ

95. - Андрусяк М., *Записник митр. Юрія Винницького з 1706 р.*, «Записки ЧСВВ», Жовква 1932, том IV, 1-2, стор. 180-204.

Після короткого вступу-введення про самого автора рукопису, перемиського єпископа Ю. Винницького, пізнішого Київського з'єдиненого митрополита та про сам рукопис, оприлюднено в ньому його записки, зроблені в польській мові 1706 р. Це не хронологічно записані важніші події з власного оточення. Для історії Церкви мало в них вартісного, однак цінні для пізнання самого автора. Найбільше записок з років 1700-1705.

96. - Андрусяк М., *Матеріяли до історії Львівського єпископства в рр. 1667-1677*. «Записки ЧСВВ», Жовква 1935, том VI, 1-2, стор. 137-200. (не закінчені)

Оприлюднені матеріяли — це 61 документів з часів боротьби за опорожнену Львівську катедру, яка велася між Й. Шумлянським і Винницьким А. та Є. Свистельницьким. Поміщені тут матеріяли зістали пропущені в X томі «Архіву Ю.З. Росії». Усі вони в більшості в латинській мові, тільки деякі в польській.

97. - Грушевський М., *Сторінка до історії сільського духовенства (по самбірським актам XVI в.)*. «Записки НТШ», Львів, 1900, т. 34, стор. 1-82.

Після довшого вступу про час та обставини того періоду та самі парафії, поміщено 67 документів з років 20-60 XVI століття. Всі документи в оригіналах, крім двох усі в лат. мові; перед кожним подано короткий зміст. З деяких же тільки сам зміст, якщо їхній текст був ідентичний з попереднім документом.

Пор. теж його: *Метрика Самбірська, подробиці з історії відносин релігійних*. Там же, 1896, X, ст. 1-8.

98. - Зуврицький М., *Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII-XVIII в.* «Записки НТШ», Львів, 1903, т. 51, стор. 1-12.

Оприлюднено тут 10 документів, які насвітлюють економічне та правне становище сільського духовенства. Вступ М. Грушевського.

99. - Крушельницький А., *З дневника гр.-католицького пароха 1848-1850 рр.* «Записки НТШ», Львів 1903, т. 52, стор. 2-19.

Подано тут цікавіші уривки з чотирьох томів записок, які залишив по собі о. Дуткевич, парох Росільни (Богородчанський повіт). Вони кидають чимало світла на світогляд та проблеми тодішнього сільського духовенства в Галичині.

100. - *Письма-Послання митрополита Андрія Шептицького, ЧСВВ, з часів німецької окупації*. Йорктон, бібліотека «Логос», 1969, стор. 454.

У цьому виданні поміщені письма й послання митр. А. Шептицького з рр. 1941-1944, декрети й правила Архiepархіальних

Синодів з того часу та спільне Послання всіх єпископів та адміністраторів з листопада 1943 р. Крім того знаходиться в ньому лист митрополита Андрея до православних владик 1941 р. та прав. інтелігенції р. 1942, разом з їхніми відповідями та відповідю митрополита на їхні письма.

- 101.** - Срібний Ф., *Два епізоди з історії боротьби Гедеона Балабана з Львівським брацтвом*. «Записки Н.Т.Ш.», Львів 1913, том 117-118, стор. 207-214.

Це два листи: Братства і єп. Г. Балабана з рр. 1589 та 1591, попереджені коротким вступом-введенням.

- 102.** - *Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.8.1899-7.9.1901)*, том I. Торонто, Праці Богословського Наукового Товариства — т. XV, 1965, стор. 237+277.

Видання творів-послань попереджає більших розмірів розвідка А.А. Базилевича під наг. «Введення у Твори». У ній на перших 237 сторінках подав він історію видань митр. А. Шептицького, як теж перегляд усіх його творів, які широко розглядає, даючи багато матеріялу до пізнання його особи, як теж до зрозуміння тогочасних проблем. У другій частині перевидано разом його 13 Пастирських Листів за рр. 1899-1900.

Резюме у фр. мові в «Логос», 1970, с. 65-71.

- 103.** - Франко І., *Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку*, зібрані Мих. Зубрицьким, Ю. Кмітом, І. Кобилецьким, І. Левицьким і І. Франком. «Збірник іст. філ. секції Наук. Тов. Шевченка», Львів 1902, том V, стор. 6+328.

У цьому виданні зібрані матеріяли до історії галицько-руського духовенства в 18 сторіччі, в тому 9 пастирських Послань галицьких владик та матеріяли до історії шкільництва в рр. 1772-1848, яке було в тому часі в більшості в церковному завідуванні; до них залучено теж 3 рукописні підручники з 1805, 1815 та 1827 рр. При кінці видання подано показчик літератури та архівних матеріялів, показчик імен власних та географічних, як теж предметний.

104. - ЩУРАТ В., *Листи митр. М. Левицького до єп. І. Снігурського і офіційальні документи їх спільної діяльності (1813-1845)*. « Укр.-Руський Архів », том XII, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1924, стор. 16+220.

У збірнику оприлюднено 114 листів митр. М. Левицького та 32 урядові документи й листи інших, які навітлюють діяльність так митрополита як теж єп. І. Снігурського. При кінці додано покажчик імен та місцевостей.

105. - BARAN A., *Progetto del Patriarcato Ucraino di Gregorio XVI*. Roma, « Analecta OSBM », 1958, III, pp. 454-475.

Після короткого вступу з навітленням проблеми патріархату, поміщено тут у цій справі 5 документів з років 1843-1853 за Папи Григорія XVI; усі в італ. мові.

106. - WELUKYJ A.G., *Prima Unio Eparchiae Leopoliensis (1607)*. Roma, « Analecta OSBM », 1949, I, pp. 553-567.

Після короткого вступу, у статті оприлюднено 12 документів до історії номінації на Львівського єпископа Є. Тисаровського, який прийняв її з обіцянкою приєднатися до Унії, однак її не додержав.

З першого розділу до Церкви в Галичині зокрема відноситься ч. 35. Пор. ще ч. 547/2

3. — ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРИЇ ЦЕРКВИ НА ЗАКАРПАТТІ

107. - BARAN A., *Quaedam ad biographiam Josephi Vološynovskij, ep. Mukačoviensis (1667)*. Roma, « Analecta OSBM », 1954, vol. II, pp. 209-227.

Після короткого вступу, слідують 22 документи в лат. та італійській мовах, з pp. 1667-1671, які по більшій часті відносяться до іменування та консакрації на Мукачівського єпископа Йосифа Волошиновського.

- 108.** - BARAN A., *Documenta inedita de confirmatione Parthenii Petrovič, episcopi Mukačoviensis*. Roma, « Analecta OSBM », 1958, III, pp. 440-448.

Після короткого вступу, оприлюднено 7 нових документів з років 1652-1654 відносно потвердження єпископом Мукачівським Партенія Петровича (1652-1670), що був промотором Унії на Закарпатті й першим з'єдиненим єпископом.

- 109.** - HODINKA A., *Munkácsi gör. szert. püspökség Okmánytára*. Ungvár, Unio Könyvnyomda R.T., 1911, pp. 61+668.

У цьому виданні зібрано 527 документів до історії Мукачівської єпархії за роки 1458-1715, які оприлюднено в оригіналах. Крім довшого вступу до історії цієї єпархії, при кінці додано короткий зміст кожного документу та бібліографію.

Пор. теж:

ЛАСКО М., *Ad Diplomatarium eparchiae Mukačevensis A. Hodinka supplementa Vindobonensia*. « Or. Chr. Per. ». Roma, 1957 pp. 332-353.

- 110.** - ЛАСКО М., *New Documents about Michael Manuel Olšavsky, Bishop of Mukačevo* (Extracta ex Orientalia Christiana Periodica, vol. 25), pp. XVI, 53-90.

Після вступу в англ. мові про згаданого єпископа, подано в оригіналі, в лат. мові, з поясненнями 11 документів з віденського державного та римського архівів. Найважніший з них є сьомий, який містить в собі звіт єп. Ольшавського про юридичний, духовний та матеріальний стан Мукачівської єпархії.

Рец.: О. Баран в « Записках ЧСВВ » 1958, IX, стор. 577.

- 111.** - ПЕТРОВЪ А., *Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и іерархіи 1391-1498*. Прага, Тов. для дослідження Словаччини і Підкарпатської Русі, 1930, стор. 20+230.

Після довшого введення про початки Карпатської Русі, автор подає історично-критичний огляд та наводить текст 9 грамот: 1 Корвина Гуняди з 1493 року; шість грамот для монастиря св. Михаїла в Мармароцині та двох для монастиря в Мукачеві. В Додатку,

окремо ще розбирає автентичність грамоти кн. Т. Коріятовича з 1360 р., яку вважає правдивою.

Рец. « Квартальнік гісторични » 1932, с. 193-6.

- 112.** - Петровъ А., « *Старая вѣра* » и Унія въ XVII-XVIII вв. *Матеріалы для исторіи Угорской Руси*, С. Петербургъ, 1905-1906, I-II, стор. 74+88.

У першому випуску переважно документи до релігійної боротьби на Закарпатті в рр. 1760, а в другому, як пояснення до зібраних документів, автор дає коротку історію цієї боротьби.

- 113.** - Петровъ А., *Памятники церковно-религіозной жизни угоруссовъ XVI-XVII вв.* « Сборникъ отд. русскаго языка и слов. р. Ак. Наукъ », т. 97, ч. 2, Петроградъ, 1921, стор. 10+296.

Після короткого вступу, у виданні подано два документи: Науки на Євангеліє за Нягівським списком з 1758 р. та вийнятки з « Оброна вірному чоловіку » єрея Михаїла.

- 114.** - Петровъ А., *K. Fejérváry. - De moribus et ritibus Ruthenorum et analogичныхъ свѣдѣній М. Беля и Сирмаи.* Львів, « Записки ЧСВВ », 1938, III, 2-4, стор. 320-344.

Після вступу про авторів та рукописи, наведено їхні тексти. Перший — з року 1776-1794, другий — з 20-30 років XVIII ст., а третій — з 1797 року. Всі три автори латинською мовою описують звичаї та обряди на Закарпатті.

4. — ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УНІЇ

- 115.** - Бродовичъ Т., *Историческіи Записки архи-пресвитера греч. уніят. капитула Луцкаго о событіяхъ на Волинь и Подолью въ 1789 году.* Львѣвъ, Типом Института Ставропігійскаго, 1861-2, I-II, стор. 126; 246.

У першій частині автор-свідок описує жорстокі переслідування, яких зазнали від польської шляхти 1789 року укр.-католицьке ду-

ховенство та вірні на Волині й Поділля. У другій частині, на potwierдження першої, наводить в оригіналі численні документи, хоч деякі з них відносяться до попередніх переслідувань. Свій опис автор написав в польській мові, даючи йому такий наголовок: *Widok przemocy na słabę niewinność srogo wywartej roku 1789.*

Пізніше ці записки видруковано теж у «Чтенія Моск. унив.» 1868, ч. 3, III, стор. 9+109 ч. 4, стор. 8+98 і 1869 ч. 2, стор. 99-240.

116. - *Всеподданнѣйшій отчетъ оберъ-прокурора св. Синода по вѣдомству православнаго исповѣданія за 1905-1907 годы.* Спб, Синодальная тип., 1910, стор. 12+304+268.

У першій частині знаходяться звіти з діяльності святішого Синода за рр. 1905-1907, між іншими теж про події на Підляшші та Холмщині в р. 1905 включно з переходом к. 200.000 на латинський обряд, бо на східний католицизм і тоді не дано дозволу (стор. 123-133). У другій частині поміщено 94 статистичних таблиць з церковного життя. Такі звіти появлялися вже раніше, а т ж і після того.

117. - *Два документа по дѣлу передачи почаевской лавры изъ вѣдѣнія уніатовъ въ вѣдѣніе православное.* Кіевская Старина, Кієвъ 1882, III, стор. 486-502.

Перший з р. 1833 до греко-рос. консисторії від комісії воєнного суду, другий з 1834 — настоятеля Яблочинського монастиря (пов. Біла).

Як же відбулося з'єдинення почаївського монастиря пор. Великий А.Г., *Ще про «Зорю над Почаєвом».* «Світла і Тіні укр. історії», Рим, в-во ОО. Василіян, 1969, стор. 82-87. У ній поміщено із вступом лист почаївських монахів з р. 1712 до Ап. Престола.

118. - *Жуковичъ П., Матеріалы для исторіи Кіевскаго и Львовскаго Соборовъ 1629 года.* «Записки Акад. Наукъ по ист.-фил. отд.», VIII, № 15, С. Петербургъ, 1911, стор. 26.

Тими матеріалами, які тут оприлюднено, є: Звіт королівського комісаря (мабуть Кисіля), Проект Конституції про скликання Соборів, Протестації духовенства й учасників соймових переговорів Кропивницького і Древинського та короткі анонімні записи про Собори Київський, Володимирський і Львівський.

Пор. теж: Орловський П., *Київський Соборъ въ 1629 году*. «К. Старина», Київ, 1905, 7-8, стор. 166-173. Тут подано з вступом та поясненнями кілька письм Запорозьких козаків, які протестували проти того, що їх не запрошено на Собор.

119. - *Записка архієпископа Евгенія Булгариса о лучшемъ способѣ возсоединенія униатовъ съ православною Церковію*. «Христ. Чтеніе», С. Петербургъ, 1887, II, стор. 19-93.

Виготовив її згаданий архієпископ 1793 р. для графа Мусина-Пушкина, Обер-прокурора Святійшого Синоду, на приказ Катерини II-ої. Написана первісно в грецькій мові, була в тому ж році перекладена на російську і цей переклад тут оприлюднено.

120. - *Записки Василя Лужинскаго, архієпископа Полоцкаго*. «Прав. Собесѣдникъ», Казань, 1884, II, стор. 29-43; 187-201; 1885, I, ст. 39-90, 163-200, 300-312; II, 236-260, 409-442; III, 283-304, 508-539.

В. Лужинський був один з найближчих співробітників Й. Семашка, якому допомагав у ліквідації Унії на Білорусі та Волині, за Миколи I. Після короткого вступу від редакції про автора тих споминів та його діяльність, друкуються його записки. У них він описує дальші та ближчі приготування до тієї ліквідації, починаючи вже навіть від митр. Лісовського, а зокрема від року 1820, а далі й саме виконання намічених плянів, довівши свої записки до 1866 року. В Додатку (III, 508-539) помістив ще деякі документи та листи.

Пор. теж: Кояловичъ М., *Семъ проповѣдей м. Іосифа... и О Греко-унитской церкви въ зап. краѣ Россіи. Воспоминанія архієп. Антонія (Зубка)*. Спб, тип. синодальная, 1889, ст. 6+88.

До Записків Лужинського В. пор. теж: GIZYŃSKI M., *Z pamiętników Wasyla Łużyńskiego archiep. Płockiego*. Poznań, «Kuryer Poznański», 1886, str. 65.

121. - *Записки Іосифа митрополита Литовскаго*. С. Петербургъ, изд. имп. Академіи Наукъ, 1883, I-III, стор. 8+845; 786; 4+14Р2.

Автором тих Записок є вп. Й. Семашко, яким царський російський уряд послужився до ліквідації З'єдиненої Української і

Білоруської Церков. У першому томі подає він автобіографічні дані, описує стан З'єдиненої Церкви перед 1828 роком, вказує на засоби її знищення, відтак передає події між рр. 1828-1860. Перший том поділений на 5 частин. Документи до першої й другої частини знаходяться в тому ж першому томі. Документи до 3 і 4 частини творять другий том, а третій том складається з важніших документів, винятих з протоколів дух. Литовської Консисторії в рр. 1833-1860. При кінці поданий покажчик імен.

Пор. ширшу рецензію з доповненнями та спростуваннями в: Снотkowski W., *Pamiętniki Józefa Siemaszki*. Kraków, nakł. autora, 1885, str. 157. Odbitka z «Przeglądu Polskiego».

...*Dzieje zniszczenia św. Unii na Białorusi i Litwie w świetle pamiętników Siemaszki*. Kraków, Spółka wydawnicza polska, 1898, str. 205.

В останній поданий список інтернованих та переслідуваних священників і монахів.

Рец. М. Кояловича в «Журналъ мин. нар. проsv.», Спб, 1884, II, стор. 336-347.

Доповнення до цих Записків творять: *Письма еп. Полоцького Смарагда* къ кн. Н.Н. Хованскому (ген.-губ. Смоленскому, Ви-тебскому и Могилевскому); ...къ И.Т. Глушкову 1834-5. Русскій Архивъ, Москва, унив. типогр., 1891, I, стор. 373-384; II, стор. 427-440.

Це — 20 його листів в рр. 1834-1835.

Пор. теж Поповъ А., *Нѣсколько документовъ, относящихся къ началу воссоединенія униатовъ*. «Журналъ мин. нар. проsv.», Спб, 1869, 6, стор. 265-288.

122. - Крип'якевич І., *Нові матеріали до історії Соборів 1629 р.* «Зап. Н.Т.Ш.», том 116, Львів, 1913, стор. 5-39.

По довшім вступі видано 10 документів: Бреве Папи Урба-на VIII з 1625 р., 5 письм Рутського, 2 А. Кисіля до митр. Рутського і 2 православного духовенства.

123. - Лебединцевъ Т.Г., *Письма къ брату*. Кіевская Старина, Кієвъ, 1898, 3-5, стор. 318-365; 51-86; 169-190.

Автор листів був 1865 р. перенесений до Холма на посаду на-чальника навчальної дирекції, звідки відвідував теж Галичину,

а пізніше з багатьма галицькими діячами піддержував листовні зв'язки, головню з священиками. В оприлюднених листах дуже багато матеріалу до історії унії та православ'я на Холмщині і в Галичині, в роках 1865-1867. За ці роки поміщено тут 46 листів.

На основі цих листів довшу статтю виготовив К. Студинський: Studziński C., *Z zakulisów schizmatyckiej propagandy*. Kraków, wyd. Sp. wyd. polska, 1899, str. 43. Odbitka z «Przeglądu Powszechnego».

- 124.** - Лебединцовъ П., *Матеріалы для исторіи Унії на Украинѣ Кіевской*. «Епарх. Кіев. Вѣд.», Кієвъ, 1891, чч. 3, 4, 8-19, 21, 23-24; 1892, чч. 1-5, 13-17.

Матеріяли відносяться до періоду з рр. 1770 до початку 19 сторіччя. Майже всі до того часу не знані. Це різні розпорядження моск. Синоду та рос. уряду, як теж реляції про утиски православних. Цікаві передусім статистичні дані про деякі протопопії та стан православних в Польщі на укр. землях в р. 1791: 15 монастирів і стільки протопопій з 259 церквами та 287 священиками, крім 132 монахів і 122 монахинь, та 162.024 вірних.

Рец. «Квартальник гіст.» 1893, с. 710-712.

- 125.** - Ливчакъ Н., *Къ исторіи возсоединенія Уніатовъ Холмской епархіи. Записки и воспоминанія протоіеря Ник. Н. Ливчака*. Вильна, изд. И.Н. Ливчака, 1910, стор. 162.

У цьому виданні поміщено: Біографію Н.Н. Ливчака, передше галицького священика, його «Спомини» про «воз'єднання» Холмської епархії, Літопис Більської Церкви, Записку М.Д. Скоболеву, а в Додатку: Інструкцію вікарному єпископові та 2 письма губернатора Громека.

- 126.** - *Листъ Мелетія патр. Александрійского до Ипатія, еп. Володимирского и Берестейского и отвѣтъ Ипатія Мелетіеву*. Львѣвъ з друк. Ставроп. Института, 1897, стор. 114.

Перший лист (стор. 5-40) був написаний 1599 р., а другий (41-114) — відповідь на нього, 1602 року. Оба були виготовлені в грецькій мові, з якої пізніше зроблено руський переклад, а ще пізніше митр. Л. Кишка переклав їх на польську мову. У цьому виданні

вони подаються у новому укр. перекладі. Предметом обох листів була Берестейська Унія.

Листи митроп. Іпатія Потія видруковані ще в « Зап. НТШ », т. 99, 1930, стор. 47-50, з рр. 1607-8, при кінці статті М. Возняка: « Три статейки »: один до Слонімських громадян, а два до Л. Сапіги.

Інші три листи його поміщені в « Зап. ЧСВВ », т. II, 1954, стор. 466-472; два перші в польській мові з 1593 і 1599, опубліковані Б. Барвінським, а третій з 1603 р., в руській мові, подав О. Оглоблин.

Ще інші 16 листів І. Потія з рр. 1597-1605 подані в збірці з Архіву кн. Л. Сапіги, в *Archivum domi Sapiechów wydane staraniem rodziny*. Т. I: Listy z lat 1575-1606, opracował A. Prochaska, Lwów 1892.

Про них реферує В.И. Щербина в « Чтенія ист. общ. Нестора », Київ 1894, VIII, відд. IV, стор. 1-22.

До часу митроп. І. Потія відносяться два документи з р. 1605, про перебрання з'єдиненими Київської Софії. Див. Левицький О., *Къ исторіи водворенія въ Кіевъ Унії*, в « Чтенія общ. Нестора », Кіевъ 1890, т. V, стор. 137-143. А про відібрання цієї самої Київської Софії за П. Могили 2 документи поміщено в « Кіев. Епарх. Вѣдомости », 1873, 13, стор. 365-374.

127. - *Матеріяли до історії Колівицини*. « Записки Н.Т.Ш. », Львів.

Том 57, 1904, стор. 1-24. Василіянські записки і листи про Колівицину — подав Аристрах Крижановський, до друку приладив М. Грушевський.

Після короткого вступу, оприлюднено рукопис о. К. Срочинського, ігумена в Кристинополі, і листи о. Л. Заславського, місіонаря в Умані, та вийняток з місійного денника.

Том 59, 1904, стор. 1-16. Кілька документів про участь ченців Київських монастирів в гайдамацьких рухах XVIII ст. Подав С. Грущенко, попереджаючи їх своїм вступом.

Том 62, 1904, стор. 1-40. Польська поема про уманську різню, подав І. Франко.

Він теж написав вступ та ширші пояснення.

Том 96-97, 1910, стор. 58-93; 26-73. Мемуар Домініка Завроцького про Колівщину. Подав І. Шпитковський.

Том 133, 1922, стор. 85-98. Мемуар василіянина І. Филиповича. Подав його в польській мові І. Шпитковський, додаючи до нього свій вступ.

Пор. теж його: «Тринітарський мемуар про Колівщину», там же, т. 83, 1908, стор. 134-157.

У всіх тих документах багато матеріалу до історії Церкви, зокрема нищення Унії та зруйнування Василіянської школи в Умані.

128. - *Матеріали къ исторіи русской греко-уніатской Церкви.* Копіи писемъ члена Брестскаго капитула, Виленскаго офіціала А. Ю. Сосновскаго въ 1826, 1827 и 1828 гг. С. Петербургъ, извлечено изъ Журнала Мин. Народнаго Просвѣщенія, 1891, ст. 70.

У виданні видруковано 83 письма, які були виготовлені в тих роках, коли вже підготовлялося знищення Унії, що й слідне у цих письмах. Видання приготував Бобровській П.О.

У «Вил. епарх. вѣдом.» з р. 1889 та окремою відбиткою з р. 1890 він теж подав короткий його життєпис.

Пор. рец. у «Квартальнік гіст.» 1891, с. 674.

129. - *Не посягайте на православіе!* Вильна, изд. Вилен. Св.-Дух. Братства, 1909, стор. 93+(3).

Вісім промов в державній Думі 12.5-1.6.1908 відносно законопроекту про можливість переходу з одного віроісповідання на друге. Ця дебата кружляла головню на тлі переходу на лат. обряд к. 200.000 вірних на Підляшші в 1905 р., бо на східний католицизм і тоді їм не дозволено.

130. - Парновъ П., *Папскія буллы по гр.-уніатскоюу вопросу.* Слб, 1889, стор. 5-119.

Це переклад документів із збірки з 1767 р. під наголовком: *Bullae et Brevia Summorum Pontificum nec non decreta S. Congregationum.*

Документи зібрані з рр. 1458-1766, передусім такі, в яких підкреслені права та привілеї, уділені сх. Церкві чи признані їй.

Див. рец. «Квартальнік гісторични», Львів 1888, ст. 455-456.

131. - *Проекты объ уничтоженіи греко-восточнаго въроисповѣданія въ отторженныхъ Польшею отъ Россіи областяхъ.* «Чтенія Моск. унив.», Москва, 1862, 4, стор. 2+58.

По вступі О. Бодянського про історію цього письма з кінця 18-го, мабуть з 1786 р., подано його в оригіналі в польській мові та 4 різних перекладах на російську мову.

Крім того, в оригінальній польській мові та рос. перекладі поміщено тут: «Голосъ обывателей воеводствъ и уѣздовъ русскихъ къ собравшимся на сеймики и къ чинамъ на сеймѣ, 1786 года».

Латинський переклад цього письма, виготовлений при к. того ж століття, з Ватиканського архіву, оприлюднено в «Записки ЧСВВ», Рим, 1971, т. VII (XIII), стор. 249-257. Давніше вже появилося воно теж в англ., нім. та укр. перекладах (див. там же).

132. - Скрутень Й., *Причинки до актів розпізнання мощів св. Йосафата.* «Записки ЧСВВ», Жовква, 1924, стор. 73-91.

Акти в лат. і польській мовах подані за П. Шиманським. Відносяться до розпізнання мощів у роках 1637, 1780, 1785, 1788, 1789, 1797, 1800 і 1826. До них доданий короткий вступ та багато приміток.

133. - Скрутень Й., *Перший життєпис св. Йосафата — Два життєписи св. Йосафата.* «Записки ЧСВВ», Жовква 1924, т. I, стор. 314-363; 569-575.
Relacya o zamordowaniu Wł. Józafata. «Записки ЧСВВ», Львів, 1930, стор. 403-431.

«Перший життєпис» — поданий в 3-х текстах, польський і лат. зі збірки П. Шиманського, а третій, знову лат., з архіву Пропаганди.

«Два життєписи» — взяті з архіву ОО. Василіян у Львові; написані в польській мові в 17-18 ст.

«Реляцію» взято з рукоп. бібліотеки кн. Чарториських у Кракові. Списана була на поч. 18-го ст., однак про св. Йосафата в ній дуже мало, а все про релігійні відносини на поч. 17-го ст., які довели до Витебської трагедії 1623.

134. - *Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии, тт. IV-V*. Каменець Под., 1889-1890, с. 26+433; 444+21.

У IV томі, по довшому вступі, поміщено 225 документів, які вийнято з церковних візитацій з'єдиненої Церкви на Поділлі, від р. 1758 — до кінця 18 стол., а деякі ще і з 19 стол., та дещо з Брацлавської і Кам'янецької канцелярій. Це різні дотації, ерекції, номінації, вивінування парафій та забезпечення священників. Тільки деякі з них подано в оригіналі, інші, на жаль, тільки в рос. перекладі або тільки в скороченні. При кінці подано теж покажчик імен осіб та місцевостей.

У наступному п'ятому томі, у першій його частині до 209 сторінки опубліковано спірні церковно-судові акти з рр. 1779 і 1780 та знову різні номінації й дотації з того ж періоду. Усі вони цінні до історії Унії на великому Поділлі.

У другій його частині стор. 209-444 Е. Сецинській зібрав дуже цінні матеріяли до історії 56 монастирів, які існували на терені пізнішої Подільської єпархії, з'єдинених і православних.

Рец. на 4 том: « Квартальнік гісторични » 1891, 5, с. 405-7.

Рец. на 5 том: « Квартальнік гісторични » 1894, 8, с. 318-320.

135. - ЩУРАТ В., *В обороні Потієвої Унії. Письмо о. П. Камінського, ЧСВВ, аудітора гр.-кат. митрополії*, 1685 р. Львів, вид. « Власна Допомога », 1929, стор. 8+119.

Після короткого вступу про автора й обставини, в яких це письмо було написане, перевидано його в цілості в українському перекладі. Автор обороняє в ньому Унію, хоч подає теж і свої критичні зауваження.

Рец.: « Богословія » 1930, 8, с. 135-8 — В. Толочка.

136. - DERUGA A., *Regesta listów metropolity unickiego Leona Kiszki do ks. Karola Stanisława Radziwiłła, kanclerza W. Lit. i jego żony (1705-1728)*. « Ateneum Wileńskie », Wilno, 1935, X, str. 225-235.

Зібрано тут 50 листів. Майже всі писані власноручно. Однак більшість з них без більшого значення.

137. - *Dyskusja Prasowa wokół książki « Droga na Wschód Rzymu »*. Warszawa, F. Hoesick, 1933, str. 176.

Збірка 54 відгуків преси, польської, української та чужинецької на книжку Г.І. Лубенського « Дрога... », в якій він виступив проти сх.-слов. обряду в Польщі. Книжку заборонив читати примас кард. А. Каковскі.

138. - *Esposizione documentata sulle costanti cure del Sommo Pontefice Pio IX a riparo dei mali che soffre la Chiesa Cattolica nei dominii di Russia e Polonia*. Roma, Segretaria di Stato, 1866, p. 313.

Після довшого вступу-введення до цього періоду, поміщено 100 документів до історії католицької Церкви в Росії в рр. 1845-1866, в тому теж до з'єдненої Холмської єпархії. Велика частина це документи Ап. Престолу, інші — це звіти, листи та урядові російські декрети.

139. - *Historia o pozabianiu Bazilianów w Połockiej cerkwi przez cara moskiewskiego etc. w r. 1705, dnia 30 junia starego*. Paryż, w druk. PP. Renon et Maulde, str. 22.

Це старий опис вбиття Полоцьких Василян Петром I — мабуть в цілості о. А. Завадзького.

140. - HOFFMANN G., *Ruthenica*. Roma, « Orientalia Christiana » n. 12, vol. III/2. Pontificio Istituto Orientale, 1925, pp. 125-239.

Після короткого вступу про саму Унію, оприлюднено 7 важливих документів до її історії, 28 документів з беатифікаційного та канонізаційного процесу св. Йосафата та 11 інших документів до історії Укр. Церкви. До цього додано кілька світлин.

Пор. рец. о. Й. Скрутия в « Записках ЧСВВ » 1927, I, 4, стор. 653-656.

141. - Kossowski A., *Archiwalia Lubelskie do dziejów Unii kościelnej w Polsce*. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie. « Archiwa - Biblioteki i Muzea kościelne », KUL, Lublin 1962, t. 4, str. 227-258.

Дає опис тільки документів з того одного архіву, хоч їх більше і в самому Любліні. В більшості відносяться вони до колишньої

Холмської єпархії, хоч є між ними й такі, які відносяться й до інших частин. Зібрано їх з різних архівів та збірок на терені цієї єпархії. У статті описано окремо кожну збірку, а відтак важніші в них документи. Між ними знаходяться теж акти й документи з монастирів в Замостю та Білій.

Пор. М. ВАВРИКА, *Бібліогр. огляд іст. Василіянського Чина за 1950-1970*. «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 347-9.

142. - *Materyały do Dziejów upadku Unii w diecezji Chełmskiej*. Poznań, odbitka z Warty, 1878 (wyd. W. Simona), str. 76.

Це спостереження про обставини, які довели до знищення гр.-кат. Холмської єпархії в рр. 1875, зокрема про наслідки виховання духовенства у московській академії; описані з польського становища.

143. - OTTONÓWNA. *Podlaskie «Hospody pomyłuj» 1872-1905. Kronika 33 lat prześladowania Unii przez naoczego świadka*. Kraków, nakł. autorki, 1908, str. 164. (Odbitka z «Przegląd Polski»).

Авторка жила сама в ці роки на Підляшші й описала ті події, яких була наочним свідком, аж до року 1905, зглядно 1908. Написані прихильно, але все з польського національного становища.

144. - PRUSZKOWSKI J., *Martyrologium czyli Męczeństwo Unji świętej na Podlasiu z awtentycznych i wierogodnych źródeł zebrał i napisał* (P.I.K. Podlasiak). Lublin, wyd. ks. W. Szczepanik i Z. Pomiankowski, 1921-1922, I-II, str. 312; 287.

Є це опис «навертання» на православ'я сучасника й наочного свідка, який описує те, чого сам був свідком чи про що довідався від учасників подій або що знайшов у документах. У першій частині говорить загально про переслідування російською державою латинського, зокрема укр.-католицького обряду в рр. 1864-1882. Відтак описує ці події в поодиноких деканатах і селах (стор. 108-279), подаючи стан кожного з них та вичисляючи й описуючи поимено тих осіб, які за свою віру загинули, були вивезені чи іншим

способом потерпіли. При кінці подає список тих, які пожертвували своїм життям. У другій частині продовжує опис тих же подій від 1882 р. до кінця першої війни.

Пор. теж: *Unia na Litwie i na Białorusi. Memoriał przesłany J. Sw. Piusowi IX*. Paryż, 1862, str. 14.

145. - SŁOTWINSKI A., *Unia Podlasko-Chełmska od r. 1875-1885*. Czaca, nakł. awtora, 1894, str. 122.

Автор подає тут вийнятки з хроніки, яку сам списував в тих роках, будучи свідком нищення Унії на Холмщині та Підляшші.

Подібний опис наочного свідка, о. Григорія Міцевича, з рр. 1839-1869 знаходимо у виданні: *Z Dziejów Unii*, niedrukowany dotąd Pamiętnik X. Grz. Micewicza, z przedmową i objaśnieniami X. dra W. Chotkowskiego. Poznań, 1888, str. 90.

Пор. теж: Крип'якевич І., *Автобіографія холмського священика з першої пол. XIX в.* «Зап. НТШ», т. 73, Львів 1906, с. 143-157.

Після короткого введення, подана в польській мові автобіографія о. Миколи Лаврисевича, яка кидає світло на тодішні релігійні відносини на Холмщині.

146. - SZEGDA M., «*Vita Rutscii*». *Prima Biographia J.V. Rutskyj, Metr. Kiowiensis (1613-1637)*. Roma, «*Analecta OSBM*», 1963, vol. IV, pp. 135-183.

Після довшого вступу з короткими даними про самого митрополита Й. Рутського, його життєписців та про цей життєпис, який написав його наступник митр. Р. Корсак, на дальших сторінках (144-181) наводить його в цілості в латинській мові.

Цей сам життєпис, хоч не повний або не зовсім вірний, бо взятий з інших рукописів, опублікували раніше:

ВАҀУК В., *Duo Documenta, ad res gestas Josephi Velamin Rutski, Metropolitanæ Kiowiensis spectantia, primo eduntur*: «*Collectanea Theologica*» Warszzwa 1959, p. 49-97.

PETRANI A., *Dwa pomniki z dziejów Unii kościelnej*. « Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne », Lublin 1962, st. 363-98.

Оба останні, разом з життєписом, видрукували теж проєкт молодого Рутського з 1605 р. « *De corrigendo regimine in ritu graeco* ». Цей же проєкт, із вступом о. А.Г. Великого, перевидано теж в « Зап. ЧСВВ » 1963, том IV(X), стор. 124-134.

147. - URBAN J., *Wśród Unitów na Podlasiu. Pamiętniki wycieczek misyjnych*. Kraków, wyd. ks. Jezuitów, 1923, str. 174.

Після короткого введення про історію таких місійних подорожей, які почалися від 1878 року, далі подана хроніка двох місій, в р. 1902 і 1903.

148. - *Zbiór wiadomości o kościele i religii katolickiej w cesarstwie rosyjskiem od czasu pierwszego rozbioru Polski aż do końca panowania cesarza Alexandra I i początków panowania Mikołaja I*. - Przez X. Szantyr. T. I, str. (8)+2+405.
T. II. - *Wiadomości do dziejów kościoła i religii katolickiej panowaniu rosyjskiemu podległych*. Poznań, wyd. W. Stefańskiego, 1843, str. (6)+303+6.

У I томі подано історію католицької Церкви в Росії від розбору Польщі до перших років царя Миколая I, в тому теж історію католиків східного обряду.

У II томі оприлюднено 90 документів до того періоду. Між ними царські та сенатські укази з рр. 1712-1842, які в більшості відносяться до Унії, переписка між рос. урядом та Ватиканом, скарги уніятів та газетні звіdomлення про ці переслідування, а на початку промова Папи Григорія XVI та урядове письмо Секретаріату про старання Папів відносно переслідуваних.

* * *

У першому розділі документи до історії Унії знаходяться передусім під чч. 9, 31, 46, 54, 77, 78 та 82-92, зокрема 88.

5. — ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ І ШКІЛ

- 149.** - Копыстянскій А., *Матеріали относящієся къ исторіи Львовскаго Ставропигіона въ 1700-1767 гг.* «Сборникъ въ память 350-лѣтія Львовскаго Ставропигіона», Львовъ, вид. Ставропигіі, 1936, стор. 20+284.

У Збірнику оприлюднено 134 документи, в більшості до історії самого Братства з рр. 1700-1767. Одинадцять документів поміщено ще теж у такому ж Збірнику з р. 1937. При кінці додано покажчик імен осіб та місцевостей.

- 150.** - *Памятники изданные Временною Коммисією для разбора древнихъ актовъ, височайше учрежденною при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волинскомъ Ген.-Губенаторь.* Кіевъ, тип. І.К. Вальнера, 1848-1859.

Том I, 1848, стор. 22+274+112+474.

Ділиться на три частини. У першій з них оприлюднено 33 документи-пам'ятники Луцького Хрестовоздвиженського Братства за рр. 1617-1713. Третя частина у всіх томах присвячена історії України (1648-1664).

Том II, 1846, стор. 8+372+234+162.

У першій частині цього тому оприлюднено документи Київського Богоявленського Братства за роки 1615-1787.

Том III, 1852, стор. 32+100+192+440.

У першій частині цього тому на 100 сторінках поміщено 14 документів-актів Львівського Братства за роки 1522-1637.

Том IV, 1859, стор. 16+134+232+464; див. ч. 160.

- 151.** - Петровъ Н.И., *Акты и документы относящієся къ исторіи Кіевской Академіи.* Отдѣленіе II (1721-1795 г.г.), Кіевъ, изд. К. Дух. Академіи, 1904-8.

Том I, 1904, (1721-1750), часть I, стор. 32+464 з 96 документами; часть II (Приложенія), стор. 22+508 — 31 документів.

Том II, 1906, (1751-1762), стор. 38+534 — 145 документів.

Том III, 1906, (1762-1770), стор. 34+574 — 82 документів.

Том IV, 1907, (1770-1783), стор. 36+394 — 63 документів.

Том V, 1908, (1783-1795), стор. 41+638 — 109 документів.

Усі томи попереджені вступом-введенням Н. Петрова, в яких подає коротку історію даного періоду. При кінці покажчик імен та зведення усіх документів з коротким їхнім змістом. Багато списків професорів та студентів обмежуються не тільки до самої Академії, а взяті теж з інших церковних шкіл та семінарій. Пор. теж його: *Списки студенто́въ и професоро́въ Кіевско́й Духовно́й Академіи 1736-1737 по 1757-1758 годъ*. «Труды Кіевско́й Дух. Академіи», 1914, 5, стор. 104-121.

152. - Титовъ Т.Т., *Акты и документы относящіеся къ исторіи Кіевско́й Академіи*. Отдѣленіе III (1796-1869). Кіевъ, «Труды К. Дух. Академіи», 1910-1915, тт. I-V, стор. 50+792; 134+666; 178+914; 98+944; 26+828.

Всі документи в більшості взяті з архіву Синоду, бібліотеки Київської Дух. Академії та Київської духовної консисторії. Довгі вступи-введення попереджають кожний том, документи видані з примітками. Однак, це вже період, в якому первісна Академія ставала Духовною Академією і яка для Укр. Церкви не мала вже давнішого значення.

153. - *Diplomata Statuaria a Patriarchis orientalibus Confraternitati Stauropigianaе Leopoliensi a. 1586-1592 data, cum aliis literis coaevis et appendice*. Т. II. Leopoli, sumptibus Instituti Stauropigiani, 1895, p. 17+133.

У Збірці поміщено 23 старинних документів з архіву Львівського Братства до історії його самого та укр. Церкви в рр. 1586-1592. Майже всі з них це письма патріархів в грецькій мові. Додано до них теж давні польські чи руські переклади. Два листи в гр. мові знаходяться ще в Додатку, один з 1638, а другий з 1649 р. Вступ до видання написав І. Шараневич.

Це — другий том запланованого ювілейного видання з нагоди 300-ліття Львівського Братства під заг. «Юбилейное издание въ

пам'ять 300-літнього основи́ня Львовського Ставропігійського Братства».

Перший том, менше важний, появився в тому ж видавництві 1886, сторінок ін фоліо XX, 1-20, 1-122 (позначені церковно-слов. номерами), 1-4, 13 таблиць та 1-2 (по-грецьки).

У цьому томі, який присвячений історичному начеркові Братської церкви Успення у Львові, поміщено 118 документів до її історії: це листи королів, молдавських воеводів, митрополитів, єпископів, моск. царя та ін. У Рефеста — подано їхній зміст, додаючи ще 9 інших. При кінці поміщено ще 80 світлин з різних документів, підписів та печаток і покажчик імен осіб, місцевостей та ін.

Рец. на I том див. «Квартальник гіст.» 1887, 599-604.

154. - MILKOWICZ W., *Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis*. Lepolis, Sumptibus Institutii Stauropigiani, 1895-1896, I-II, pp. 16+960.

У великому Збірнику оприлюднено 512 документів в оригіналах, мовах латинській, старо-українській, польській та грецькій. Переважно це листи, декрети та привілеї з років 1518-1600. Більшість з них відноситься до самого Братства, але багато має загальний характер і пряме відношення до цілої Укр. Церкви. При кінці зібрано усі документи з коротким їхнім змістом й виготовлено великий покажчик імен осіб та місцевостей, а теж поміщено 4 фотокопії патріярших листів.

Див. рец. в «Квартальник гісторични», Львів 1896, ст. 668-673.

Пор. теж: Зуврицький Д., *Лѣтопись Львовскаго Ставропігійскаго Братства по древнимъ документамъ составленная*. «Журналъ мин. нар. проев.», Спб 1849, ч. 62, II отд., стор. 1-22; 59-99; 131-163; 1850, ч. 66, стор. 61-96; 121-146; ч. 67, стор. 1-43.

На основі документів подає події з історії Львівського Братства, як теж Церкви і народу. Починає з 1453 — до 1793 року. Переклад з польської мови виготовив И. Боричевській.

* * *

У першому розділі документи до історії Братств знаходяться зокрема під ч. 36.

6. — ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ МОНАСТИРІВ І ЧЕРНЕЦТВА

155. - Ваврик М., *Лаврівська Хроніка (1771-1882)*. Рим, «Записки ЧСВВ», 1954, том II, стор. 65-94; 410-418.

В скороченні оприлюднює виписки з хроніки Лаврівського монастиря, вибравши з неї найважливіше до історії Церкви й Чина, в рр. 1771-1882, з угляденням, однак, найважливіших подій теж з-перед 1770 року. Майже ціла ця хроніка була написана первісно в польській мові, дещо тільки в латинській, і тільки з 1846 року писали її по-українськи з домішкою язичія. У скороченні передається тут в укр. мові, з коротким вступом-введенням.

Доповненням до цієї Хроніки є виписаний ним же та упорядкований реєстр грамот, легатів й актів цього ж княжого монастиря — до 1806 р.: *З Лаврівського Дипломатаря*. «Зап. ЧСВВ» 1958, III (IX), ст. 404-428.

156. - Годінка А., *Переписка еп. М.М. Ольшавського з ігуменами ЧСВВ*. «Записки ЧСВВ», Львів, 1935, том. VI, 1-2, стор. 223-257.

Зібрано 60 його листів, а один ще теж його наступника й родича І. Брадача, з років 1741-1767. Писані були церковно-руською мовою. Листи вибрано з архівів Мукачівського та Маріяповчанського.

157. - Звѣринскій В.В., *Матеріаль для историко-топографическаго изслѣдованія о православныхъ монастыряхъ въ російской имперіи, съ бібліограф. указателемъ*.

- I. *Преобразование старыхъ и учрежденіе новыхъ монастырей съ 1764-95 по 1 іюля 1890 года (594 монастыря)*. Спб, тип. В. Безобразова и Комп., 1890, стор. 18+294.
- II. *Монастыри по штатамъ 1764, 1786 и 1795 годовъ*. Там же 1892, стор. 6+462.
- III. *Монастыри закрытіе до царствованія имп. Екатерины II*. Спб, тип. Синод., 1897, стор. (6)+259.

У всіх трьох томах подано короткий історичний та статистичний опис великого числа монастирів (усіх — 2245) за даний період, додаючи при кожному бібліографію. У всіх томах при кінці теж обширний покажчик імен.

Пор. теж: Ратшинъ А., *Полное собрание исторических свѣдѣній о всѣхъ бывшихъ въ древности и нынѣ существующихъ монастыряхъ и примѣчательныхъ церквахъ въ Россіи*. Москва, тип. Универс., 1852, стор. 564+45 (покажчик).

158. - Кінах Г., «*Записки ЧСВВ*», Жовква-Львів, 1924-1941.

Том I, вип. I, стор. 56-72: *Правила для монахів Чина св. Василія Великого*.

Подано з рукописного списку монастирської бібліотеки в Мукачеві — з половини 18-го століття. Це були перші правила списані церковно-слов'янською мовою, бо всі інші знані примірники були виготовлені в польській мові.

Том I, вип. 2-3, стор. 273-278: *Монаший Собор у Мукачеві 1799 р.*; вип. 4, стор. 576-9: *Акти трох монаших Соборів 1733, 1755 і 1756 рр.*

Оба документи були писані церк.-слов'янською мовою.

Том II, вип. 1-2, стор. 105-122: *Посіщення мараморських монастирів 1749 р.*

Перевів його протоігумен о. Г. Пазин. В описі пів-церковною мовою подано коротку історію кожного монастиря і докладний інвентар.

Том II, вип. 3-4, стор. 336-352: *Правила и наставленія*.

Том III, 1-2, стор. 97-125: *Дневник Протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ, з 1747 і 1752-1753* (слов'янською мовою).

Том III, 3-4, стор. 432-446: *Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ в рр. 1755, 1756, 1765, 1809*.

Були це звіти візитаторів М. Пукача та Й. Скринки, один в латинській, другий в слов'янській мовах.

Том IV, 1-2, стор. 205-210: *Пастирський лист о. Г. Булко, ЧСВВ, мараморського Вікарія єп. Г. Блажовського*.

Лист був написаний в церковно-руській мові 1740 року.

Том V, (1967), стор. 361-388: *Переписка А. Духновича з Василіянами*.

Після короткого вступу подано 37 його листів з років 1848-1865.

159. - Лазаревский А., *Акты по истории монастырскаго землевладѣнія въ Малороссіи (1636-1730)*. «Чтенія общ. Нестора», Київъ, 1891, т. V, стор. 49-92.

Після короткого вступу, подано акти відносно монастирів Батурицького, Новомлинського, Крупецького, Спаського Новгород-Сіверського і Печерського.

160. - *Памятники изданные Временною Коммисією для разбора древнихъ актовъ*. Київъ, изд. Временною Коммисією, 1859, т. IV, стор. 16+134+232+464+120; пор. ч. 150.

Крім 4 грамот для Братства в Ст. Солі, оприлюднено в цьому томі записи монастирів в Дермані, Почаєві та Загаєві; опис дорожчинностей Дерманського монастиря і вийнятки з Пом'яника з 17-го століття. В цьому томі знаходиться покажчик до всіх 4-ох томів.

161. - Скрутень Й., *Життєписи Василіян*. (Віомок з рукописного Збірника митр. Льва Кишки). Жовква-Львів, «Записки ЧСВВ», 1924-1932; *тт. I*, стор. 105-130, 284-291, 496-520; *II*, стор. 123-138, 376-401; *III*, стор. 496-520; *IV*, стор. 219-237, 496-520.

Ці життєписи вибрано з більшого рукописного збірника, який був виготовлений в лат. мові на початку 18-го століття і знаходився в Перемиській єпархіальній архіві. У цьому рукописі до року 1703 було подано 384 повних життєписів, 14 неповних, та 11 з самим тільки наголовком; між ними з самим наголовком тільки життєпис св. Йосафата. Однак, із-за воєнних подій видання всіх життєписів, на жаль, не закінчено, бо допроваджено тільки до 1680 років. У вступі сказано, що автором тих життєписів мав би бути о. І. Олешевський, а митр. Л. Кишка мав їх переписати.

162. - Скрутень Й., «*Синопись*» *Плісесько-Підгорецького монастиря*. Жовква, «Записки ЧСВВ», 1924-1928; *тт. I*, стор. 92-104, 306-313, 580-591; *III*, стор. 156-164.

Є це хроніка монастиря в Підгірцях, написана в церковно-руській мові, з додатком різних грамот, реєстрів та інших побічних записів. Хроніка доведена до 1715 року, однак найбільше місця та уваги присвячено в ній рокам 1662-1699. Два примірники її,

списані в тих же роках, знаходилися у Львівським монастирі. У довшому вступі сказано про історію цієї хроніки та час її написання.

- 163.** - *Къ характеристикъ русской церковно-бытовой жизни въ первой трети XIX в.* Сообщилъ Л.М. «К. Старина», 1904, 12, стор. 363-407.

Після довшого вступу про авторів та обставини, наведено переписку двох укр. православних архимандритів: Є. Визерського та Ф. Пузини.

- 164.** - Чернецкий В. (парох Сільця белского), *Лѣтопись монастыря ОО. Василиянь въ Крестинополи одъ его основанія 1763 до 1890 р.* Львовъ, тип. Ставр. Института, 1893, стор. 76.

У цій Літописі поміщено важливіші події, вибрані з монастирської хроніки.

- 165.** - *Material zur Denkschrift der Galizischen Russen über die Massregeln, welche neuester Zeit unter dem Vorwande einer Reform des galizischen Regularclerus in's Leben gerufen, die gr.-kath. Kirche Galiziens in ihrem Bestande gefährden.* Von A. I... witsch. Wien, Verl. des «Parlamentär», 1885, S. 173+(3).

Це письмо проти Папського декрету, яким передано реформу Василянського Чину ОО. Єзуїтам та вийнято повнотою з-під єпископської юрисдикції. При тому зібрано у цьому письмі усі можливі закиди про латинізацію Церкви.

- 166.** - *Monumenta Historiae Warmiensis.* 30 Lieferung, Band XI 3. *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798.* Im Namen des Historischen Vereins für Ermland herausgegeben und mit bibliographischen Zusätzen versehen von Prof. Georg Lühr. Braunsberg 1925, S. 1-80.
Idem. 31 Lieferung. Band XI 2. Braunsberg 1926, S. 81-213.

У цій школі впродовж 220 років навчалося коло 1400 питомців, а між ними в рр. 1609-1798 було понад 150 Василян, з-поміж яких пізніше 13 були взяті на єпископські престולי в укр. Церкві. Між іншими в цьому виданні поданий повний їхній список з

короткими біографічними даними, які видавець доповнив теж за укр. допомогою.

Рецензію на це цінне видання опрацював у «Записках ЧСВВ» 1927, II, 3-4, стор. 445-448 о. Вл. Толочко.

* * *

У першому розділі документи до історії монастирів знаходяться під чч. 2, 23-26, 47, 134.

7. — ДЖЕРЕЛА ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

167. - Барсовъ Т., *Сборникъ дѣйствующихъ и руководственныхъ церковныхъ и церковно-гражданскихъ постановлений по вѣдомству православнаго исповѣданія*. С. Петербургъ, Син. типографія, 1885, стор. 663+178.

Видання — це збір діючих законів, видаваних в різних часах, які нормували церковне та релігійно-громадське життя православної Церкви в Росії, отже і на українських теренах, в її границях. Завданням цього збірника було дати практичний підручник церковного кодексу. При кожному законі подано джерело, з якого він взятий. В Додатку, на 178 сторінках наведено окремі документи до предмету, про який у збірнику була мова.

168. - Бенешевичъ В.Н., *Сборникъ памятниковъ по исторіи церковнаго права, преимущественно русской Церкви до эпохи Петра В.* Петроградъ, изд. Т-во «Культура и знаніе», 1914-1915, I-II, стор. 6+120; 250.

У першій частині книги оприлюднено 8 старохристиянських документів з перших віків до Мілянського едикту з 313 року включно, а відтак Устави та грамоти різних князів, з відповідями митр. Йоана II. У другій частині до Укр. Церкви відносяться ще ханські ярлики для митрополитів, Декрети Володимирського Собору з 1274 року та постанови щодо вибору єпископів, священників і дияконів. При кінці теж знаходиться Духовний Регламент і зв'язані з ним документи, якими нормувалася теж Укр. православна Церква, що знаходилася в російській імперії.

- 169.** - *Памятники древне-русского канонического права*, «Русская Историческая Библиотека», т. VI, XXXVI. С. Петербургъ, изд. Археографическая Коммиссія, 1908-1920, стор. 18+930+446+71; 104.

Редактором VI тому був А.С. Павлов, а друге його видання появилося під наглядом В.Г. Дружинина та В.П. Бенешевича. У ньому оприлюднено документи до церковного права з XI-XV сторіччя. Важніші з них: Акти й постанови Соборів, грамоти поставлення патріархів, послання й поучення митрополитів та єпископів, грамоти церковні від королів та князів, канонічні відповіди та ін. Усіх 135 документів, крім того в Додатку поміщено 47 грецьких оригіналів з російським перекладом та 3 в Доповненні. При кінці додано великий покажчик імен та предметний, а теж спис рукописів та бібліотек, з яких ці документи взято.

XXXVI том появилося вже після першої світової війни, значно менший і скромніший. Редактором його був В.Н. Бенешевич. Важніші документи в ньому: Устав св. Володимира у різних списках і перекладах, Послання митр. Льва (к. 1004) у грецькому оригіналі та російському перекладі, Ісповідь віри митр. Іларіона. Том цей, однак, без покажчиків, з якими була видана перша книга.

Пор. теж: Дубенській Д., *Памятники древняго русскаго права*. «Русскія достопамятности», II, 1843, ст. 15-315.

- 170.** - *Полное Собрание законовъ Россійской имперіи*. С. Петербургъ, *Собрание I*, 1830-1843, тт. 46 (49); *Собрание II*, 1830-1884, тт. 55 (120); *Собрание III*, 1885-1916, тт. 33 (46);

Перша збірка обнімає рр. 1649-1825; друга — рр. 1825-1881; третя — рр. 1881-1913. В них знаходяться усі царські, сенатські та синодальні укази, які силою обставин, обов'язували теж укр. прав. Церкву, головню до половини XVIII сторіччя. Пізніше такі укази відносно Церкви зібрано у виданнях самого С. Синоду.

- 171.** - *Полное Собрание постановлений и распоряжений по вѣдомству православнаго исповѣданія російской имперіи*. С. Петербургъ 1872-1915.

Перша Збірка в 10 томах, за рр. 1721-1741, появилася в рр. 1872-1905; *Друга* — в 4 томах, за рр. 1741-1762, в рр. 1899-1912;

Третя — за роки 1762-1796, в 3 томах, в роках 1910-1918, а *Четверта*, за рр. 1796-1801, в одному томі, в р. 1915.

В них зібрані усі царсько-синодальні декрети відносно Церкви. Всі томи мають при кінці вичерпні покажчики, а кожний документ короткий, але подрібний опис його змісту. Всі вони відносилися також до укр. прав. Церкви, яка була залежною від московського патріархату.

172. - Смирновъ С.И., *Матеріали для исторіи древне-русской покаянной дисциплины*. «Чтенія Моск. унив.», 1912, III, стор. 6+568.

У I частині видано 48 текстів покаянної літератури, з поученнями, в давній Київській митрополії, у різних варіантах. На стор. 245-461 подано обширні наукові примітки й пояснення, а стор. 465-555 подрібний предметний покажчик.

173. - *Acta et Decreta Synodi Provincialis Ruthenorum Galiciae habitae Leopoli an.* 1891. Romae, S.C. Propaganda Fide, 1896, pp. 78+187+537.

Книга ділиться на три часті. У першій оприлюднені акти Собору Львівського, у другій його Декрети, а в третій — Додатку всі документи, на яких декрети ґрунтувалися чи до яких робили відклики. У цьому Соборі брали участь: митрополит, 2 єпископи, 156 священників дієцезального та монашого клиру та представник Ставропігійського Інституту. Імена всіх учасників подані в першій частині і при кінці другої. Того ж року 1896 появились «Акти й Декрети» цього Собору також в укр. мові, накладом гр.-кат. митрополичого ординаріяту, під наг. «*Чинности и рѣшеня руского провинціального Собора въ Галичинѣ 1891*».

174. - *Ius Particulare Ruthenorum*, «Codificazione Canonica Orientale. Fonti, Fascicolo XI». Roma, ed. S. Congregazione Orientale, 1933, pp. 28+1141.

У великій збірці джерел до східного права (понад 60 томів) в томі XI першої серії видруковано усі документи, що відносяться тільки до партикулярного укр.-руського католицького церковного

права. Усіх документів 766. Збірку приготував о. Д. Головецький, ЧСВВ, який теж у вступі подав короткі відомості про укр.-руську Церкву. При кожному документі зазначено звідки його взято, а при кінці подано предметний покажчик. Багато матеріялу теж до Укр. Церкви знаходиться і в тих томах, в яких зібрані джерела до загального східного права.

Пор. рец. Л. Глинки в « Богословія » 1934, 12, с. 300-304; 1935, 13, с. 57-66.

175. - *Litterae Apostolicae Motu Proprio datae « Cleri Sanctitati »; « Postquam Apostolicis Litteris »; « Crebrae Allatae »; « Sollicitudinem Nostram »*. Romae, typis Polyglottis Vaticanis, 1957, 1952, 1949, 1950, pp. 175; 102; 42; 134.

У них зібрані чотири частини діючого церковного права, яким рядяться східні католицькі Церкви, між ними й українська. У першій частині зібране особове право, у другій — подружнє, у третій — монаше, а в четвертій — процесове. В недалекому майбутньому передбачається нове, зреформоване церковне право, як західне так і східне. До того ж часу, остаються діючими вищенаведені документи, за винятком тих справ, які були виразно змінені чи відкликані декретами останнього Вселенського Собору Ватиканського II, передусім Декретом « Про Східні Католицькі Церкви ».

176. - MALINOWSKI von M., *Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien*. Lemberg, Druckerei des Staupigianischen Instituts, 1861, S. 890.

Є це своєрідний твір, який можна поставити між джерелами, як теж можна б і в бібліографії. Подавши у формі введення загальні дані про східний обряд серед українців з давніх часів та його історію до Берестейської Унії 1596 р., автор широко зупиняється над періодом після цієї Унії, спочатку в Польщі, відтак в Австрії, довівши свій огляд до останніх часів. Є це коротка історія Української Церкви у злуці з Римом, основана на чисельних документах, які наводить в цілості та їхньою мовою радше виводить її історію. У цьому творі зібрав він усі доступні йому документи, що відно-

сяться до укр.-католицької Церкви, так Папські як державні. Зібрано у ньому дуже багато матеріялу, шкода тільки, що замало проглядно.

177. - *Synodus Provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno 1720.* Romae, S.C. Propaganda Fide, 1883, pp. 16+144.

В Укр.-католицькій Церкві Замоїський Собор належить до найбільш важливих, в якому взяли участь митрополит та 6 єпископів, протоархимандрит Василянського Чина та 8 архимандритів, і 129 священників, як теж 2 представники Львівського Ставропігіяльного Братства. У цьому виданні перевидано всі декрети, які були учасниками ухвалені та які апробував Апостольський Престіл.

178. - *Volumina Legum.* Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pi-jarów w Warszawie od r. 1732 do r. 1782. S. Petersburg, nakładem i drukiem Jozafata Ohryski, 1859-1860, vol. I-VIII, vol. X, st. 21+288+12; 482+13; 472+15; 501+17; 463+15; 208+7; 403+11; 590+34; 13+443.

У цій більшетомовій збірці знаходяться всі закони, декрети й привілеї Польщі та Вел. Князівства Литви, в границях яких свого часу діяла майже вся Укр. Церква, а пізніше велика її частина, аж до поділів Польщі, у другій половині 18 сторіччя. Між ними багато й таких, які мають пряме відношення до Укр. Церкви, бо в тих часах велика частина церковного життя нормувалася державними законами. У першому томі всі вони в латинській мові, в дальших тільки зрідка, бо її заступлено польською. Всі томи появилися перевидані у Петербурзі, за винятком останнього, який перевидано 1952 р. в Познані, накладом Познанського Тов. приятелів наук. Історичний перегляд усіх цих конституцій подав А. Розов в «Трудах Київської Дух. Академії», 1867, т. II, стор. 170-216 і т. IV, стор. 389-462.

Пор. теж збірку подібних законів вел. князівства Литви з років 1389-1529 і 1544-1563:

Zbiór praw Litewskich od r. 1389 do 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od r. 1544-1563. Przekład L. Rogalskiego, z 12 rycinami i 2 podob. Poznań, nakł. T. Działyńskiego, 1841, str. 542+4.

8. - ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ДУХОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 179.** - Вишенский И., *Сочинения* — Подготовка текстов, статья и комментарии И.П. Еремина. Москва-Ленинград, изд. Ак. Наук СССР, 1955, стор. 372.

У цьому академічному виданні опубліковано повний корпус усіх писань полеміста І. Вишенського з відповідними науковими коментарями.

Рец. див. «Записки ЧСВВ» 1958, т. ІХ, стор. 284.

- 180.** - Возняк М., *Матеріали для історії української пісні і вірші*. «Українсько-руський Архив», Львів, 1913-4, том ІХ-Х, стор. 480.

У цьому виданні автор описав кількадесять рукописних збірників з різними, переважно церковними піснями, досліджуючи їхні тексти, авторів, історію постання й долю їхню, даючи теж покажчик 249 пісень з «Богогласника», великого збірника духовних пісень з 1790 року. У другій частині подав до багатьох із них повні тексти й пояснення.

- 181.** - Возняк М., *З культурного життя України XVII-XVIII в.* «Записки Наук. Тов. Шевченка», Львів, 1912, тт. 108-109, стор. 57-102; 10-38.

В обох томах подано опис багато духовних і церковних пісень, співаників, передусім же «Богогласника» І. Пашковського, навівши багато повних текстів.

- 182.** - Возняк М., *Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в.* «Зап. Н.Т.Ш.», Львів, 1922, том 133, стор. 115-172.

Подано опис співаників Т. Шелестинського і Ст. Вагановського, навівши з них багато текстів.

183. - Возняк М., *З поля української духовної пісні*. « Записки ЧСВВ », Жовква 1925, т. I, 2-3, стор. 177-232.

Автор опрацював два співанники: Т. Левицького з 1779 р. і другий з Ясениці Сільної (початок 19-го ст.), подаючи з них багато пісень повністю.

184. - Возняк М., *Три статейки з полемічного письменства*. « Зап. Н.Т.Ш. », Львів, 1930, т. 99, стор. 1-50.

У них автор описав: 1. рукописну « Унію » з першої половини XVII віку; 2. ролю Петра Аркудія в полемічному письменстві та 3. першу рукописну річ Льва Кревзи з 1603 р. При кінці помістив три листи митр. І. Потія, про які вже була згадка, з років 1608-1609.

185. - Гординський Я., *Кілька духовних пісень із рукописного співаника поч. XIX ст.* « Записки ЧСВВ », Жовква, 1924, т. I, стор. 38-55.

Описав рукописний « Богогласник » з поч. 19-го століття із села Тула, Снятинського повіту в Галичині, навівши з нього кілька пісень.

186. - Линцевський Гервасій. (*Матеріали по історії Переяславської єпархії третьей четверти XVIII ст.*). « Кіевская Старина », Київ, 1904, 12, стор. 408-443. Вл.П.

Г. Лінцевський був єпископом в Переяславі 1757-1769, сам родом з Києва і вихованок Київської Академії. Тут наведено його Послання, яке він написав після візитації єпархії, даючи в ньому образ тодішнього релігійного стану.

187. - Макарій архим., *Записки Преосв. Георгія Конисскаго о томъ, что въ Россіи до к. XVI в. не было никакой унії съ Римскою Церковію*. « Чтенія Моск. унив. », Москва, 1847, 8, стор. 1-30.

Автор в полемічному тоні доказує, що Росія ніколи не була поєднана з Римською Церквою, розуміючи в тому й українські землі.

188. - МАКАРУШКА О., *Слова Климента Костецького*. «Записки ЧСВВ», Жовква, 1927, том I, стор. 489-568.

В цілості оприлюднено 15 Слів, наук-розвідок, починаючи про Унію та Римський Престіл, пароха в Митківцях на Поділлі, між Проскуровом та Летичевом. У вступі сказано коротко про автора цих наук й сам рукопис, а при кінці дано їхню характеристику.

189. - Никольскій А., *Матеріали для исторіи противолутеранской полемики южно-русской Церкви 16 и 17 столетій*. «Труды КДА», Київ, 1862, II, стор. 113-175.

Подає коротку історію цього руху в Польщі та серед населення східного обряду. Для тих останніх він не був загрозою, а по Берестейській Унії з лютеранами навіть укладали союзи. Тому тих полемічних письм не було багато. Наводить три з них, та по імені тільки згадує А. Зерникова, бо його твір не заховався.

Про такі ж полемічні письма проти лютеранів на півн.-східних землях пор. того ж автора в «Труды КДА», 1864, 1, 1-35; 2, 121-174.

190. - Павловъ А., *Критическіе опыты по исторіи древнѣйшей греко-русской полемики противъ латинянъ*. С. Петербургъ, 1979, накл. имп. Академіи Наукъ, стор. 6+210.

В першій половині автор дає властиво більшу рецензію на працю А. Попова «Историко-лит. обзоръ... полемическихъ сочиненій», справляючи чи доповняючи деякі місця. У другій половині наводить 10 полемічних письм, які А. Попов не узглядив у своїй праці, або які не подав в цілості. Ці письма подані тут в оригіналах, грецькій чи слов'янській мовах, чи грецькій з слов'янським перекладом.

191. - *Памятники Полемической Литературы*. «Русская Историческая Библиотека», С. Петербургъ, изд. Археограф. Комм. Нар. Просвѣщенія, 1878. 1882, 1903, тт. IV, VII, XIX, стор. 8+1447+235+24; 1819+239; 12+1307+104+91.

У IV томі з важніших знаходяться такі письма: Діяння Соборів Виленського (1509), Київського (1640), Діяріуш А. Филипovichа, Оборона Унії Л. Крєвзи (1617), Палинодія З. Копистенського та послання «старця Артемія» з кінця XVI ст.

У VII томі: Унія Греків з Костелом Римським (1595), Гармонія Церкви Восточної з Костелом Римським (1618), О єдинстві Церкви П. Скарги (1577), його Берестейський Собор і Оборона його (1596), Апокрисис Х. Філалета та писання Б. Гербеста з 1586 р.

У XIX томі: Берестейський Собор і його Оборона П. Скарги в польській і руській мовах, Відповідь клирика Острозького І. Потію (1598), лист І. Потія до кн. Острозького та відповідь клирикові Острозькому, Антіграфи М. Смотрицького з 1608 р., Ектезис та Антиризис І. Потія, а в Примітках грамота патр. Єремії та Соборне послання єпископів з 1590 року.

В усіх томах при кінці великий покажчик імен осіб та місцевостей, як теж предметний, пояснення слів (в роді словника), а в примітках подані головніші дані про згадуваних осіб. Редактором усіх цих томів був Петро Гильтебрандт.

Пор. теж С. Голубева: *Неизвестное полемическое сочинение против папских притязаний в юго-зап. России (1633 года)*. «Труды КДА», Київ, 1899, I, стор. 300-345.

Це критичний опис з поданням змісту полемічного письма під наг.: «Rzym albo Stolica Rzumska ieśli co ma do praw Korony Polskiej u W.X. Litewskiego politickich, krótkie uważenia, r. 1633 stanom koronnym na seym koronatieu podane».

192. - Петровъ Н.И., *Западно-русскія полемическія сочиненія XVI вѣка*. «Труды КДА», Київ, 1894, 2, ст. 154-186; 3, ст. 343-383; 4, ст. 510-535.

Автор описав та подав досить подрібний зміст, аргументацію та характеристику кількох полемічних письм з 1-ої і другої половини 16-го століття — проти латинян, лютеранів та жидів. Вибрав їх з рукописного Збірника Супрасельського монастиря, в якому на 222 листках було зібрано 26 різних полемічних письм — із списку, який заховався в бібліотеці Київського Золотоверхого монастиря.

193. - Поповъ А., *Обличительныя списанія противъ жидовъ и латинянъ*. «Чтенія Моск. унив.», 1879, I, стор. 12+41.

У вступі автор подав опис всіх полемічних письм, які знайдено у Збірнику, списаному 1578 року у Супрасельському монастирі: проти жидів, латинян, протестантів і магометан. Більшість з них

була виготовлена на основі давніших подібних письм. Відтак в цілості поміщено одне письмо проти жидів й одне проти латинян.

В тому самому числі «Чтеній» на 8+30 сторінках поміщено теж повний текст «Ектезису», з вступом А. Павлова, а в числі 2-му тих же «Чтеній» з того ж року, на стор. 1+80 ще «Обличительное списание противъ ученія протестантовъ по двумъ спискамъ XVI и XVII в. ».

194. - Поповъ А., *Историко-литературный обзоръ древне-русскихъ полемическихъ сочиненій противъ латинянъ (XI-XV в.)*. Москва, тип. Т. Рись, 1875, стор. 8+418.

У виданні опрацьовані полемічні письма проти «латинян» з-перед Флорентійської Унії і ті, які постали безпосередньо після неї. Ті найдавніші, крім одного «Слова Теодосія», були виготовлені греками і для Руської Церкви та з грецької мови були тільки перекладані. З тих же грецьких джерел, знову крім одного, принесені теж пізніші полемічні письма з XIII і XIV століття, а останні — проти Флорентійської Унії були виготовлені в Москві. Ціль видання: подати, які поняття про латинян передали Київській митрополії її духовні наставники та якими дорогами літературними ці письма до неї проникали. Деякі з опрацьованих письм наведені у цілості, з інших тільки важливіші місця, а деякі теж у грецькій мові. При кінці подано теж короткий покажчик імен.

Року 1972 цю працю перевидано в Лондоні, з введенням проф. І. Дуйчева.

195. - Студинський К., *Памятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.* «Памятки укр.-руської мови», т. V. Львів, наклад. Наук. Тов. Шевченка, 1906, стор. 62+314.

Після довшого й вичерпного вступу, оприлюднено в цьому виданні 6 полемічних письм: В. Гербеста, Щасного Жебровського, Ст. Зизанія, Незвісний твір Клирика Острозького, Іп. Потія, та рукопись М. Смотрицького з р. 1609. Все те письма, які не ввійшли у Збірки, що були видані в Києві чи Петербурзі. При кінці подано покажчик імен.

У «Записках Н.Т.Ш.» опублікував крім того:

— «*Антиграфи — полемічний твір Максима (Мелетія) Смотрицького з 1608 р.*», том 141-143, 1925, стор. 1-40;

— «*Полемічне письменство в р. 1608*», т. 104, 1911, стор. 5-37;

— «*Хто був автором Антиррезіса?*», т. 35-36, 1900, стор. 1-20.

Пор. Гординського Я., «*Акад. К. Студинський як дослідник літератури XVI й XVII ст.*» там же, т. 99, 1930, стор. 1-84. У цій статті автор дає багато нового до самої історії полеміки.

* * *

У першому розділі сюди зокрема відноситься ч. 34.

Частина II.

Бібліографія
історії Української Церкви

II.

БІБЛІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1. — ЗАГАЛЬНІ ЦЕРКОВНО-ІСТОРИЧНІ ПРАЦІ

196. - Великий А.Г., *З Літопису Християнської України*. Рим, В-во ОО. Василіян, 1968-1973, I-VI, стор. 277, 277, 277, 277, 279, 287, 286.

Не є це підручник історії України, а тільки ряд історичних нарисів. У них, за хронологічним порядком, подано найважливіші події з української церковної історії — до того ж на тлі кожного церковного періоду й тому не багато в них бракує для повноти історичного церковного образу. Постаєли вони з щотижневих радіомовлень через Ватиканське радіо й тому у самих текстах не зазначувалось джерел. Все, однак, в них ґрунтується на джерелах і на перводжерелах, які дуже багато цитувались у самих лекціях та які видніють на кожній сторінці. Перша книга обіймає 9-11 сторіччя; друга — 12-14; третя — 14-16; четверта — 16 і початок 17 сторіччя; п'ята — продовження 17-го сторіччя, а шоста — 18 сторіччя. В друку вже дальший том, а наступні пригтовляються. При кінці кожної книги подано використану літературу та джерела, а теж списки папів, патріархів, митрополитів, імператорів та князів.

197. - Власовський І., *Нарис Історії Української Православної Церкви*. В-во Укр. Православна Церква в ЗДА, Н. Йорк 1955-1966; том I — стор. 294; II — стор. 398; том III — стор. 390; том IV, перша частина — стор. 383, друга частина — стор. 416.

У цьому об'ємистому нарисі в 5 книгах автор — український православний церковний діяч — подав повний курс історії Укр. Православної Церкви, доведений до останніх років. Не є це стисло наукова праця, хоч використано в ній багато джерел та багату літературу, а радше популярний, але систематичний підручник історії, який відповідав би, за словами самого автора, « курсу для середньошкільної молоді » (т. I, ст. 5, 8). Цей нарис збагачують численні

ілюстрації, орієнтаційні таблиці, списки єрархії, як теж покажчики імен. Бібліографічний покажчик до перших трьох томів подано при кінці третього тому, а теж при кінці обох частин четвертого тому. Видавництво подбало й про англійський переклад, якого перший том появився в Н. Йорку 1956.

Рец. на I том: Хом'як Р. в « Логос », Йорктон 1965, с. 312-6.

198. - Голубинский Е.Е., *Исторія Русской Церкви*. Москва, в-во Имп. Общество Истории і Древностей Россійскихъ при Моск. унив., 1880-1911.

Т. I, ч. 1-ша — стор. 24+963; рік видання 1880 — 2-е видання 1901.

Т. I, ч. 2-а — стор. 926+18; 1881, 2-е вид. 1904.

Т. II, ч. 1-а — стор. 8+918; 1900.

Т. II, ч. 2-а — стор. 616; 1911.

Автор, проф. Московської Академії та член Київського тов. Нестора Літописця, всебічно опрацював церковну історію, на жаль, тільки до митр. Макарія (1542-1563) включно. За офіційною термінологією назвав її « Історія Русской Церкви », однак до половини 15-го сторіччя, включно до митр. Ісидора, зглядно його наступника митр. Григорія це теж історія Укр. Церкви, бо, до поділу Київської митрополії на київську й московську, одною і другою, за малими винятками, управляв все один митрополит. Праця його до сьогодні не втратила на своїй важності, хоч поза примітками не подав використаних джерел та бібліографії й не виготовив до опрацьованих вже томів покажчиків. Більш вичерпного історичного образу й досі ніхто не опрацював, а в більшості випадків його наświetлення й надалі актуальні. Останньо оба томи в чотирьох частинах перевидано в Римі офсетним друком.

199. - Грушевський М., *Історія України-Руси*. Н. Йорк, тов. « Книгоспілка », 1955-1958, тт. I-X, стор. 32+648; 634; 586; 536; 688; 668; 624; 322+314; 1630; 594 (офсетне видання).

У своїй монументальній Історії України, яку довів тільки до другої половини 17-го сторіччя, автор, сам православний, в поодиноких періодах досить вичерпно опрацював теж й історію Української Церкви, хоч не з усіма його наświetленнями можна погоджуватися, зокрема тепер, по оприлюдненні багато нових документів.

Її тематиці він присвятив по всіх майже томах коло 1.000 сторінок. Зокрема виключно тільки про церковні справи говорить він в таких місцях: т. I — стор. 496-516; т. III — стор. 260-300, 401-421, 454-492; т. V — стор. 261-287, 385-618, 654-661; т. VI — стор. 294-563, 581-600, 624-633; т. VII — стор. 388-437; т. VIII, 1-ша частина — стор. 73-97, 153-173, 187-199, а друга частина — стор. 84-117; т. IX — стор. 853-865, 1508-1523.

200. - Гумилевскій Филаретъ, *Исторія Русской Церкви*. Москва, изд. 5-е М.А. Ферапонтова, 1888, тт. I-V, стор. 12+273, 188, 266, 327+4, 234.

Це була перша велика й науково опрацьована Історія Церкви, яка діждалась в короткому часі шість накладів. Перше видання появилось в рр. 1847-1848, а останнє 1894. Автор був професором Московської Академії й використав зібрані в тому часі багаті матеріали. Перший том майже виключно присвячений Київському періодові, отже Українській Церкві. В інших вона узглядна тільки в загальних рамах, довівши свою працю до 1826 року.

Ця праця зістала перекладена на німецьку мову й була видана в Франкфурті 1872 р.

201. - Доброклонскій А.П., *Руководство по исторіи русской Церкви*. Рязань-Москва, изд. Учебный Комитетъ при св. Синодѣ, 1889-1893, тт. I-IV, стор. 379+41+4; 305+2; 441+3 (разом 3 і 4 т.).

Видання це не стисло наукова праця, а радше підручник для професорів та студентів, зокрема перший і другий томи; два останні можна б вважати вже навіть науково опрацьованими. В обох перших томах, до року 1237, майже вся увага присвячена Церкві на Україні. В інших тільки опис внутрішнього стану Церкви спільний усім й тому теж відноситься і до Української. Поза тим, ще в III т. глава шоста присвячена виключно « полуднево-західній митрополії » тобто Київській.

202. - Карташевъ А.В., *Очерки по исторіи Русской Церкви*. Париж, ИМКА Пресс, 1959, I-II, стор. 686, 570.

У першому томі, доведеному до кінця 16-го сторіччя, дві треті властиво присвячені історії Української Церкви, аж до заключення

Берестейської Унії 1596 р. У другому — Українській православній Церкві присвячений тільки один розділ, стор. 267-311, в якому обговорює її історію в Польщі, від Берестейської Унії аж до підчинення Київської митрополії Московському патріярхові. Історія написана з православного становища, однак у ній подав він багато цінного матеріялу. При кінці кожного з більших розділів знаходиться багата бібліографія.

- 203.** - Лужницький Г., *Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви*. Накл. Союзу Українців Католиків «Провидіння», Філадельфія, 1954, стор. 24+728.

Ця праця це поширені університетські виклади, як пише сам автор, й тому, без претенсій на назву історія, затитулував її тільки нарисом. Однак цей нарис охоплює цілість Української Церкви і є своєрідним першим повним нарисом її історії, в якому представлені так українська католицька як і православна Церкви, хоч і з католицького боку самого автора. Працю прикрашають багато ілюстрацій та збагачують не тільки покажчик імен та відбитки мап, але й дуже численні (401 на ст. 611-690) й широкі замітки, в яких подано багато цінного матеріялу, наводячи при тому теж використану бібліографію та джерела.

- 204.** - Макарій (Булгаковъ), *Історія Русской Церкви*. С. Петербургъ, тип. Р. Голике (ХІ т. тип. С. Добродієва), 1864-1886, тт. I-XII, стор. 277+5; 365+5; 322+5; 8+388; 8+484; 8+387; 7+507; 8+414; 20+689; 15+500; 15+628; 26+792.

Сторінки в I-III томах подані за третім виданням, в т. VI-VIII — за виданням другим.

Це найбільш об'ємиста праця з історії російської Церкви, в якій рамах включена теж історія й української Церкви. У 12 томах недокінченої ще історії автор опрацював період від 988 до 1667 року, до Собору, на якому скинено патріярха Нікона. Перші 5 томів в більшості обговорюють тільки українську Церкву Київської доби. У 6 та 7 томах вона узгляднена тільки при обговоренні внутрішнього її життя; у 9-му томі один розділ присвячений «Литовській» митрополії, яка в дійсності охоплювала українські єпархії, у 10-му широко представлена Берестейська Унія (стор. 238-500), в 11-му (стор. 182-628) знову ж справи Унії та відновлена в Києві

1620 р. православна єрархія, як теж вкінці в 12-му томі (стор. 535-591). До перших шістьох томів долучені 74 документи. Історія ця тепер вже перестаріла, однак не втратила вона своєї вартости із-за багатства зібраного в ній матеріялу.

Ця праця (до 1240 р.) частинами була друкована в « Христ. Чтеніє », в роках 1845-1857.

205. - Огієнко Іларіон, *Українська Церква. Нариси з історії Укр. Православної Церкви*. Прага, в-во Ю. Тищенка, 1942, том I-II, стор. 236, 224.

Це не повна історія, а тільки короткі її нариси, хоч ними охоплена ціла християнська доба в укр. народі. Місцями автор цитує деякі джерела, а при кінці деяких розділів і літературу, все таки є це тільки популярний підручник для загалу народу.

206. - Татищев С.Н., *История российская*. Москва-Ленинград, изд. Акад. Наук СССР, 1962-1968, I-VII, стор. 500; 352; 340; 556; 344; 436; 484.

Це повне наукове видання праці історика В.Н. Татищева (1686-1750), яка цінна зокрема тим, що він у ній використав й такі джерела, які пізніше загинули, передусім 1812 р., в часі пожежі міста Москви. У ній теж досить багато матеріялу й до історії укр. Церкви, зокрема в 10-12 сторіччях.

207. - Федорів Ю., *Історія Церкви в Україні*. Торонто, друк. « Укр. Видавнича Спілка » в Лондоні, 1967, стор. 362.

У праці представлена історія Укр. Церкви, католицької і правосл., від початків — до останніх часів, включивши до неї теж церковне життя в діаспорі — на еміграції. Однак, це не є наукова праця, а легенький й побіжний популярний нарис чи шкільний підручник, виготовлений на основі інших історичних праць. Крім того використав автор тільки давніші праці, а дуже мало з новіших, яких не узглядає і навіть не наводить в поданій скромній бібліографії. Тому в ній багато неточностей, а навіть і невірних інформацій та висновків.

Пор. рец.: Назарко І. в « Логос », Йорктон 1968, стор. 155-157 і Хом'як Р., « Логос » 1969, стор. 154-157.

208. - Чистовичъ И., *Очеркъ исторіи западно-русской Церкви*. С. Петербургъ, тип. Департамента удѣловъ, 1882-1884, I-II, стор. 220, 4+420.

У першій частині автор, подавши коротку історію галицьких князів та литовсько-польського володіння, представляє стан Київської митрополії від 14-го сторіччя до Берестейської Унії 1596 р. При тому окремо обговорює кожну єпархію, загальний устрій цілої митрополії та її просвіту. У другій частині продовжує цю історію укр. та білоруської Церкви, окремо присвячуючи увагу кожному митрополитові та єпископові, представляючи зокрема внутрішній стан Церкви, так православної як української католицької.

209. - ЧУВАТИЙ М., *Історія Християнства на Русі-Україні*. Рим-Нью-Йорк, вид. Укр. Католицького Університету — Праці Гр.-Кат. Богословської Академії, т. 24-26, 1965, том I (до р. 1353), стор. 12+816.

Ця праця укр. католицького історика запланована в трьох томах. Перший, вже виданий том сягає до 1353 р., другий мав би охопити період до кінця 17-го сторіччя, а третій до наших часів. У першому томі майже четвертина присвячена християнству перед хрещенням св. Володимира (I. доба). Друга доба (Київське християнство 989-1353) поділена на три періоди: 1. — Перед розколом Вселенської Церкви (989-1054); 2. — В змаганні з византійськими впливами (1054-1169), і 3. — Сумерк Київського християнства (1169-1353). При кінці подано характеристику доби київського християнства, списки Папів, царгородських патріархів і київських митрополитів, реєстр київських князів, генеалогічні таблиці Руриковичів і галицько-волинських князів та покажчик імен, як теж обширну літературу.

Матеріяли до рец.: А. Великий в «Записках ЧСВВ» 1971, XIII, стор. 515-533.

Рец.: П. Ковалів в «Логос», Йорктон 1966, с. 148-159; В. Лаба, там же, с. 235-7;

Oswald P. Backus III a. Heinrich A. Stammler: *Kievan Christianity a. the «Church Universal»* in «Slavic Review», Univ. of Washington, June 1971, p. 361-5;

Müller L., «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas», München 1969, B. 17, Heft 2, S. 271-3.

210. - AMMANN A.M., *Abriss der Ostslavischen Kirchengeschichte*. Wien, Thomas Morus Presse im Verlag Herder, 1950, S. 16+748.

Два роки раніше та праця вийшла також в італійській мові під трохи іншим, не зовсім властивим і стислим наголовком:

Storia della Chiesa Russa e dei Paesi Limitrofi. Torino, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1948, pp. 16+630.

Автор, професор Папського Східного Інституту в Римі, у своєму творі опрацював церковну історію усіх східно-слов'янських народів — на їхніх землях, а теж і поза ними, якщо вони там понесли з собою й церковну організацію. Між ними, відносно широко, опрацював теж й історію Української Церкви, не обмежуючись тільки до зовнішніх подій, але узгляднуючи теж її внутрішній стан. Історія допроваджена до часу її видання, хоч останні десятиліття досить коротко й побіжно та загальниково. Праця написана стисло науково. Перед кожним розділом наведена багата література, а при кінці цінні реєстри Папів, патріархів, митрополитів та князів. Німецьке видання появилося вже дещо доповнене і справлене.

Рец. на цю працю в італ. мові: А.В. ЦІГЛЕР в « Записках ЧСВВ » 1949, т. VII, стор. 424-8.

211. - BARTOSZEWICZ J., *Szkic Dziejów Kościoła Ruskiego w Polsce*. Kraków, nakładem J. Zenowicza, 1880, str. 493.

У першій частині автор коротко переповідає історію Східної Церкви в Польщі до року 1340, у другій до 1596, але найбільше місця й уваги присвячує періодові після цього року тобто після Берестейської Унії, закінчуючи свій огляд 1880 роками. В Додатку крім того ще помістив: « З актів переслідування Унії », Про Унію в Мадярищині та Унію Вірмен у Польщі. Це не історія, а тільки її нарис, як сказано в самому наголовку, і без бібліографії й покажчика імен. Деякі джерела подані тільки в самому тексті. Праця ця мала авторові послужити до оброблення правдивої історії, але до цього не дійшло.

212. - СНОДУНИКІ К., *Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632*. Warszawa, Min. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publ., 1934, str. XXII+632.

Праця починається від 1370 року, коли вперше Польща поши-

рила свої границі й на українські землі й зустрілася з православним віровизнанням, і доповоджує свою студію до відновлення православної єрархії 1620 року, зглядно до 1632 р. Завдання праці: виказати яким було відношення польської держави, яка була католицькою, до православної Церкви; при тому заторкує ці чинники, які впливали на такі й не інші відносини. При кінці поданий великий покажчик імен та предметний (стор. 565-602), як теж багата література.

- 213.** - GATTI C. - KOROLEVSKIJ C., *I Riti e le Chiese Orientali*, vol. I: Rito Bizantino e le Chiese Bizantine. Genova-Sampierdarena, Libr. Salesiana Ed., 1942, pp. 22-980.

Ця праця — це перероблене й доповнене видання, яке передше опрацював і видав: P.R. JANIN: *Les Eglises Orientales et les Rites Orientaux*, Bonne Presse, 1922, 1925, 1935.

У ній подані досить обширні інформації про всі східні візантійські Церкви, між якими теж про Українську Церкву, на стор. 600-771. У тому розділі подається коротка її загальна історія, відтак історія церковна так в Україні, як поза нею, включно до Америки, Бразилії й Аргентини. Далі наступають такі розділи: Церковна організація, духовенство і національні товариства, монаше духовенство, обрядові справи та статистичні дані. Про Українські православну Церкву чимало знаходиться теж у розділі про Російську Церкву. У виданні досить теж ілюстрацій, мап та евіденційних таблиць, а при кінці досить багата бібліографія.

- 214.** - GUSTA F., *Historia Kościoła Ruskiego*. Kraków, Nakładem K. Budweisera i Sp., 1857-1858, I-II, str. 240+216+82. Wydał ks. Jan Ławrowski, gr. kat. proboszcz w Krakowie.

Автором праці є італійський священик о. Ф. Густа, який виготовив її за намовою та порадами василіянського прокуратора в Римі о. Й. Міцкевича. Польський переклад виготовив о. І. Лаврисевич, а видав парох гр.-кат. парафії в Кракові, о. І. Лавровський. У цій праці в найважливіших моментах представлена історія Української Церкви до кінця 18-го сторіччя, хоч і переплутана дещо з Московською. Сьогодні вона не має якоїсь вартости, але на свій

час була це властиво перша спроба систематичного викладу церковної історії, в якій автор використав знані й доступні йому документи, яких в тому часі й не було багато. о. І. Лавровський на 80 стор. (останніх) додав історичні документи, в лат. і польській мовах, які сам зібрав, бо в рукописі о. Густі їх не знайдено, хоч про них згадує.

215. - HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*. Leopoli, Typis Instituti Stauropigiani, 1862, pp. 27+1184.

Праця написана в латинській мові, але всі документи, яких у ній дуже багато, наведені в оригіналах: латинській, старослов'янській, польській та німецькій мовах. Подавши у формі введення коротку історію Укр. Церкви, починаючи від прийняття християнства аж до кінця 16-го сторіччя, ширше зупиняється на періоді після Берестейської Унії 1596 р., з особливим узглядненням єпархій Львівської, Перемиської та Холмської, аж до часу написання цієї праці. Не є це повна церковна історія, а радше легітимація її ідентичности, оборона її прав та виказання її життєздатности — перед оскарженнями так православних як і латинських кругів. Автор в більшості свій виклад веде мовою самих документів, до тої міри, що багато наводять її радше між джерелами. Матеріалів у ній, як на той час, зібрано дуже багато, і вони й досі актуальні.

216. - *Kościół w Polsce*. Kraków, wyd. «Znak», 1966-1970, I-II, str. 676; 1116.

Видання заплановане на 4 томи. Видані вже оба перші томи доведені до кінця 18 сторіччя. Це збірна праця кількох авторів під редакцією Ю. Ключовського. У ній не подано повної історії Церкви, а радше головну увагу присвячено подрібному описові його організації, від єпархії аж до парафій та монаших Чинів, використовуючи багато нових джерел та подаючи багато статистичних таблиць. Перший том майже не заторкує Укр. Церкви, ні укр. земель, зате в другому томі багато уваги присвячено вже латинській Церкві на українських землях, а крім того подано окремий розділ Людомира Бенковського під наг.: «*Організація Східної Церкви в Польщі*», на стор. 781-1049. У цьому розділі зібрано багато матеріалу, зокрема статистичних даних, яких не знайти

ніде. З 24 мап, крім спільних, дві з них присвячені тільки Укр. Церкві. Оба томи завершені обширними покажчиками імен та місцевостей.

217. - KULCZYNSKI I., *Specimen Ecclesiae Ruthenicae, ab origine susceptae fidei ad nostra tempora in suis capitibus seu Primatibus Russiae cum S. Sede Ap. Romana semper unitae*. Parisiis, apud A. Bohne et Schultz, Bibliopolas. Tornaci, H. Casterman, Editor, (1859), pp. 32+351 (1).

Цю працю в латинській мові написав Василіяньський Прокуратор в Римі о. І. Кульчинський, який її видрукував у двох частинах в Римі 1733-1734. В першій частині опрацював життєписи Святих Руської Церкви, подав завваження до московських образів в «Акти Святих» Д. Папєброхія та цінні короткі життєписи Київських митрополитів, від Берестейської Унії тільки митрополитів з'єдинених. У другій частині містить багато документів до історії Руської Церкви, а відтак життєписи великих князів, спочатку київських, від яких переходить до московських. Довгий час був це перший й одинокий маленький підручник до історії Української Церкви, до того ж у мові доступний для чужинців. Обі частини перевидав 1859 року Ів. Мартінов.

218. - *Oriente Cattolico. Cenni storici e statistiche*. Città del Vaticano, S. Congregazione per la Chiesa Orientale, 1962, pp. XI+812.

У цьому виданні подано короткі історичні начерки усіх Східних Церков, разом з тогочасними статистичними даними. Про українську Церкву говориться на стор. 235-246 (Церква в Югославії), а зокрема на стор. 303-350: під розділом «Рутені» включено там не тільки вихідців в Америці з колишньої Угорщини, а також Карпатську Україну, а в розділі «Словаккі» — описана Пряшівська єпархія, після чого слідує розділ «Українці». На стор. 579-594 та 736-752 крім того подано історію й статистику чернечих Чинів та Згромаджень, які працюють в укр. Церкві.

219. - Orłowski N., *Defensa Biskópstwa y Dycezyi Kijowskiey, z przydatkami niektórymi dla niey potrzebnemi*. Lwów, druk. SSS. Trócyu, 1748, str. 365 (крім нумерованих).

Задум автора був подати історію латинської дієцезії в Києві,

про яку, однак, відносно досить мало сказано. Більше у цій праці з історії української Церкви, католицької і православної, як теж дещо і з Візантії, Польщі та інших. Зібрано на свій час досить багато відомостей, з поданням навіть деяких знаних тоді джерел, але багато основане теж на легендах.

- 220.** - PELESZ J., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Verlag der Mechitaristischen Buchdruckerei (W. Heinrich), Wien 1878-1880, Band I-II, S. 638, S. 20+1095.

В першому томі автор опрацював історію Укр. Церкви від найдавніших її початків до Берестейської Унії 1596 р., а в другому довів її до 1879 року. Сьогодні вона в багатьох місцях перестаріла й неповна. Все таки, це одинока Історія Церкви, науково й систематично опрацьована українцем-католиком (ректор гр. кат. семінарії у Відні, пізніше Перемиський єпископ) й доведена аж до часу її виготовлення, якої ще й досі вповні не заступило жадне інше видання, ні в укр. ні жадній іншій мові. Ще 1968 року перевидано її офсетним друком в Лондоні.

Більшу рецензію на ту працю з своїми завваженнями подав: ZAŁĘSKI S., *Kilka uwag nad dziełem ks. dr. Pełesza*. Lwów, 1880, st. 78, 80.

- 221.** - UKRAINE. *A Concise Encyclopedia*. Prepared by Shevchenko Scientific Society. Edited by V. Kubijovyč. Toronto, published for the Ukr. Nat. Association - University of Toronto Press, 1971, v. II, p. 63+1394.

У цій англomовній енциклопедії, виготовленій та виданій поза Україною, Українській Церкві присвячено окремий розділ на стор. 120-231. У зв'язкій формі подано у ньому найважливі дані з усіх ділянок церковної історії й церковного життя, додаючи всюди теж найважливішу літературу до предмету.

В українськомовній «*Енциклопедія Українознавства*», т. I-III, Мюнхен-Н. Йорк, 1949, — справам та історії Української Церкви присвячено стор. 601-629.

222. - VÖLKER K., *Kirchengeschichte Polens*. («Grundriss der slavischen Philologie u. Kulturgeschichte», hrsggeben v. R. Trautmann u. M. Vasmer). Berlin-Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1930, S. 12+337.

Це начерк церковного життя на землях, які входили у склад давньої Польщі — до року 1918. Між іншими автор подає теж короткий огляд укр. Церкви, використавши між іншими теж укр. джерела та літературу.

Пор. рец. І. ЛУБА в «Зап. ЧСВВ» 1932, IV, 1-2, стор. 364-5.

До історії Укр. Церкви відноситься теж перша частина загальної історії Російської Церкви в англ. мові, в якій представлена історія Київської митрополії: MURAVIEFF A.N., *A History of the Church of Russia*, translated by R.W. Blackmore. Oxford, John Henry Parker, 1842, pp. XIX-448.

2. — УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА ДО КІНЦЯ XII СТ.

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

223. - Аничковъ Е.В., *Язычество и Древняя Русь*. Спб, тип. М.М. Стасюлевича, 1914, стор. 38+(2)+386.

Після довшого вступу автор розглядає поганський побут та християнські поучення, головню «Слово нѣкоего Христолюбца» і «Слово о томъ, како первое погани суще языцы кланялися ідоламъ», а в другій частині представляє поганський культ з поступеним переродженням, але і двоєвір'ям.

224. - Бавмгартен Н., *Св. Володимир і хрещення Руси*. «Богословія», Львів 1930, VIII, стор. 238-250; 1931, IX, стор. 107-140.

У статті представлена участь Заходу, головню Варягів, у наверненні кн. Володимира, який мав бути християнином ще перед

здобуттям Корсуня, дальша церковна організація, Папські посольства та заснування архієпископства.

Рец.: В. Заїкин в «Зап. ЧСВВ» 1935, VI, стор. 397-400.

225. - Барсовъ Т., *Константинопольській патріархъ и его власть надъ Русскою Церковію*. Спб, тип. И.А. Ремезова, 1878, с. VIII+IV+588+V.

У перших 5 главах автор говорить загально про патріярха, а далі про його відношення до Київської митрополії та її від нього залежність. Для Московської митрополії ця залежність кінчається 1453 р., упадком Царгороду, а для Київської 1658 р., підчиненням її Московському патріярхові.

Рецензію на цю працю написав Павловъ А., під наг.: *Теорія восточнаго папизма въ новѣйшей литературѣ каноническаго права*. «Прав. Обзорѣніе», Москва 1879, III, с. 476-499, 733-765. У ній відкидає висновки Т. Барсова.

226. - Великий А., *Київська митрополія в 100 літ по схи́змі Керулярія*. «Записки ЧСВВ», Рим 1958, III(IX), стор. 348-374; 1963, IV(X), стор. 461-483.

Стаття присвячена подіям в Київській митрополії в роках 1145-1157. Насамперед представлено стан в рр. 1145-1147, в яких митрополичий престіл був опорожнений, після уступлення чи усунення митр. Михаїла II (1130-1145), а далі увагу присвячено Київському Соборові з 1147 р. та виборів митр. Кліма Смолятича, церковно-політичним подіям в рр. 1148-1156 та «чистці», яка наступила в рр. 1156-1157. При кінці автор подав свої висновки, які насвітлив ще теж листом краківського єпископа Матея.

227. - Вороновъ А.Д., *О латинскихъ проповѣдникахъ на Руси Киевской X-XI вв.* «Чтенія Нестора», Київ, 1873-7, кн. I, стор. 1-27.

Автор подає короткий начерк про тих латинських місіонерів, які у тому періоді X-XI ст. побували на Русі і пробували там розвинути свою діяльність.

228. - Вышелъскій Д.О., *Борьба древне-русской церкви съ остатками язычества въ строе семейномъ и общественномъ*. « Христ. Чтеніе », С. Петербургъ 1896, I, стор. 93-117; 655-678.

У статті говориться про те, яким способом Церква намагалася викоринити з родинного та громадського життя залишки поганства (викрадання, наложництво, рабство тощо).

229. - Георгіевскій Г., *Христіанство въ пониманіи русскихъ людей въ домонгольскій періодъ*. Москва, тип. А.И. Снегиревой, 1893, стор. (2)+169+6.

Автор описує зміну світогляду з прийняттям христіанства, зокрема як в тому часі народ сприймав і розумів релігійні правди та яким був щоденний побут.

230. - Глазуновъ П., *Храмы построенные св. Владиміромъ и другими въ его время*. « Труды К.Д.А. », Кієвъ 1866, 6, стор. 167-253.

На основі згадок по різних джерелах автор зібрав та подав опис тих церков, які існували ще до св. Володимира, відтак тих, які напевно побудував він сам, які він правдоподібно побудував, а теж тих церков, які в його часі здвигнули інші. При кінці коротко подано ще і значення їхнього існування.

231. - Дувакинъ Д.Н., *Вліяніе христіанства на семейный бытъ русскаго общества въ періодъ до времени появленія « Домостроя »*. « Христ. Чтеніе », Спб, 1880, I, стор. 311-361; 627-676; II, 3-91.

У цій студії автор широко описує в чому та в якій мірі мало христіанство вплив на родинний побут в руській Церкві — аж до появи « Домостроя ». Це був збірник практичних правил, які набрали силу закону, написаний в 16 ст.

Пор. теж його магістерський виклад цієї самої теми в « Христ. Чтеніе », 1881, I, стор. 354-362.

232. - Заїкин В., *Християнство на Україні за часів кн. Ярополка I* (969-979). « Записки ЧСВВ », Львів 1930, т. III, 1-2, стор. 1-40; 3-4, стор. 377-402.

Автор робить у цій розвідці вдалу спробу розв'язати не легке та важливе питання про християнство на Україні перед урядовим його прийняттям, в першій мірі за часів володіння кн. Ярополка. При тому наświetлює економічні, суспільно-політичні та культурні явища, які значною мірою допомагають у вирішенні цього питання.

Пор. теж: Т.Б., *Кн. Ярополк Святославович, католицеский государь Руси*. « Китежъ », Варшава, 1928, ст. 74-89.

233. - . . . , *Преподобний Стефан, еп. Володимирський і Галицький та його відношення до з'єднання Руської (Української) Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI віку*. « Записки ЧСВВ », Жовква 1928, т. III, 1-2, стор. 190-203.

Автор подає кілька думок з приводу нотатки про св. Стефана, Володимирського єпископа, яка появилася у « Воскресное Чтеніє » (Варшава 1928, чч. 10, 16, 17, 39, 40) та окремою відбиткою. Передусім же добачує іншу причину його прогнання з Печерського монастиря в Києві після смерті Ізяслава I: до цього мало б довести його прихильне ставлення до церковної політики цього останнього.

234. - Ісаїв П., *Звідки Русь-Україна прийняла християнство?*. Филадельфія, вид. « Америка », 1952, стор. 70. Відбитка з тижневика « Шлях ».

Побіч впливів з Візантії, Криму та Варягів, найбільше значення мало Кирило-Методіївське християнство в Моравії, Польщі та західній частині Галичини. Звідтам проникало християнство й на Україну вже в IX сторіччі за князів Аскольда й Дири, а теж пізніше. Св. Володимир, однак, прийняв місіонерів та єрархію з Болгарії, бо в тому часі Кирило-Методіївське християнство вже не існувало ні в Польщі ні в Моравії.

Це радше популярний виклад, хоч з численними відкликами до джерел та поданням добірної літератури.

235. - Кострува Т., *Нариси з церковної історії України X-XIII століття*. Торонто, в-во «Добра Книжка», 1955, стор. VIII+136.

Це друге доповнене видання того, що появилoся 1939 р. у Львові. Працюючи над популярною історією України, автор окремо вибрав в княжої доби деякі не зовсім ясні церковні проблеми і подав їх в науково-популярній формі, представляючи їх у власному оригінальному наświetленні.

236. - Кояловичь М.О., *Разборъ сочиненія г. Вердье*. «Хр. Чтеніе», 1859, I, стор. 33-125, 185-245.

Це відповідь на працю Верд'є про «Католицькі початки руської Церкви до 12-го стор.» (пор. ч. 277). У ній старається послабити його аргументи, даючи їм своє наświetлення.

237. - Левитскій Н., *Къ вопросу о времени крещенія св. Владиміра и Руси*. «Христ. Чтеніе», С. Петербургъ, 1888, I, стор. 596-648; II, стор. 100-161.

На основі літописних записів та інших, своїх та чужих, джерел, головню грецьких та арабських, доказує, що св. Володимир хрестився вже 987 року, отже не в Корсуні, а хрещення Русі почалося щойно 990 р.

238. - Левитскій Н., *Важнѣйшіе источники для опредѣленія времени крещенія Владиміра і Руси и ихъ данныя*. «Христ. Чтеніе», С. Петербургъ, 1890, I, стор. 370-421; 687-740; II, 147-174, 318-368; 1891, II, ст. 470-477.

Свої твердження про дату хрещення св. Володимира 987, а Русі 990 року основує, розглядаючи головним чином «Похвалу св. Володимирові», два оповідання про св. Бориса та Гліба та деякі чужі джерела, які всі не згідні з записом літопису.

239. - Левченко М.В., *Очерки по истории русско-византийскихъ отношеній*. Москва, изд. Акад. Наук СССР, 1956, стор. 553 (з одною мапою).

Крім політичних, культурних та торговельних зв'язків, автор досить обширно заторкнув теж церковні відносини, зокрема в 7-му

розділі п.наг. «Хрещення Руси за Володимира». У праці використано багато невідомих досі джерел, подано деякі нові уточнення та нові наświetлення, хоч деякі загальні висновки мусять іти по офіційній лінії. Шкода тільки, що не зібрано в одне бібліографії та не подано жадного покажчика.

Рец.: І. Назарко в «Зап. ЧСВВ» 1958, т. ІХ, стор. 279-282.

240. - МАКАРІЙ (Булгаковъ) еп.. *Исторія християнства въ Россіи до равноапостольнаго князя Владиміра*. С. Петербургъ, тип. Ю.А. Бокрама, 1868, 2 издание, стор. VI+332.

Праця написана ще 1845 року, служить введенням до його великої 12-томової «Исторія Русской Церкви». У першій частині автор обговорює проникання та розвиток християнства серед різних народів на тих землях, які пізніше стали частиною російської імперії, починаючи вже від проповіді ап. Андрея, відтак про християнство серед скитів та сарматів, і навіть на Кавказі. У другій же частині вся увага присвячена поширенню християнства в руській державі — аж до хрещення св. Володимира. У праці зібрано дуже багато матеріалу.

Праця була передше друкована в «Христ. Чтеніе» 1845, I, ст. 98-447; II, 88-131, 283-307, 454-496; III, 266-332; 1846, I, 266-332.

241. - Малышевскій И.И., *Сказаніе о посльщеніи русской страны св. Ап. Андреемъ*. «Труды К.Д.Ак.», Кіевъ, 1866, 6, ст. 300-350.

Після перегляду тих передань про Ап. Андрея, які мали вплив на легенду про його побут в Русі, розбирав літописне оповідання, яке вважає правдоподібним.

242. - . . . , *Варяги въ начальной исторіи християнства въ Кіевъ*. «Труды К.Д.Ак.», Кіевъ, 1887, 12, стор. 617-654.

Варязькі воїни служили київським князям Ігореві, Святославові та Володимирові. Як християни були вони тими посередниками, через яких на Україні зазізнавалися з християнською наукою. Після хрещення кн. Володимира їхнє посередництво стало вже злишнім.

243. - Малышевскій И.И., *Кто былъ первый митрополитъ Кіевскій?* «Тр. К.Д. Ак.», Київ, 1883, 10, стор. 123-171.

За літописом, уставами Володимира, пом'яниками та іншими джерелами першим митрополитом мав бути Михаїл, хоч на потвердження цього не наводить жадних нових доказів.

244. - . . . , *Отношеніе Руси къ церкви римской при св. кн. Владиміръ.* «Тр. КДА», Київ, 1863, 2, ст. 89-164.

Широко переповідає про давні спори між Римом та Візантією, теж про діяльність Кирила й Methodія та що св. Ольга прийняла хрещення з Візантії, а Володимир, хоч приймав Папських посланців, не з Риму прийняв християнську віру.

245. - . . . , *Происхожденіе русскія вел. княгини Ольги св.* «К. Старица», Київ, 1899, т. 26, стор. 1-27, 325-353.

Обстоює її місцеве походження з Плескова та що була вона знатного, боярського чи княжого роду — варязького.

246. - . . . , *Доминиканецъ Яцекъ (Іакинть Нюасунthus) Одровоніжъ, мнимый апостоль земли русской.* «Тр. КДА», Київ, 1867, 4, стор. 25-80; 6, 421-481; 8, 215-292.

У довшій статті широко обговорює католицькі місії загально, такі ж на українських землях на початку християнства, загально теж про Домініканів, а так про місійну діяльність домініканця Якинта (Яцка), який мав діяти в Галичині і навіть в Києві в 13 сторіччі. До всіх, однак, свідочтв ставиться дуже критично, не приймаючи їх.

247. - Матченко И., *Святый равноапостольный кн. Владиміръ — просвѣтитель Руси.* «Странникъ», С. Петербургъ, 1888, II, стор. 32-57, 238-266, 501-526; III, 50-94, 226-257, 422-453; 1889, I, стор. 79-108, 271-286, 438-451; II, 51-74, 281-306.

У цій довшій статті опрацьовані такі питання: Причини скорого поширення християнства в IX ст.; Проповідь Кирила й Methodія; Християнство при Аскольдї й Дирі; Християнство за князів

Олега й Ігоря, за кн. Ольги та Святослава й Ярополка. Після того переходить до самого кн. Володимира, довше зупиняючись на його приході до Києва та діяльності — аж до свого хрещення, а так представляє хрещення киян та Русі, церковний устрій, який він запровадив, перевиховання народу, вкінці його політичну та адміністраційну діяльність після хрещення, і саму смерть. Стаття написана радше в популярному стилі, хоч покликається на багато джерел й літературу.

- 248.** - Мысовскій К., *Древнее русское церковное право*. « Прав. Собесѣдникъ », Казань, 1862, I, ст. 177-212; II, 139-172; 260-301; III, 3-31, 125-148; 1863, II, ст. 41-75; III, 78-94, 262-295, 329-347.

У введенні описує в якій мірі руська Церква прийняла грецьке церковне законодавство, пристосовуючи його до своїх обставин, а далі довше затримується над описом джерел місцевого церковного права за рр. 988-1462. Були ними: Церковний Устав св. Володимира і такий же Ярослава Мудрого; Обласні церковні уставні грамоти (1054-1237); Ярлики монгольських ханів та пільгові монастирські грамоти з монгольського періоду (1237-1462). Пор. теж:

- О церковно-каноническихъ правилахъ древнихъ русскихъ митрополитовъ*. « Прав. Собесѣдникъ », Казань, 1864, III, стор. 195-200.

Патріярша влада обмежувалася звичайно тільки до іменування чи потвердження митрополитів, Собори скликалися рідко, тому закони-декрети видавали самі митрополити.

- 249.** - Нагаєвський І., *Кирило-Методієвське християнство в Русі-Україні*. « Записки ЧСВВ », Рим, 1954, стор. VIII+176.

У своїй праці автор намагається представити історію першої християнської місії на укр. землях у IX сторіччі. Цими місіонерами мали б бути слов'янські апостоли Кирило й Методій, які пізніше перенесли центр своєї праці до Моравії. Відтак представляє теж взаємини між Моравською митрополією та укр. землями, як теж вплив Методієвого християнства в Галичині. Праця попереджена досить обширною бібліографією, а при кінці подано покажчик імен.

- 250.** - НАГАВВСЬКИЙ І., *Київський князь Дмитро-Ізяслав і Петрів Престіл в Римі; Зах. Європа і Київська Русь-Україна в другій половині XI стол.; Заходи Ізяслава в Генрика IV і Папи Григорія VII; Кілька фактів з життя нашої церкви по Ізяславі.* « Логос », Йорктон, вид. ОО. Редемптористів, 1956, с. 97-110, 177-180; 255-264; 1957, 18-26, 96-102, 200-203; 246-254. Окрема відбитка появилась 1958 р., с. 64.

На основі джерел й дотичної літератури автор накреслив на черк про володіння кн. Ізяслава, причини його неуспіхів, зв'язки з німецьким цісарем Генрихом IV та Папою Григорієм VII, обставини, в яких був коронований тим же Папою та про його спробу відновити у Польщі слов'янський обряд, вкінці ж подав ще декілька фактів з церковного життя після його смерти.

Пор. теж: М. Чуватий, *Укр. Церква в пол. XI ст. на роздоріжжі.* Львів 1931, стор. 17.

- 251.** - НАЗАРКО І., *Святий Володимир Великий, Володар і Христитель Руси-України (960-1015).* « Записки ЧСВВ », Рим 1954, секція I, том IV, стор. XXXII+228.

Це найповніший з усіх синтетичний твір про життя й діяльність Володаря і Христителя України. У ньому зібрано та використано усе, що досі появилось про його особу та добу. В багатьох, однак, питаннях автор подав своє власне наświetлення. Як введення, доволі багато (30 стор.) присвячено уваги теж християнству перед урядовим його прийняттям. На початку подано теж дуже багату бібліографію, а при кінці покажчик імен, як теж 9 ілюстрацій.

- 252.** - НАЗАРКО І., *Митрополит Клим Смолятич і його Послання.* Филадельфія, відб. з « Америка », 1952, стор. 16.

У довшій статті на історичному тлі присвячена головна увага його самотньому Посланню, яке збереглося до наших часів.

- 253.** - НИКОЛАЕВ В., *Славянобългарският фактор в християнизацията на Киевска Русия.* Софія, Българска Академия на науките, 1949, стор. 168.

Автор переводить критику літописного оповідання про хрещення кн. Володимира, доказує існування християнства на укр.

землях на 100 років перед Володимиром та показує якою в християнізації України була участь Болгарської Церкви, з її властивостями, які були чужі Візантії. Болгарська Церква висилала своїх місіонерів та єпископів, а головню мала дуже великий вплив духовною літературою з Преславської школи.

254. - Никольскій Н.К., *О литературных трудах митр. Климента Смолятича, писателя XII в.* Спб, тип. имп. Акад. Наукъ, 1892, стор. 7+229. 1 таблиця.

На історичному тлі подає опис писань митрополита Кліма Смолятича, другого Київського митрополита, що був вибраний без участі Візантії.

255. - Павловъ А., *Мнимые слѣды католическаго вліянія в древнѣйшихъ памятникахъ юго-славянскаго и русскаго церковнаго права.* « Чтенія въ Общ. любит. Дух. Просвѣщенія », Москва, 1892, стор. 174.

Це поширена рецензія на працю проф. Суворова Н.С. « Слѣды зап.-католическаго церк. права въ памятникахъ древняго русскаго права ». У ній автор опрокидує ці впливи.

256. - Пархоменко В., *Начало христіанства Руси. Очеркъ изъ исторіи Руси IX-X вв.* Полтава, 1913, стор. 191+IV.

У цьому виданні зібрано статті, які автор містив на цю тему у « Вѣра та Розумъ », Харків 1911-1912 рр. Розрізняючи три Русі: Київську, Новгородську та Тьмутороканську, згадки про християнство в IX сторіччі відносить до цієї останньої, присвячуючи цьому перші розділи. В дальших 8-20 розділах присвячує увагу християнізації Київської Русі, починаючи від невдачної спроби за Аскольда, відтак обговоривши хрещення кн. Ольги, спроби за кн. Ярополка, вкінці її зреалізування за св. Володимира. У своїй праці автор спирається на гіпотетичних висновках Шахматова та норманській теорії.

Довшу рецензію на цю працю виготовив Приселков М.Д. і помістив у « Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Имп. Акад. Н. », 1914, I, стор. 358-369.

257. - Пархоменко В., *Древне-русская кн. св. равноапостольная Ольга* (вопрос о крещении ея). Київ, 1911, стор. 26, 4.

На основі інтерпретації свідочств Хроніки Регінона це хрещення переносить на другу поїздку до Царгороду.

Рецензію на цю розвідку помістив М. Грушевський в «Зап. Н.Т.Ш.», том III, стор. 181-2.

258. - Полонская Н., *Къ вопросу о христіанствѣ на Руси до Владиміра*. «Журналь мин. нар. проsv.», Петроградъ, 1917, часть 71-я (новая серия), стор. 33-80.

На основі багатой дотичної літератури, подає історію розвитку Християнства до кн. Володимира, починаючи з IX ст. від Аскольда — до кн. Ольги та Святослава.

Окрему статейку про християнську Володарку св. Ольгу помістила в:

«Ukrainian Review» London, 1955, v. 2, n. 4, p. 3-11 - «*The Princess Olha - First Christian Ruler of Ukraine*».

259. - Приселковъ М.Д., *Очерки по церковно-политической исторіи Киевской Руси X-XII вв.* С. Петербургъ, изд. ист.-фил. факультета Имп. С. Пб. университета, 1913, стор. XV+414.

У своєму цінному творі автор опрацював такі проблеми: Прийняття християнства й установлення в Київській Русі церковної єрархії; про установлення в Києві грецької митрополії за Ярослава Мудрого; про Київську митрополію за його нащадків, Ярославичів; про Києво-Печерський монастир та канонізацію св. Володимира й Теодосія; вкінці, про Київських митрополитів та Печерський монастир при внуках Ярослава і в період упадку Київської Русі при кінці 12 та початку 13 сторіччя. Головне завдання автора було показати якою була залежність Київської митрополії від Візантії. У прийнятті християнства підтримує болгарську теорію: перша єрархія прийшла на Русь з держави Самуїла Болгарського. При кінці поданий покажчик імен, а література в примітках. Працю перевидано офсетом в Німеччині 1966 р.

Рецензію на цю працю під наг. «Три момента начальной исторіи русскаго християнства: Игорь «Старый», Владиміръ Святой

и Ярославъ Мудрый » помістив Пархоменко В. у « Изв. отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Н. », 1913, 4, стор. 371-380. У ній підкреслює три моменти: християнство за Ігоря, про зв'язки з Болгарською Церквою за Володимира та установлення київської митрополії 1037 р. за Ярослава.

Пор. теж рецензію Завитневича В. у « Труды КДА », 1914, I, 628-651.

260. - Рамм Б.Я., *Папство и Русь в X-XV веках*. Москва-Ленинград, изд. Акад. Наук, 1959, стор. 284.

На широкому історичному тлі у праці подані відносини та зв'язки Папів до Русі, в більшості з київськими та галицькими князями. Бібліографія дуже велика, але автор її мало використав. Насвітлення до фактів і подій офіційні.

261. - Слюсаревъ Д., *Церкви и монастыри, построенные въ Киевъ, начиная съ синовей Ярослава до прекращения Киевскаго великокняжесенія*. « Труды К.Д.А. », Київ, 1892, I, стор. 104-154; 405-456.

Автор подає відомості про те, які церкви та монастирі побудував кн. Ізяслав та його сини (Дмитріївський мон., Николаївський жіночий, церкву св. Петра та Золотоверхий-Михайлівський м-р); які — кн. Святослав та його потомки (Симонівський і Кирилівський мон. та церкву св. Василія при дворі); та які — Всеволод і його потомки (Видубицький і Андріївський мон., Спаський на Берестові, Теодорівський та кілька церков), а теж про їхню увагу до Софії і Десятинної церкви та в розбудові Печерського монастиря.

262. - Смирновъ С.И., *Древнерусскій Духовникъ*. (Очеркъ). « Богосл. Вѣстникъ », Сергієвъ Посадъ, 1898, 2, II отд., ст. 169-194; 10, ст. 18-47; 11, ст. 117-148.

Автор представляє клясу духовників, до яких належав духовний провід та право слухання сповідей. На Русі були це в більшості монахи. Описує спосіб їх назначення, їхні обов'язки, спосіб життя та впливи. При кінці розглядає ще письмо « Впрошенія Кирика » з 12 сторіччя.

- 263.** - Соколовъ П., *Рускій Архієрей изъ Византіи и право его назначенія до начала XV вѣка*. Київ, тип. И.И. Чоколова, 1913, стор. IV+577.

У праці автор представляє яким способом відбувався вибір та поставлення Київських митрополитів, починаючи від митр. Іларіона, і на цій основі з'ясовує відносини та залежність Київської митрополії від царгородських патріархів. Обговорення цього питання доводить до початку 15-го століття. Праця основана на літописних записах, грамотах та багатьох інших документах, своїх і чужих.

- 264.** - Суворовъ Н.С., *Слѣды зап.-католическаго церковнаго права въ памятникахъ древнаго русскаго права*. Ярославль, Совѣтъ Демидівскаго юридическаго лица, 1888, стор. 234+49.

У праці автор прослідив впливи зах. церковного права на церковні приписи в Українській Церкві, зокрема в Уставах св. Володимира та Ярослава Мудрого. В Додатку, для порівняння, наведено паралельні канонічні тексти західні й такі ж українські.

- 265.** - Тихомиров М.В., *Исторические связи русскаго народа с южными славянами с древнейших времен до половины XVII в.* «Славянский Сборник», Москва 1947, изд. политической литературы, стор. 125-201.

На тлі культурних зв'язків та воєнних подій, багато уваги присвячено у праці теж церковним справам, що мають відношення й до Укр. Церкви.

- 266.** - Тсмашівський С., *Історія Церкви на Україні*. Філядельфія, з друк. «Америка», без подання року, стор. 160.

Праця вперше появилася в «Записках ЧСВВ», у Львові 1932 р. (том IV, 1-2, стор. 1-160), з поданням багатої літератури та джерел при кінці 9-ох розділів. У цьому передруку видавці обмежились тільки до самого тексту, пропускаючи бібліографію. Була це перша частина широко запланованої Історії Церкви на Україні, яку довів тільки до 12-го століття. У своїй праці автор навіглює ідею церковної Унії, як таку, що органічно й нерозривно злучена з напрямом і духом всієї укр. історії, а навіть з самою національною ідеєю укр. народу.

267. - Федотовъ Г.П., *Святые Древней Руси (X-XVII ст.)*. Париж, ИМКА, 1931, стор. 260.

У виданні подані життєписи усіх Святих Київської митрополії до кінця 17-го століття, починаючи з князів Бориса та Гліба. У них досить матеріялу й до самої історії укр. Церкви.

268. - Щапов Я.Н., *Княжеские Уставы и Церков в древней Руси, XI-XIV вв.* Москва, изд. « Наука ». Акад. Наук СССР, 1972, стор. 340.

У першій частині опрацьовані Устави Володимира та смоленські й новгородські грамоти, а в другій зокрема Устав Ярослава; з ними разом розглядається теж взаємовідношення державної і церковної влади. Опрацювання стисло наукове, за винятком хіба деяких насвітлень. При кінці подано покажчики імен та місцевостей.

269. - AMMANN A.M., *Untersuchungen zur Geschichte der kirchlichen Kultur und des religiösen Lebens bei den Ostslaven. Heft 1: Die ostslavische Kirche im jurisdiktionellen Verband der byzantinischen Grosskirche (988-1459)*. Würzburg, Augustinus-Verlag, 1955, S. 288.

Праця присвячена внутрішньому життю сх.-слов'янської Церкви, в більшості на українських землях. Широко й докладно представляє християнство за Володимира В., теж церковну єрархію на Русі, важніші прояви внутрішнього життя, візантійські впливи та церковну культуру серед широких мас. Остання частина присвячена розривові сх.-слов'янської Церкви з Римом і Візантією; поза коротким обговоренням Церкви в Галицько-Волинській державі, в більшості в ній узглядна вже тільки російська Церква.

Рец.: І. Назарко в « Зап. ЧСВВ » 1954, VIII, стор. 537-8.

270. - BAUMGARTEN DE N., *Saint Vladimir et la conversion de la Russie*. « Orientalia Christiana », Roma, 1932, Pont. Istituto Orientale, n. 79, vol. 27, p. 136.

У цьому життєписі, на політичному тлі, автор довше зупиняється на церковній діяльності св. Володимира, головнo на верненні його самого та всього краю. Відносно церковної єрархії висуває

гіпотезу надання її із Заходу. Автор навів багату бібліографію, подав генеалогічну таблицю родоводу св. Володимира та покажчик імен.

Рец.: В. Заїкин в « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, стор. 394.

271. - Baumgarten de N., *Chronologie ecclésiastique des terres russes du X au XII siècle*. Roma, Pont. Institutum Orientalium Studiorum, 1930 p. 177.

На основі джерел, передусім Літописів, автор старається подати точну хронологію подій з церковного життя у Київській митрополії. У великій більшості це події з теренів Укр. Церкви. На початку, крім джерел, подана багата література, а при кінці список усіх єпархій того періоду та їхніх єпископів, як теж покажчик імен.

Пор. рец.: В. Заїкина в « Записках ЧСВВ » 1930, III, 3-4, стор. 653-666.

272. - BAUMGARTEN DE N., *San Vladimiro e la conversione della Russia*. Roma, Soc. Nuova Antologia, p. 43 (senza l'anno).

Більше популярним способом описує навернення св. Володимира та Русі, висуваючи ці самі гіпотези, як і в праці під ч. 270.

Пор. теж популярний нарис М. Ршецького: *Початки християнства в Україні*. Мандр, вид. ОО. Василян, 1952, стор. 62 і його: *Св. Володимир В.*, Жовква, вид. ОО. Василян, 1938, стор. 37.

На цю саму тему пор. ще працю, одну із перших, зокрема в західному світі: *Dissertatio de origine Christianae Religionis in Russia*. Roma, typis J. Salviucci, 1826, pp. 154.

Мова про прийняття християнства в Київській Русі, зокрема хрещення свв. Ольги та Володимира. Місіонери були грецькі й латинські. Пізніша схизма прийшла під впливом греків.

273. - CASTREMONT L. D'ELESSALDE, *Histoire de l'introduction du christianisme sur le continent russe et vie de Sainte Olga*. Paris, Charles Douniol ed., 1879, p. 566.

Починаючи описом слов'янських земель з давніх часів, далі представляє історію поширення християнства, найбільше на укр. землях, серед готів ще та хазарів, відтак в самому Києві — перед

кн. Ольгою, а передусім за її князювання, зокрема хрещення її самої. Видання не наукове, хоч покликається на деякі джерела.

Пор. теж: НАГАЄВСЬКИЙ І., *Рівноап. Св. Ольга-Олена, Княгиня й Володарка Руси-України*. Іст. нарис у 1000-чя її хрещення. Філядельфія, Союз Українок Америки, 1955, с. 40.

274. - GOETZ L.K., *Staat und Kirche in Altrussland. Kiever Periode-988-1240*. Berlin, Verlag Alex. Duncker, 1908, S. VIII+214.

Автор представив у своїй праці, як відносилися до Церкви князі, та які відносини були між князями, з одного боку, а патріярхами, митрополитами, єпископами і монастирями — з другого. Крім того описує яким було правне й матеріяльне забезпечення, якими держава наділяла Церкву. Специфічні, більше демократичні реляції були тільки в Новгороді Великому. При кінці поданий покажчик предметний та імен.

Пор. теж його: *Kirchengeschichtliche und Kulturgeschichtliche Denkmäler Altrusslands nebst Geschichte des russischen Kirchenrechts*. Stuttgart, Ferd. Enke, 1905, S. X+403.

Після довшої історії старого церковного права, наводить серію найстарших документів, на яких це право ґрунтувалося: відповіді митр. Івана II; питання Кирика та відповіді на них новгородського єпископа Ніфонта й інших; вкінці поучення новгородських архієп. Ілії-Івана. Усі документи подані з багатьма примітками та поясненнями.

275. - MÜLLER L., *Zum Problem des Hierarchischen Status und der Jurisdiktionellen Abhängigkeit der russischen Kirche vor 1039*. Köln-Braunsfeld, Verlag R. Müller, 1959, S. 84.

Автор, дослідник київського періоду, у своїй праці обговорює й досі ще не розв'язане питання про походження київського християнства та його залежності від Візантії. Навівши коротко вісім різних гіпотез, які досі висунено, довше зупиняється над візантійською, до якої і сам признається. При кінці подана література до предмету та покажчик імен.

Див. рец. І. Назарка в «Записках ЧСВВ» 1971, XIII, стор. 542-547.

276. - POPPE A., *Państwo i Kościół na Rusi w XI w.* Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1968, str. 252.

У своїй науковій праці автор представив стан Київської Церкви в XI столітті: її юрисдикційний стан, у залежності від Візантії; далі займається проблемою первісної митрополичої катедри, якою мала б бути не Десятинна церква, а таки Софія, хоч, спочатку, дерев'яна ще; вкінці більше місця присвячує візантійській політиці кн. Ярослава, виборові митр. Іларіона, оснуванню єпархій і їх значенню, даючи при кінці загальну характеристику цього періоду. Цінна у виданні мапа з розміщенням єпархій, синхроністична таблиця київських митрополитів і князів та царгородських патріархів й імператорів. На початку подана бібліографія, а при кінці покажчик імен та резюме в англійській мові.

Рецензію на ту працю написав: MÜLLER L., *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1972, Band 20, Heft 2, S. 241-246.

277. - VERDIERE CH., *Katholische Anfänge der russischen Kirche bis zum 12 Jahrhundert.* «Russischen Studien zur Theologie und Geschichte», Heft 3, Münster, Tassingverlag, 1858, S. 110-388.

Автор описує поширення християнства на укр. землях ще в IX столітті, за патріярха Ігнатія, відтак за кн. Ольги і вкінці за Володимира В. При тому насвітлює ті факти та моменти, які вказують, що до XII століття Київська Церква була католицькою.

У франц. мові та праця появилася 1857 р. окремою відбиткою в «*Études religieuses*», t. II, p. 131-304.

278. - ZAJIKYN W., *Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku.* «Elpis», Warszawa, nakł. Synodu praw. w Polsce, 1926-8, I-IV, str. 47-93, 107-164, 57-68, 73-96.

В статтях автор описує поширення християнства в сх. Європі, головно на укр. землях, в сторіччях V-VI, VII-VIII, про кн. Аскольда в Києві в IX сторіччі, реакцію Олега, а так широко про християнство в Києві за кн. Ігоря та Ольги.

279. - ZAJIKYN W., *Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego.* Warszawa 1926, str. 30.

Автор обговорює передісторію християнства на Україні. Ця праця є наче вступом до попередньої студії.

Пор. теж його рецензію на популярно-історичний нарис І. Огієнка: *Початки християнства серед українського народу*. Варшава, накл. «Духовна Бесіда», 1925, стор. 16; та його власну статтю на цю тему: «*Nowa*» *teorja o początkach chrześcijaństwa na Rusi*. Lwów 1934, str. 15. Odbitka z «*Collectanea Theologica*».

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТИ

280. - Берхинъ Іо., *Еврейскій документъ о посольствахъ св. Владимира для испитанія вѣръ*. «К. Старина», 1884, X, стор. 568-585.

У статті проаналізований документ, який свідчив би про висилку Володимирових послів у справах релігії теж до Хозарського кн. Давида.

281. - *Владимірскій Сборникъ въ память 950-лѣтія крещенія Руси (988-1938)*. Бѣлградъ, 1938, стор. XII+220+13 таблиць.

Ювілеві присвячений цілий Збірник. До історії Церкви важніші статті наступні:

Мошинъ В.А., *Христіанство въ Россіи до св. Владимира*, 1-18;

Острогорскій Г.А., *Владиміръ святой и Византія*, 31-40;

Карташевъ А.В., *Крещеніе Руси св. кн. Владимиромъ и его нац.-культурное значеніе*, 41-54;

Спекторскій Е.В., *Своеобразіе крещенія Руси*, 55-61.

282. - Завитневичъ В.З., *О мѣстѣ и времени крещенія св. Владимира и о годѣ крещенія Кіевлянъ*. ТЖДА, 1888, I, 126-152.

У статті властиво тільки про дату говориться. За Голубинським доказує, що св. Володимир хрестився 987, а народ 990 року.

283. - Знаменскій П., *Приходское духовенство на Руси. Матеріальныя средства приходскаго духовенства въ древней Руси*. «Православное Обзорѣніе», Москва, 1867, XXII, стор. 62-90.

Було в тому періоді багато церков, а при них священики. Сталого забезпечення вони не мали — були залежні від тих, для яких несли духовну обслугу.

284. - Знаменскій П., *Повинности духовенства въ древней Руси*. « Православное Обозрѣніе », Москва, 1867, XXII, ст. 181-221.

Духовенство, за малими окремими привілеями, не було звільнене від державних податків. Крім того воно було ще обов'язане платити своєму архієресві та його службі дань, яка часто не була мала.

285. - Калининковъ В., *Митрополиты и епископы при св. Владимирѣ*. ТКДА, Київ, 1888, 7, стор. 463-593.

На основі різномодних старих джерел, про які широко згадує, подає опис митрополії та її митрополитів: Михаїла, Леонтія та Йоана, а так поодиноких єпархій з їх єпископами.

286. - Карташевъ А., *Христіанство на Руси въ періодъ догосударственный*. « Христ. Чтеніе », Петербургъ, 1908, ст. 762-778.

Починає зі Скитії, відтак описує поширення християнства між греками та готами, від яких воно перейшло над Чорне море та Таманський півострів. Спирається головню на життєпис Стефана Суровського (Судак).

287. - . . . , *Билъ ли ап. Андрей на Руси?* « Христ. Чтеніе », Петербургъ, 1907, ст. 83-95.

Критично розбирає легенду і її постановя під впливом грецьких авторів.

288. - Коровка Н.И., *Къ вопросу объ источникахъ русскаго христіанства*. Замѣтка по поводу новихъ матеріаловъ напеч. ак. Соболевскимъ въ 4 кн. X тома « Изв. Акад. Наукъ ». « Изв. отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Н. », С. Петербургъ, 1906, т. XI, кн. 2, ст. 367-385.

Вказує на опубліковані джерела, які свідчать про впливи зах. Церкви на початки християнства в Києві, які не переривалися, навіть коли прийшла грецька єрархія.

289. - Левицький В., *Церковне судівництво в церковних Уставах XI й XII віку*. « Богословія », Львів, 1930, VIII, стор. 119-131, 219-237.

У статті говорить загально про церковні суди в домонгольську добу, відтак описує юрисдикцію Церкви: речеву та особову.

290. - Левченко М.В., *Взаємоотношения Византии и Руси при Владимире*. « Визант. Временник », Москва 1953, т. VII, ст. 194-223.

У статті головну увагу присвячено прийняттю християнства та питанню церковної єрархічної організації, яку мав перевести вже Володимир В.

291. - Линниченко И., *Современное состояние вопроса об обстоятельствах крещения Руси*. ТЖДА, Київ, 1886, 12, ст. 587-606.

Подає обставини, які супроводжали хрещення Русі, головне на основі арабських джерел.

292. - Л. П., *О начале христианства в Киев до торжественного принятия христ. вѣры при св. Владимирѣ*. « Киевская Старина », Київ, 1888, 6, ст. 265-283.

У статті говориться про походження та хрещення кн. Ольги, про свящ. Григорія та Іллінську церкву, займаючи становище проти тез Голубинського.

293. Л. П., *Когда и где совершилось крещение Киевлян при св. Владимирѣ*. « Киевская Старина », Київ, 1888, 9, ст. 175-185.

Старається устійнити день і місце хрещення київського населення. Проти Голубинського обстоює, що це відбулось на Дніпрі, не на Почайні.

294. - Л. П., *Где жили первые Киевские митрополиты: в Переяславъ или в Киев?* « Киевская Старина », Київ, 1885, I, стор. 177-182.

Збиває докази, які промовляли б за Переяславом, а боронить ті, що за Києвом.

295. - Л. П., *Михаїль, митрополитъ Кіевскій XII вѣка (1131-1147 года)*. «Кіевская Старина», Кієвъ, 1892, 12, стор. 323-336.

Описує життя і діяльність митр. Михаїла, по якому наступив Клим Смолятич, та чому уступив — мовляв, не міг погодити князів.

Пор. його ще в «Чтенія Нестора» X, 1896, II, ст. 3-14: *Къ вопросу о Кіевскомъ митр. XII в. Михаїль*.

296. - Лотоцький О., *Шляхи ширення християнства на території України; Християнство на Україні за перших князів; Охрещення Русі і християнство за кн. Володимира В.; Християнство за Ярослава та його наступників*. «Церква і Нарід» 1938, ч. 7-11.

297. - Мошин В., *Питанье о первомъ покрѣщеніи Руса*. «Богословье», орган прав. богосл. факультета, Београд, 1930, 1-2, ст. 51-72, 122-143.

Використавши багату літературу, описує перше хрещення Русі в рр. 861-866, висилку єпископа та оснування єпархії, що мало б мати місце в Тьмутарокані.

Рец.: В. Заїкин в «Записках ЧСВВ», 1935, VI, 1-2, стор. 394-6.

298. - Назарко І., *Християнство на Русі до Володимира*. «Логос», Йорктон, 1956, VII, стор. 93-98, 169-176.

У статті, на основі літописів та дотичної літератури, подана коротка історія поширення християнства ще перед офіційним його прийняттям. Крім того, пор. його статтю «Первопочини християнства на Русі-Україні» в «Логос» 1954, ст. 17-24.

299. - . . . , *Київські монастирі домонгольської доби*. «Записки ЧСВВ», Рим, 1963, IV, стор. 503-512.

Подає опис 18 монастирів, які знаходилися в самому Кієві та околиці — найбільше на основі літописних записок.

300. - . . . , *Вплив староруського християнства на монголів*. «Записки ЧСВВ», Рим, 1954, II, 153-163.

З літописів наводить ті згадки, які свідчать про впливи, які все таки і на монголів викликало староруське християнство.

Пор. теж Макарія еп., *Успѣхи православной Церкви Русской въ періодъ монгольскій*. «Христ. Чтеніе», 1859, I, стор. 436-472.

301. - Погодинъ А., *Повѣсть о хожденіи апостола Андрея в Руси*. «Byzantinoslavica», Praha, Orbis, 1937-8, VIII, 128-148.

Подає огляд дотеперішніх студій і висуває гіпотезу, що ця легенда, через Тьмуторкань, прийшла з Грузії.

302. - Славнитскій М., *Канонизація св. кн. Володимира и службы ему по памятникамъ XIII-XVII вѣковъ*. «Странникъ», С. Петербургъ, 1888, II, ст. 197-237.

Подає коротку історію канонізації св. Володимира та опис богослужбових текстів, які були йому присвячені в 13-17 ст. При кінці, від 225 стор., наводить одну таку службу з рукописної Новгородської мінеї з 13-го ст.

303. - Соболевскій А.И., *Отношеніе древней Руси къ раздѣленію церквей*. «Изв. Имп. Ак. Наукъ», IV серія, 1914, С. Петербургъ, ст. 95-102.

Молода київська Церква не зразу пішла за Візантією — це сталося щойно в другій половині 12-го століття.

304. - Т. Б., *Русь, Византія и Римъ въ XI-XIII вв. Кн. Ізяславъ (Дмитрій) Ярославичъ и отношенія русской Церкви въ его время къ Риму и Византіи*. «Китежъ», Варшава, 1928, II, 7-10, ст. 108-130.

У статті мова про кн. Ізяслава, а головно про відносини київської митрополії того часу до Риму та Візантії.

305. - Терновскій Ф., *Изученіе византійской исторіи и ея тенденціозное приложеніе въ древней Руси*. «Унив. Извѣстія», Київъ, 1874, I, ст. 21-34; 2, 35-54; 3, 93-112; 4, 217-233; 5, 390-409; 6, 524-543; 8, 659-680; 10, 691-718; 11, 736-745; 12, 747-788; 1875, 6, ст. 515-544; 7, 545-567; 8, 643-665; 9, 667-703; 10, 705-743; 11, 745-772; 12, 773-794; 1876, 1, ст. 31-53, 93-109; 3, 150-167; 4, 270-283.

В давній Русі відомості про історію Церкви та Візантії знали тільки з літописів, життєписів святих та читань по Мінеях. Автор

подрібно розглядає ті грецькі джерела, які були знані й використовувані, їх зміст, наскільки ці відомості були вірні й наскільки вірно передані. У цьому досить корисного матеріялу теж для історії укр. Церкви. Назагал ці відомості були скупі; приносили їх руські люди, що ходили в Царгород, і ті греки, що звідтам приходили, головню після його упадку. У статтях багато деґресій.

- 306.** - Терновскій Ф., *Участіе древле-русскихъ архіереевъ въ дѣлахъ общественныхъ*. «Труды К.Д.А.», Київ, 1870, I, ст. 474-511.

Значення та впливи архіереїв в давній Русі було велике. За літописами показує їхню живу участь не тільки в церковних, але теж і загально-громадських справах, головню в Новгороді Вел.

- 307.** - Титлиновъ Б., *Къ вопросу о начальной исторіи христіанства на Руси*. «Христ. Чтеніе», Спб., 1913, III, стор. 1447-1470.

Реферує та піддає критичній аналізі погляди Приселкова та В. Пархоменка щодо початків христіанства на Русі (іхні праці пор. вище).

- 308.** - Успенскій Т., *Русь и Византія въ X в.* Одесса, изд. Кирилло-Методіевскаго книжнаго склада, 1888, ст. 38.

У розвідці мова про політичні, торговельні та культурні зв'язки і впливи, в тому коротко і про хрещення з Візантії.

- 309.** - Шахматовъ А., *Корсунская легенда о крещеніи Владиміра*. (Сборникъ въ честь В.И. Ламанскаго, II, стор. 1029-1183).

Автор дає перегляд та систематику старих повістей про охрещення кн. Володиміра, відтак ближче зупиняється над т.зв. «Житієм особаго состава» та його відношенням до літописного оповідання.

Пор. теж: БЕРТЬЕ-ДЕЛАГАРДЪ А., *Какъ Владимиръ осаждалъ Корсунь*. «Изв. отд. рус. яз.», 1910, I, стор. 241-307.

- 310.** - Шмурло Е., *Когда и гдѣ крестился Владиміръ Святой?* «Записки Русскаго Истор. Общества въ Прагѣ», кн. I, Прага, 1927, ст. 120-148 (Теж окремою відбиткою).

Автор намагається зберегти оповідання літопису, що Володимир хрестився в Корсуні, тільки дату пересуває на 990 рік. Щоб

погодити цей погляд з поза-літописними джерелами, ставить гіпотезу, що 987 року Володимир був вже «оглашеним» і заручений з грецькою цесарівною.

- 311.** - AMMANN A.M., *Wladimir, dem Apostolgeichen zum Gedächtnis* (988-1938). «*Orientalia Christiana Periodica*», Roma 1939, V, S. 186-206.

На основі останніх дослідів подав коротко життєпис та діяльність св. Володимира.

- 312.** - BAUMGARTEN N., *Olaf Trygvason roi de Norvège et ses relations avec saint Vladimir de Russie*. «*Orientalia Christiana*», Roma, 1931, XXIV, 73, p. 5-37.

На основі скандинавських джерел переповідає про зв'язки норвезького короля Олафа з кн. Володимиром та про ролю, яку він відіграв в його охрещенні.

Рец.: В. Заїкин в «*Записках ЧСВВ*» 1935, VI, 1-2, стор. 394.

Пор. теж: Лященко А., *Сага про Олафа Триггвасона й літописне оповідання про Ольгу*. «*Україна*», Київ 1926, кн. 4, стор. 3-23.

На думку автора сага не мала б ніякого відношення для історії хрещення Володимира й Русі. Хронологічні вказівки саги вказували б, що Олаф міг би бути на Русі за Святослава та Ольги. Про друге перебування його в Києві за кн. Володимира немає згадки в найбільш критично обробленій редакції саги.

- 313.** - CROSS S.H., *La tradition islandaise de saint Vladimir*. «*Revue du Etudes slaves*», Paris, par Institut des Etudes slaves, 1931, v. XI, 3-4, p. 133-148.

У статті сказано про скандинавські саги-пісні, та що в них сказано про св. Володимира.

Рец.: В. Заїкин в «*Зап. ЧСВВ*» 1935, VI, 1-2, стор. 394.

- 314.** - DANZAS J., *Saint Vladimir et les origines du christianisme en Russie*. «*Russie et Chrétienté*», Paris, 1938-9, p. 7-36.

На основі дотеперішньої літератури подає огляд про початки християнства та Руської Церкви і діло св. Володимира.

- 315.** - DVORNIK F., *Les Bénédictines et la christianisation de la Russie.* « L'Eglise et les Eglises », collection Irénikon, ed. de Chevtagne, 1954, I, p. 323-349.

Описує зв'язки та впливи, які в X і XI ст. мав на Руську Церкву Венедиктинський Чин з Чех та Моравії — за посередництвом літургічних творів, головню з монастиря в Сазаві.

- 316.** - FEDOTOV G., *Le baptême de s. Vladimir et la conversion de la Russie (988-1938).* « Irénikon », 1938, 5, p. 417-434.

Піддавши критиці літописні оповідання, як теж арабські та грецькі джерела про початки християнства на Русі, приймає його болгарсько-грецьке походження.

- 317.** - HELLMANN M., *Vladimir der Heilige in der zeitgenössischen abendländischen Ueberlieferung.* « Jahrbücher für Geschichte Osteuropas », München 1959, 4, S. 397-412.

У статті говорить про два такі тогочасні західні джерела: лист місіонера й єпископа Бруна з Кверфурту та Хроніку Тітмара з Мерзебурґу. Після опису самих авторів, передає зміст того, що в них знаходиться про св. Володимира.

Пор. теж: *Témoignage d'un contemporain sur S. Vladimir*, par le prince A. Galitzin. Paris, J. Techener, 1861, p. 76.

- 318.** - HONINGMANN E., *The foundation of the russian metropolitan Church according to greek sources.* « Byzantion », by Byzantin Institute a. Mediaeval Academy of America, Baltimore 1945, vol. XVII, p. 128-162.

У статті опрацьовані такі питання: про митр. Теопемпта (1039), про архієпископство у Тьмуторокані, дату оснування руської митрополії, чи Теофілакт був першим митрополитом Русі та вкінці про коротке існування візантійської митрополії Маврокастрон або Нової Русі, в pp. 1060-1064.

- 319.** - JUGIE M., *Les origines romaines de l'Eglise russe.* « Echos d'Orient », Paris, « Bonne Presse », 1937, 7-9, p. 257-270.

У статті доказує, що св. Володимир прийняв християнство з Заходу і в зах. обряді охрестив народ. Греки мали б прийти щойно в XI столітті.

320. - KOVALEVSKI P., *L'Eglise russe en 1054*. « L'Eglise et les Eglises », collection Irenikon, ed. de Chevtagne, 1954, I, p. 475-483.

Після поділу Церкви 1054 р., київська Церква далі продовжала зв'язки з Візантією, але і з Заходом. До розриву прийшло щойно аж в половині 13-го століття.

321. - ŁOTOSKI O., *Początki organizacji kościelnej na Rusi*. « Elpis », Warszawa, 1934, v. VIII, 2, st. 113-126.

У статті зібрано висліди дотогочасних дослідів про церковну організацію за кн. Володимира та Ярослава М.

322. - MEYSZTOWICZ V., *L'Union de Kiev avec Rome sous Grégoire VII. Avec notes sur les précédents et le rôle de la Pologne pour cette Union*. « Studi Gregoriani », Roma, Abbazia S. Paolo, 1956, V, p. 583-608.

Акт прийняття корони з рук Папи Григорія VII автор називає Унією в церковному розумінні. Говорить відтак про інші прецеденси та про ролю, яку в тому відіграла Польща.

323. - OLJANČYN D., *Zur Regierung des Grossfürsten Izjaslav-Demeter von Kiev (1054-1078)*. « Jahrbücher f. Geschichte Osteuropas », 1960, 4, S. 397-410.

У статті представлена особа й дії кн. Ізяслава, місія його сина Ярополка до Риму, до Папи Григорія VII, а головню про наділення його короною.

324. - SKRULJ S., *Drei Fragen aus der Taufe des hl. Vladimir*. « Archiv für slavische Philosophie », Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1907, XXIX, S. 246-281.

Подає критичний огляд про посольства до Володимира перед хрещенням, про причини його охрещення — щоб взяти сестру імператора Анну, та про рік охрещення — сам хрестився 987, а Київ 990.

- 325.** - VERNADSKY G., *The status of the Russian Church during the first Half-Century following Vladimir's conversion.* «The Slavonic Year-book - Slav. and East-european Review», (American Series, I) 1941, XX, p. 294-314.

У статті представлене перше хрещення Русі (860) і єпископство в Тьмуторокані; у світлі того — похід на Херсон; церковна організація за кн. Володимира і Ярослава, вкінці установа за того останнього митрополичого престолу в Києві.

Про навернення Володимира автор присвятив один розділ, стор. 48-70, у своєму творі: «*Kievan Russia*». New Haven, Yale Univ. press, London 1948, p. XII+412.

- 326.** - ZAKRZEWSKI S., *Bolesław Chrobry Wielki.* Lwów-Warszawa-Kraków, 1925, wyd. Z.N. im. Ossolińskich, str. 7+439.

У цій цінній монографії чимало матеріялу теж до історії укр. Церкви у 10 та 11 сторіччях, передусім про латинсько-руські взаємини церковно-політичного характеру.

Пор. рец. С. Томашівського в «Зап. ЧСБВ» 1926, т. II, 1-2, стор. 189.

- 327.** - ZÁSTĚROVÁ B., *Observations sur le probleme de la Christianization en Russie.* «Byzantinoslavica», Prague, 1950, XI, p. 240-254.

Це широкий огляд-рецензія з власними зауваженнями на працю В. Николаєва (пор. вище ч. 253 Николаєв В.), в порівнянні з працею Грекова Б.Д. «Київська Русь», у його розділі про християнство на Русі.

- 328.** - ZERNOV N., *Vladimir and the origin of the Russian Church.* «The Slavonic Review», by Univ. of London, v. XXVIII, 70-71, p. 123-138, 425-438.

У статті подано критичний огляд того, що сказано в літописах про св. Володимира за його останні 25 років, головню у відношенні до церковних справ.

329. - ZIEGLER A.W., *Gregor VII und der Kiewer Grossfürst Izjaslaw*. « Studi Gregoriani », Abbazia S. Paolo, Roma, 1947, I, S. 387-411.

Зібравши вислід дотеперішніх дослідів та літератури, описує основні засади, якими руководився Папа Григорій VII відносно київського кн. Ізяслава, даючи йому корону.

3. — УКР. ЦЕРКВА В XIII-XVI СТ.

А. — МОНОГРАФІЇ Й БІЛЬШІ СТАТТІ

330. - Архангельскій А., *Борьба съ католичествомъ и умственное пробужденіе южной Руси къ к. XVI в.* « К. Старина », Київ, 1886, 5-6, стор. 44-78, 237-266.

Після Люблинської Унії 1569 р., укр. Церква, бачачи загрозу для себе, оживила свою діяльність: постають Братства, нові школи, а теж друкарні й видавництва.

331. - Бучинський Б., *Студії з церковної Унії*. « Записки НТШ », Львів, 1908-1909, том 85 — стор. 21-42; т. 86 — ст. 5-30; т. 88 — ст. 5-22; т. 90 — ст. 5-24.

У цій незакінченій, на жаль, студії автор обговорює Унію кард. Ісидора, історію митр. Григорія, його наслідника та лист митр. Мисаїла.

332. - . . . , *Змагання до Унії Руської Церкви з Римом в роках 1498-1506*. « Записки Наук. Тов. в Києві », Київ, 1909, том IV — ст. 100-136; т. V — ст. 61-87; т. VI — ст. 5-53.

Ця праця є продовженням попередньої студії й обговорює унійні змагання в рр. 1498-1506. Між одною і другою залишилася ще прогалина 10 років, які автор вже не встиг опрацювати.

333. - Бучинський Б., « *Грамота Мисаїла* » і « *Грамота Ніфонта* ». « *Записки Наук. Тов. в Києві* », Київ 1914, т. XIII — ст. 5-44.

Це дальший додатковий екскурс до попередньої праці, обговорюючи дві мнимі грамоти Мисаїла та Ніфонта.

334. - Викторовский П., *Западно-русскія дворянскія фамилии, отпавшія отъ православія въ концъ XVI и въ XVII вв.* Київъ, оттискъ изъ « *Труды КДА* », 1912, стор. 280. В « *Труды КДА* » появлялась від 1908, III — 1911, 11.

Автор опрацював історію головніших князівських родів, які при кінці 16 та на початку 17 століття залишили православ'я і перейшли до Католицької Церкви, але в латинському обряді, а з тим і до польської народности. Важніші роди, які він опрацював: Острозькі, Заславські, Збаразькі, Ружинські, Олельковичі, Слуцькі, Масальські, Немиричі та ін. При деяких подані генеалогічні таблиці. Використав багато матеріалу, але без покажчиків. У праці подана історія, але не причини таких переходів.

335. - Дашкевичъ Н.П., *Борьба культуръ и народностей въ литовско-русскомъ государствѣ въ періодъ династической уніи Литвы съ Польшею.* « *Универс. Извѣстія* », Київъ, 1884, 10, ч. II неофф., стор. 269-315, 316-330.

У статті автор описав відносини між різними народностями та релігіями, які панували в Литві перед Унією з Польщею та які зміни прийшли після неї.

336. - . . . , *Переговоры папъ съ Данииломъ Галицкимъ объ уніи юго-западной Руси съ католичествомъ.* « *Универс. Извѣстія* », Київъ, 1884, XXIIV, 8, стор. 136-181.

У статті мова про католицькі місії в загальному, відтак про Унію короля Данила, мовляв, не з його почину і з політичних рацій, про місію « загадочного » архиеп. Петра на Ліонський Собор — теж не від Данила, та про зірвання тієї Унії.

Про початки тих зв'язків пор. його ж: *О началъ сношеній Даниила Галицкаго съ Римомъ.* « *Чтенія Нестора* » II, 1888, стор. 180.

337. - Іщак А., *Уніонні і автокефальні змагання на укр. землях від Даниїла до Ізидора*. « Богословія », Львів, 1923-7, I, ст. 17-41; II, ст. 297-309; V, ст. 30-38, 151-160.

У статтях порушено Унію Данила: малярські і пруські посередництва та власні змагання; Церковну автономію в Києві в 2-ій половині 14 століття (митр. Теодорит, Роман і Кипріян); вкінці про пробліски Унії за митр. Кипріяна і Григорія Цамвлака (1415-1419), який знову порушив справу З'єдинення на Соборі в Констанці, та не встиг довести до кінця, із-за перервання Собору.

338. - Каптеревъ Н.Т., *Власть патріаршая и архіерейская въ древней Руси въ ихъ отношеніи къ власти царской и къ приходскому духовенству*. « Богосл. Вѣстникъ », Сергієвъ Посадъ, 1905, I, стор. 657-690, II, 27-64.

Грецькі митрополити були в Києві вповні незалежні від княжої влади. У Москві, зі зростом влади князів та царів, стали від них цілковито залежні, хоч їхня влада була ще більша від тієї, яка їм осталася після установаження святішого Синоду. Єпископів назначали вони, але кого хотіли царі, хоч радили ними досить незалежно й у всьому. Духовенство було виборне, але знову у повній залежності від єпископів, включно з обов'язком данини. На цю саму тему пор. його теж: *Отношеніе между властью государственной и церковной въ древней Руси до патріаршества Никона*. Там же, 1910, I, стор. 20-53, 177-215.

339. - *Корона Данила Романовича*. Рим-Париж-Мюнхен, вид. « Записки ЧСВВ » 1955, стор. 75. (Відбитка із « Записки ЧСВВ », т. II, 1-2, 1954).

Це Збірка доповідей з нагоди 700-річчя коронації Данила 1253 р., яких авторами були: Великий А., Войнар М., Камінський Є., Хома І., Стасів М. та І. Назарко на такі теми: Проблема коронації Данила; Корона Данила в церковно-політичній структурі Сходу і Заходу; Сх.-європейська політика папи Інокентія IV; Корона Данила й Татари та Вплив старо-руського християнства на монголів.

Видання вийшло як 164 том « Записки НТШ ».

- 340.** - Корольковъ Іо., *Київській митр. свящ.ч. Макарій и его значеніе въ исторіи юго-зап. Церкви.* «Труды К.Д.А.», 1897, II, ст. 152-178.

Подає коротку історію його попередників від Григорія Цамвлага, відтак більше уваги присвячує діяльності митр. Макарія (1494-1497), вбитого Татарами.

Пор. теж: Титовъ Т., *Св. Свящ.ч. Макарій, митр. Київській и всея Россіи.* Там же, 1897, II, стор. 3-18.

- 341.** - Крипякевич І., *Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу.* «Записки ЧСВВ», Жовква 1926, II, 1-2, стор. 70-105.

Автор подає спис монастирів по 1500 рік. Цей каталог обіймає 57 місцевостей, в яких знайдено звістки про монастирі з XII-XV століття. При кожному з них подає весь матеріал, який йому вдалося зібрати з різних джерел. Найбільше подано про два монастирі у Львові: св. Юрія та св. Онуфрія. Подано також хронологічний перегляд усіх цих монастирів, та мапу з їхнім розміщенням.

- 342.** - Макарій еп., *Русскіе монастыри въ періодъ монгольскій.* «Христ. Чтеніе», С. Петербургъ, 1861, II, ст. 145-204.

У студії подано відомості про 180 монастирів, які існували в період монгольський. Між ними є теж описи монастирів в українській частині Київської митрополії, але відносно небагато.

- 343.** - Покровскій А.И., *О соборахъ юго-западной Руси XV-XVII вѣковъ.* «Богосл. Вѣстникъ», С. Посадъ, 1906, III, стор. 108-151.

Подавши огляд стану південно-західної Церкви після поділу однієї передше митрополії на Московську і Київську в р. 1458, головну увагу присвячує Соборам: 1417 — у Новогрудку, 1509 — Вильні, 1514 і 1522 — Львові, 1558 — Вильні, 1540 — Новогрудку, 1589 — Вильні, 1590-1596 кожного року у різних містах, довше зупиняючись на Берестейському Соборі 1596 р. Далі ще тільки описує Собори прав. єрархії в рр. 1621 та 1627, 1628-1629 і 1640.

Пор. теж: *Определения Собора Виленскаго 1509 г.* «Прав. Собес.», Казань, 1863, III, стор. 113-124.

Жуковичъ П.: *Бресткій Соборъ 1591 г. (по новооткрытой грамотъ, содержащей дьянія его)*. «Изв. Ак. Н.», Київ, 1907, XII, 2, с. 45-71.

Про Собори у Київській митрополії від 10-го до половини 16-го сторіччя пор. теж: «*Свѣдѣнія о соборахъ въ русской Церкви*» — у «Христ. Чтеніе», Спб, 1859, I, стор. 301-318, 353-376; II, стор. 11-28.

344. - Рыбинскій В., *Киѣвская митрополичья катедрa съ половины XIII до конца XVI вѣка*. «Труды К.Д.А.», 1891, I, стор. 104-155, 697-709; II, 11-40.

Київ того часу не був вже центром ні політичним ні церковним. Митрополити носили його титул, але свій осідок мали вже або в Москві, а потім в Новогрудку — після поділу митрополії. У статтях автор описує відвідини митрополитів у місті Києві, їхніх намісників, яких там залишали, судьбу Софійського Собору, земельні митрополічі володіння, та границі київської єпархії.

345. - Соколовъ Д., *Исторія раздѣленія русской митрополіи*. С. Петербургъ, тип. А. Бенке, 1900, ст. 109.

Розходження між полудневою і північною частиною Київської митрополії сягали далеко перед остаточним її поділом. Коли митрополити сиділи в Києві, за поділом були на півночі, коли ж вони тамтуди перенеслися, до цього поділу змагали на півдні — найчастіше з політичних рацій. Автор обговорює ці тенденції за різних митрополитів, аж доки не сталося це за митр. Йони, коли то 1458 р. Папа Пій II для полудневої частини призначив митрополитом Григорія з титулом: Київський і всієї Русі.

346. - Соневицький Л., *Український єпископат Перемиської і Холмської єпархій в XV-XVI ст.* «Зап. ЧСВВ», секція I том 6, Рим 1955, стор. 103.

Обмежившись тільки до двох західних єпархій та двох сторіч, автор на доступній літературі намагається дослідити та подати пер-

сональні відомості про владик обох цих єпархій та їхню діяльність. В Додатку зібрав коротко всі особисті дані про всіх владик цих єпархій. При кінці праці подано ще загальний погляд про єпископат в цих далеких і мало просліджених часах.

Пор. рецензію на цю працю, ще перед її видрукуванням, О. Оглоблина в « Зап. ЧСВВ » 1949, т. I (VII), стор. 428-432.

- 347.** - Сушко О., *Єзуїти в заведеню Унії на Русі в доберестейській добі*. « Альманах руско-укр. богословів », Львів, 1902, стор. 117-193. Вийшло теж окремою відбиткою цього року, стор. 80.

Автор, використавши численну літературу, описує участь Єзуїтів в переведенні Берестейської Унії, підготувавши її численними школами, місіями, виданнями. Між ними визначився П. Скарга та В. Гербест, « генте рутенус », який перший знову видвигнув ідею Унії 1566 р., ще перед вступленням до Єзуїтів.

Див. рец. « Квартальник гісторични », Львів 1903, стор. 457.

- 348.** - Сушко О., *Предтеча Унії. Критично-історична студія*. « Записки НТШ », Львів, 1903-4, тт. 53, 55, 61, стор. 177.

На тлі релігійних обставин в Польщі у студії представлена визначна постать великого богослова, місіонера та унійного діяча о. Венедикта Гербеста, єзуїта укр. походження, родом з Перемищини. Праця, на жаль, не закінчена.

Пор. теж: MAZURKIEWICZ K., *Benedykt Herbest, pedagog-organizator szkoły polskiej XVI w., kaznodzieja-misjonarz doby reformacji*. Poznań 1925, str. 275.

- 349.** - Томашівський С., *Предтеча Исидора. Петро Акеревич, незнаний митрополит руський (1241-1245)*. « Записки ЧСВВ », Жовква 1927, II, ст. 221-313.

На тлі тогочасних політичних й релігійних обставин, зокрема в Київській митрополії, автор представляє у студії маловідому постать митр. Петра, зокрема його виступ на Ліонському Соборі 1245 р. з реляцією про татарську небезпеку. В Додатку, за двома західними джерелами, помістив ті відомості, які митр. Петро подав про татар, як теж літописні оповідання про битву над Калкою.

Додаткові відомості про нього подав автор ще теж у статті «*Боярин чи ігумен*» («*Зап. ЧСВВ*», 1927, т. III, 1-2, с. 171-178).

Крім того видав окремо: *Петро, перший уніятський митрополит України-Руси*. Львів 1928, с. 60+3; і *Ruski epizod soboru Lwowskiego 1245*. Szkic historyczny. Lwów, nakł. autora, 1927, s. 32.

Рец.: «*Квартальник гіст.*» 1927, с. 616-618.

- 350.** - Чубатий М., *Західна Україна і Рим у XIII в. у своїх змаганнях до церковної Унії*. «*Записки НТШ*» т. 123-124, Львів, 1917, ст. 108.

Автор опрацював унійні змагання в 13 столітті аж до її закінчення за короля Данила, як теж причини її неуспіху з такими розділами: Русь і католицька Церква до 1205 р. (смерти Романа); Пляни Унії (1206-1209); Перша Унія 1214-1216; Католицька пропаганда Домініканців в Україні; Укр. архиеп. Петро на I. Ліонському Соборі 1245 р.; Друга релігійна Унія 1246-1248, коронація Данила й історіографія. При кінці додано 42 документи на ст. 75-107 та резюме в англійській мові.

- 351.** - Ярушевичъ А., *Ревнитель православія князь Константинъ Ивановичъ Острожскій (1461-1530) и православная Литовская Русь въ его время*. Смоленскъ, тип. С. Гуревича, 1897, ст. 249+XX.

На тлі життя й діяльності цього князя, батька другого Константина (1527-1608), автор представляє й історію православної Церкви в тодішньому Литовському князівстві. Саме за його життя настали для Східної Церкви більші труднощі і він був одним з тих, які стали в її обороні. В Додатку подано теж кілька документів, таблиці родоводу Острозьких, списки єпископів східних і латинських, таблиці урядовців за віровизнанням у різних періодах між 1460 і 1530 роками. При кінці наведено покажчик імен, а на початку багату бібліографію.

- 352.** - Яцимирскій А.И., *Григорій Цамвлакъ. Очеркъ его жизни, административной и книжной дьятельности*. С. Петербургъ, изд. Имп. Акад. Наукъ, 1904, ст. VIII+501.

На широкому тлі церковних подій того часу автор у цьому творі опрацював все його життя та діяльність, починаючи його

походженням, побутом в Молдавії та Сербії і прибуттям до русько-литовського князівства, аж до його вибору на митрополиций київський престіл, його церковної пастирської діяльності включно з участю на Соборі в Костанці 1418 р. та самого зречення і постриження в Нямецькому монастирі, в якому розвинув велику літературну діяльність. При кінці подано великий покажчик імен, географічний і предметний.

Пор. теж начерк життя і його діяльності в « Богословській Вѣстникъ » 1895, 7-8, стор. 52-72, 157-199 під наг. « *Київській митр. Гр. Цамблакъ* ».

353. - SNAREWICZ L., *Ograniczenia gospodarcze nacyj schizmatycznych i żydów we Lwowie XV i XVI wieku.* « *Kwartalnik Historyczny* », Lwów, 1925, 39, str. 193-227.

Як по інших містах, так і у Львові, міська організація була побудована на базі віровизнання. З тим були пов'язані господарські обмеження для українців, вірмен та жидів.

354. - SNOBYNICKI K., *Geneza równouprawnienia schizmatyków w W. Ks. Litewskim. Stosunek Zygmunta Augusta do wyznania gr.-wschodniego.* « *Przegląd Historyczny* », Warszawa, 1919-1920, II, str. 54-135.

У статті мова про роки 1386-1596, з'ясовуючи відношення Церкви в Польщі до Царгороду, Москви та Риму, про настанову до Сх. Церкви короля Жигмонта Августа, про генезу обмежень для її визнаців та знесення їх, вкінці про зрівняння всіх у правах.

355. - ... *Stosunek Rzeczypospolitej do wyznania grecko-wschodniego.* « *Przegląd Hist.* », Warszawa, 1921, III, str. 122-134.

Автор представив відношення Польщі до Сх. Церкви від пол. 14 до початку 17 століття: в часі змагань про самостійність Литовської митрополії — з тенденціями до Унії, відтак від початку 16-го століття до 1596 року, в періоді повної толеранції та занехання ідеї Унії, вкінці в часі Берестейської Унії 1596 р.

- 356.** - CZERMAK W., *Sprawa równouprawnienia schizmatyków i katolików na Litwie (1432-1563)*. Kraków, nakł. Akad. Umiejętności, 1903, str. 60.

Osobne odbicie z t. 44 «Rozpraw Wydziału historyczno-filozoficznego Ak. Umiej. w Krakowie».

У докладі мова про сповидне рівноуправлення на Литві православних з католиками в р. 1432 за короля Ягайла, та, завдяки кн. Жигмонтові, частинне зрівняння в р. 1434, а повне в році 1563, за короля Жигмонта Августа.

- 357.** - FIJAŁEK J., *Średniowieczne biskupstwa Kościoła wschodniego na Rusi i Litwie*. «Kwartalnik historyczny», Lwów, 1896, X, str. 487-521.

Biskupstwa greckie w ziemiach Ruskich. Ib. 1897, XI, str. 1-63.

В обох статтях автор подав багато більше, як можна б в їхніх наголовків догадуватися. У першій, головню на підставі грецьких джерел, описав перше постання Галицької митрополії (1303), її упадок, відновлення і поновне скасування (1328-1347) та початок Литовської митрополії (1300-1350). Предметом другої статті є наступні квестії: «Інруз в Києві» митр. Теодорит (1352-1354); Боротьба за Київ між митрополитами Литовським та Московським (1354-1362/76), Відновлення Галицької митрополії 1370/1 і третій її упадок; остаточний поділ одної Київської митрополії в 15 столітті на Київську і Московську та тогочасні східні єпископства на Русі та Литві.

- 358.** - KAMIENIECKI W., *Ograniczenia wyznaniowe w prawodawstwie litewskiem w XV i XVI w.* «Przegląd Hist.» 1911, Warszawa, XIII, str. 268-282.

Представляє обмеження, які стосувалися до інших віровизнань.

- 359.** - KURCZEWSKI J., *Święci Biskupi i Apostołowie Litwy i Rusi Litewskiej*. Odb. powiększona z «Przyjaciel», Wilno 1913, str. 83.

Популярний нарис про місійну діяльність лат. клиру на Литві й частинно на Русі — на основі праці Т. Нарбутта «Історія Литви» (9 томів), головню 3 і 4 тт.

- 360.** - LEWICKI A., *Unia Florencka w Polsce*. Kraków, Akad. Umiejętności, 1899, str. 70. (Osobne odbicie z t. 38 Rozpraw Wydziału hist.-fil. Ak. Umiej. w Krakowie).

Після короткого введення про Східні Церкви в Польщі, передає автор історію Флорентійської Унії в головній його особі, яким був київський митрополит Ісидор, описуючи його подорож на Собор і поворотну подорож до своєї митрополії, його діяльність, з остаточним неуспіхом Унії та частинним її відновленням у 1458 р. Праці, на жаль, автор не вів закінчити.

- 361.** - MERCATI G., *Scritti d'Isidoro il Cardinale Ruteno e codici a lui appartenenti, che si conservano nella Biblioteca Ap. Vaticana*. « Studi e testi », v. 46, Roma, 1926, Bibl. Vaticana, p. XII+176.

Описуючи його письма та кодекси, які йому належали, автор подав багато матеріялу до життя та діяльності київського митрополита та кардинала Ісидора, в тому дещо і до історії Укр. Церкви, хоч небагато, бо недовго довелося йому нею управляти.

Пор. коротку рецензію С.Т. в « Зап. ЧСВВ » 1926, II, 3-4, 144-5.

Декілька нових листів, досі неопублікованих, появилися ще в таких виданнях:

- « Orientalia Christiana Periodica », Roma, 1948, XIV, 405-414;
- « Orientalia Christiana Per. », Roma 1952, 135-142; 143-157;
- « Analecta OSBM », Roma 1949, I/VII, 285-291;
- « Byzantinische Zeitschrift » 44, 1951, S. 570-577.

П'ять же промов його на Флорентійському Соборі, в грецькій мові та латинському перекладі, появилися у виданні:
Isidorus Arch. Kioviensis et totius Russiae. Sermones inter Concilium Florentinum conscripti e codicibus graecis deprompti, additis versione latina, notis, Indicibus a G. Hofmann et E. Candal. « Concilium Florentinum - Documenta et Scriptores », vol. X, fasc. I. Romae, Pont. Inst. Orientalium Studiorum, 1971, pp. XIV+128.

- 362.** - *Miscellanea in Honorem Cardinalis Isidori (1463-1963)*. « Analecta OSBM », Roma, vol. IV (X), 1963, pp. X+589.

Цілий том в більшості присвячений справам, які безпосередньо

чи тільки посередньо в'яжуться з особою кард. Ісидора. Важніші між ними наступні:

- 1) GILL J., *Isidor's Encyclical Letter from Buda*, p. 1-8.

У статті мова про послання, яке кард. Ісидор написав до всіх своїх вірних з Буди, затримавшись в цьому місті, вертаючи до своєї митрополії з Флорентійського Собору.

- 2) WAWRUK M., *Quaedam nova de provisione Metropolitiae Kioviensis et Moscoviensis ann. 1458-1459*, pp. 9-26.

У статті справлена хронологія кореспонденції патр. Григорія Маммаса, кард. Ісидора та митр. Григорія, з 3 листами останнього з pp. 1458-9.

- 3) ВАВРИК М., *Флорентійські Унійні традиції в Київській митрополії 1450-1460 pp.*, ст. 329-362.

Автор проаналізував дві визначні постатті, які були співробітниками кард. Ісидора, з'єдиненого царгородського патріарха Григорія Мамми (1445-1458) та київського митрополита Григорія Болгарина (1458-1472), провівши аналізу документів цього останнього.

- 4) ВАВРИК М., *До історії єпископської присяги в XV-XVI вв.* стор. 363-390.

Стаття присвячена історії єпископської присяги, зокрема в 15 та 16 столітті, коли то київська та московська митрополія пішли власними шляхами. У цій присязі відбилося формування української церковної самобутності в добі по-флорентійського відокремлення Києва від Москви.

- 5) ВАВРИК М., *Цінний пам'ятник обрядовости київської митрополії XV-XVI ст.*, стор. 391-460.

Автор подає опис рукописного Требника з Ватиканського архіву з половини 16-го століття, який вважає найбагатшим пам'ятником старинної великоцерковної богослужби на території київської митрополії. Крім того, друга частина того Требника має характер канонічно-дисциплінарний з великокняжими церковними Уставами та іншими цінними пам'ятками церковного права.

- 6) НАЛЕСКІ О., *Isidor's Tradition*, p. 27-43.

На основі незнаного досі документу, реляції А. Поссевіна, яку наводить в додатку, автор виказує, що сам царгородський патріарх Єремія не противився плянам київської єпархії об'єднатися з

Ап. Престолом. Цей плян назвав «найсвятішою ідеєю і щасливими тих, яким ніщо не перешкодить перевести її в життя».

7) WELUKYJ A.G., *Alle Fonti del Cattolicesimo Ucraino*, р. 44-78.

На основі документів автор виказує, що український католицизм був заборолом проти польської експанзії; відтак описує приготування до Берестейської Унії в 1595, Уніоністичні течії перед Собором і подорож єпископів І. Потія та К. Терлецького, представників Київської митрополії, до Риму, які гідно вив'язалися з свого завдання.

Пам'яті митрополита-кардинала Ісидора присвячений теж 25-28 том «Богословія», Рим 1964. В ньому, однак, до історії Укр. Церкви можна віднести тільки коротку статтю М. Чуватого: *Митр. Ісидор в переломовий момент в історії українського народу*, стор. 24-32.

363. - ZIEGLER A., *Die Union des Konzils von Florenz in der russischen Kirche*. Würzburg, Rita-Verlag, 1938, S. 158.

Представивши політичний і церковний стан в Польщі, Литві та Росії, автор наперед схарактеризував особу кард. Ісидора, а відтак з'ясував його участь на Флорентійському Соборі та переведення Унії на укр. землях в Польщі та Литві і спробу такої Унії в Москві. Закінчує описом дальших церковних подій до кінця 15-го століття, коли то започаткована Унія занепала. Автор подав багату бібліографію, а при кінці покажчик імен та одну мапу.

Пор. рец. А. Іщака в «Богословія» 1939, 17, стор. 65-68.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

364. - Андреевъ В., *Очеркъ дѣятельности князя А.М. Курбскаго на защиту православія въ Литвѣ і на Волини*. «Прав. Обзоръ», Москва 1873, II, стор. 770-787; 915-932.

Втікач з Московщини, зупинившись в польській державі, включився в рр. 1563-1583 в релігійну боротьбу на Литві та Білорусі, в обороні східної Церкви.

365. - Грушевський О., *Господарство Київської митрополії та монастирів у XVI в.* «Україна», Київ 1924, III, стор. 14-22.

У статті подані загальникові дані про адміністрацію церковних дібр.

Рец.: Скрутень Й. в «Записки ЧСВВ» (1925), I, 3-4, ст. 401-402.

366. - Грушевський М., *До біографії митр. Онисифора Дівочки.* «Зап. НТШ», Львів, т. 74, стор. 5-9.

Київським митрополитом був в рр. 1579-1588. Подає деякі дані про його рід та обороняє від недоказаних закидів.

367. - Левицький О., *Южно-руські архієреї в XVI-XVII в.* «К. Старина», Київ, 1882, I, стор. 49-100.

На основі здебільша судових актів автор представляє яким було вище духовенство в Київській митрополії у 16-17 ст., яке майже не відрізнялося від способу життя тогочасної шляхти; робить це на прикладі єп. К. Терлецького.

368. - Левицький О., *Основныя черты внутреннего строя зап.-русской Церкви в 16-17 вв.* «К. Старина», Київ, 1884, 8, стор. 627-654.

Тими основними прикметами були б виборчий принцип та широка участь мирян в церковних справах.

369. - Лотоцький О., *Соборні крилоси на Україні й Білій Русі в XV-XVI віках.* «Записки НТШ», Львів, 1896, т. IX, стор. 1-34.

У статті представляються крилоси, як орган єпархіального церковного суду та адміністрації, вже в давніших часах, зокрема в 15-16 ст., описуючи їхнє членство, права й обов'язки та засяг діяльності, як теж засоби утримання.

370. - Пашуто В., *О политике Папской Курии на Руси (XIII век).* «Вопросы истории», изд. «Правда», Москва, 1949, 5, стор. 52-76.

У статті, у звичному офіційному навітленні, представлена дипло-

матична діяльність Римської Курії в 13 столітті відносно руських земель, у тому теж церковна Унія короля Данила.

- 371.** - Соколовъ Пл., *Быль ли моск. мит. Исидоръ папскимъ легатомъ для Москвы?* «Чтенія общ. Нестора», Київ, 1908, XX/2, відд. 2, стор. 23-38.

Автор ставить під сумнів думку, що митр. Ісидор був Папським легатом, хіба для латинників та в тому розумінні, що мав передати цареві папське послання.

- 372.** - Т(итовъ) Т., *Поставленіе во діакона и священника и избраніе епископа въ древней зап.-русской Церкви, или Киевской митрополіи въ XIV-XVI вв.* «Труды КДА», Київ, 1902, II, ст. 134-145.

На основі рукопису з кінця 16-го століття, з бібліотеки Львівської митрополії, подає опис поставлення дияконів та священників і вибору єпископів.

- 373.** - Уминскій І., *Сношенія Рима съ Россіей въ XIII вѣкѣ.* «Експерименте», Майнц, 1927, стор. 224-7 (в нім. мові стор. 228-232).

Коротка згадка про участь митр. Петра на Ліонському Соборі та про переписку Риму з королем Данилом і Васильком.

- 374.** - AMMANN A.M., *Zur Geschichte der Geltung der Florentiner Konzilsentscheidungen in Polen-Litauen: der Streit über die Gültigkeit der Griechentaufe.* «Orientalia Christ. Periodica», Roma, 1942, VIII, S. 289-316.

У Польщі та Литві, хоч Флорентійський Собор порішив інакше, латинське духовенство ще понад 60 років після того оспорювало важність хрищення у східній формі.

- 375.** - НАЛЕСКИ О., *Rome and Eastern Europe after the Council of Trent.* «Antemurale», Roma, 1955, p. 8-35.

У статті наświetлено розвиток подій у Польщі та політику Риму у відношенні до Сх. Європи після Тридентського Собору, які кидують багато світла теж для зрозуміння Берестейської Унії.

- 376.** - Halecki O., *The ecclesiastical separation of Kiev from Moscow in 1458*. «Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums u. Osteuropas». Veröffentlichungen, B. II, Graz-Köln, 1956, S. 19-32.

У статті подає причини, які привели до поділу, і його наслідки.

Між іншими, Українську Церкву заторкує автор теж у статті під заг.: «*Das Problem der Kirchenunion in der osteuropäischen Geschichte*». Sonderdruck «Oesterreichische Ost-Hefte», 1962, 1, S. 1-5.

- 377.** - Hofmann G., *Kardinal Isidor von Kiew*. «Orientalia Christiana», Roma, 1926, 26, S. 287-291.

Автор подав короткий життєпис митроп. Ісидора та лист до нього від папи Євгена IV з 1445 р.

Пор. теж: Ваврик М., *Кард. Ісидор*. «Наук. Зап. Укр. Вільного Унів.» т. 9-10. Мюнхен 1969, с. 49-57.

- 378.** - Likowski H., *Kwestya Unii Kościoła wschodniego na soborze Konstanckim*. «Przegląd Kościelny», 1905, II, str. 510-520; 1906, I, str. 7-20, 168-186.

На тому Соборі київський митр. Григорій Цамвлак вніс прохання з'єдинення з Ап. Престолом. Однак, Собор перервано і справа з'єдинення також перепинилася.

- 379.** - Pierling P., *Les Russes au concile de Florence*. Paris, «Revue de questions historiques», 26 année, 103 livraison, 1 Juillet 1892, p. 58-106.

На основі італ., франц., німецьких та російських джерел представляє передусім ролю київського митр. Ісидора на Флорентійському Соборі 1439 р., як теж дальші його старання, щоби ввести її в життя.

Пор. рец.: Lewicki A., «Kwartalnik historyczny» IX, str. 335-340.

- 380.** - Prochaska A., *Dążenia do Unii cerkiewnej za Jagielly*. «Przegląd Powszechny», Kraków, 1896, tom 50, 4-6, str. 325-351; t. 51, str. 42-55.

У статті автор представляє унійні зацікавлення короля Ягайла і кн. Витовта та труднощі, головно з Царгороду; відтак описує

Собор в Новоградку, вибір митр. Григорія Цамвлака, його участь на Соборі в Констанці 1415 р., становище Папи Мартина V-го, а вкінці відкладення Собору і наслідки для Унії.

Пор. теж його: *Na Soborze w Konstancyi*. Kraków, nakł. Akad. Umiej., 1897, str. 100. Odbitka z tomu 35.

Більшу рецензію чи радше доповнення до першої статті про змагання до Унії короля Ягайла написав: LEWICKI A., *Sprawa Unii kościelnej za Jagiełły*. «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1897, XI, str. 310-337.

381. - REYNAROWYCH R., *Kievan Metropolia between Florence and Brest Litowsk. A Historical Outline*. «Logos» Yorkton, 1972, v. 23, n. 3, p. 180-190.

У статті подано короткий перегляд самого Собору у Флоренції, відтак історію З'єдинення Київської митрополії за кард. Исидора та його наступників, Григорія, Мисаїла і Йосифа I.

382. - SZCZEŚNIAK B., *Benoît le Polonais, dit le Vratislavien, et son rôle dans l'union de la Ruthénie de Halicz avec Rome*. «Antemurale», Roma 1954, I, p. 39-50.

У статті мова про ролю ф'ранцісканина Венедикта, яку він, на основі документів, мав відограти у підготовуванні Унії за короля Данила.

Рец.: Великий А. Г. у «Зап. ЧСВВ» VIII, 1954, стор. 297-8.

383. - VÖLKER K., *Stefan Bathorys Kirchenpolitik in Polen (1574-1586)*. «Zeitschrift f. Kirchengeschichte», Stuttgart, 1937, 56, S. 59-86.

Автор подав огляд церковної політики в Польщі після Флорентійського Собору, передусім узгаднюючи наставлення до церковних справ нового короля Стефана Баторого, що прийшов був з Семигороду. У великій мірі представлено теж його відношення до Східної Церкви, тоді ще не об'єднаної.

- 384.** - WACZYNSKI B., *Nachklänge der Florentiner Union in der polemischen Literatur zur Zeit der Wiedervereinigung der Ruthenen im 16 und am Anfang des 17 Jahrhunderts.* « Orientalia Christiana Periodica », Roma, 1938, IV, S. 441-472.

Творці Берестейської Унії завжди підкреслювали зв'язок з Флорентійською Унією, як її відновлення, тому про неї було багато в полемічних творах того часу. Автор виявляє як ця Флорентійська Унія оборонялася чи опрокидувалася в найстарших полемічних письмах на переломі 16 і 17 століття.

4. — БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ І ЇІ ДОБА

А. МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 385.** - АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ А.С., *Борьба съ католичествомъ и западно-русская литература конца XVI — первой половины XVII в.* Историко-литературные очерки. « Чтенія общ. Моск. унив. » 1888, I, 137+166.

На історичному тлі релігійної боротьби при кінці 16 та першій половині 17 ст. автор описує постання нових шкіл та Братств, зокрема нові церковні й частинно полемічні видання Православної Церкви. В Додатку подрібно описані рукописні твори кн. Курбського.

- 386.** . БАНТЫШЬ-КАМЕНСЬКИЙ Н.Н., *Историческое извѣстіе о возникшей въ Польшѣ Уніи.* Вильна, тип. А. Сыркина, 1866, с. 387.

Перше видання появилася ще 1805 р., виготовлене по наказу самої Катерини II 1795 р. Це друге видання зроблено з волі начальника півн.-зах. краю, ген. М.М. Муравйова, щоб його роздати даром усім священикам та вчителям. У ньому, в перших трьох розділах автор описує початки Унії, її приготування та прийняття на Берестейському Соборі, а в дальших десятих скарги православних на католиків, зокрема на з'єдинених та старання в їхній обороні з боку московського уряду, аж до 1795 р., в якому,

крім Галичини та Холмщини, всі українські та білоруські землі знайшлися під безпосереднім володінням Москви.

- 387.** - Жуковичъ П.Н., *Сеймовая борьба православнаго западно-рускаго дворянства съ церковной уніей* (до 1608 г.). Спб., тип. главнога управления удѣловъ, 1901, с. XXI+608.

На широкому тлі церковної історії та загальної соймової боротьби, автор головну увагу присвячує релігійній боротьбі православних і з'єдинених на різних Соймах. На початку видання, крім вступного слова та наведення джерел, знаходиться теж подрібний зміст усіх 12 розділів, а при кінці 6 документів та покажчик імен. Є це доповнене видання статей, які появилися у « Хр. Чтеніе » в 1896 р., II і 1897, I.

- 388.** - Жуковичъ П.Н., *Сеймовая борьба западно-рускаго дворянства съ церковной уніей* (съ 1609). « Хр. Чтеніе », Спб., при имп. Духовной Академіи, 1901-1912.
(1901) т. 212, с. 258-291, 370-389; (1902) т. 213, с. 629-664, 820-845; (1903) т. 215, с. 570-594; т. 216, с. 630-651; (1904) т. 217, с. 64-85, 796-832; т. 218, с. 493-509, 660-679; (1905) т. 219, с. 634-657, 755-777; т. 220, с. 580-597, 723-747; (1906) т. 221, с. 533-551, 697-715, 858-877; т. 222, с. 189-212, 341-369; (1907) т. 223, с. 54-75, 167-189, 300-323; т. 224, с. 277-312; т. 225, с. 385-401; (1908) т. 226, с. 27-41, 385-401; т. 227, с. 852-879; т. 228, с. 1111-1147; (1909) т. 230, с. 515-532, 769-789; т. 231, с. 907-932; (1910) т. 233, с. 14-35, 173-192, 334-350, 675-688; т. 234, с. 935-959, 1122-1135, 1233-1248; (1911) т. 235, с. 74-92, 353-369, 661-684; т. 236, с. 777-802, 987-1007; (1912) т. 237, с. 72-87, 225-246, 517-545.

Під поданим вгорі заголовком появилися ці статті тільки в окремому виданні, яке вийшло в рр. 1902-1912 у 6 випусках. *Перший* випуск — за роки 1609-1614, *другий* — за 1615-1619, *третій* — за 1620-1621, *четвертий* — за 1622-1624, *п'ятий* — за 1625-1629, *шостий* — за 1630-1632 рр. У всіх цих випусках додано перед кожним короткий вступ, пороблено деякі доповнення, а в 6-му виготовлено до всіх покажчик імен. У « Хр. Чтеніе » ці статті появилися під різними, своїми власними заголовками. Важніші з

них: Релігійна боротьба за митр. І. Потія; Московська «сму́та» й участь у ній козаків; Со́йм після відновлення прав єрархії 1620 р.; М. Смотрицький у Вильні, пізніше теж про його унійні погляди; Гетьмани Бородавка і Сагайдачний — їхня участь у церковно-релігійних справах; Вбивство Йосафата Кунцевича, Полоцького архієпископа; Участь козаків у церковних ділах; Круківський договір з козаками 1625 р.; Київський і Львівський Собори (1629); Церковні елементи в козацьких повстаннях; Змагання до замирення на останніх Со́ймах за Жигмонта III.

До цього періоду пор. теж його: *Протестація м. Іова Борецького и другихъ западно-русскихъ ієрарховъ*. «Статїи по славяновѣдѣнїю», изд. II отд. им. Ак. Наукъ, III выпускъ, Спб., 1909.

389. - Кояловичъ М.О., *Литовская Церковная Унія*. Спб., тип. Тихменева, 1859-1861, I-II, с. VI+316; 442.

У *першому* томі коротко описано різні старання заключити церковну Унію в рр. 1386-1569, у часі після прилучення Литви до Польщі — до Люблинської політичної Унії, а далі ширше про саму Берестейську Унію з 1596 р. На стор. 169-239 наведено різні джерела та завваження до них, а на стор. 240-315 довші примітки до тексту.

У *другому* томі представлені дальший розвиток та поширення Унії до кінця 17 сторіччя. На стор. 247-442 подано обширні примітки з поясненнями та наведенням джерел.

390. - Левицький О. - Антонович В., *Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI-XVIII в.* «Руська Історична Бібліотека», т. VIII, Львів, вид. НТШ, 1900, с. 154.

Левицький О. є автором студії під заг. «Внутрішній стан західно-руської Церкви в польсько-литовській державі в к. XVI в. та Унія». З цього внутрішнього стану — виказує — впливали причини, які допровадили до Унії, а не зовнішні.

Антонович В. є автором студії під заг. «Нарис становища православної Церкви на Україні від пол. XVII до к. XVIII ст.», у якій описав стан православної Церкви після Берестейської Унії. При кінці, до обох статей подано покажчик імен.

- 391.** - Малышевский И.И., *Западная Русь в борьбе за веру и народность*. Спб., Приходская бібліотека подъ ред. В.И. Шемякина, т. I - 1899 (3-е изд.), с. VIII+260; т. II - 1897, с. 190+IV.

Це тільки популярний нарис, без джерел і літератури та навіть без приміток, у якому оповідається про змагання православних у західній Русі за збереження своєї віри. Розпочинає автор ще від галицько-волинських князів, далі переходить до періоду під Литвою та Польщею, зокрема перед та по Унії 1596, і кінчає підчиненням Київської митрополії Московському патріярхові 1687 р.

- 392.** - Савицький І., *Іпатій Потій, еп. Володимирський і митр. Київський*. «Ювілейна книга в 300-літні роковини м. І. Потія», Львів, тов. св. Ап. Павла, 1914, с. 1-133.

Після короткого начерку життя І. Потія, далі автор головну увагу присвячує його участі в приготуваннях, здійсненні та закріпленні Берестейської Унії з 1596 р. У Збірнику поміщено ще кілька інших статей, які насвітлюють особу митр. І. Потія. Всі вони були передше друковані в «Нива», Львів 1913-1914.

- 393.** - Сильвестр архиеп. (Гаввський С.), *Берестейська Унія 1596 року*. Церковно-історична монографія. Вінніпег, «Екклезія», 1963, с. 152.

Автор праці, як сказано у вступі від видавництва, «відомий учений-філолог» та політичний діяч, не історик, і тому не подав у ній нічого нового, використавши тільки інші студії, в більшості тенденційно підібрані. Багато у ній суб'єктивних інтерпретацій та невірностей.

Рец.: Р. Хом'як, «Логос» 1963, с. 316-318.

Пор. теж: Кудрик В., *Маловідоме з історії греко-католицької Церкви*. том I. Вінніпег, «Екклезія», 1952, с. 250. Видання — ще більше полемічне від першого, передусім про початки Унії, а далі теж і пізніші часи аж до Львівського Собору 1891 р.

- 394.** - Чуватий М., *Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної єдності*. (В 300-літній ювілей його смерті). Львів, т-во св. ап. Павла, 1914, с. 95.

На історичному тлі української Церкви при кінці 16 та на

початку 17 сторіччя подано короткий життєпис Іпатія Потія, спочатку Володимирського єпископа, потім Київського митрополита, зокрема його найбільшу участь у приготуванні та закріпленні Берестейської Унії. Видання не наукове, а призначене для ширшого загалу.

395. - *Князь Константинъ (Василій) Острожскій.* «Прав. Собесѣдникъ» 1858, I, с. 365-392, 536-566.

Начало Унии въ югозападной Россіи. Там же, 1858, II, с. 55-91, 231-261, 408-442, 537-563; III, с. 81-119, 200-231.

Два різні заголовки, але студія одна і того самого автора (не підписаного). У першій статті, на історичному церковному тлі, подано короткий життєпис кн. Острозького, зокрема описано його вклад на культурному полі (школи, друкарня, видавання книг).

У продовженні — представлено культурний і моральний упадок у Київській митрополії, непорядки серед єрархії, відвідини патріярха Єремії 1588-9, наради єрархії під проводом митр. М. Рагози, участь єпп. І. Потія і К. Терлецького, і всі дальші події аж до виїзду останніх до Риму та скликання Берестейського Собору 1596 р., а теж пізніше негативне становище кн. Острозького до самого проєкту та самої Унії.

Про кн. Острозького, зокрема його уніоністичну діяльність, хоч самої Унії він не прийняв, на римському університеті Урбана (передше Пропаганда Фіде) Ю. Милянник опрацював докторську дисертацію під таким заголовком: MYLANUK G., *Constantini Senioris Ducis de Ostrog pro Unione Ecclesiastica activitas.* Dissertatio historico-dogmatica supra Tabullarii Secreti Vaticani potissimum instituta. Romae 1940, pp. VII+273 (у машинописі).

395/2. - *Греко-Католицька Церква.* Її історія від початку аж до наших днів та два життєписи її перших подвижників. Львів, Бібл. Укр. Христ. Організації ч. 7, відбитка з «Правди», 1928, с. 101.

Це популярний нарис історії Унії, в її обороні, з додатком життєписів митр. І. Потія та Велямина Рутського.

396. - BRÜCKNER A., *Spory o Unię w dawnej literaturze*. « Kwartalnik Historyczny », Lwów 1896, X, str. 578-644.

На історичному тлі дає автор частинний перегляд полемічної літератури в рр. 1577-1692 довкруги Унії, залишаючи, отже, інші контроверсійні справи як календарні та ін., однак, не беручи до уваги творів в латинській мові та менших джерел, як проповіді та життєписи.

397. - НАЛЕСКИ О., *From Florence to Brest (1439-1596)*. Hamden, Conn., Ed. Archon Books, 1968, p. 456.

Ця велика праця знаного польського історика, присвячена справі З'єдинення Української Церкви з Римом, вперше появилася в «*Sacrum Poloniae Millennium*», том V, ст. 9-444. У новому виданні, в скороченні додано тільки його статтю, «*Isidor's Tradition*», яка передше появилася в «*Записки ЧСВВ*», том IV (X), 1963, стор. 27-43, з ревелюційним відкриттям про тиху згоду на Берестейську Унію царгородського патріярха Єремії. Ціла велика праця це вислід довголітніх студій та розшуків по архівах й тому у великій мірі є майже повністю нова. У ній автор великою мірою заповнив ті прогалини, які до того часу існували, у пізнанні того мало ще знаного в історії Української Церкви періоду — між З'єдиненням у Флоренції і в Бересті; як показується, між одним і другим майже не було довшої перерви, і в свідомості відновлення першого З'єдинення підписувано друге. При кінці наведено використані та ще не опубліковані джерела та поіменний і предметний покажчики.

Пор. рец. М. Чубатого в «*Богословія*», Рим 1964, с. 165-170.

Пор. ще ч. 1060: Стахів І., *Рим, Царгород і Київ та Варшава і Москва*.

398. - НАЛЕСКИ О., *Unia Brzeska w świetle współczesnych świadectw greckich*. «*Sacrum Poloniae Millennium*» I, Rzym 1954, str. 71-137.

Студія написана на основі грецьких джерел. Авторами тих документів були два греки: Петро Аркудій, по стороні Унії, а другий з оточення Никифора, висланника царгородського патріярха. Оба брали участь у синоді в Бересті 1596 р., хоч у протилеж-

них таборах, і дали опис Унії, що її там підписали київський митрополит та другі єпископи. У своїх листах та в реляції оба згідні в тому, що ця Унія була ділом самої єрархії, яка рішилася на цей крок самостійно, на основі власного переконання і без будь-якого натиску з боку Західної Церкви чи короля. Цей останній представлений як незвичайно толерантний: висилаючи на Собор своїх представників, мав на цілі тільки запобігти розрухам. При кінці студії поміщені теж 4 листи Петра Аркудія, в італійській мові, та реляція Никифора, в грецькій з польським перекладом.

В українському перекладі Д. Кульчицького появилася ця студія в «Логос», Йорктон, 1960, с. 15-25, 93-101, 173-183, 265-9; 1961, с. 135-147, 296-309.

Рец.: І. Хома, «Зап. ЧСВВ» 1954, с. 553-5.

399. - HALECKI O., *Jeszcze o nowych źródłach do dziejów Unii Brzeskiej*. Ostatni apel Zygmunta III do ks. K. Ostrogi. «Sacrum Poloniae Millennium», Rzym 1957, IV, str. 117-140.

Стаття доповнює попередню студію. На основі нововідкритого документу, який при кінці наводить повнотою, автор насвітлює роль короля Жигмонта відносно Берестейської Унії та характер опозиції до неї кн. К. Острозького.

Пор. коротку згадку про неї в «Зап. ЧСВВ» 1971, VII (XIII), с. 428.

400. - LEWICKI K., *Książę Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r.* Lwów, Tow. Naukowe, 1933, str. (2)+224 (Archivum Tow. Nauk. we Lwowie, dział II, t. XI, zes. 1).

Кн. К. Острозький у справі З'єдинення займав одне з передових становищ. Спочатку був він головний ініціатор церковного поєднання, а після Берестейської Унії, яку здійснено без нього, — перший і найбільший її противник. Автор на ширшому історично-церковному тлі представляє часи перед Унією, перед 1590 роком, далі приготування до неї в рр. 1590-5 і вкінці саме її проголошення, з безпосередньою реакцією, яку вона викликала; у кожному з цих трьох періодів бере зокрема під увагу ту роль, яку в них відіграв кн. К. Острозький — а була вона у кожному з них інша. При кінці подана обширна бібліографія.

Рец.: М. Андрусяк, «Богословія» 1933, с. 262-267; 1934, с. 58-66. В Заїкин, «Зап. ЧСВВ» 1935, VI, 1-2, с. 382-5. *Kwartalnik Hist.*, 1933, str. 650-6 (М. Andrusiak); 1934, str. 958-978 (Chodynicki K.).

Пор. теж його: LEWICKI K. *Geneza idei unji brzeskiej*. Odbitka z książki «Prace Historyczne» Akad. koła historyków, Lwów 1929.

401. - LIKOWSKI E., *Rzut oka na wewnętrzny stan Cerkwi Ruskiej przed Unią Brzeską*. Poznań, «Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego» t. XX, druk. Dziennika Pozn., 1894, str. 226-265.

Rokowania poprzedzające Unję Brzeską. Kraków, odbitka z «Przeglądu Polskiego», 1886, str. 76.

У першій статті описано який був внутрішній стан укр.-білоруської Церкви перед Берестейською Унією: — її єрархію, духовенство, Братства та ролю царгородського патріярха. Ця розвідка, доповнена, була передше друкована в «Przegląd Kościelny» (1885-6).

У другій подано опис приготувань до Берестейської Унії, починаючи з 1589 року — аж до повороту єп. І. Потія і К. Терлецького з Риму.

402. - LIKOWSKI E., *Unia Brzeska (1596)*. Poznań, nakł. autora, druk. Kuryera Poznańskiego, 1896, str. XX+424.

До того часу це найбільша і найповніша історія Берестейської Унії з 1596 року, написана на основі багатої літератури та архівних джерел, які подані в бібліографії. На початку автор подає коротку історію відносин Київської митрополії перед і після Флорентійського Собору, відтак широко описує її внутрішній стан перед Унією, як теж далі самі переговори, приготування і проголошення на Берестейському Соборі та перші десятиліття після неї, до митр. Рутського і св. Йосафата. При кінці поданий короткий покажчик імен.

Праця появилася в укр. перекладі під заголовком: Ліковський Едвард єп., *Берестейська Унія (1596)*. На укр. мову, за дозволом автора, переклали Василь Кузьма і Осип Заторський. Жовква-Львів, накл. читальні укр. богословів ім. Маркіяна Шашкевича у Львові, 1916, стор. XVI+332.

Праця появилася теж в нім. перекладі у видавництві Гердера під заголовком: LIKOWSKI E., *Die Ruthenisch-römische Kirchenvereinigung, genannt Union von Brest*. Freiburg im.Br. 1904, S. XXIII+384.

Пор теж: PANUCEVIČ V., *Bieraściejskaja Vuniija*. Referat čytany ŭ Biełaruskim Nacyjanalna-Relihiijnym Centry ŭ Chicago 11 śnieżnia 1971 h. Chicago 1972, str. 140. — Циклостивне видання з політичним забарвленням.

403. - ПРОСНАЗКА А., *Z dziejów Unii Brzeskiej*. « Kwartalnik Historyczny », Lwów 1896, X, 522-577.

Автор описує стан Церкви перед Унією, давніші змагання до неї, становище кн. К. Острозького та Братств, наради та приготування до неї єрархії, відступлення Перемиського та Львівського єпископів, відношення короля і латинських єпископів та саме значення проголошеної Унії. В Додатку — 4 документи; один з 1595 і три з 1598 р. Розвідка появилася теж окремою відбиткою.

У тому ж числі Квартальника на стор. 645-6 пор. ще теж його коротеньку статтю про «обедінцію» митр. Гр. Цамвлака папі Мартинові V (1418).

Пор. ще цікаву розвідку про те, що одною з головних причин Берестейської була небезпека протестантизму: JOBERT A., *Au origines de l'Union de Brest. Le Protestantisme en Ruthénie*. « Księga Pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego », Warszawa 1959, str. 371-382.

Теж його — про впливи зах. культури, які привели до занепаду в Польщі православ'я: *L'Etat polonais, la liberté religieuse et l'Eglise orthodoxe au XVII siècle*. « Revue internationale d'histoire politique et constitutionnelle » n. 19-20, 1955, pp. 236-243.

404. - SCHUVER URSULA M., *Die Unie van Brest 1596*. Boiende periode uit de Oekraïens Katolieke Kerk. Maastricht, Ernest van Aelst, 1969, p. 62.

У розвідці авторка подає короткий нарис Берестейського періоду, зокрема присвячуючи особливу увагу митр. І. П'отієві, Й. Рутському та П. Могилі. Література подана тільки в примітках. При кінці залучено кілька світлин та карту України.

Рец.: Р. Хом'як, « Логос » 1971, с. 156-7.

405. - SPILLMANN J., *Die Union von Brest. Eine Episode des Kampfes zwischen Einheit und Schisma in der ruthenischen Kirche*. « Stimmen aus Maria-Laach », Freiburg i.Br., Herder, 1876, X, S. 417-439; XI, 77-100, 384-402.

Після короткого начерку про внутрішній стан Церкви при кінці 16 ст., довше зупиняється автор над приготуванням та здійсненням Берестейської Унії і першими її успіхами. Основується в більшості на життєписі св. Йосафата — Гепена.

406. - ТРЕТІАК J., *Piotr Skarga w dziejach i literaturze Unii Brzeskiej*. Kraków, nakł. Akademii Umiejętności, 1912, str. 352.

На широкому історичному тлі про стан Руської Церкви у другій половині 16 сторіччя та про приготування до церковного З'єдинення і його завершення — у праці накреслена та роля, яку в тому ділі відіграв П. Скарга, та його участь в тогочасному полемічному письменстві. Автор використав багату літературу, як теж дуже багато джерельних матеріалів.

Б. ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

407. - Великий А.Г., *До джерел українського католицизму*. « Українське Християнство », Рим, в-во ОО. Василіян, 1969, с. 130-166.

Стаття, на основі тогочасних записок приватних людей, присвячена проблемі Берестейської Унії у таких розділах: Укр. католицизм — гребля польської експансії; Підготовка Укр. католицизму в 1595 р.; Напередодні поїздки Потія і Терлецького до Риму — з аналізом аргументів тих, що були проти неї; тих, що вважали її можливою і тих, що вважали її конечною, вкінці тих, що ту справу відкладали; вкінці — розділ з описом поїздки до Риму. Стаття друкувалася теж в тижневику « Наша Мета », Торонто, 1957, чч. 35-39.

408. - Ісаїв П., *Берестейська Унія за новими дослідями*. Філадельфія, « Америка », 1953, с. 32.

У розвідці подані в популярному стилі, при збереженні наукового характеру, генеза та причини Берестейської Унії. Однак, мимо заголовку, нічого у ній властиво нового.

Рец.: о. М-о, « Зап. ЧСВВ » 1954, II (VIII), с. 552.

З нагоди 350-ного ювілею появилися про Берестейську Унію наступні популярні нариси:

Баран С., *Церковна Унія з Римом*. Мюнхен, « Христ. Шлях », 1946, с. 26 (циклостилем).

Ісаїв П., *Берестейська Унія*. Мюнхен-Міттенвальд, « Христ. Шлях », 1946, с. 26 (циклостилем).

Семчук С., *Берестейська Унія*. Вінніпег, « Укр. Конгрес. Комітет », 1946, с. 32 (зі світлинами).

Пор. теж давніший нарис: Зубрицький Д., *Начало Унии*. « Чтенія общ. Моск. унив. », 1848, 7, с. 1-36. Переклад А. Майкова з польського рукописного примірника.

409. - Кояловичь М.О., *Замѣчанія объ источникахъ Литовской церковной Унии*. « Хр. Чт. », 1858, II, с. 339-390.

Автор описав та проаналізував усі важніші джерела до історії Берестейської Унії, в більшості — полемічні письма, а теж останні праці про неї.

410. - Михневич Д.Е., *Очерки из истории католической реакции (Иезуиты)*. Москва, изд. Ак. Наук СССР, 1955, с. 408.

В научно-популярному начерку історії Єзуїтського Чину один розділ (стор. 318-361) присвячений Берестейській Унії і його участі в її приготуваннях та здійсненні. При кінці поданий покажчик імен. Односторонно підібрана література наводиться тільки в примітках.

411. - Назарко І., *Іпатій Потій*. (У 350-ліття його смерті). Матеріяли до історії Укр. Церкви. Збірник доповідей. « Наукові Записки УВУ », т. 9-10, Мюнхен-Рим-Париж, 1969, с. 76-88.

Це короткий начерк та оцінка його життя, передусім його трудів для З'єдинення укр.-білоруської Церкви.

412. - Семчук С., *Митрополит Михайло Рагоза*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1947, с. 20.

На тлі тогочасних історичних подій автор подає коротенький життєпис митрополита, під якого проводом здійснено Берестейську Унію.

413. - Хомяк Р., *Причини Унії та роля її перших подвижників*. «Логос», Йорктон 1950, с. 225-8, 295-300; 1951, с. 65-71.

З приводу появи книги «Велика Історія України» І. Тиктора, як доповнення до неї, описує дійсні причини, які привели до Берестейської Унії, та ролю, яку в цьому ділі відіграли перші її подвижники.

414. - (К.Н.), *На ложномъ пути*. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1930, чч. 8, 9, 17, 50, сс. 117-120, 135-8, 265-9, 780-2; 1931, ч. 16, с. 173-6.

У статті мова про релігійну боротьбу в Польщі між католиками та православними, найбільше довкруги Берестейської Унії.

415. - *Замѣтка по поводу празднованія въ Галицкой Руси 300-лѣтней годовщины Брестской Унии*. «Труды КДА», 1895, II, с. 623-672.

Пальмовъ И.С., *Юбилей трехсотлѣтія Брестской Унии во Львовѣ и столѣтняя борьба противъ нея въ Галицкой Руси*. «Хр. Чт.», 1897, II, с. 842-864.

Це полемічні письма з приводу святкувань у Галичині 300-річчя Берестейської Унії. Перше появилося того ж року в Петербурзі теж окремою відбиткою, у в-ві журналу «Церк. Вѣдомости».

416. - AMMANN A.M., *Der Aufenthalt der ruthenischen Bischöfe H. Pocięj und C. Terlecki in Rom im Dezember und Januar 1595-1596*. «Orientalia Christ. Periodica», Roma 1945, XI, S. 105-140.

У статті автор досить широко описує самі приготування до Унії, відтак поїздки до Риму впп. І. Потія і К. Терлецького та діяльність, яку в ньому розвинули.

417. - BENEDETTI E., *Punti di storia religiosa del popolo Ruteno*. «Bessarione», Roma, 1916, p. 165-187; 1917, p. 151-170; 1918, p. 56-82; 1919, p. 21-36.

Після короткого опису політичної історії, автор представляє релігійний стан серед укр. народу в 16 ст., перші проєкти та приготування до Унії, як теж її здійснення та розвиток мимо великої релігійної боротьби та ворожості і серед поляків.

418. - FRANKO I., *Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r.* «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1895, XI, 1-22.

Автор піддає критичній аналізі твір «Пересторога», яку видано в 4 т. «Акты относящиеся къ истории Западной Россіи». Вважав його не історичним, а полемічним документом.

419. - KALINKA W., *Schyzma i Unia*. Lwów, Seyferth i Czajkowski, 1883, str. 43.

Це — дві конференції: перша про Флорентійську Унію в Греції й частинно на Русі, а друга про Берестейську Унію, зокрема про І. Потія, Й. Рутського та св. Йосафата Кунцевича.

420. - MARUSYN M., *Blick auf die Unionsbestrebungen in der Ukr. Kirche der I Hälfte des 17. Jhrts.* «Analecta OSBM» 1963, IV(X), p. 95-111.

У статті — про великі труднощі та перешкоди, які мусіла поборювати З'єдинена Церква у першому 50-річчі після Берестейської Унії так з боку нез'єдинених, як і з латинського боку, та про змагання до порозуміння і поєднання в I половині 17 сторіччя.

421. - TOMKIEWICZ W., *Cerkiew dyzunicka w dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*. Okres walki z unją kościelną 1596-1635. «Przegląd Powszechny», Kraków 1933, t. 200, str. 149-178.

На основі оприлюднених матеріалів автор подає опис боротьби православних проти Берестейської Унії в рр. 1596-1635.

В наступному 201 томі, стор. 196-220, продовжує цей опис за рр. 1635-1795.

Рец.: Lewicki K., « Kwartalnik Historyczny » 1934, str. 662-3.
Zaikyn W., tamże 1934, str. 421-6.

422. - (F.P.), *Dzieje Unii Kościelnej na Rusi w 300-ną rocznicę Unii Brzeskiej*. Lwów, Tow. Pedagogiczne, 1896, str. 54.

Це короткий популярний нарис історії Флорентійської та окрема Берестейської Унії, з загальним оглядом теж пізнішої її долі.

5. — УКРАЇНЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ПІСЛЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

423. - Білинський С., *Доля руских уніятів в Холмщині*. « Католицький Вехід », Львів 1905, II, с. 161-187, 277-315.

Після загального начерку церковної історії Холмщини, від початків, автор окрему увагу присвятив періодові від 1815 року, в якому вона була прилучена до Росії.

У « Записках ЧСВВ », I секція, знаходиться в друку більша праця (к. 200 ст.) про останні роки З'єдиненої Церкви на Холмщині, з численними новими документами: GLINKA A., *Eparchia Ucraina Cattolica di Cholm*, Roma 1975.

424. - Бобровський П.О., *Русская греко-уніатская Церковь въ царствованіе императора Александра I*. Спб, тип. В.С. Балашева, 1890, с. XVI+396.

У цьому виданні досить широко описані період та діяльність митрополитів І. Лісовського, Г. Кохановича та Й. Булгака, як теж спори між білим та чорним духовенством аж до 1828 року. При кінці поданий теж показчик імен осіб, місцевостей та предметний.

Пор. рецензії: « Kwartalnik Historyczny » 1891, str. 133-5; Кояловичъ М., *Разборъ сочиненія П.О. Бобровскаго и указаніе иной постановки всѣхъ главныхъ уніатскихъ вопросовъ*. Спб, 1890, с. 71.

У цій довшій рецензії, на основі документів, спростовує головні тези П.О. Бобровського. У ній можна більше довідатися про властивий стан Уніятської Церкви за Александра I, як у самій праці автора.

Пор.: « Kwartalnik Historyczny » 1891, str. 4078-.

425. - Бобровський П.О., *Михаилъ Кириловичъ Бобровскій (1784-1848)*. « Русская Старина », Спб., 1888, VII, с. 89-116; XI, 333-352; 1889, V, 325-356; VI, 599-622.

У цьому життєписі М. Бобровського, спочатку уніятського каноніка й професора Виленського університету, відтак православною, подано теж багато матеріялу до історії Унії у цьому періоді.

Рец.: « Kwartalnik Historyczny » 1889, str. 787-9.

426. - Глубоковскій Н.Н., *Архіеп. Смарагдъ въ его дѣятельности по воссоединенію уніатовъ (1833-1837)*. « Хр. Чт. » 1914, 4, с. 468-499; 5, с. 614-641; 6, 689-754.

Автор описав побут та діяльність архієп. Смарагда в Полоцькій єпархії в рр. 1833-1837, зокрема його участь в « навертанні » уніятів. Пізніше в рр. 1837-1840 був він єпископом в Могилеві, в якому далі продовжував цю саму діяльність.

Пор. повний його життєпис цього ж автора: *Высокопреосв. Смарарагдъ (Крыжановскій)*. « Хр. Чт. » 1912, с. 47-71, 180-224, 295-329, 431-462, 546-575, 653-673, 791-820, 933-953, 1063-1081.

427. - Дорожинський Д., *Начеркъ исторіи Унії Рускои Церкви зъ Римомъ*. Львовъ, наклад. Комитету Ювильейного, 1896, с. 4+154.

На основі останніх праць, які до того часу появилися, автор подав популярний виклад про християнство на Україні взагалі, зокрема довше зупиняючись на історії Церкви після Берестейської Унії 1596 р., аж до останніх часів. В Додатку зібрано кілька документів. Праця написана з нагоди 300-літнього Ювілею Унії 1596-1896.

Пор. менші подібні популярні нариси:

Мурович В., *Греко-Католицька Церква в житті укр. народу*. Мюнхен, укр. христ. орг. «Рух», 1946, с. 36.

Луговий А., *Наша релігія*. Йорктон, ОО. Редемптористи, 1953, с. 142.

Тарнавецький С., *Короткий нарис Укр. Католицької Церкви*. Вінніпег, Братство Укр. Католиків в Канаді, 1919, с. 68 (цикло-стилем).

Віра українського народу. Мондер, в-во ОО. Василян, 1946, с. 64.

POROWICZ D., *L'Eglise en Ukraine Occidental*. Mons, 1950, р. 47.

Пор. теж: MALINOWSKI M., *Umriss zu einer Geschichte des religiösen und hierarchischen Zustandes der Ruthenen*. (Aus der Oesterreichischen Zeitschrift für Geschichts- und Staatskunde). S. 26.

428. - Кострува Т., *Як Москва нищила Українську Церкву*. Торонто, «Добра Книжка», 1961, с. 96.

Популярним стилем, хоч з наведенням джерел, автор описує переслідування Укр. Кат. Церкви у періоді від Петра I — до 1914/5 рр. Ця розвідка була під тим же заголовком друкована в «Новій Зорі» 1935 р.

429. - Коялович М.О., *Исторія возсоединенія западно-русскихъ Уніатовъ старыхъ временъ*. Слб, тип. II отд. Е.И.В. Канцелярії, 1873, с. XII+400.

Автор окрему увагу присвятив описові навертання з'єдинених українців та білорусів до православної Церкви, починаючи від Берестейської Унії — до кінця 18-го сторіччя за царя Павла I. У праці використано багато джерел, але однобічно. Пор. теж:

Карповъ Г., *Новые источники для исторіи западно-русской церковной Унии*. «Прав. Обзоръніе», Москва 1873, II, с. 411-429. Є це довша рецензія на цю працю та на 4 том (I ч.) «Архивъ Юго-Зап. Россіи», з довшим вступом В. Антоновича (пор. ч. 31), який 1952 перевидано у Вінніпегу (Укр. Гр.-Прав. Церква), під заголовком: *Що принесла Україні Унія?*, с. 110.

430. - Крачковский Ю.Г., *Очерки Уніатской Церкви*. «Чтенія общ. Моск. унив.», 1871, I-II; 1876, III-IV, стор. 404.

Після з'ясування початків Унії, автор зокрема присвятив увагу описові релігійної боротьби та її наслідків, матеріяльного та морального стану З'єдиленої Церкви, єрархії, Братств та багато історії Василянського Чину, аж до об'єднання двох Провінцій. При тому подав теж нарис діяльності П. Могили, зокрема описуючи його *Литос* та *Требник*. як теж довше зупиняється над *Люблинським З'їздом 1680 р.* та *Замойськом Собором 1720 р.*

431. - Нагаєвський І., *Об'єднання Церкви й ідея патріархату в Києві*. Історично-богословська студія. Торонто, «Добра Книжка», 1961, с. 93+(3).

На загальному тлі історії Укр. Церкви автор дає короткий виклад про змагання за патріархат так з боку З'єдиленої Церкви, як теж і Православної, докладніше зупиняючись над періодом в рр. 1624-1645.

Пор.: «Зап. ЧСВВ» 1971, VII(XIII), с. 552.

432. - Нагаєвський І., *Патріархати, їх початок і значення в Церкві та Український Патріархат*. Н. Йорк-Мюнхен-Торонто, «Укр. Бог. Наук. Тов.», 1973, с. 167. Історично-правна студія.

У цій студії автор, перекинувшись теж на правничу ділянку, допустився в ній багато неточностей.

433. - Стевляцький С., *Переслідування української і білоруської католицької Церкви російськими царями*. Мінхен, «Укр. Кат. В-во», 1953, с. 104.

Це короткий популярний виклад історії Унії, зокрема ж її переслідування, від Петра I до останніх часів.

434. - Стрѣльвицкий Ю., *Уніатскіе церковные соборы съ конца XVI в. до возсоединенія съ прав. церковію*. «Литовскія Епарх. Вѣдомости», Вильна 1888, чч. 6, 8, 11-16, 23-30, 32, 35-39, 40.

На тлі 6 Соборів, які подрібно описує, автор хотів подати істо-

рію постанови Унії (Берестя 1596), дальші її дії і розвиток (Ново-грудок 1617, Кобрин 1626, Львів 1629 і Замостя 1720), вкінці теж її упадок (Полоцьк 1839). Праця спирається майже виключно тільки на російських джерелах та авторах. В р. 1889 відбитка з цих статей появилася в Одесі.

Див. рец.: « *Kwartalnik Historyczny* » 1889, str. 328-9.

Цей нарис був теж друкований у Львові в тому ж році в « *Червоная Русь* », чч. 66-9, 71-9, 82-7, 89, 90, 92, 96, 98, 100-1, 117, 118, 120-3, під заголовком: « *Уніатські церковні синоди* ».

435. - Чистовичъ И., *Состояніе Уніатской Церкви въ Россіи въ царствованіе императора Александра I.* « *Прав. Обзорніе* », Москва 1879, 5-6, 8, стор. 205-231, 629-676.

Автор подав короткий нарис діяльності митр. Г. Лісовського та Й. Булгака і Полоцького архиеп. Красовського, як теж описує відкриття нових єпархіяльних семінарій (Супрасль, Берестя, Полоцьк, Луцьк, зокрема у Вильні) і стан Василянських монастирів.

436. - Шавельскій Г., *Послѣднее возсоединеніе съ православною церковію уніатовъ Бѣлорусской епархіи (1833-1839 г.г.)*. Спб., тип. « *Сельскаго Вѣстника* », 1910, с. XXIV+380+84.

Описавши релігійний стан З'єдиненої Церкви на початку 19 ст., зокрема на Білорусі, всю дальшу увагу автор присвятив приготуванням до « воз'єднання », першим крокам до його здійснення, труднощам-перешкодам, зокрема з боку З'єдиненої семінарії в Полоцьку, подіям в рр. 1835-1839 та засобам утвердження цього « воз'єднання ». В описі зокрема представлена роля, яку в цих подіях відіграли Й. Семашко, В. Лужинський та Смарагд, єп. в Полоцьку. При кінці додано ще 33 документи, покажчик імен осіб і місцевостей.

У праці багато матеріялу теж до історії Укр. Кат. Церкви.

437. - *Унійний З'їзд у Львові*. Матеріяли зібрав і упорядкував о. В. Кучабський. Львів, наклад. Бог. Наук. Товариства, 1937, с. 269.

На З'їзді прочитано 12 рефератів, які у цьому виданні оприлюднені (стор. 43-261). Всі вони тематикою відносяться до історії чи проблем Укр. Кат. Церкви. Важніші з них: Значіння Замоїського Синоду для укр. з'єдиненої Церкви (Р. Лободич); 300-ліття церковної Унії на Україні (М. Чубатий); Становище Унії до Автокефалії (А. Іщак) та Правні основи Унії (Л. Глинка).

На тему «уніятизму» пор. дуже дискусійну розвідку: KOROLESKIJ S., *L'Uniatisme. Définition. Causes. Effets. Etendue. Dangers. Remèdes.* «Irénikon-Collection, N-os-56». Priuré d'Amay 1927, p. 64.

Рец. на останню: Й. Скрутень «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, с. 289-292.

438. - SCHARKIEWICZ W., *Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi.* Słomim, nakł. grupy ziemian, 1929, s. (8)+159. (Przyczynki do dziejów kultury polskiej na północno-wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej).

У цьому виданні зібрано 9 статей автора, написаних з польського становища, з історії нищення Унії, теж на укр. землях. Деякі статті були вже передше друквані.

Пор. теж його: *U grobu Unji Kościelnej.* (Z podróży do Żyrowic). Kraków 1926, str. 36.

Рец.: Й. Скрутень, «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 3-4, с. 737-9, на перше видання, на друге ж там же 1927, I, с. 662.

439. - DERUGA A., *Piotr Wielki a Unia i Unja Kościelna, 1700-1711.* Wilno, nakł. Inst. Nauk.-Badawczego Europy Wschodniej, 1936, s. XX+296.

По довшому вступі про стан З'єдиненої Церкви в 18 ст., автор зокрема з'ясовує відношення до неї Петра I, описуючи теж події в Полоцьку з убиттям монахів та насильне вивезення Луцького єп. Д. Жабокрицького. Автор використав дуже багато джерел та літератури, які подано при кінці, разом з покажчиком імен та французьким резюме на 10 сторін.

Рец.: М. Андрусак, «Kwartalnik Historyczny» 1936, str. 334-7.

440. - GRABOWSKI T., *Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce 1630-1700*. Poznań, Pozn. Tow. Przyjaciół Nauk przy Kom. Filologicznej, I, zeszyt 3, 1922, str. 92.

На основі доступних йому матеріалів, головню у Львові, автор подає короткий нарис про полемічні письма в рр. 1630-1700, окрему увагу присвячуючи М. Смотрицькому, П. Могилі, К. Савковичеві, І. Гізелеві, Й. Галятовському і Л. Барановичеві.

Рец.: А. Brückner, «Kwartalnik Historyczny» 1923, str. 199-201.

441. - HELLENIUSZ, *O Unii w Polsce*. «Czas», Kraków 1857, Dodatek, str. 536-626.

Це популярний виклад, хоч спирається на джерелах, про саму Берестейську Унію та З'єдинену Церкву до кінця 17 ст., зглядно до Замоїського Собору 1720 р.

442. - (HORRER DE FORSTING), *Persécution et souffrances de l'Eglise Catholique en Russie*. Ouvrage appuyé de documents inédites. Paris, Libr. de Gaume Frères, 1842, p. 551.

Після довшого вступу про Російську Церкву, далі у I частині описується знищення Унії за Миколи I (стор. 60-229), у 2 ч. — загально про схизму, в 3 — про прав. науку, а в 4 — про переслідування в Росії латинської Церкви.

443. - J.P.B., *Czasy Nerona w XIX w. pod rządem moskiewskim czyli ostatnie chwile Unii w diecezji Chełmskiej*. Fakty zebrane przez kapłanów unickich i naocznych świadków. Lwów, nakł. druk. Ludowej, 1878, str. 7+264+136.

На підставі зізнань наочних свідків та співучасників подано історію знищення Унії на Холмщині 1875 р. При кінці наведено списки інтернованих священників (74) і тих, що перейшли до Галичини (66).

Друге справлене і поширене видання появилося там же 1885 р., у двох томах, стор. X+138+LXXI; 275.

Пор. теж його: (BOJARSKI J.), *Recenzya rozporządzenia księdza Popiela, pseudo-administratora diecezji Chełmskiej, wydanego w zamiarze zburzenia religii katolickiej w obrządku unickim*. Lwów, Druk. Ludowa, 1874, str. (8)+112.

У тій праці критично аналізує розпорядження Попеля з 20. 10.1873 з приписами як відправляти Богослуження.

444. - Kossowski A., *Blaski i cienie Unii Kościelnej w Polsce w XVII-XVIII w., w świetle źródeł archiwalnych*. Lublin 1939. Odbitka z księgi Pamiątkowej ku czci J.E. ks. Bpa M. Fulmana, str. 62-132.

Насамперед описано ці елементи, які стримували розвиток Унії, головню низький умовий та моральний стан духовенства, спори з латинським клиром (десятини, перетягання на лат. обряд) і його загальну неприхильність до З'єдиненої Церкви, а далі автор представляє її мученицький шлях, подає силуетку митр. Й. Рутського та єп. Я. Суші, закінчуючи загальним переглядом Унії в XVII-XVIII ст.

445. - KRYPIAKIEWICZ P., *Unia święta w 300. letnią rocznicę Unii Brzeskiej*. Lwów, nakł. autora, 1897, str. 162. Odbitka z «Przeglądu».

Популярним стилем подав автор начерк історії З'єдиненої Церкви, від Берестейської Унії аж до її знищення на Холмщині 1875 р. та тогочасного стану в Галичині і на Підляшші.

446. - LENCYK W., *The Eastern Catholic Church and Czar Nicholas I*. Rome-N.York, Centro di Studi Universitari Ucraini a Roma, 1966, pp. XIV+148.

Після довшого вступу про З'єдинену Церкву, у студії представлена ліквідація її на Білорусі та Україні за царя Миколи I в р. 1839. При кінці подано список джерел та літератури.

Рец.: Р. Хомяк, «Логос» 1970, с. 77-8.

Пор. теж його: *Московська церковна політика в часах Тараса Шевченка*. «Зап. Н.Т.Ш.» т. 180 (Шевченко і ми), Н. Йорк-Париж-

Торонто 1965, стор. 112-119. — У цьому докладі між іншими згадка про магістерську дисертацію М. Костомарова: *О значенні Унії в історії Західної Русі*, яку він 1841 р. подав у факультет. Однак цю дисертацію відкинено і наказано знищити, бо у ній автор дав Унії позитивну оцінку, доводячи, що « унією совершилось возрождение Югозападной Русі ».

Пор. теж: Айзеншток Є., *Перша дисертація Костомарова*. « Україна », під ред. М. Грушевського, кн. 3. Київ 1925. Видання ВУАН, іст. секція.

447. - LESCOURS P., *L'Eglise Catholique en Pologne sous le gouvernement russe, depuis le premier partage jusqu'au nos jours (1772-1875)*. Paris, E. Plon et Cie, 1876, I-II, pp. XVI+516; 612. 2a edition, entérement refondue.

Перше видання цієї праці появилoся 1860 р. У ній автор в першій мірі трактує історію латинської Церкви в Росії в pp. 1772-1875, але рівночасно присвячує теж багато місця З'єдиненій Церкві, подекуди цілими окремими розділами. Не подає окремо бібліографії, але досить багато цитує її в примітках, в яких чимало теж документів. При кінці цінні статистичні таблиці.

448. - LIKOWSKI E., *Historya Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim*. Poznań, nakł. J. Leitgebera, 1875, str. 8+287.

Це була перша більша праця автора про З'єдинену Церкву. У ній, після загальних даних про її початки аж до кінця 16 ст., зокрема довше зупиняється над історією Руської Церкви після Берестейської Унії 1596 р., аж до останніх часів. При кінці на стор. 229-287 наведено багато документів.

449. - LIKOWSKI E., *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII-XIX wieku*. Warszawa, Gebethner i Wolff, księgarnia św. Wojciecha, 1906, I-II, str. XIV+V+277; 311+IV (Wydanie 2-e).

Автор подав широку історію З'єдиненої Церкви у 18 та 19 століттях, аж до її знищення в р. 1839 та 1875 (на Холмщині), по-

чинаючи від приступлення до Унії Перемиської, Львівської та Луцької єпархій (при кінці 17 і на поч. 18 ст.). Окрему увагу при тому звертає на представлення її внутрішнього стану і тих причин, які привели до її знищення, використовуючи багату літературу та джерела, які подано на початку. При кінці в оригіналі наводить кілька документів: Конгрегація Львівської єпархії з 1694 р., Реляція про замордування Василян в Полоцьку, Плян знищення Унії єп. Семашка, Указ Александра II з 1866 р. та спис 74 інтернованих чи засланих з Холмщини священників і 66 тих, що перейшли до Галичини. Перше видання цієї праці появилася 1879 р.

Пор. теж: ZALESKI S., *Kilka uwag nad dziełem ks. Prałata Likowskiego: Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.* Poznań 1880, str. 126.

450. - LORET M., *Kościół Katolicki a Katarzyna II, 1772-1784.* Kraków, wyd. Sz. Askenazy, 1910, str. XI+324.

У цій студії про Католицьку Церкву в Росії за Катерини II в рр. 1772-1784, автор багато уваги присвятив теж історії З'єднаної Церкви в Україні та Білорусі. Велику частину видання відступлено на документи та декрети (197-315). Подано теж дві схематичні таблиці: одна з Полоцької архієпархії, а друга з усіх монаших Чинів, теж східних.

451. - MEFFERT F., *Das Zarische Russland und die Katholische Kirche. Eine apologetische Studie.* M.-Gladbach, Volksvereins-Verlag, 1918, S. 208.

Після огляду про «Третій Рим» у I розділі, в дальших двох розділах описує Об'єднання Київської митрополії з Римом та переслідування її, починаючи від Петра I — до Жовтневої революції. Автор, однак, користав тільки з німецької бібліографії.

452. - MUGNA P., *Della Chiesa Russa in relazione alla Cattolica ed altre Chiese cristiane.* Padova, tip. del Seminario, 1864, pp. 224.

Після короткого огляду про історію Київської та Московської митрополій, дальшу увагу автор присвятив описові переслідувань

Католицької Церкви в Росії за Катерини II та зокрема Миколи I, в тому теж східних католиків. В Додатку (169-224), крім приміток, зібрано багато джерельного матеріялу, з статистичними таблицями, про стан католицької Церкви, західної і східної, та про її переслідування.

453. - P.V..., LITHUANIEN, 5.000.000 de Polonais forcés par la czarine Catherine, les czars Paul, Alexandre et récemment Nicolas d'abjurer leur foi religieuse. Eclaircissements sur la question des grecs-unis, sous le rapport statistique, historique et religieux. Paris, Libr. Slave, 1845, p. XII+126.

Це збірка статей та одного докладу про переслідування З'єдиненої Церкви в періоді від Катерини II до Миколи I — з багатою документацією.

454. - PIOTROWICZ W., *Unja czy Demonstracja? O Obrządku wschodnio-słowiańskim w Polsce*. Wilno, nakł. L. Chomińskiego, 1931, str. 79.

У 8 статейках автор піддає критиці основи нео-унійного руху, який в тому часі розпочато в Польщі під назвою східно-слов'янського обряду. Унію розглядає й оцінює виключно політичними критеріями.

Рец.: « Нива » Львів, 1932, XXVII, с. 109-113.

455. - PIOTROWICZ W., *Unja czy Dyzunja Kościoła w Polsce*. Wilno, 1933, str. 16+128.

Це збірка не зовсім пов'язаних з собою статей на тему східного обряду в Польщі. Багато в них про постановня Варшавської автокефалії, якій він, з політичних рацій, більше прихильний як Унії.

Рец.: Толочко В., « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, с. 441-3.

Пор. теж його: *Z zagadnień wuznaniowuch w Polsce*. Wilno 1929, str. 8+205.

Рец.: Полішко К., « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, с. 441-3.

456. - PRASZKO IO., *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665*. Romae, Pont. Inst. Orientalium Studiorum, 1944, pp. XVI+320.

Праця обмежується тільки до одного десятиріччя 1655-1665, яке було дуже бурхливе й важливе, в деякій мірі навіть переломове, як в історії укр. народу так Церкви. Автор зробив це вичерпно на основі в першій мірі архівних джерел, які подає на вступі разом з багатою літературою. При кінці додано теж покажчик імен осіб та місцевостей.

Рец.: І.Б., «До історії З'єдиненої Церкви в Україні (1655-1665)». «Логос» 1950, с. 132-8.

457. - RIANCEY DE H., *Les Religieuses Basiliennes de Pologne, et la diplomatie Russe*. Extrait du «Correspondant» du 10 mai 1846, suivi de la déposition de la Rév. M. Makrena Mieczyslawska, et augmenté de documents et pièces justificatives. Paris, Chez Jacques Lecoffre et Cie, 1846, p. 56+20.

Récit de Makrena Mieczysławska, Abbessé des Basiliennes de Minsk, ou Histoire d'une persécution de sept ans, soufferte pour la foi par elle et ses religieuses. Ibidem 1846, p. 35.

У першому виданні описано переслідування Сестер Василянок в рр. 1839-1845, додаючи до опису кілька документів.

У другому виданні оприлюднено зізнання, яке про ці переслідування склала Макрина Мечиславська. Однак, критичну аналізу тих зізнань, пор. в: URBAN J., *Makryna Mieczysławska w świetle prawdy*. Kraków, «Przegląd Powszechny», 1923, str. 139.

458. - SCHUDŁO M., *Ukrainian Catholics*. Yorkton, «The Redeemer's Voice», 1956, pp. 155.

Це популярне видання, в якому подано коротку історію Укр. Кат. Церкви, її законодавство та порушено ряд проблем, які її заторкують, зокрема в півн. Америці.

459. - (THEINER A.), *Die neuen Zustände der Katholischen Kirche beider Ritus in Polen und Russland seit Katharina II bis auf unsere Tage*. Mit einem Rückblick auf die russische Kir-

che und ihre Stellung zum hl. Stuhle seit ihrem Entstehen bis auf Katharina II. Augsburg, Karl Kollmann, 1841, S. XXIV+544+378.

Автор — знаний видавець документів теж з історії Укр. Церкви. Майже третина цієї праці охоплює період до Катерини II, а решта — далі до 1840 років. З усіх розділів тільки один присвячений виключно латинській Церкві, всі інші — тільки З'єдиненій укр. та білоруській Церкві. В Додатку на 378 сторінках зібрано багато документів до самої студії.

1843 р. появилвся теж італійський переклад цієї праці, тільки без Додатку з документами: *Vicende della Chiesa Cattolica di ambedue i riti nella Polonia e nella Russia da Catarina II sino a' nostri di*. Lugano, tip. Veladini, 1843, pp. 574.

460. - ZACHARIAS AB HAARLEM., *Unio Ruthenorum a morte Sigismundi III usque ad coronationem Ladislai IV 1632-1633*. Tartu, off. typ. «Tungel», 1936, pp. VII+132.

У праці представлено стан З'єдиненої Церкви в рр. 1632-3, між смертю Жигмонта III та коронацією Володислава IV, зокрема дискусії довкруги неї на соймових сесіях. На стор. 106-126 поміщено більші уривки різних документів, а при кінці подано ще їхній хронологічний покажчик.

461. - *Les Missionnaires Moscovites chez les Ruthènes Unis. Études sur les persécutions qui ont eu lieu dans le diocèse de Khelm (Chelm), royaume de Pologne*. Paris, Typ. Tolmer et Isidor Joseph, 1876, pp. 72.

Після короткого огляду історії З'єдиненої Церкви, зокрема переслідувань в 1839 р., подано короткий опис подій в Холмській єпархії в р. 1875, які привели до ліквідації Унії на цих теренах.

Пор. теж: А.Р.Л., *Schyzma i jej apostołowie z okoliczności ostatnich prześladowań Unitów w Dycezyi Chełmskiej*. Kraków, nakł. A. Królikowskiego, 1875, str. 54; Моścиски Н., *Unici. Wspomnienia z dziejów męczeństwa*. Warszawa, Gebethner i Wolff, 1918, str. (4) +163. — Це збірка з різних видань про переслідування З'єдиненої Церкви за Катерини II, Миколи I та Олександра II, на Холмщині.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

462. - Антоній архим., *О греко-унитской Церкви въ Западномъ краѣ*. «Вѣстникъ Западной Россіи», Вильна 1864, годъ третій, т. I, октябрь, с. 203-231; годъ третій, т. II, ноябрь, с. 22-64.

Подавши короткий начерк про початки З'єдиненої Церкви, описує відношення її до Польщі та Росії, причини «повороту» до православ'я, зокрема, у формі спогадів, засоби «навертання».

463. - Баран О., *Питання укр. патріархату в пол. ХІХ сторіччя*. «Логос» 1962, с. 26-36.

Це короткий нарис про спроби створення укр. патріархату за папи Григорія ХVІ в рр. 1843-1853 (пор. ч. 105).

464. - Бобровскій П.І., *Подготовка реформъ въ русской греко-унитской Церкви (1803-1827 г.)*. «Хр. Чт.» 1889, I, с. 720-764.

Це відповідь на статтю М. Кояловича: «Къ предстоящему пятидесятилѣтію воссоединенія зап.-русскихъ униатовъ 1839 г.». «Церк. Вѣстникъ при С. Петерб. Дух. Семинаріи», 1889, чч. 9-13.

Цей же написав її у відповідь на його попередню розвідку: «Противодѣйствіе базиліанскаго ордена стремленію блага духовенства къ реформамъ русской греко-унитской церкви», яку він помістив в «Лит. Епарх. Вѣдомости», Вильна 1888, чч. 49, 50, 52 і 1889, чч. 1-6 (Теж появилася окремою відбиткою, стор. 88).

465. - Великий А.Г., *Хресний шлях українського католицизму*. «Світла і тіні укр. історії», Рим, в-во ОО. Василян, 1969, с. 7-39.

Автор подав короткий начерк усіх труднощостей, перешкод і гонень, на які за час свого існування була виставлена Укр. Кат. Церква, зокрема після Берестейської Унії.

Пор. теж його: *Сучасний стан Укр. Кат. Церкви і її перспективи на рідних землях і на чужині*. Там же, с. 157-178.

466. - Горючко П.С., *Изъ исторіи возсоединенія уніатовъ въ Бѣлорусіи 1795-1805 годовъ*. «Труды КДА» 1902, II, с. 159-235.

Описує ці події тільки на основі документів, які знайшов в архівах у Могилеві та Петербурзі, у зв'язку з розшуками над діяльністю єп. Анастасія Братановського.

467. - Жуковичъ П., *Взглядъ проф. прот. М.К. Бобровскаго на общій ходъ уніатскаго вопроса въ XIX в.* «Хр. Чт.» 1907, т. 225, с. 767-777.

Аналізує лист М.К. Бобровського з 21.I.1835 р. до настоятеля монастиря у Вильні В. Босяцького, в якому він викладає свій погляд на справи З'єдиненої Церкви на поч. 19 сторіччя.

468. - Извъковъ Н.Д., *Макарій, митр. Московскій, въ его дѣятельности по управленію Литовской епархіей*. «Хр. Чт.» 1898, с. 3-29, 154-168.

Макарій, передше Харківський архієпископ, відтак Московський митрополит, в рр. 1869-1879 управляв Литовською єпархією по смерті Й. Семашка, докінчуючи розпочате ним діло «воз'єднання».

469. - Кострува Т., *Наші мученики за Унію*. Станиславів, Бібл. т-ва «Скала», ч. 11, 1937, с. 31.

Мова тут про мучеників в Полоцьку 1705 р., єп. Д. Жабокрицького та Уманську різню. Хоч статті написані популярно, багато в них винятків з джерел, на яких вони спираються.

470. - Кудрынскій Т., *Возсоединеніе въ м. Ратномъ Волынской губерніи въ 1838 году*. «К. Старина» 1892, I, с. 424-438.

Автор дає опис «навертання» з 1838 р. в місті Ратно, Ковельського повіту, який він зробив на основі записок Й. Семашка та єп. Єротея.

До історії цього міста пор. теж: Фотинскій О., *Къ исторіи первыхъ временъ уніи на Волыни*. «Чтенія общ. Нестора», Київ 1906, XIX, с. 33-49.

Подані тут 4 листи з рр. 1609, 1614 і 1623, між ними один лист-відповідь митр. Й. Рутського.

471. - Левицкий В., *Игумень Иосифъ Саевичъ и переходъ Почаевской Лавры въ унию*. «Труды КДА» 1916, II, с. 199-236.

Це короткий нарис про останнього перед переходом на Унію Почаївського настоятеля та обставини й події перед цим переходом 1712 р.

472. - Левкович І., «Упорствуючі» в південній Холмщині. «Зап. ЧСВВ» 1958, III (IX), с. 190-5.

Автор подає короткий опис з кого склалися т.зв. «упорствуючі», та якою була їхня доля.

473. - Николаевъ К., *Присоединение униатовъ къ православію и воз-станіе 1831 года*. По матеріаламъ Полнаго Собранія Законовъ Росс. имперіи. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1931, ч. 2, с. 10-12; ч. 3, с. 20-2.

У статті — про зв'язок між польським повстанням з 1831 р. та акцією проти уніятів.

474. - Рижевський В., *З'їзд українських Владик у Львові в 1629 р.* «Богословія» 1928, с. 161-173.

Автор описує постановня ідеї спільного уніятсько-православного Собору, великі труднощі у його приготуванні і вкінці З'їзд у Львові 1629 р. одних тільки з'єдинених Владик.

475. - Рудович І., *Погляд на історію Луцької єпархії*. «Богословія» 1927, с. 142-150.

Це короткий начерк з історії Луцької єпархії, зокрема її католицького періоду.

476. - Стефанович А., «Причинки до Унії» (Властивий заголовок був сконфіскований). «Нива» Львів 1916, с. 137-158, 210-226.

Автор описує незавидну долю Унії в давній Польщі, знищення її в Росії і далі невідрадні для неї обставини в Австрії.

Пор. теж його: *З передовних документів до історії нашої Церкви*. Львів 1929, власним накладом, с. 49 — з його ж відповіддю на одну анкету на цю тему і листом Братства Ставропігії у Львові з р. 1908 у справі єпископа в Америці.

477. - Чистовичъ И.А., *Обзоръ событийъ воссоединенія въ царствованіе имп. Миколая I-го*. Спб., тип. Синодальная, 1889, с. 64.

Стаття виготовлена у 50-річчя ліквідації Унії за Миколи I. Дає у ній короткий перегляд подій з року 1839.

Ця стаття увійшла у: *Сборникъ статей, изданныхъ Святѣйшимъ Синодомъ по поводу 50-лѣтія (1839-1889) воссоединенія съ Прав. Церковію западно-руськихъ уніатовъ*. Спб., Синод. тип., 1889. У цьому Збірнику більше статей на цю тему (з окремою пагінацією).

Пор. теж: Ольховскій Г., *О бывшихъ временахъ православія и унії въ забужной Руси и о воссоединеніи Холмскихъ уніатовъ въ 1875 году*. Холмъ, изд. Холм. св. Богородицкаго Братства, 1900, с. 35.

478. - *Воссоединеніе Уніатовъ съ Прав. Церковію въ 1839 году и конкордатъ Рима съ Россіей въ 1847 году*. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1931, с. 571-575, 591-7, 606-610 (Матеріали для зашити інтересовъ Прав. Церкви противъ исковъ, возбужденныхъ Римо-кат. єпископатомъ в Польшѣ).

У статті подано коротку історію «воссоединенія» уніятів з р. 1839 та, з поясненнями, текст конкордату з р. 1847 між Римом та Росією, як теж доповнюючого протоколу, в яких була згадка про тих уніятів.

479. - Е.С., *Къ исторіи Унії въ Подоліи*. Каменець-Подольськь 1889, с. 33.

Дложевскій С., *Уніатское духовенство Подольской єпархіи въ I пол. настоящаго столѣтія*. Там же 1889, с. 11.

Каменецкій уніатскій приходъ въ Подольской єпархіи до окончательнаго воссоединенія уніатовъ. Там же 1889, с. 7.

Це відбитки з «Подільських Єпархіяльних Відомостей» з р. 1889, з причинами до історії Української Католицької Церкви на великому Поділлі.

480. - DŁUGOSZ T., *Niedoszły Synod unicko-prawosławny we Lwowie 1629 r.* «Collectanea Theologica», Lwów 1938, XIX, str. 479-506.

На основі нових опублікованих документів, зокрема знайденої реляції єп. Р. Корсака, пізнішого митрополита, подає автор історію приготувань до цього Синоду, в цілі об'єднання, та причини його невдачі.

481. - KOSSOWSKI A., *Z dziejów Unji Kościelnej na terenie diecezji Chełmskiej w l.l. 1851-1856.* Lublin 1938, str. 27. Odbitka z «Prądu».

Автор подає короткий начерк про стан З'єдиненої Церкви в Холмській єпархії між роками 1851-1855.

Пор. теж: PETRANI A., *Dziennik podróży do Petersburga Filipa Szumborskiego, biskupa Chełmskiego roku 1840.* «Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne», t. 13, Lublin 1966, str. 269-300.

482. - KRAJCAR J., *The Ruthenian Patriarchate.* — Some remarks on the project for its establishment in the 17th century. «Orientalia Christ. Per.», Rome, 1964, 30, 1-2, pp. 65-84.

На основі найновіших наукових дослідів і нових документів представляє історію старань про створення Київського патріархату за митр. Й. Рутського і його наступників в 17 сторіччі.

483. - MARUSYN M., *Bischof Dionisij Żabokryckij und die Wiedervereinigung der Eparchie von Luck mit dem Apostolischen Stuhle.* «Analecta OSBM» 1963, IV(X), p. 112-123.

Це короткий нарис Луцької єпархії по Берестейській Унії та діяльності єп. Д. Жабокрицького, який привів її 1702 р. до З'єдинення, за що заплатив арештуванням 1709 р. та смертю на Соловках 1715.

484. - MIRTSHUK J., *The Ukrainian Uniat Church.* «Slav. Review», London 1931, X, 29, p. 377-385.

На історичному церковному тлі автор зокрема розглядає політичні обставини та психологічне підложжя, які сприяли Унії.

Рец.: І. Федорович-Малицька, «Зап. ЧСВВ» 1932, VI, 1-2, ст. 464.

485. - PETRANI A., *Z dziejów niszczenia Unii w świetle źródeł rosyjskich*. «Analecta OSBM» 1971, VII (XIII), p. 266-271.

На основі російських джерел, зокрема споминів самого Й. Семашка, описує нищення в рр. 1838-1857 усіх слідів Унії, передусім книжок та інших церковних предметів культу, деколи дуже старинних та дорогоцінних.

486. - SOŁOWIJ M., *De restitutione metropoliae Kiowiensis in imperio rossiano sub imperatore Alexandro I (anno 1806)*. «Analecta OSBM» 1949, I (VII), p. 228-248.

Автор подає короткий нарис про давніші намагання відновити Київську митрополію, здійснення цих намагань за Александра I 1806 р., значення цього факту та про відношення до нього Ап. Престолу, який архієп. Г. Лісовського затвердив тільки її Адміністратором, а не митрополитом.

487. - TANCZUK D., *Quaestio patriarchatus Kiowiensis tempore conaminum Unionis Ruthenorum (1582-1632)*. «Analecta OSBM» 1949, I, (VII), p. 128-146.

Це один розділ з докторської дисертації на римському університеті «Урбаніяна», під заг. «Унійні змагання в Руській Церкві в першій половині 17 сторіччя» (рік 1939, стор. машинопису XII+143). У цьому розділі представлені змагання до створення Київського патріархату перед Берестейською Унією і після неї, з насвітленням становища Ап. Престолу.

488. - WOJTYŁA A., *De tentaminibus novae Unionis Universalis in Polonia-Lithuania anno 1636 factis*. «Orientalia Christ. Per.», Roma 1952, XVIII, p. 158-197.

У першій частині автор представляє намагання короля Володислава та митр. Й. Рутського з одного боку та П. Могили — з другого, до релігійного замирення, на базі створення Київського патріархату. У другій же частині розглядає програму Унії, узгід-

нену уніятами та православними і рішення в цій справі Ап. Престо-
столю.

489. - WOŁYŃIAK (M. GIŻYŃSKI), *Resztki Unii na Wołyniu w XIX wieku na podstawie pamiętników Siemaszki i innych źródeł oficjalnych*. Poznań, odbitka z « Miesięcznik Kościelny », 1912, str. 61.

На основі споминів самого Й. Семашка та інших урядових джерел подає скільки було на Волині ще з'єдинених парафій на початку 19 сторіччя, які там ще були заховалені після знищення Катерини II та після неї.

490. - WOŁYŃIAK, *Unici w Kurladzi*. « Przegląd Powszechny » t. 43, Kraków 1895, str. 199-223.

Описує стан З'єдиненої Церкви в Курляндії в другій половині 18 сторіччя аж до ліквідації 1831 року, головню на підставі канонічної візитації з 1780 і 1790 років.

Рец.: Fijałek J., « Kwartalnik Historyczny » 1897, str. 400-1.

6. — УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ВІД XVII СТ.

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

491. - Амвросій архим. (Лотоцький Атанасій), *Церковно-историческое и статистическое описание Варшавской Православной Епархии*. Почаевъ, тип. Поч. Лавры, 1863, с. (8)+367.

Після вступу про християнство у Варшавській єпархії, з великою перевагою латинського обряду, автор далі подає опис встановлення Православної Варшавської єпархії, з давнішої Холмської, про перших трьох її архієпископів, зокрема подає досить подрібний опис усіх її 31 церков-парафій, з додатком ще про Яблочинський монастир.

492. - Ангельскій В., *Разказы изъ исторіи Западно-русской Церкви*. Вильна, тип. «Русскій Починъ», 1905, с. 154.

Це короткий популярний виклад історії Церкви в Польсько-Литовській державі, зокрема Церкви Православної.

- 492/2. - Антоновичъ В., *Волынская тревога 1789 года*. Київ, изд. Київ. Коммісії для разбора древнихъ актовъ, 1902, с. 99.

Автор описує діяльність окремої Комісії, яка була встановлена, щоби перевести слідство у справі поширеної поголоски про мниме приготування бунту 1789 р.

493. - Бедновъ В.А., *Православная Церковь въ Польшѣ и Литвѣ*. Екатеринбургъ, тип. С.И. Барановскаго, 1908, с. XVII+511.

У цій праці автор подає історію Православної Церкви в Польщі, від часів Казимира Великого, який перший був зайняв укр. землі, аж до 1792 року. Не є це повна історія, бо у ній в більшості він розглядає тільки ці події та обставини, які мали вплив на правне положення Православної Церкви в границях цієї держави. Тому окрему увагу присвячує соймовим постановам, декретам та законам. На початку наведена досить багата бібліографія.

Рец.: Крипякевич І., «Зап. Н.Т.Ш.» т. 90, с. 224-5; Харлампович К.В., «Зап. Казан. унив.», 1912, II, с. 1-12.

494. - Голубевъ С., *Западно-русская Церковь при митр. Петръ Могиль*. «К. Ст.», 1898, т. 60, с. 1-34, 240-264, 397-420; т. 61, с. 26-50, 202-221, 309-356.

Автор описав боротьбу за права Православної Церкви в рр. 1633-1646, від часу коронування польського короля Володислава — до смерті митр. П. Могилы. При тому заторкує теж спроби замирення з католиками, східного і західного обрядів.

495. - Зызыкинъ М., *Автокефалія и принципы ея примѣненія*. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1931, с. 318-321, 332-4, 347-8, 364-7, 555-8, 603-5, 618-622, 635-9, 651-4, 685-690, 700-5, 716-720, 733-5.

Подавши загальні принципи автокефалії, яка тісно в'яжеться з політичною незалежністю — «послѣ возстановленія політиче-

скої незалежності... Съ потерей политической независимости... и автокефалия потерялась» (347), — далі описує примінення цих принципів відносно Автокефалії Православної Церкви в Польщі після першої світової війни. Зокрема описує історію її постанов, довше зупиняючись над « томосом » Царгородського патріарха, мовляв, мав право його надати, бо скасування її 1686 р. було не канонічне і під московськими патріархами не збережено прав автономії.

496. - Извъковъ Н.Д., *Историческій очеркъ состоянія Православной Церкви въ Литовской епархіи за время съ 1839-1889 г.* Москва, печ. А.И. Снегиревой, 1899, с. 522.

Автор подає широкий опис « Литовської » єпархії, до якої частинно належали теж укр. землі, за рр. 1839-1889, зокрема про її: єпархіяльне управління, духовенство і його матеріяльне становище, про монастирі, релігійний її стан і зовнішні засоби « оборони » православ'я, про церкви й богослуження та культурно-освітню діяльність Церкви. При кінці поданий теж покажчик імен.

Пор. довшу рецензію-критику з багатьома доповненнями: Крачковський Ю.Т., *Отзывъ о сочиненіи пресв. Извъкова.* Вильна, тип. Св.-Дух. Братства, 1900, с. 114 (Відбитка з « Литовських Єпархіяльних Відомостей »).

497. - Іларіон митр. (Огієнко), *Українська Церква за Хмельницького, 1647-1657.* Вінніпег, вид. Укр. Наук. Прав. Бог. Тов., 1955, с. 180.

Українська Церква за час Руїни (1657-1687). Там же 1956, с. 564.

В обох працях автор подає історичний нарис Української Церкви в часі Б. Хмельницького та після нього, в часі т.зв. Руїни, отже за рр. 1647-1657-1687. Однак, на жаль, подібно як в інших його працях, у них теж самої історії не багато, а більше полемічних випадів проти Католицької Церкви, латинської та української. При кінці другої праці та після поодиноких розділів подано велику бібліографію, не тільки до цього періоду, але взагалі до історії Церкви й частинно теж народу, хоч сам їх не багато використав. Виготовлено до неї теж покажчик імен осіб, речей та географічний.

498. - Іларіон митр., *Приєднання Церкви Української до Московської*. Вінніпеґ, «Наша Культура», 1948, с. 70.

Автор подає коротку історію приєднання Української Православної Церкви до Московського патріархату: причини, перебіг та наслідки цього приєднання.

499. - Кипріановичъ Г.Я., *Историческій очеркъ православія, католичества и Унії въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени*. Вильна, тип. И. Блюмовича, 1899, с. 15+288 (2-е видання). 1-е вид. — 1895, с. 16+235.

Це загальний популярний нарис церковної історії на Білорусі та Литві, отже Латинської Церкви, З'єдиненої та Православної зокрема. В багатьох, однак, місцях ця історія обіймає теж Церкву на укр. землях.

500. - Купранець О., *Перші роки Православної Церкви в новій Польщі*. Йорктон, Бібл. Логосу т. V, 1955, с. 40 (Відбитка в «Логосу»).

Автор представляє стан Православної Церкви в нових політичних обставинах новопосталої після першої світової війни Польщі, її змагання до Автокефалії та здійснення цих змагань.

501. - Купранець О., *Унійні «Змагання» Польщі посеред Православних*. Йорктон, Бібл. Логосу тт. XI, XIV, XV, 1955-1958, с. 44+33+32.

У першій частині описана унійна праця серед православних на Волині та Холмщині польського єпископату (східні вітки зах. Чинів), як теж успіхи та невдачі цієї праці. У другій — насильне навертання православних на римо-католицизм, ревіндикації та нищення прав. церков і церковного майна, а в третій — польський договір з Ап. Престолом у справі поункійних дібр, нищення храмів на Холмщині, реакція в парламенті й уряді та становище єрархії польської та українсько-католицької. При кінці кожної частини подана бібліографія. — Пор. теж його: *Національне питання в Прав. Церкві*. «Логос» 1957, с. 103-7; і: *Польонізаційна участь прав. кругів в Польщі*, там же, с. 191-9.

Статті з-під ч. 500 і 501, з довшим резюме в англ. мові, великою бібліографією і покажчиком імен, друкуються у I секції «За-

писок ЧСВВ», під заголовком: *Православна Церква в міжвоєнній Польщі 1918-1939*, Рим 1974.

502. - Липківський В., митр., *Відродження Церкви в Україні 1917-1930*. Торонто, «Добра Книжка», 1959, с. 335.

Автор праці, основник та перший митрополит Укр. Автокефальної Православної Церкви, опрацював більшу працю під заг.: «Історія Української Церкви», яка, однак, досі ще не появилася друком. У цьому виданні опубліковано тільки частину її, тобто 7-ий розділ про бурхливі роки відродження та й занепаду цієї Церкви в рр. 1917-1930. В Додатку, стор. 225-331, опубліковано ряд статей о. М. Соловія, які він опрацював на основі цього твору під заг.: «Доля УАПЦ Василя Липківського».

Рец.: О. Купранець, «Зап. ЧСВВ» 1958, III(IX), с. 580-3; Щудло М., «Логос» 1959, с. 313-4.

Доповнення та вияснення до цієї праці пор.: М. Андрусяк, «Логос» 1959, с. 136-8.

503. - Та сама праця без статей в Додатку, була вкоротці знову перевидана під заг.:

Історія Української Православної Церкви. Розділ 7: Відродження Української Церкви. Вінніпег, накл. І. Ґрищука, 1961, с. LXXXVII+182.

У цьому виданні на перших 50 сторінках (римських) додано тільки супровідні замітки видавця, прав. протопресвітера С.В. Савчука, а на дальших тих же сторінках 14 Додатків, які мають відношення до цієї праці.

504. - Папковъ А., *Положеніє православія и русской народности въ Литвъ до XVII вѣка*. «Бог. Вѣстникъ» 1899, 2, с. 191-220; 3, с. 324-358.

Після введення — про поширення християнства на цих теренах, далі описані політично-церковні зміни в 13-14 сторіччях, коли ці землі зайняла Литва, обмеження східного обряду, боротьба та виборення прав і їх послаблення у другій пол. 16-го ст., у Польській державі, відтак Берестейська Унія, релігійна боротьба в тому часі та участь й роля в ній Братств і кн. К. Острозького.

- 505.** - Рункевичь С., *Исторія Минской архієрахіи (1793-1832)*. Спб., тип. А. Катанскаго, 1893, с. XVI+572+XXXVIII.

Мінській архиспархії присвячена тільки друга частина праці. У першій — до 295 стор., автор подає частинно історію Укр. та Білоруської Церкви, зокрема про переведення частини З'єдинених до російської православної Церкви в рр. 1794-1796. На вступі подана бібліографія, а при кінці покажчики імен осіб, місцевостей та речей.

- 506.** - Сапуновъ А., *Историческія судьбы Полоцкой епархіи съ древнѣйшихъ временъ до пол. XIX в.* Витебскъ, тип. Губ. Управл., 1889, с. (4)+174. Извлечение зъ У. т. « Витебской Старины ».

Автор подає історію Полоцької єпархії, у ній, однак, у великій мірі віддзеркалена теж історія цілої Київської митрополії, католицької і православної. При кінці наведено список з біографічними даними усіх Полоцьких архиспископів, православних і з'єдинених, з яких 7 пізніше були теж з'єдиненими Київськими митрополитами, 14 портретів і 23 відбитки з різних рукописних літургічних книг та різних письм і листів.

- 507.** - Свитич А., *Православная Церковь в Польше и ее автокефалия*. Буэнос Айрес, « Наша Страна », 1959, с. VIII+231.

Це радше популярний нарис історії Православної Церкви в Польщі після першої світової війни. У ньому зокрема дає перегляд усіх старань за автокефалію, описує переслідування державних чинників, намагання полонізації, нищення церков, як теж розвиток подій в часі другої світової війни. Закінчує оглядом стану після останньої війни та епілогом про Укр. Автокефальну Прав. Церкву.

- 508.** - Теодорович І., *Благодатність Єрархії У.А.П.Ц.* (Укр. Автокефальної Прав. Церкви). Регенсбург, « Універсальна Бібліотека », 1947, с. 143.

Це передрук з першого видання, яке появилася у Винниці 1922 р. У ньому автор обороняє правильність висвячення єрархії УАПЦ самими священиками.

509. - Титовъ Т.И., *Русская Православная Церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII-XVIII в.в.* Київъ, Н.Т. Корчакъ-Новицкій, тип. С.В. Кульженко, 1905, I-II, с. X+394; III+484.

Перший том з підзаголовком « Западная Русь въ борбѣ за вѣру и народность », присвячений історії Православної Церкви на землях, які zostалися під Польщею, в рр. 1654-1725, з підкресленням допомоги, яку вона діставала від Київської Академії, митрополитів, а теж російського уряду. При кінці подані покажчик імен осіб, місцевостей і предметний, як теж бібліографія.

Другий том в цілості присвячений Київській митрополії-єпархії, до якої належали теж багато церков та парафій, які zostалися в границях Польщі. У ньому подає опис цієї митрополії: її стану, внутрішньої побудови, границь та єрархії — за рр. 1685-1797. При кінці вміщена мапа Зах. Русі, з зазначенням границь митрополії в 17-18 ст. Том, однак, без покажчиків, які були предбачені в другій частині цього тому.

Пор. теж: Бевзо О.А., *Львівський літопис і Острозький Літописець*. Джерелознавче дослідження. Київ, в-во « Наукова Думка », 1970, с. 198.

Це цінне й науково опрацьоване видання появилося вже після видрукування першої частини цієї Бібліографії. В обох літописах досить багато матеріалу подано теж до історії Укр. Церкви, в 15-17 стт. Пор. теж ч. 59.

Широку й основну рецензію на це видання пор. в: « Recenzija ». Cambridge, Mass., 1973, vol. III, п. 2, р. 27-44. (F. Sysyn).

Більшу скількість нових документів до історії Укр. Церкви, хоч більшість була вже опублікована, вичисляє та описує: *Каталог колекції документів Київської Археографічної Комісії 1369-1899*. (Упорядники: Дашкевич Я.Р., Проценко Л.А. і Хомутенко З.С.; відповідальний редактор Гуржій І.О.). Архівне Управління при Раді Міністрів УРСР. Центральний Державний Історичний Архів УРСР у Києві. Київ, « Наукова Думка », 1971, с. 184.

Рец.: PRITSAK O., « Recenzija », Cambridge, Mass., 1972, II, 1, р. 34-52.

- 510.** - Фаворський В., *Церква та національний рух на Україні XVI-XVII ст.* Київ 1929, с. 120.

У праці описана роля церковних Братств у соціяльній та політичній боротьбі та послуги, які церковна ерархія мала б давати для панівних клас.

- 511.** - Хойнацький А.Т., *Православіе на западь Россіи въ своихъ ближайшихъ представителяхъ или Патерикъ Воыно-Почаевскій.* Москва 1888, с. 29+472+7+11 таблиць.

Це збірка передше вже в більшості друкованих статей на тему церковної історії зах. Русі, які органічно не пов'язані, а деколи навіть далекі від церковної історії.

Рец.: «Kwartalnik Historyczny» 1889, 134-5.

- 512.** - Хойнацький А.Т., *Православіе и Унія въ лицъ двухъ своихъ защитниковъ, преп. Іова Почаевскаго и Іосафата Кунцевича.* «Труды К.Д.А.» 1882, 8, с. 409-426; 9, с. 52-72 (Теж окремою відбиткою).

Автор переводить у статті порівняння між життям і діяльністю св. Йосафата Кунцевича та преп. Йова Почаївського.

Пор. теж популярне та ілюстроване видання: Іларіон митр., *Преп. Йов Почаївський.* Вінніпег, «Укр. Н. Прав. Бог. Тов.» 1957, с. 64.

- 513.** - Чистовичъ И., *Диссидентскій вопросъ въ Польшь въ первой пол. XVIII ст.* Спб., тип. имп. Ак. Наукъ, 1880, с. 82. («Сборникъ отд. р. яз. и слов.», т. 21, ч. 3).

Це короткий нарис церковних відносин Православної Церкви в Польщі в першій пол. 18 ст., зокрема у Білоруській єпархії за єп. Йосифа і його брата Броніма Волчанського та Ю. Кониського — до 1764 року.

- 514.** - Шпачинскій Н.А., *Кіевскій митр. Арсеній Могилянскій и состояніе Кіевской митрополіи въ его правленіе (1757-1770).* Кіевъ, тип. Т-ва Н.А. Гиричъ, 1907, с. 12+667+16+5.

Перша частина праці присвячена життєписові митр. Арсенія Могилянського — родом з Полтавщини, який навчався в Київ-

ській Академії та Харківським Колегіюмі, навчав та діяв спочатку в Москві, відтак став Переяславським архієпископом і вкінці Київським митрополитом. Після того автор подає широкий опис самої митрополії, зокрема про її: устрій, управу, парафії, монастирі, приходське духовенство, Київську Академію та інші школи, як теж про т.зв. заграничні монастирі, тобто на території Польської держави. При кінці додано ще 11 документів та географічну карту Київської єпархії.

Пор. теж його: *Общій взглядъ на исторію Кіевской епархіи въ пол. XVIII столѣтія*. «Труды К.Д.А.» 1907, II, с. 430-445.

515. - *Теорія Третього Риму*. Збірник праць членів Церковно-Археологічної Комісії Ап. Візитатора для Укр. в Зах. Європі. Мюнхен 1951-1954, накл. церк.-археогр. Комісії, ст. 55+48+29+64+40+76.

Збірник складається з наступних розвідок:

Оглоблин О., *Московська теорія III Риму в 16-17 стол.*

Василенко-Полонська Н., *Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX ст.*

Крупницький Б., *Теорія III Риму і шляхи російської історіографії.*

Мірчук І., *Історично-ідеологічні основи теорії III Риму.*

Кох Г., *Теорія III Риму в історії відновленого Московського патріархату (1917-1952).*

Гришко В., *Історично-правне підтримання теорії III Риму.*

Ця теорія III Риму мала великий вплив й на історію Укр. Церкви, яка частинно саме завдяки їй знайшла в рамках Московського патріархату.

Рец.: о. М. Ваврик, «Зап. ЧСВВ» 1954, II(VIII), с. 280-7, 547-550.

516. - DERUGA A., *Kościół Prawosławny a sprawa «buntu» w 1789 roku we wschodnich województwach Rzeczypospolitej*. «Ate-neum Wileńskie», Wilno 1938, XIII, 2, str. 175-269.

На основі нових джерел та документів у новому світлі ставить пацифікацію на Волині в 1789 р., бо заворушення постали

на соціальному тлі, а не релігійному. « Бунт » приписувано не тільки православним, але теж так само з'єдиненим. Багато при тому подано матеріялу й до самої історії Православної Церкви, зокрема про її залежність від Московського патріархату та про русифікацію.

- 517.** - HAYER FR., *Die Orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945*. Köln-Braunsfeld, Verlag R. Müller, 1953, S. 253+5 Karten.

Після короткого огляду Укр. Церкви взагалі з-перед 1917 року, далі головну увагу присвячено Укр. Автокефальній Церкві: Спробам створення Автокефалії за укр. влади в рр. 1917-1920; Укр. Прав. Церкві в УССР, в Польщі до 1939, під німецькою окупацією в часі війни і вкінці знову в УССР, після війни. При кінці додано досить багату бібліографію, покажчики імен осіб та місцевостей і 5 геогр. карт.

Пор. теж його: *Wandlungen in der Ukr. Autokephalen Orthodoxen Kirche*. « Kyrios », X, Berlin 1970, S. 84-89.

- 518.** - KORTCHAGIN C., *La Iglesia Ortodoxa Autocefala Ucrainiana (1917-1937)*. Madrid, Obra del Oriente Cristiano, 1955, p. XVI+148.

У першій частині подано історію постановня Укр. Автокефальної Прав. Церкви та її розвиток до 1937 р., а в другій піддано критичному розглядові її догматичні заложення: автокефалію-самоуправу, соборноправність та погляди на церковну єрархію.

Рец.: В.Б., « Зап. ЧСВВ » 1974, VII(XIII), с. 436-9.

На римському університеті Урбана (Пропаганди) знаходиться на цю тему в машинописі наступна докторська дисертація: WILANUZY J., *De evolutione Ecclesiae Orthodoxae Ucrainorum annis 1917-1942 (Autonomia vel Autocephalia)*. Roma 1943, pp. XVIII+207.

- 519.** - LANGROD J.S., *O Autokefalji Prawosławnej w Polsce*. Studium z zakresu polskiej polityki i administracji wyznaniowej. Warszawa, Prace Pols. Tow. dla badań Europy Wschodniej i blizkiego Wschodu, « Bibl. Polska », 1931, str. 170.

Автор подав короткий історичний нарис Православної Церкви Українців та Білорусів, зокрема в Польській державі, її стану

після 1918 р. й установа її Автокефалії 14.6.1922 р. Використав багато літератури, яку наводить у примітках. При кінці подано резюме у франц. мові. Німецькою мовою таке ж резюме появилось окремою відбиткою з «*Zeitschrift für Ostrecht*».

Пор. теж: LISSEK TH., *Die Heilige Autokephale Orthodoxe Kirche Polens*. «*Kyrios*» VI, Berlin 1966, S. 43-54.

520. - SAKOWICZ E., *Kościół Prawosławny w Polsce w epoce Sejmu Wielkiego 1788-1792*. Warszawa, «*Praw. Rozprawy Teologiczne*» N. 1, nakł. Warszawskiej Metropolji Prawosławnej, 1935, XII+272+IV.

У праці представлено стан Прав. Церкви після першого поділу Польщі — коло 300.000 вірних, к. 300 церков й стільки священників (1785 р. було ще тільки 94 церков) та 39 монастирів. Після того описано привернення православної катедри 1785 р., назначення еп. Віктора Садковського, його діяльність, як теж арештування й слідство 1789 р. Вкінці багато уваги присвячено Пінській Конгрегації: проєктові оснування Автономії Прав. Церкви в Польщі з митрополитом та єпископами, скликанню тої Конгрегації, нарадам та ухвалам, дискусіям над цією справою на 4-літнім Сеймі (1788-1791) та постанові про тимчасову адміністрацію Прав. Церкви — Прав. Консисто́ром під проводом Савви Пальмовського. На початку праці подано теж бібліографію, при кінці, крім протоколів з Пінської Конгрегації, покажчик імен та резюме у франц. мові.

Рец.: Deruga A., «*Kwartalnik Historyczny*» 1936, str. 337-346.

Пор. теж: *Меморіал в обороні прав православних і дісидентів з часів чотиролітнього Сейму*. Подав М. Галуцинський. «*Зап. Н. Т.Ш.*» 1902, т. 40, с. 1-12; Миловидовъ А., *О положеніи православія и русской народности въ Пинскомъ удѣльномъ княжествѣ и г. Пинскѣ до 1793 г.* «*Чтенія въ обществѣ любителей Дух. Просвѣщенія*», Москва 1894, 4, с. 351 н.н.

521. - *Union des Églises et les persécutions polonaises en Ukraine*. Bruxelles, Fédération des émigrés ukrainiens en Europe, 1939, pp. 112.

Після короткого конспекту про З'єдинення в Україні А. Дмитрівського, зібрано у цьому виданні різні документи в справі

нищення 1938 р. прав. церков у Польщі: промови послів С. Барана і С. Луцького, протести митрополита укр. католицького та православного, Прав. Синоду в Польщі та інтервенція С. Барана перед Прем'єром міністрів.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 522.** - Баран С., *По неволі — Відродження. Українська Православна Церква Холмщини і Підляшшя на новій дорозі*. Краків, « Укр. В-во », 1940, с. 43.

Це популярний виклад церковної історії на Холмщині та Підляшші — під царями та в повоєнній Польщі, закінчуючи змінами, які настали в рр. 1939/1940.

- 523.** - Біднов В., *Церковна справа на Україні*. Тарнів, « Укр. Автокефальна Церква », 1921, с. 47.

У розвідці — короткий нарис про українізацію Прав. Церкви на Україні в рр. 1917-1919.

- 524.** - Великий А.Г., *З хроніки Ватиканського архіву про Переяславський договір*. « Світла і тіні », Рим, в-во ОО. Василіян, 1969, с. 75-81.

У статті — дещо про наставлення прав. духовенства в Україні до Переяславського договору 1654 р., на основі записок у Ватиканському архіві.

- 525.** - В.П., *Православная Церковь на Буковинь*. « Хр. Чт. » 1907, 7, с. 106-114.

У статті подано коротеньку історію та описано тогочасний стан прав. Церкви на Буковині.

- 526.** - Герич Ю., *Exegesis Сильвестра Коссова*. Йорктон, « Бібл. Логосу » т. 26, с. 86. (Відбитка з « Логосу » 1958, 1959, 1961).

На досить широкому церковно-історичному тлі про Укр. Прав. Церкву у тому періоді, автор аналізує твір пізнішого Київського

митр. Сильвестра Коссова з 1635 р. «Екзегезис», у якому він, крім викладу правд віри, обороняє прав. єрархію, зокрема митр. П. Могилу перед закидами за вживання лат. мови в Могилянських школах.

527. - Заїкин В., *З історії католицької ідеї в Східній Україні.* «Зап. ЧСВВ» 1928, III, с. 224-243.

Автор розглядає релігійні течії серед вищих кругів у сх. Україні в пол. 19 ст., зокрема аналізує релігійні переконання М. Гоголя, які вважає дуже близькими до католицьких та Е. Балабана, який пізніше навернувся і вступив до Єзуїтів.

528. - Іосиф, архиеп., *Происхождение и сущность самосвятства липковцев.* Харьков, изд. Всеукр. священнаго Синода, 1925, с. 44.

У розвідці описано як прийшло до самосвятства в Укр. Автокеф. Прав. Церкві, причини, які до цього довели, та в чому його суть.

529. - Левицький О., *Церковна справа на Запоріжжі в XVIII ст.* «Зап. Укр. Н.Т. в Києві», 1912, X, с. 49-75.

У статті подано опис церковних відносин на Запоріжжі в 17 ст., зокрема про відносини його до Київської консисторії, якій не раді були підчинятися.

530. - Моз. Гр., *Гайдамацькія движенія XVIII ст. и монахи Киевских монастырей.* «К. Ст.», 1893, 5, с. 228-242.

У 1750-60 роках живу участь в гайдамацьких рухах брало не місцеве духовенство, а тільки монахи з Києва. Після 1760 р. вони, як і вища єпархіальна влада (Переяславський єпископ), від тих рухів віддалились, зате зблизилось до них місцеве духовенство.

531. - Орловскій П., *Участіе Запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи (іерусалимскимъ патріархомъ Теофаномъ) православної южно-русской ієрархіи въ 1620 году.* « К. Ст. » 1905, 10, с. 113-141.

У статті описано в якій мірі Запорожці причинилися до відновлення Православної єрархії в 1620 році.

532. - Орловскій П., *Къ исторіи малорусскаго духовенства.* « К. Ст. » 1896, 9, Док. с. 49-64.

У статті подано зміст проекту з 74 пунктами митр. Арсенія Могилянського, з 4.3.1768, до Св. Синоду « О вигодностяхъ малороссійскаго духовенства ». Між ними кілька відносилися до повернення давніх прав Київським митрополитам.

Пор. теж його на цю тему « К. Старина » 1895, 11, Док. с. 50-51.

533. - Раевскій С., *Украинская Автокефальная Церковь.* Йорданвіл, тип. при св. Троицкомъ монастирѣ, 1948, с. 22.

Автор описує постановня та розвиток Липківщини, українізацію Прав. Церкви в Польщі, відтак в часі війни 1941-5 і на еміґрації.

534. - Сташинський Ф., *Изъ разважанъ на часі (Про східно-церковні справи).* Львів, накл. автора, 1923, с. 112.

Після опису про стан прав. Церков на Сході, відтак у Росії, і зокрема Укр. Прав. Церкви, піддає критичній аналізі змагання до автокефалії.

535. - Тавінський П., *За Українську Православну Церкву* (5 статей). Кременець на Волині, « Укр. Бібл. Церковного З'єднання » ч. 1, накл. автора, 1922, с. 23.

За З'єднання св. Божих Церков. Підстави до з'єднання Церкви східньої з західньою. Там же, « Укр. Бібл. Церк. З'єднання » ч. 2, рік..., с. 19.

У Лоні нез'єднаної православної Церкви. Збірник статей на теми з українського церковного життя (6 статей). Луцьк-

Ковель-Кремянець на Волині, «Укр. Бібл...», ч. 3, 1933, с. 57.

Новіші реформи в Православній Церкві. Там же, «Укр. Бібл.» ч. 4, 1934, с. 74 (Передрук з «Мета» 1933-4).

Akcija Unijna a krytyka polska. Warszawa, nakł. autora, 1932, str. 46.

У численних статтях порушено багато актуальних тем з життя Укр. Православної Церкви, зокрема у Польщі, п'ятуючи найбільше її обмосковлення та насвітлюючи проблеми З'єдинення. Автор — прав. протосвєрей, учитель релігії й ректор семінарії, 1930 р. «зголосився під канонічну юрисдикцію Ап. Престолу».

536. - Терновський Ф.А., *Очерки изъ исторіи Кіевской епархіи въ XVIII ст. на основаніи документоь синодального архива.* «Чтенія общ. Нестора», Київ 1879, I, с. 181-229.

Автор навів з синодального архіву 12 документів з різними квестіями, які заторкували Київську епархію в 18 ст., даючи до них історичне тло та пояснення.

537. - Томашівський С., *Церковний бік української справи.* Відень, накл. «Союза Визволення України», 1916, с. 20.

Автор подав коротку церковну історію укр. народу під політичним аспектом, вказуючи на її відмінність від рос. народу.

538. - *Підвалини Української Православної Церкви.* Тарнів, в-во «Укр. Прав. Церкви» під ред. І. Огієнка, 1922, с. 16.

У статті, яку складено в Києві Всесоюзною Прав. Церковною Радою, мова про автокефальність та соборноправність.

Пор. ще: Косн Н., *Die orthodox-autokephale Kirche der Ukraina.* «Ost-Europa», Berlin 1928, S. 833-846.

Рец.: Заїкин В., «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 3-4, с. 715-717.

539. - DAGMA, *La Chiesa Autocefalica Ucraina.* «L'Europa Orientale», Istituto per l'Europa Orientale, Roma 1936, pp. 339-357-360.

У статті подано короткий історичний начерк Укр. Прав. Церкви в рр. 1918-1930: про її постання, розвиток і розв'язання, та наведено постанови Соборів з 5.5.1920 і 28-29.1.1930 років.

- 540.** - DERUGA A., *Walka z rusyfikacją Kościoła prawosławnego w Polsce w epoce Sejmu wielkiego 1788/92.* «Ateneum Wileńskie» 1936, X, str. 530-560.

Це довша рецензія на працю Саковича Е. (див. ч. 518) з багатьома доповненнями та спростуваннями.

Пор. теж його: *Przyczynki do dziejów prawosławia w Dziśnie w latach 1789-1791.* «Ateneum Wileńskie» 1937, XII, str. 577-585.

У цій статті знову доповнює працю Е. Саковича й наводить 5 листів відносно одного монастиря к. Полоцька.

- 541.** - KOROWICKI I., *Stan kaznodziejstwa prawosławnego na przełomie ww. XVI-XVII w państwie Litewsko-Polskiem.* «Ei-pis», Warszawa 1935, 9, str. 241-280.

Автор описує стан проповідництва в Прав. Церкві в 16-17 ст., яке під впливом реформації та Унії з глибокого занепаду піднеслося до високого рівня.

- 541/2.** - OLJANČYN D., *Zur Frage der Generalföderation zwischen Protestanten und Orthodoxen in Wilna 1599.* «Kyrios», Königsberg 1936, I, S. 29-46.

Originaltext der Urkunde der Generalföderation zwischen Protestanten und Orthodoxen. Ibidem, S. 198-205.

Автор подає короткий нарис договору між православними та протестантами з р. 1599 у Вильні та оригінальний його текст.

- 542.** - SERCZYK W., *Koliwzczyzna.* «Zeszyty Nauk. Uniw. Jagiellońskiego», 193; *Prace Historyczne*, zesz. 24, Kraków 1968, str. 173+(5).

У 5 розділах автор з'ясовує підґрунтя, зародини, вибух та здушення Коліївщини, даючи їй свою оцінку. У праці чимало теж матеріялу до церковної історії.

- 543.** - SERCZYK W., *Metchizedek Znaczko-Jaworski i klasztor motreninski przed wybuchem Koliwzczyzny.* «Studia Historyczne» 11. Kraków 1968, 3, str. 297-322.

На підставі нових документів навітлює особу відомого проти-уїйного діяча архим. Мелхиседека в рр. 1753-1768.

544. - *The Orthodox Church in America. Past and Future.* «St. Vladimir's Orth. Theol. Seminary», N. York 1961, 1-2, p. 117.

Це подвійне число, збірка статей — 6-х авторів, майже в цілості присвячене Православній Церкві в Америці, із згадками теж про прав. українців.

7. — ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

545. - Бордун М., *З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій пол. XVIII в.* «Зап. НТШ», тт. 109, 110, 134-5. Львів 1912, 1924, стор. 39-90; 55-100; 135-160.

В першій частині описує спосіб життя священиків того часу, у другій документи: шкільні свідоцтва, посвідчення, просьби, скарги, спори. В останній статті подає такий же опис на основі візитації ген. візитатора М. Шадурського з рр. 1759-1763, з 4 документами в польській мові. З перших двох частин появилася окрема відбитка (Львів 1912, с. 100).

Рец.: Заїкин В., «Літ.-Науковий Вістник» 1925, т. 8, кн. 1 (май).

546. - Добрянскій А., *Исторія Епископовъ трехъ соединенныхъ епархій, Перемышльской, Самборской и Саноцкой, отъ найдавнішихъ временъ до 1794.* Львовъ, накл. др. Ивана А. Добрянского, 1893, стор. XII+64; XVIII+104; XIV+90.

Автор поділив свою працю на три періоди: від початку 13 сторіччя до Берестейської Унії; від Берестейського Синоду до Унії Перемиської єпархії 1691 р. і третій від 1691 до кінця 18-го сторіччя, даючи при кожному періоді окрему нумерацію сторін. Перед кожним періодом подає коротку історію єпархії, а потім історію єпископів. У праці використано багато джерел та літератури, які подаються в примітках. При кінці додано ще короткі життєписи трьох крилошан, про давнішу й теперішню катедральну церкву та грамоту церковного Братства в Комарні.

- 547.** - Іслаїв П., *Історія Перемиського єпископства сх. обряду*. Філадельфія, «Америка», 1970, стор. 53.

Це короткий начерк церковної історії Перемиської єпархії від найдавніших часів до останньої війни. При кінці подана література. Рец.: С.Й. Бахталовський, «Логос» 1971, стор. 154-5.

До історії Перемиського єпископства готова до друку наступна велика монографія: Балик Б.І., *Перемиська Єпархія в останній чверті XVII ст. (Єпископи: Іван Малаховський та Іннокентій Винницький)*. 509 стор. машинопису.

- 547/2.** - Купчинський О.А.-Ружицький Е.Й., *Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233-1799*. Київ, Наукова Думка, 1972, с. 676.

Видання появилося вже після видрукування першої частини цієї Бібліографії. У цій цінній науково-довідковій праці описується 1100 грамот за 1233-1799 рр. Між ними багато таких, що мають пряме відношення до історії Укр. Церкви, зокрема в Галичині, передусім з ділянки церковних Братств, монастирів та релігійного життя.

- 548.** - Петрушевич А.С., *Историческое извѣстіе о церкви св. Пантелеймона близъ города Галича, теперь костель св. Станислава ОО. Францискановъ*. Львовъ, тип. Ставроп. Института, 1881, стор. 118+2 табл.

Крім опису самої церкви з 13-го сторіччя, її історії й переведення на лат. обряд, автор подає історію приходу ОО. Францісканів й теж Домініканів до Галичини й на Русь, їхню діяльність, списки їхніх монастирів, а також про переговори короля Данила з Ап. Престолом і його коронування.

- 549.** - Петрушевич А.С., *О Галицкихъ Епископахъ со временъ учрежденія Галицкой епархіи даже до конца XIII в.* «Галицко-Историческій Сборникъ». Выпускъ II. Галицко-руська Матица ч. 19. Львовъ, тип. Инст. Ставроп., 1854, с. 192.

Підає критичному оглядові вістки про митр. Галактіона (к. 1203) і архиепископа Петра (к. 1244), які не вважає достовірними. Половина праці віддана приміткам та поясненням до джерел.

- 550.** - Рудович І., *Унія въ Львовской епархіи*. Львовъ, накл. автора, 1900, стор. 71. Передрук з « Діла ».

Це короткий популярний начерк історії про з'єднання Львівської єпархії — від єп. Балабана до єп. Шумлянського та 1700 року.

Рец.: Ю.Г., « Богосл. Вѣстникъ », Львів, 1901, 62-4; Гоцкій І., там же, 1902, 352-360.

Пор. теж: Т.Л., *Въ двѣстальтну рочницю Унії Львовской архидієцезіи*. Львовъ, накл. митр. Ординаріята, 1900, стор. 39.

- 551.** - Рудович Іо., *Коротка історія Галицько-Львовскої єпархії на основѣ грецькихъ жерелъ и иншихъ новѣйшихъ подручниковъ*. Жовква, в-во ОО. Василян, 1902, стор. 58. Відбитка з Шематизму на 1902 р.

На основі грецьких джерел та новішої літератури подає історичний нарис про оснування Галицької єпархії та митрополії (1303), її відновлення 1371 р., про Київських намісників в Крилосі та у Львові, оснування Львівського єпископства (16 сторіччя), Львівських уніятеських єпископів та друге відновлення митрополії 1806 р.

- 552.** - Студинський К., *Матеріали до історії культурного життя в Галичині*. « Укр.-Руський Архів » т. XIII-XIV, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1920, с. 83+431.

У довшому вступі, крім інших питань, подає причинок до історії діяльності митр. А. Ангеловича — та 6 його листів (у другій частині); замітки до переписки єп. І. Снігурського — та 19 його листів; розглядає т.зв. дальматинську місію в рр. 1816-1823 та подає причинки до життєпису митр. М. Левицького й митр. Г. Яхимовича — знову навівши у другій частині 134 їхніх листів, у великій більшості цього другого.

- 553.** - Семчук С., *Католицька Церква в Західній Україні*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1947, с. 64.

Це популярно-наукове видання з коротким нарисом історії Укр. Кат. Церкви в Галичині.

Пор. теж його: « *Коротка історія нашої Церкви* ». Йорктон, БУК ч. 13-14, 1944, с. 40.

- 554.** - Титовъ Т.И., *Русское духовенство въ Галиціи* (Изъ наблюде-
ній путешественника). Церковно-историческій очеркъ. Кієвъ,
тип. имп. Унив. св. Владимира — Н.Т. Корчакъ-Новицкаго,
1903, стор. 4+132.

Автор подає особисті спостереження з побуту в Галичині в р. 1901: про духовенство, приготування до священства та генеральну Львівську семінарію, про його становище й діяльність, загально про парафії, про вищу єрархію й управу та про монастирі.

- 555.** - Тихомировъ Н., *Галицкая Митрополія*. Спб., печ. Евдоки-
мова, 1896, стор. 189+IX.

Автор напочатку порушує проблему мнимої Галицької митрополії та її митрополитів ще в 13 сторіччі, відтак старання про її оснування — галицьких князів, після них литовських та польських королів. Вкінці представляє дальшу долю цієї митрополії, теж після її скасування, аж до остаточного відділення Київської митрополії від новоствореної Московської, в році 1458. Багата бібліографія подана в примітках. Ширші пояснення та примітки до тексту та джерел наведено окремо ще на стор. 157-189.

Рец.: « Виз. Временникъ » 1896, с. 181-2.

- 556.** - Филевичъ И.П., *Изъ исторіи Карпатской Руси. Очерки Галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848-1866)*. Варшава, тип. Варш. Учебнаго округа, 1907, стор. 162.

Це короткий історичний нарис про розвиток церковного життя в Галичині після 1772 року, зокрема в рр. 1848-1866.

- 557.** - Франко І., *Матеріали до історії азбучної війни в Галичині 1859 р.* « Укр.-Руський Архів » т. VIII, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1912, с. XXXI+180.

Цю « війну » в найбільшій мірі провадили церковні круги. Після довшого її нарису у вступі, далі наведено 8 листів м. С. Литвиновича, один Я. Головацького, 16 М. Малиновського та пастирський лист в цій справі С. Литвиновича з 25.XI.1858.

- 558.** - Шах С., *О. Маркіян Шашкевич та Галицьке відродження*. Ювілейне видання у 150-ліття народин поета. Париж-Мюнхен 1961, Укр. Христ. Рух, стор. XI+229+(1).

Автор, радше популярним способом, навітлює ролю М. Шашкевича у Галицькому відродженні, даючи при тому досить багато матеріялу й до історії Галицької Церкви. Видання з ілюстраціями. При кінці покажчик імен.

Рец.: І. Хомяк, «Логос» 1962, стор. 236-7; теж «Зап. ЧСВВ» 1971, стор. 551.

- 559.** - *Схиматізмъ всего клира руско-католического епархіи Перемышльской на годъ 1879*. Перемышль, накл. Руского Собора Кліроса, 1879, стор. 516.

Це не тільки звичайний шематизм з поданням стану духовенства, парафій й церковних товариств та монастирів. На основі дівцевальних, парафіяльних та міських архівів та документів подано у ньому теж досить обширну історію самої єпархії, поодиноких парафій й навіть монастирів, навівши багато давніх грамот, які тепер вже й не існують.

- 560.** - *Шематизм греко-католицкого духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини*. Львів, накл. Ап. Адміністрації Лемковщини, 1936, стор. 178.

Апостольська Адміністрація на теренах Лемківщини постала тільки 1934 року і це був перший Шематизм, який вона видала. Крім подання актуального тогочасного стану Адміністрації, поміщено в ньому теж багато історичного матеріялу: про саму Лемківщину, зокрема досить багато про кожную парафію. Опрацював його о. Стефан Ядловскій. Багато у ньому теж ілюстрацій, а при кінці подана використана література. 1970 р. перевидав його «Укр. Музей і Бібліотека» в Стемфорді, ЗСА, з коротким вступом до цього видання В. Ленцика.

- 561.** - (Borodzicz J.), *Na Rusi Galicyjskiej Schyzma się gotuje*. Z Pamiętników ks. J. Borodzicza. Chrzanów, 1911, nakł. autora, str. 90.

Автор найчорнішими красками навітлює церковне українське життя в Галичині перед першою світовою війною, виходячи з шовіністичного заложення.

- 562.** - СНОТКОВСКИ W., *Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Marii Teresy. Kościół w Galicyi 1772-1780*. Kraków, I-II, z zasiłkiem Akad. Umiejętności G. Goebethner i Sp., 1909, str. VIII+444+XI+532.

В обох томах автор представляє стан західної і східної Церкви в Галичині, яка тількищо знайшлася в нових обставинах австрійської монархії. Опис відноситься тільки до років 1772-1780. Виключно тільки східній українській Церкві присвячені стор. 358-501 другого тому. В Додатку поміщено цінний список деканатів в усіх укр. єпархіях, які в тих роках належали до Австрії та досить подрібний стан усіх монастирів. При кінці додано три листи митр. Л. Шептицького та покажчик імен.

- 563.** - КОЕНЛЕР W., *Die Katholischen Kirchen des Morgenlandes. Beiträge zum Verfassungsrecht der sogenannten « Uni-orientalischen » Kirchen*. Darmstadt, Verlag v. J. Waiz, 1896, S. (6)+160.

Між іншими Церквами найбільше уваги присвячено українській Церкві в Галичині та на Закарпатті, нав'язуючи теж до Київської митрополії (стор. 74-107).

- 564.** - КОРЦОК A., *Die Griechisch-katholische Kirche in Galizien*. Leipzig-Berlin, Ost-Europa Institut in Breslau, Verlag v. B.G. Teubner, 1921, s. XII+162.

Після короткого обговорення періоду від Берестейської Унії (1596) до поділу Польщі (1772), автор у цім науково опрацьованім виданні довше зупиняється над описом Української Церкви в Галичині під Австрією, починаючи від представлення релігійного стану в 2 пол. 18 сторіччя. Окремі розділи присвячені міжобрядовим відносинам, тенденціям очищування обряду й протикатолицькій пропаганді. При кінці подано багату бібліографію у різних мовах.

Рец.: А. Ішак, « Богословія », 1923, I, стор. 80-81.

- 565.** - МАДЕЙ J., *Kirche zwischen Ost und West. Beiträge zur Geschichte der Ukrainischen und Weissruthenischen Kirche*. Mün-

chen, Verlag «Ukr. Freie Univ.», Reihe: Monographien, B. 15, 1969, S. 239 (1).

Це малий підручник історії Укр. Католицької Церкви для загального вжитку німецькомовного читача й тому не подано в ньому приміток, а відіслано до досить багатой бібліографії, яку подано при кінці. На кількох сторінках зібрано всю історію до Берестейської Унії 1596 р., трохи ширше представлено історію Київської митрополії, зате досить вичерпно описана історія Львівської митрополії, включаючи сюди теж сьогоднішній стан Укр. Кат. Церкви, теж на еміграції. Тому й включаємо це видання до цього розділу «Гал. митрополія». Автор не українець. Праця збагачена численними ілюстраціями та покажчиками.

Рец.: о. М. Ваврик в «Зап. ЧСВВ» 1971, т. VII, стор. 374-6.

- 566.** - MARUSYN M.S., *Die Vereinigung der Peremysler und Lemberger Eparchien mit dem Apostolischen Stuhle* (Excerpta e Dissertatione ad Lauream). Romae, Pont. Inst. Orientalium Studiorum, 1956, S. 56.

Перша половина праці була друкована в «Записках ЧСВВ» 1954, т. II, стор. 419-451 — про З'єдинення Перемиської єпархії, а друга — про З'єдинення Львівської єпархії, при кінці 17 і на поч. 18 сторіччя, в «Наук. Записки Технічного-Господарського Інституту», т. IX, Мюнхен 1966, стор. 36-62. Праця основана не тільки на багатій літературі, але ще більше на архівних джерелах.

- 567.** - MYSŁEK W., *Kościół Katolicki w Polsce w latach 1918-1939*. Warszawa, Książka i Wiedza, 1966, str. 670.

У I частині описано правне становище Церкви, її маєтковий стан та її структуру. У II ч. описана сітка найрізноманітніших товариств та організацій. Багато в тому відноситься теж до Укр. Церкви в Галичині, яку згадує часто поіменно й теж окремо представляє. При кінці велика бібліографія і покажчик імен. Праця написана не в церковних кругах, досить спокійно й об'єктивно.

- 568.** - STASIŃ M., *Metropolia Haliciensis (Eius historia et iuridica forma)*. Romae, «Analecta OSBM», 1960, pp. XX+240.

Після історичного перегляду про постанови насамперед Галицької єпархії, відтак першої митрополії в XIII-XIV сторіччі, зокре-

ма її відновлення 1808 року, у другій частині автор з'ясовує правний характер митрополитів взагалі, відтак зокрема Галицьких митрополитів у відношенні до Ап. Престолу, до підвладних єпископів та ченців. На початку подана бібліографія та використані архівні та оприлюднені джерела.

Крім цього на Папському Східному Інституті в Римі автор опрацював докторську дисертацію про Львівський Синод в р. 1891, під заголовком: *Synodus Leopolitana*. Romae 1959, pp. XVII+325 (у машинописі).

569. - SZARANIEWICZ I., *Rys wewnętrznych stosunków Galicyi Wschodniej w drugiej połowie 15 wieku*. Lwów, druk. Inst. Staurop., nakł. autora, 1969, str. (4)+124+5.

На основі документів автор описує внутрішній стан східної Галичини в 15 сторіччі, в тому теж заторкує багато церковні справи та відносини. Український переклад цього видання появився в «Монографії до історії Галицької Руси». Тернопіль 1866, Руска Истор. Бібл., т. 5, с. 100-174.

570. - SZARANIEWICZ I., *Rzut oka na beneficja Kościoła Ruskiego za czasów Rzeczypospolity Polskiej pod względem historyi, przedewszystkiem o stosunkach świeckiego duchowieństwa ruskiego w Galicyi do ziemi w tym okresie*. Lwów, druk. Inst. Stauropigiańskiego, str. 64.

У статті автор описує якими були церковні бенефіція, а відтак представляє їхній історичний розвиток, зокрема у відношенні до нижчого єпархіяльного духовенства. Покликається на багато архівних джерел, які ширше описує.

Пор. теж його 8 грамот до церковної історії в Галичині в 16-17 ст.: *Materiały historyczne*. «Przegląd archeologiczny», zeszyt 4. Lwów 1888, str. 191-206.

571. - WOROKIEWICZ E., *Die Orthodox-orientalische Kirche in Lemberg und ihre Gemeinde in Lemberg und ganz Galizien*. Lemberg, Buchdruck. der Staurop. Institutes, 1896, S. 67.

Це інформаційний нарис про православну церкву та прав. громаду у Львові, яка була одна на цілу Галичину й підлягала

Чернівецькому митрополитові. Подає теж деякі відомості і про інші Церкви в Польщі, але досить загальникові і навіть не зовсім точні.

Рец.: «Kwartalnik Hist.» 1898, XII, 612-3.

572. - ZUBRZYCKI D., *Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i Hierarchij cerkiewney w temże królestwie*. Lwów, druk. Inst. Stauror., 1837, str. 67+22.

Подає короткий історичний нарис Галичини, заразом теж і життя церковного — до 1340 р. Ця праця, в перекладі на рос. мову О. Бодяньського, під заголовком «Критично-историческая повесть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси» появилася в Москві 1845 (Унів. тип.).

Продовженням, хоч не безпосереднім, є його: *Галицкая Русь въ XVI столѣтїи*. «Чт. общ. Моск. Унив.» 1862, 3(III), с. 1-84. (Переклад з польського А.А. Майкова). У ній продовжує історію Гал. Русі за 16 ст., від 1499-1596 р.

573. - (M. St.), *Cerkiew Unicka we wschodniej Małopolsce w czasie inwazyi rosyjskiej (1914-1917). Fakty i refleksye*. Lwów, druk. St. Rehmana, str. 80. Odbitka z «Gazety Kościelnej».

В чорних красках та шовіністичному душі змальовує стан укр. Церкви в Галичині в рр. 1914-1917, в часі рос. окупації.

574. - *Historische Skizze über die Dotation des ruthenischen Clerus in Galizien*. Wien, J.B. Wallishauser's k.k. Hoftheater-Druckerei, 1861, S. 51.

Описує матеріальні добра духовенства в Галичині — до часу прилучення її до Австрії та про створення нею релігійного фонду на покриття церковних потреб.

Пор. теж: MORAWSKI S., *Uwagi nad broszurą: «Historische Skizze über die Dotation...»*. Lwów, druk. Ossolińskich, 1861, str. 38.

575. - (Z.X.Y.), *Prawosławie w Rosyi i jego podłoże w Galicyi*. Lwów, 1912, str. 163. Odbitka z «Gazety Kościelnej».

Автор спочатку описує низький стан православного духовенства в Росії, відтак про «загрозу» православ'я в Галичині.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 576.** - Андрусяк М., *Львівське, Галицьке й Кам'янець-Подільське православне (в 1539-1700 рр.) та й уніятське (в 1700-1808 рр.) єпископство у Львові.* «Логос», Йорктон 1959, стор. 41-49, 201-5, 256-263; 1960, стор. 30-6.

Автор подає короткий історичний перегляд про Львівське єпископство від року 1539 і першого його єпископа, передусім про ролю єп. Й. Шумлянського в переведенні З'єдинення Львівської єпархії, закінчуючи його створенням Львівської митрополії.

- 577.** - Андрусяк М., *Боротьба за єпископську катедру (Картина з історії православної Церкви на Україні в другій пол. XVII ст.).* «Записки ЧСВВ», том VI, 1-2, 1935, стор. 85-136.

Змальовує боротьбу за Львівську катедру в рр. 1667-1673, між А. Винницьким, номінатом на Київську прав. митрополію і його кандидатом на Львівську катедру Я. Свистильницьким, з одного боку, та Й. Шумлянським, який і переміг, з другого.

Пор. теж: LISIEWICZ Z., *Walka o Biskupstwo. Epizod z dziejów Kościoła Wschodniego.* Lwów, 1888, str. 36. Odbita z «Przewodnik Nauk. i Lit.».

- 578.** - Великий А.Г., *Замітки на маргінесі «Діяній» т.зв. Львівського Собору 1946.* «Світа і тіні укр. історії», Рим, 1969, стор. 94-133.

На основі опублікованих матеріалів розглядає передсоборові та соборові «Діянія» з р. 1946 у Львові, піддаючи їх критичній аналізі.

- 579.** - Головацький Я., *Львовская Руская епархія предъ стомалты, описана по донесенію, поданому до Римской Куріи Преосв. Л. Шептицькимъ, єп. Львовскимъ.* Львовъ, тип. Ставроп. Инст., 1860, стор. 20 (Із «Зорі Галицкой» — Альбума на г. 1860).

Це опис єпархії та її церков з року 1761, який виготовив пізніший митр. Л. Шептицький, з вступом Я. Головацького.

580. - Гординський С., *Українська Церква в Польщі*. « Богословія » 33, Рим 1969, стор. 74-90.

Подає коротку історію церков на терені теперішньої Польщі, описує архітектуру та представляє їхній сучасний стан, залучуючи з них 71 світлин.

581. - Гумецький І.І., *Православнорусская обрядность въ церквахъ Галицкой так называемой греко-католической (уніатской) Церкви*. « Христ. Чтеніе », Спб. 1898, I, стор. 53-60, 229-239.

У статті описує будову церков, церк. риз, про дияконів та дяків, богослужебні книги, церк. спів, релігійність народу та образування духовенства.

582. - Дзерович Ю., *Дововнна праця нашого духовенства* (На маргінесі книжки Д-ра К. Левицького п.з. « Історія політичної думки Галицьких Українців 1848-1914 »). « Нива », Львів 1928, стор. 1-5, 10-12, 16-24, 56-63, 102-6, 160-5, 360-8, 410-2, 451-4; 1929, стор. 64-70, 174-8.

Автор робить наче підсумок до праці К. Левицького, доповнюючи її місцями теж з інших джерел. Починає від М. Шашкевича й закінчує першою світовою війною, представляючи працю вищого та нижчого духовенства на полі церковному та народному.

583. - Дзерович Ю., *З днів московського наїзду*. « Нива », Львів 1916, стор. 26-42.

Матеріали до історії мучимості нашої Церкви, в часі всесвітньої війни. Там же, 1916, стор. 92-100, 166-8, 226-243, 262-265 (спис вивезеного до Росії духовенства), 279-286, 384-400, 437-447, 513-524.

Автор зібрав багато маніфестів та відозв своїх і чужих властей та описує все те, що Церква в Галичині перенесла за час першої світової війни: ворожу релігійну агітацію, арешти й вивози священства, подає спис знищених церков та парафіяльних домів і свої загальні спостереження.

- 584.** - Зуврицький М., *Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820 до 1853 р.* « Зап. Н. Тов. Ш. » т. 88, Львів 1909, кн. 2, с. 118-150.

Це збірка 40 документів, майже всі з Жукотинського деканату Перемиської єпархії, які наświetлюють побут духовенства, яке майже все було спольщенося.

Пор. теж: КРЕВЕЦЬКИЙ І., *Фальшовання метрик для польських повстанців з 1830-1831 рр.* Причинок до характеристики гал.-руського духовенства першої пол. 19 ст. « Зап. НТШ » т. 77, Львів 1907, с. 107-113.

- 585.** - Зуврицький М., *Знадоби для характеристики життя світського сільського гр.-кат. духовенства в Галицькій Русі в XVIII в.* « Збірник іст.-філос. секції » т. 5, Львів 1902, с. 17-46.

Зібрано тут витяги з церковних візитацій галицького духовенства в 18 ст.

- 586.** - Зуврицький М., *Деканальні і парохіяльні бібліотеки Перемиської єпархії.* « Зап. НТШ » т. 90, Львів 1909, кн. 4, с. 119-136.

Це короткий нарис про ті старання, які з малим, однак, успіхом роблено з наказу цісаря Франца I з р. 1825, щоби запровадити по деканатах та парафіях бібліотеки.

- 587.** - Кудрик Т., *Історично-літературний огляд рускої проповіді в першій половині XIX ст. (1800-1850).* « Католицький Вхід », орган рускої кат. богословської молодіжи, Львів 1906, III, с. 221-240, 326-342.

Автор описує стан великого занепаду, в якому знаходилося проповідництво в Галичині на початку 19 ст., яке було, однак, і початком його відродження. При тому подає список більшого числа нових проповідників і тих проповідей, які zostалися по них оприлюднені.

588. - ЛАБЕНСКИЙ Ф., *Русскія церкви и Братства на предградяхъ Львовскихъ*. Львовъ, печ. Ставроп. Инст., оттискъ изъ «Вѣстникъ Нар. Дома», 1911, с. 37+2.

Це короткі відомості про всі церкви й монастирі у Львові та про Львівські церковні Братства.

589. - ЛЕВ В., *Мова галицького духовенства від часу прилучення Галичини до Австрії аж до 1848 р.* «Богословія», Львів 1943, XVII-XX, с. 198-208.

Автор описує перехід галицького духовенства з польської на українську мову, що поклало основи під децю регіональну, але літературну мову.

590. - МАЛИНОВСКИЙ М., *Исторична вѣдомость о крылосахъ (капитулахъ) въ восточной церкви загалъно и о крылосахъ рускихъ въ Галичъ потомъ Львовъ и въ Перемышли особно.* «Рускій Сіонъ», Львовъ 1876, с. 1-2, 33-7, 65-70, 97-102, 129-133, 161-6, 195-7, 241-4, 273-6, 305-9, 377-9, 409-411, 441-3, 475-6, 505-7, 537-9, 569-571, 601-4, 625-8, 657-660, 689; 1877, с. 1-4, 33-5, 65-6, 97-8, 129-131, 161-2, 197-8, 229-230, 261-3, 326-8, 389-391, 453-5, 485-7, 517-520, 581-3, 613-5, 645-7, 677-9, 741-3; 1878, с. 33-6.

Після короткого введення про крилоси-капітули у східній Церкві, далі головну увагу автор присвятив крилосам у Галичі-Львові та Перемишлі, навівши з різних часів багато документів.

591. - МАЛИНОВСКИЙ М., *Исторична вѣдомость о митрополіи Руской въ Галичъ*. Львовъ, друк. им. Шевченка, 1875, стор. 40 (Відб. з «Рускій Сіонъ» 1875).

На основі опублікованих в тому часі актів Царгородського патріярхату подає історичний начерк про створення митрополії в Галичі в 14 сторіччі.

Пор. теж його: *Обозрѣніе исторіи Церкви русской, изряднѣе Галицкой*. Львовъ, тип. Института Ставропиг., 1852, с. 36.

592. - НАГАВВСЬКИЙ І., *Нарис історії Галицької митрополії у 150-річчя її відновлення*. Філядельфія, « Америка », 1958, стор. 43.

Після короткого огляду 12 сторіччя, більше уваги присвячує історично-церковним подіям з 12-14 сторіччя.

Рец.: « Богословія », Рим 1963, т. 21-24, стор. 131-4.

593. - НАВАРКО І., *Галицька Митрополія*. « Зап. ЧСВВ » 1958, III, стор. 173-189.

Подає короткі відомості про давню Галицьку митрополію, перше її відновлення 1371 р., про Намісників Київського митрополита в ґрилосі і Львові, оснування Львівської єпархії та друге відновлення митрополії 1807 р.

594. - ПЕТРУШЕВИЧ А., *О Галицко-русских митрополитахъ*. « Галицкій Историческій Сборникъ, изд. обществомъ Гал.-русской Матицы ». Выпускъ III. Львовъ, тип. Ставроп. Инст., 1860, стор. 59+179.

Подає короткі життєписи митрополитів, зокрема Галицьких, від пол. 13-го сторіччя до 1540 років, додаючи до них на 179 сторінках численні примітки та пояснення.

Пор. теж його: *Краткое историческое извѣстіе о времени введенія христіанства на Галицкой Руси, особливоже объ учрежденіи святительскихъ столицъ въ Галичъ и Львовъ и о святителяхъ сидѣвшихъ на упомянутыхъ столицахъ*. Львовъ, изд. Гал.-Русской Матицы, 1882, стор. (2)+15.

595. - РАДВИКЕВИЧ В., *Кругъ духовнихъ зацікавленъ украинського священника на початку XIX століття*. « Богословія », Львів 1938, XVI, с. 233-249.

На основі рукописної спадщини о. Степана Петрушевича на переломі 18 і 19 ст. автор подає опис рівня освіти галицького духовенства, круг його зацікавлення та суспільно-громадське вироблення.

596. - ЦУРКОВСЬКИЙ Є., *Пастирський лист митр. Мих. Левицького як ілюстрація до Унії з послідних часів Польщі а по-*

чаткових Австрії. « Нива », Львів, 1914, стор. 89-99, 232-9, 295-311, 380-390.

У статтях мова про те, як відносилися до Унії Польща, як Австрія, а теж наша духовна влада. Наводить про те відносне місце з Пастирського листа (в укр. перекладі з польської мови), аналізуючи його та насвітлюючи.

597. - СНОМА І., *Maximilianus Rylo Episcopus Chelmensis et Peremyshliensis (1759-1793)*. « *Analecta OSBM* », Roma 1949, I, pp. 441-471.

У статті, що є частиною докторської дисертації на римському унів. Урбана, представлено перебіг його номінації на єпископа Холмського, відтак Перемиського й частинно теж його єпископську діяльність в Холмі та Перемишлі.

598. - HALUSZCZYNSKYJ T., *Un progetto per la stabilizzazione della Metropolia di Kyjiv a Leopoli*. « *Analecta OSBM* » 1949, I, p. 568-571.

Текст проекту, мабуть Л. Шептицького з pp. 1762-4, попереджений вступом, щоб получить титул Київських митрополитів з Львівською катедрою.

599. - PEŁCZYŃSKI E., *Prawosławie w Galicyi w świetle prasy ruskiej we Lwowie podczas inwazyi 1914-1915 roku*. Lwów, H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Ska, 1918, str. 38.

Про православний рух на зайнятих в pp. 1914-1915 теренах Галичини — на основі місцевої укр. преси.

600. - POROWYCZ D., *L'Eglise Catholique en Ukraine Occidentale*. Service de presse cath. Ukr. en Europe occidentale, p. 47.

Це популярне інформаційне видання з загальними відомостями про історію Унії, відношення до неї Росії, про Унію на Холмщині та про укр. католицьку Церкву в Галичині і на Закарпатті.

- 601.** - PROCHASKA A., *Władzka Krupecki w walce z Dyzunią*. «Przewodnik Powszechny» 1918, t. 139-140, str. 731-752; 1919, t. 141-2, str. 38-47, 283-294, 359-365.

Z walki o tron Władzcy Przemyski. Тамже, 1920, t. 147-8, str. 20-32.

Władzka Winnicki wobec Bazyłjanów. Тамже 1922, t. 153-4, str. 43-80.

Charakterystyka metropolity Winnickiego. Тамже 1922, t. 153-4, str. 273-286.

У першій статті описує боротьбу з'єдиненого Перемиського єпископа Крупецького (1609-1651) за владичий престіл.

У другій — про ту ж боротьбу по смерті єп. Крупецького, між Винницьким та Хмільовським.

У третій — про відношення єп. Винницького, який виграв боротьбу з суперником, до Василіян. Як для всіх, був строгий і до них.

У четвертій — подає загальну характеристику його особи та його діяльності.

- 602.** - TARNAWSKI M., *Powojenne trudności Cerkwi Unickiej w Małopolsce*. «Gazeta Kościelna», Lwów 1926, str. 30 (Przedruk).

Небезпечними мали б бути для укр. Церкви в Галичині: Київська автокефалія, протестантизм та візантинізм.

- 603.** - DE VRIES G., *Polonia*. «Oriente Cristiano», t. II, Noy, p. 115-140.

Подає декілька загальних відомостей про Православну Церкву в Польщі, а ще більше про Укр. Католицьку.

- 604.** - *Agitazione scismatica in Galizia*. «Civiltà Cattolica», Roma 1914, I, pp. 300-312, 663-679.

У статті подається наświetлення москвофільського руху в Галичині.

8. — МУКАЧІВСЬКА І ПРЯШІВСЬКА ЄПАРХІЇ — МАРМАРОЩИНА

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

605. - БАРАН О., *Церква на Закарпатті в рр. 1665-1691*. «Богословія», Рим 1968, XXXII, стор. 77-145.

Автор наświetлює один з найбільш заплутаних періодів церковної історії Закарпаття в рр. 1665-1691: — період політичних заворушень, турецьких спустошень, спротиву православних, а передусім встриявання латинської єрархії. Праця добре удокументована й виявляє багато досі незнаних або неясних подій.

Рец.: Пекар А., «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 541-2.

До того періоду відноситься його стаття: *Archiepiscopus Theophanes Maurocordato eiusque activitas in eparchia Mukaczoviansi*. «Orientalia Christ.», Roma 1961, 1-2, pp. 115-130.

На основі 4 знайдених документів наświetлює його діяльність як Ап. Адміністратора Мукачівської єпархії, в рр. 1676-1678.

606. - ГАДЖЕГА В., *Додатки к історіи Русинів и руських церковей*. «Зборник Тов.» Просвіта «в Ужгороді» тт. I-V, VI-XII. Ужгород 1922-1937.

I том, стор. 140-228 — присвячений описові округи (жупи) Мараморошу; II і III т., окрема відбитка стор. (8)+149 — присвячений округі Ужу; IV т., стор. 117-176 і V т., стор. 1-62 — округі Угоча; т. VII і VIII, стор. 1-167; IX; X, стор. 17-120; XI; і XII, стор. 37-38 — присвячені округі Земплинській.

В них зібрано дуже багато матеріялу до церковної історії Закарпаття, основується в більшості на документах, які часто повністю наводять. При кожному описі подає загальний історичний перегляд, географічне положення, заселення, найдавніші спомини про дану місцевість, та найбільше відомостей дає з церковної діяльності, при чому наводять дуже багато теж статистичних відомостей, головню про стан церков.

Пор. теж його: *Історія катедральної капітули гр.-кат. єпархії Мукачевської*. «Подкарпатська Русь» 1927, IV, чч. 7-10.

607. - Кондратович И., *Исторія Подкарпатскої Руси — для народа*. Ужгородъ, тов. «Просвѣта», 1924, стор. 116.

В рамках загальної історії дуже багато уваги, однак, присвячує справам Церкви, яка, зрештою, там одна й очолювала народ.

Пор. теж: Явдыкъ Л., *Исторія Угорської Руси*. Варшава, тип. Варш. Инст. глух. и слѣп. » 1904, стор. 80+2 карти.

608. - ПЕКАР А., *Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. I: Єрархічне оформлення*. Рим, В-во «Зап. ЧСВВ», 1967, стор. 242.

Автор, дослідник історії Закарпаття, у цій праці подає загальний нарис його церковної історії до останніх днів, включаючи теж закарпатських емігрантів в Америці. Подавши загальні короткі відомості про початки релігійного життя, дальшу головну увагу присвячує таким питанням: Унійні змагання; Створення єпархій — Мукачівської та Пряшівської; Мадяризація церкви; Православний рух; Релігійне відродження в 20 столітті та Хресний Шлях Унії після останньої війни. При кінці подано список єпископів, велику бібліографію та іменний покажчик.

Рец.: О. Баран, «Богословія», Рим 1968, стор. 270-1.

609. - BARAN A., *Eparchia Maramorosiensis eiusque Unio*. Roma, «Analecta OSBM», 1962, pp. XII+108.

Темою праці є З'єдинення з Ап. Престолом в рр. 1716-1721 Мараморошу, якої населення складалося з українців та румунів. Подавши у вступі коротку історію цієї округи, далі головну увагу присвячує історії створення цієї єпархії та поступенній її Унії з Римом, яку там переведено старанням Мукачівської єпархії. До тієї останньої вона пізніше була приєднала й Мукачівські єпископи теж нею управляли. Щойно 1853 р. прилучено румунські парафії до румунської єпархії в Герля, а 1930 відновлено для них окрему Марамороську єпархію. Працю попереджує відносна література й джерела, а закінчує поіменний покажчик.

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ», VII, 1971, стор. 464-5.

610. - BASILOVITS IO., *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koria-tovits, olim Ducis de Munkacs, pro Religiosis Ruthenis Ordi-*

nis S. Basilii M., in monte Csernek ad Munkacs, a. MCCCLX factae. Exhibens seriem Episcoporum Graeco-Catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque illustrium virorum gestis, e variis Diplomatum, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinatum. Cassoviae, typ. Ellingheriana, 1799-1804, I-II, pp. (8)+104+208+140(18); 260+96+58+(37).

Автор, Василянський Протоігумен на Закарпатті, у своїй праці, крім історії роду Коріятовичів, а теж частинно інших князів, подав історію фундації монастиря на Чернечій горі біля Мукачева, а теж досить широко історію Мукачівської єпархії до часу написання своєї праці. Вона складається з двох томів, з яких кожний поділений ще на 3 часті, з окремою нумерацією сторін. Третя частина першого тому та цілий другий том майже виключно присвячений вже тільки історії цієї єпархії.

611. - BOYSACK B., *The Fate of the Holy Union in Carpatho-Ukraine*. Toronto-N.York 1963, pp. IV+240.

У цій праці автор подав історію церковного Об'єднання з Ап. Престолом на Карпатській Україні. Довше зупиняється на представленні усіх приготувань та старань до цього З'єдинення, починаючи вже з р. 1614, далі описує саме його завершення, а вкінці теж і насильну його ліквідацію в рр. 1945-1951. Праця основана на багатьох джерелах та добірній літературі, теж з багатьома примітками, хоч без покажчиків.

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» VII, 1971, стор. 477-9. Р. Хом'як, «Логос», Йорктон 1971, стор. 76-7.

612. - BOYSACK B., *Ecumenism and Manuel M. Olshavsky, Bishop of Mukachevo, (1743-1767)*. Montreal, Univ. of Montreal, 1967, pp. XXII+233.

Після одного розділу про Унію на Закарпатті та діяльність самого єп. М. Ольшавського, далі аналізує його «Слово про З'єдинення».

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» VII, 1971, стор. 537-9. Р. Хом'як, «Логос» 1971, стор. 312-4.

- 613.** - DUCHNOVIČ A., *The History of the Eparchy of Prjasev*. Translated and supplemented with the notes by A. Pekar, OSBM. Rome, «Analecta OSBM», 1971, pp. VIII+102.

Це переклад праці, яка була написана латинською мовою. На рос. мову переклав її К. Кустодієв і 1877 вона появилася в «Петербурзькій Отдѣль Славянскаго Добротворительнаго Комитета». У цій же мові її перевидано в запланованих 4-ох томах «Творів О. Духновича» у Відділі Укр. Літератури в Пряшеві. Видрукована вона в II томі, на стор. 451-527. Цей переклад зробив о. А. Пекар, додаючи до нього тільки примітки.

Будучи секретарем й архіварем Пряшівського єпископа, автор прибирав багато архівних матеріалів і на їхній основі склав історію Пряшівської єпархії, від її початків, тобто заснування Кошицького вікаріату, створеного 1787 р., аж до смерті першого єпископа Г. Тарковича.

Рец. на видання в Пряшеві: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 540-1.

- 614.** - HARASIM L., *K sociálnym a kulturnym dejinam Ukrajincov na Slovensku do r. 1867*. Bratislava 1961, str. 200+(4).

У монографії автор багато уваги присвятив теж церковно-релігійним відносинам серед закарпатських українців, зокрема довше зупиняючись на справі Ужгородської Унії 1646 р. і дальшому її розвитку в 17-18 сторіччях.

- 615.** - HODINKA A., *A munkásci görög-katholikus püspökseg története*. Budapest, Magyar Akademia, 1909, p. VIII+856.

Наголовок цієї праці: *Історія гр. католицької Мукачівської дієцезії*. Автор, будучи професором на університеті в Будапешті, зібрав по архівах багато цінного матеріалу і його використав у виготовленні цієї праці про Мукачівську єпархію. Вона й до сьогодні не втратила своєї вартости.

- 616.** - KUBINYI J., *The History of Prjasiiv Eparchy*. Romae, ed. Univ. Cath. Ucrainorum S. Clementis Papae, 1970, pp. 213(3).

Це найновіша, повна історія Пряшівської єпархії, доведена до останніх років. Автор опрацював її на основі багатой літера-

тури та багатьох архівних документів, з повним науковим апаратом, подавши теж велику бібліографію та покажчик імен.

Рец.: І.Х., « Богословія » 1970, т. 34, стор. 257-264; « Логос » 1973, стор. 78-9; А. Пекар, « Зап. ЧСВВ » 1973, т. VIII, с. 468-470.

- 617.** - ЛАСКО М., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica.* « Orientalia Christ. », Analecta 143, Roma 1955, pp. XX+276.

Праця видана з повним науковим апаратом, на підставі все-сторонньо простудійованих джерельних і бібліографічних матеріалів, даючи повну історію церковного З'єдинення Ужгородської єпархії з Ап. Престолом. При кінці залучено ще важніші документи, хронологічний покажчик, географічну конкордацію та покажчик імен.

Другий наклад цієї праці появився знову 1965 р., а англійський переклад її 1966 р., однак з призначенням для загалу й тому без стисло наукового апарату: *The Union of Užhorod.* Cleveland-Rome, Slovak Institute, 1966, pp. 190. Відбитка з: « Slovak Studies », Historica 4, Rome-Cleveland, vol. VI, pp. 7-190.

Рец.: О. Баран, « Зап. ЧСВВ » 1954-6, II, стор. 543-6. Щудло М., « Логос » 1955, стор. 327-8. На англ. видання: А. Пекар, « Зап. ЧСВВ » 1971, 533-5.

- 618.** - NILLES N., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani.* Oeniponte, typ. et sumptibus F. Rauch, 1885, I-II, pp. 120+1086.

У виданні автор насвітлює церковну історію східних вірних, які проживали « на землі св. Стефана » — Мадярищині: румунів, сербів, вірмен та русинів. Про останніх ширше трактує на стор. 821-914 другого тому, починаючи від першої половини 17-го сторіччя до останніх днів. На початку великий покажчик імен осіб, місцевостей та предметний.

- 619.** - РЕКАР В., *De erectione canonica eparchiae Mucačoviensis (a. 1771).* Romae, « Analecta OSBM », 1956, pp. 136.

Автор подає у праці вичерпну історію створення Мукачівської єпархії чи радше її відновлення р. 1771. При цьому подав теж істо-

рію Мукачівського єпископства, від самих початків, бо про нього документи свідчать вже в 15-тім сторіччі. У праці узглядено всю літературу, а теж використано багато неопублікованих ще документів.

Рец.: О. Баран, «Зап. ЧСВВ», 1958, IX, стор. 297-8. С. Шавель, «Логос», 1957, стор. 308-310.

Вже після видрукування першої частини цієї Бібліографії появився XIII том: *Monumenta Ucrainae Historica. Romae, ed. Univ. Cath. Ucr.*, 1973, pp. XII+(4)+281. Collegit A. Baran.

У цьому томі зібрано документи про канонічне визнання Мукачівської єпархії 1771 року.

Рец.: Lasko M., «Or. Chr. Per.» 1974. pp. 212-4.

620. - PEKAR A., *Historic Background of the Eparchy of Prjashév.* Pittsburgh 1968, pp. 83(1).

У цій інформаційній книжечці автор (цей сам, що в попередньому числі — тепер з монашим ім'ям Атанасій) подає загальні відомості про Пряшівську єпархію, з р. 1818 по останні дні, та її архипастирів. Прикрашена вона їхніми портретами та схематичною картою Ужгородської єпархії з р. 1771. Пор. «Зап. ЧСВВ», 1971, VII, с. 563.

621. - SZEREGNY V. - PEKAR V., *Vospitanije podkarpato-ruskoho svjaščenstva.* Pittsburgh 1951, s. 126.

Це короткий огляд про виховання та підготовлення єпархіяльного священства на Закарпатті та Пряшівщині, а при кінці теж у тодішньому Питсбурзькому екзархаті. Видання — в «руській» мові, латинськими буквами та англійському перекладі.

622. - RADU J., *Istoria diecezei române-unite a Orazii-Mari.* Oradea 1930, p. 342.

Автор у стисло науковій праці подав історію румунської греко-католицької єпархії Великого Варадину. У ній дуже багато теж і до історії Мукачівської єпархії, бо понад 250 років — до 1823, зглядно до 1853 року, румуни й українці творили одну Церкву і всі разом підлягали Мукачівському єпископові.

Рец.: Ману Л., «Зап. ЧСВВ» 1932, IV, 1-2, стор. 365-7.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 623.** - БАРАН О., *Поділ Мукачівської єпархії в ХІХ сторіччі*. « Зап. ЧСВВ », Рим 1963, Х, стор. 534-569.

Автор у статті представив насамперед перші спроби поділу тої єпархії з р. 1775, у зв'язку з створенням єпархії Великого Варадину, далі про створення Пряшівської єпархії р. 1818, з одної колись Мукачівської єпархії, вкінці ж про прилучення 72 сатмарських парафій до єпархії Варадину р. 1823 та відлучення від Мукачівської єпархії всіх румунів в р. 1853.

- 624.** - БАРАН О., *Синод Мукачівської, Фатараишської і Свідницької єпархій у Відні 1773*. « Зап. ЧСВВ », Рим 1958-1960, ІІІ, стор. 294-403.

Подає у статті короткий опис його, обставини, серед яких відбувався, вкінці теж постанови, які поробив.

Повний текст цього Синоду подав А.Г. Великий в « Зап. ЧСВВ » 1973, т. VІІІ, с. 127-160 (І частина).

- 625.** - БАРАН О., *Єпископ Андрій Бачинський і церковне відродження на Закарпатті*. Йорктон, Бібл. « Логосу », 1963, стор. 62. Відбитка з « Логосу » 1962, стор. 136-140, 200-215, 253-273; 1963, стор. 23-38.

Це короткий життєпис одного з найвизначніших єпископів Мукачівських (1772-1809), зокрема про його діяльність для своєї єпархії, повне канонічне визнання для неї, катедру, резиденцію, капітулу і семінарію, про його зв'язки з Церквою в Галичині і навіть кандидатуру на проєктовану Галицьку митрополію, прилучення Спішського комітату та взагалі всю іншу його культурну, національну й духову діяльність. При кінці подані теж джерела й література.

Рец.: А. Пекар, « Зап. ЧСВВ » VІІ, 1971, стор. 479-482.

- 626.** . ГАДЖЕГА В., *Йосиф Волошиновський, єп. Мукачівський і Іван Малаховський, єп. Перемиський, як єпископ Мукачівський*. « Зап. ЧСВВ », 1932, ІV, 1-2, с. 161-170.

У статті автор з'ясовує справу іменування двох єпископів рівночасно для Мукачівської єпархії, в другій половині ХVІІ-го ст.

627. - Гаджеґа Ю., *Исторія Ужгородской Богословской семинарії въ ея главныхъ чертахъ*. Ужгородъ, изд. Культурно-Просв. Общ. им. А. Духновича, 1928, стор. 45.

Короткий начерк про богословське навчання на Закарпатті, зокрема в Ужгородській семінарії — від 1776 р.

628. - Костельник Г., *Крижевацька єпархія*. « Нива », Львів, 1932, стор. 134-9, 168-176, 209-215; 1933, стор. 143-7, 175-185.

Автор подає короткий начерк історії Крижевацької єпархії, до якої належать теж українські вірні, які поселилися на терені теперішньої Югославії, з короткою історією їхнього поселення й статистикою парафій.

629. - Маркусъ В., *Нищення Греко-Католицької Церкви в Мукачівській єпархії в 1945-1950 рр.* Париж, « Зап. НТШ » т. 169, 1962, стор. 23. (Відбитка).

Автор подає короткий перегляд про ліквідацію греко-кат. Мукачівської єпархії, на основі відомостей з « Журналу Московської патріярхії » та описів очевидців.

630. - Перфецкій Е.Ю., *Религиозное движеніе въ XVI-мъ и началъ XVII вѣка въ Угорской Руси*. « Изв. отд. р. яз. и слов. пис. Ак. Наукъ » 1915, XX, 1, стор. 24-77.

На тлі короткої історії Угорщини описує релігійні реформаторські рухи в 16-17 сторіччях і наскільки вони вплинули на Унію Мукачівської єпархії з Ап. Престолом.

631. - Перфецкій Е.Ю., *Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси въ XVII и XVIII вѣкахъ*. Там же 1916, XXI/2, стор. 277-294.

Це короткий опис про розвиток друкарства та видання церковно-слов'янських книг на Закарпатті в 17-18 стт.

- 632.** - ПЕРФЕЦЬКИЙ Е.Ю., *Угорська Русь-Україна в першій пол. XVII ст.* «Україна», Київ 1917, ч. 3/4.

Описує протестантські утиски на Закарпатті, зокрема по 1606 р., та діяльність єп. В. Тарасовича, промотора З'єдинення з Ап. Престолом.

- 633.** - РУСАКЪ Ю.П., *Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства В. Поповича.* Ужгородъ, тип. Школьной Помощи, 1930, стор. 21. Відбитка в «Карпаторусский Сборникъ», 1930.

Описує тяжкий період років 1852-1865.

- 634.** - ШЛЕПЕЦЬКИЙ А., *Мукачівський єп. А.Ф. Бачинський та його послання.* «Науковий Збірник Музею Укр. Культури в Свиднику», Братіслава-Пряшів 1967, т. III, стор. 223-243.

У статті поданий короткий життєпис єп. А. Бачинського (1732-1809) та його 11 Пастирських листів, яких, на думку автора, на самій Пряшівщині мало б ще бути до 300, з багатими даними до історії церковного та народного життя на Закарпатті.

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 539-540.

- 635.** - ТКАЧУК І., *Церковно-релігійне життя (на Буковині).* Збірник «Буковина. Її минуле і сучасне». Париж-Філядельфія-Дітройт, в-во «Зелена Буковина», 1956, стор. 724-757.

В короткому нарисі автор подає найважливіші відомості про Українську Православну Церкву на Буковині в трьох періодах: Українсько-молдавському (XI ст. — 1774), Австрійському (1774-1918) і вкінці Румунському (1918-1940). Укр. греко-католицькій присвячено в тому нарисі півтора сторінки.

- 636.** - BARAN O., *Archiep. Raphael Havrilovič eiusque activitas in eparchia Mukaczoviensi.* «Or. Christ. Per.», Roma, 1965, 1, pp. 119-134.

Автор подав короткий життєпис Василіянського білоруса, що в м. Азії став був митрополитом, 1684 склав в Римі католицьке

віровизнання і був призначений Адміністратором Мукачівської єпархії. 1688 р. почав був візитацію, але на доноси зістав звільнений з адміністрації. При кінці додано 8 документів.

Рец.: Пекар А., « Зап. ЧСВВ » 1971, VII, стор. 513.

637. - НОДИНКА А., *Documenta Koriatovicsiana et Fundatio monasterii Munkacsiensis*. « Analecta OSBM » 1949, I, pp. 339-359, 525-551; II, pp. 165-189.

Наводить 36 листів: один самого кн. Т. Коріятовича, інші його близьких або інших про нього, а в останній статті піддає критиці автентичність листа самого Т. Коріятовича з р. 1360, відносно оснування монастиря на Чернечій горі біля Мукачева.

638. - ЛАСКО М., *The Forced Liquidation of the Union of Užhorod. Part. I: The Destruction of the diocese of Mukachevo. Part II: The Destruction of the Diocese of Prešov*. « Slovak Studies », Rome, vol. I, 1961, pp. 146-185.

Автор представив стан обох єпархій перед знищенням, перебіг ліквідації, вкінці ще стан після того.

639. - ЛАСКО М., *The Re-Establishment of the Greek-Catholic Church in Czechoslovakia*. « Slovak Studies » XI, Historica 8, Slovak Institute, Cleveland-Rome 1971, pp. 159-189.

У статті автор представив перебіг відновлення греко-католицької Церкви в Чехословаччині, зокрема на терені Пряшівщини в рр. 1968-1970, з наведенням теж важніших документів. При кінці поміщено теж 22 ілюстрації з того періоду. Автор тільки надто упростив справу національного складу, навівши вигідний йому урядовий перепис з 1.12.1970 р., за яким усіх українців-русинів було в цілій республіці 58.667, а в сх. Словаччині тільки 40.561.

640. - РЕКАР А., *Bishop Peter Gebey — Champion of the Holy Union (1864-1964)*. « Analecta OSBM » 1963, IV(X), pp. 293-326.

У статті поданий його життєпис, головню його священича та єпископська діяльність (1924-1931) в обороні та скріпленні З'єдинення.

- 641.** - WINTER E., *Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie im Theresianischen Alter. Nach Vatikanischen Quellen.* « Kyrios », Königsberg-Berlin, 11, 1939/40, S. 129-141.

У статті мова про єрархію на Закарпатті за часів Марії Тереси, передусім про єп. І. Брадача, з короткими загальними відомостями про саму Церкву в тому часі, яка була під тиском мадярської латинської єрархії.

- 642.** - *Apologie der orthodoxen gr.-orientalischen Kirche der Bukowina beleuchtet von einem gr.-kath. Seelsorger der Bukowina.* Wien, J. Roller & Co., 1890, S. 29.

Це відповідь на письмо прав. митр. Сильвестра та його Консигорії, в обороні українців-католиків, з цінними даними про їхню Церкву на Буковині.

9. — ПОДИНОКІ ЧАСТИНИ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 643.** - Батюшковъ П.Н., *Бѣлоруссія и Литва. Историческія судьбы сѣверо-западнаго края.* Спб., при мин. Внутр. дѣлъ, 1890, стор. XXIV+376+183.

Подавши загальну історію обох країв, більшу частину праці присвячено церковним справам, зокрема відносинам православних у Польській державі, а відтак Берестейській Унії, аж до її знищення 1839 р. Серед текстів поміщено 99 рисунків та грав'юр. В Додатку, крім багатьох ще приміток на 39 сторінках, подано теж обширні пояснення-історію до всіх рисунків, показчик імен та карту Литви й Білорусі.

- 644.** - Батюшковъ П.Н., *Холмская Земля. Историческія судьбы русскаго Забужья.* Спб, изд. при мин. Внутр. дѣлъ, 1887, стор. XVI+216+62.

Після загальної короткої історії Холмської землі від її початків (1-35) — решта праці майже виключно присвячена тільки цер-

ковній історії тієї частини укр. земель. При цьому подано 48 рисунків та грав'юр, як теж карту Люблинської та Сідлецької губерній. В Додатку наведено джерела тієї праці, пояснення-історію до рисунків та покажчик імен.

- 645.** - Батюшковъ П.Н., *Подолія. Историческое описаніе.* Спб, при Мин. Внутр. дѣль, 1891, стор. XXXI+264+100.

У своїй праці автор подає бурхливу історію цієї частини України, починаючи з княжих часів, переплітаючи її теж описом церковної історії. Три передостанні розділи вже майже виключно присвячені церковним подіям. Серед тексту знаходяться 49 рисунків, переважно церковних. В Додатку, крім багатьох приміток, широких описів до рисунків та покажчика імен залучено ще карту Поділля, як теж подано синхроністичну таблицю давніх князівств України та Білорусі.

- 646.** - Батюшковъ П.Н., *Волинь. Историческія судьбы юго-западнаго края.* Спб, изд. при Мин. Внутр. Дѣль, 1888, стор. XV+288+127.

Подаючи у своїй праці історію Волинського краю ще з княжих часів, автор окрему увагу присвятив його церковній історії, зокрема від того часу, коли він знайшовся в границях Польської держави. У виданні поміщено теж 72 рисунки та грав'юри, до яких додав ще на 88 сторінках пояснення-історію. При кінці, крім багатьох приміток, подано покажчик імен.

Широку рецензію на це видання подав Кутейниковъ Н.С.: *Кольбель христіанства въ Россіи.* «Ист. Вѣстникъ», Спб, 1888, т. 32, стор. 659-676; а теж пор. «Kwartalnik Hist.», 1889, str. 135-6.

- 647.** - Батюшковъ П.Н., *Холмская Русь. Памятники Русской Старины въ зап. губерніяхъ,* VII. Спб, изд. при Мин. Внутр. Дѣль, 1885, стор. XI+(7)+432.

Це збірник статей різних авторів на різні теми з Холмщини, але майже всі з церковної ділянки та історії. Автори: Д.И. Иловайскій, Г.К. Хрущевич, А. Будилович, Н.И. Петров, Т. Трач, Л. Паевскій, В.К., Я.Т. Головацкій, Н.И. Страшкевич і К.Ю. Зауцинскій.

648. - Быковъ Н.П., *Князья Острожские и Волынь*. Введение въ историческую записку и пятидесятилѣтіе Острожскаго св. Кирилло-Методіевскаго Братства. Петроградъ, тип. В.Т. Киршбаума, 1915, стор. 90.

Це короткий історичний нарис радше про Остріг, на якого тлі подана теж загальна церковна історія цілої округи.

649. - Бойко М., *Волиніяна — Матеріяли до бібліографії*. Блумінгтон, Бібліотека Індіана університету, накладом А. Цісарука, 1973, с. (5)+163+(1). Фотостатичне видання.

Видання складається з трьох частин. У першій зібрано матеріяли до історії Волині і сусідних волостей: Полісея та Холмської землі, матеріяли до історії культури й освіти та допоміжні матеріяли до студій Волинознавства. У другій частині автор дає огляд організації Волинознавства за кордоном, а в третій — матеріяли до економічної бібліографії Волині. Зокрема в першій частині дуже багато матеріялу теж до історії Церкви. При кінці додано досить великий покажчик імен, місцевостей і типових назв.

Пор. теж його: *Бібліографія джерел історії Волині; описовий довідник до 1900*. Там же 1969, с. 244.

650. - Бойко М., *Бібліографічний Довідник поселень Волині XIX ст.* Блумінгтон, Бібл. Індіана університету, наклад. Осередку Бібліографії Волині, 1973, с. (4)+199+(1). Фотостатичне видання.

Є це географічний покажчик до п'ятитомової праці М. Теодоровича «*Историческо-статистическое описание церквей и приходовъ Волинской епархіи*» (див. ч. 658). Автор упорядкував цей покажчик за азбукою місцевостей, подаючи при кожній адміністративну приналежність, назву церкви чи церков, дату будови, дату, від якої велися метричні книги, дані про місцеву школу, число населення з підрозділом про релігійну приналежність, рідкісні богослужбові книги по деяких церквах, першу згадку про дану громаду в історичних джерелах, де-не-де додаткові дані про промислові підприємства, уряди в громаді та відсилку до тому і сторінки збірника М. Теодоровича, де містяться повні дані про дану місцевість. Цей довідник автор доповнив ще кількома пояснювальними статтями та причинковими матеріялами до історії Волині, як теж додав резюме в англ. мові.

- 651.** - Бойко М., *Історично-бібліографічний нарис друкарства Волині 1578-1830*. Блумінгтон, Бібл. Індіана університету, вид. Осередку Бібліографії Волині, 1972, с. VII+204+(1).

У цьому виданні автор подає історично-бібліографічний нарис про друковану книгу на Волині та її оформлення в рр. 1578-1830; про працю для культури Волині кн. К. Острозького; про творчі сили книги Волині, тобто усіх її авторів, перекладачів та видавців; Словник друкарів та друкарень Волині; про мандрівні друкарні на Волині; Бібліографію публікацій Волинських друкарень за рр. 1578-1830, а в заключному розділі короткі дані до хронології друкарень, їхнього розміщення, перехресний покажчик авторів, заголовків, країн, місцевостей і типових назв та до кожного тому резюме в англ. мові.

- 652.** - Греченко В.М., *Подольская Епархія. Сборникъ статистическихъ и справочныхъ свѣдѣній за 1891-2 гг.* Труды Под. Еп. Ист.-Статист. Комитета, VI. Каменецъ-Подольскъ, тип. Губ. Правленія 1893, ч. I, стор. 12+63; ч. II, стор. 63+560+76.

У Збірнику подані статистичні та довідкові відомості в Подільській єпархії за рр. 1891-2. У першій частині — про єпархіяльну управу та інституції, духовні школи й монастирі, а в другій — про церкви, приходи й приходські школи. При кінці великий покажчик імен осіб та місцевостей.

- 653.** - Карашевичъ П., *Очеркъ исторіи Православной Церкви на Волини*. Спб, тип. Королева и Комп., 1855, стор. 156.

Це популярний радше начерк історії Православної Церкви на Волині, від початків — до останніх років, зокрема обширніший за період від Берестейської Унії до приєднання з Росією, в р. 1793. Це відбитка з «Хр. Чт.» 1855, I, ст. 11-47, 123-188; II, ст. 8-62.

- 654.** - Ольховскій Г., *Правдивое слово о Холмской Руси*. Въ память 25-лѣтія возсоединенія съ Православною Церковію Холмскихъ Уніатовъ (1875-1900). Холмъ, тип. лит. Вайнштейновъ, 1902, стор. 104, 15 табл. (портр.).

Автор подає у ньому поверховний нарис історії Холмської землі, довше зупиняючись на «возсоединенні» з Прав. Російською Церквою 1875 р.

На цю ж тему і з таким же наświetлення пор. ще його: *Историческія судьбы Холмской Руси*. Львовъ, ред. «Галичанина», 1905, с. 70. А також:

Доврянскій Ф., *Холмъ и Холмскій край. Историческія записки о Холмской руси и г. Холмъ, о судьбахъ Уніи въ Холмскомъ краѣ и современномъ положеніи въ немъ уніатскаго вопроса*. Варшава, тип. окружного штаба, 1897, с. 76.

655. - Поповъ Н., *Судьбы Уніи въ русской Холмской епархіи*. Москва, изд. слав... Комитета в Москвѣ, 1874, стор. 140.

Це популярна брошура про Унію в Холмській епархії — до часу ще перед її скасуванням.

656. - Сѣцинскій Е., *Историческія свѣдѣнія о приходахъ и церквахъ Подольской епархіи. I. - Каменецкій уѣздъ*. «Труды Подольскаго епарх. ист.-статистическаго комитета» VII, Каменецъ-Подольскъ, тип. Под. Губ. Правл., 1895, стор. 22+611.

На початку подана коротка історія церковного життя в Кам'янецькій окрузі, а далі на основі документів, джерел та літератури автор зібрав історичні дані про всі парафії, церкви, даючи до них теж загальні описи, статистики й списки священників. На початку видання подані джерела й література, а при кінці великий покажчик імен осіб і місцевостей.

Рец.: Волиняк, «Kwartalnik Hist.», 1896, str. 679-682.

657. - Сѣцинскій Е., *Приходы и Церкви Подольской епархіи*. Каменецъ-Подольскъ 1901, стор. 1064+175+XIII.

На основі архівних джерел, хоч не все їх подає, автор виготовив опис, за повітами, усіх місцевостей, з досить багатими історичними відомостями про самі місцевості, зокрема про парафії та церкви. Було в тому часі у цій епархії 1401 прав. і 96 римо-католицьких церков. В цих описах чимало матеріялу теж до історії Унії на Поділлі. Деякі повіти були опрацьовані іншими авторами і вже не так вичерпно. При кінці поданий покажчик імен осіб та місцевостей.

Рец.: Wołyński, «Kwartalnik Hist.» 1902, str. 87-8.

- 658.** - Теодоровичъ Н.И., *Историко-статистическое описаніе церквей и приходоѡвъ Волинской епархіи*. Почаевъ, тип. Почаево-Усп. Лавры, 1888-1903, I, стор. 430+2+4; II - 435+1150+7; III - 687+9; IV - 932; V - 559+9+5+2.

Це велика збірка історичних, географічних та статистичних відомостей про церкви та парафії Волинської епархії. В I т. — про округи: Житомир, Новгород Волинський, Овруч; в II т. — Рівне, Остріг і Дубно; в III т. — Крем'янець і Заслав; в IV т. — Староконстантинів; в V т. — Ковель. Відомості досить багаті, включно з списками священників, цінних речей та особливостями парафій.

Рец.: «Kwartalnik Hist.» 1889, str. 786-7; 1891, str. 135; 1894, str. 316-7; 1902, str. 88-90.

- 659.** - Чимало історичного матеріалу до історії Церкви знаходиться теж в його наступних працях:

Городъ Владиміръ Волинскій въ связи съ исторіей Волинской іерархіи. Почаевъ 1893, стор. 234+269+8+2 (3 нагоди 900-ліття).

Празнованіе 900-лѣтняго юбилея Волинской епархіи. Почаевъ 1892, стор. 270+7.

Городъ Кремянецъ Волинской губерніи. Церковно-ист. очеркъ. Почаевъ 1890, стор. 70.

Городъ Заславъ Волинской губерніи. Почаевъ, стор. 50.

Городъ Староконстантиноѡвъ Волинской губерніи. Почаевъ, стор. 70.

Волинская Духовная Семинарія. Почаевъ, 1901, стор. 2+1023. Історія первоначального устроєства ея и подвѣдомственныхъ ей духовныхъ училищъ. Списки воспитанниковъ, окончавшихъ в ней курсъ ученія, а также начальниковъ и наставниковъ ея в періодъ времени съ 1796 по 1900 г.

- 660.** - *Труды Подольскаго Епархіального Историко-Статистическаго Комитета*. Т. VIII, Каменецъ-Подольскъ 1897, стор. 11+497.

Збірник зредагований Н. Яворовським та Е. Сециньським. На зміст його складаються наступні статті: Про Подільських архиєреїв в рр. 1795-1895 — П. Викула (стор. 160); Про встановлення вікарійних єпископів та єпископств в Балті та Винниці; Про релі-

гійне життя на Поділлі в к. 18-го сторіччя; Про «навернення» на православ'я та головних його подвижників; Матеріяли до історії Унії і Прав. Церкви на Поділлі в 2 пол. 18-го сторіччя і про стан духовенства в кінці 18-го і першій пол. 19-го сторіччя. Наведені документи цитуються тільки в перекладі і використані часто однобічно. Видання без покажчиків, але з бібліографією.

Рец.: J. Marek, «Kwartalnik Hist.» 1898, str. 372-3.

661. - *Труды Подольскаго Епархіального Историко-Статистическаго Комитета*: Выпускъ VI. Подъ редакціей Н.И. Яворовскаго и свящ. Е.І. Сѣцинскаго. Каменецъ-Подольскъ, тип. Подол. Губ. Управленія, 1893; ч. I, с. XII+63; ч. II, с. LXIII+560+76.

У I частині подано опис епархіального управління, духовних шкіл та монастирів. У другій же частині — на 63 сторінках, загальний огляд усіх парафій, церков та парафіяльних шкіл, теж римо-католицьких, а далі у формі Шематизму зібрано подрібні дані про всі парафії, теж латинські, попереджуючи кожний район-округ окремим загальним оглядом. При кінці поміщено ще великий покажчик місцевостей та осіб (76 сторін).

662. - *Празднованіє столѣтія Подольской епархіи*. Каменецъ-Под., изъ Под. Еп. Вѣдомостей, 1895, стор. 234.

Крім різних привітів з нагоди ювілею, поміщено у збірнику довший історичний нарис самої епархії, головню з часу після 1795 р., якого автором був І. Федоров.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

663. - Коржан М., *Причинки до історії Унії на Холмщині*. Мюнхен 1966, стор. 21. Відбитка з «Укр. Самостійник», вересень і жовтень 1966.

На основі збережених поліційних доносів та старостинських указів аналізує шикани польської влади на Холмщині в 1937-9 рр. проти унійної акції в давніших уніятських осередках (всіх було 25), що були під проводом ОО. Василіян.

664. - Рудович І., *Погляд на історію Луцької єпархії*. « Богословія » 1927, V, стор. 142-150.

В статті подано короткий історичний нарис Луцької єпархії до 1795 р., першого її відновлення 1798 р. та другого — 1914 р.

665. - Сьцинський Е., *Церковно-ієрархическая отношенія Подольи къ Кіевской и Галицкой митрополіямъ*. Каменець-Под. 1900, стор. 15. Відбитка з « Под. Єпарх. Вѣдомости ».

Описує церковну залежність Поділля від єпископів Володимирських, Галицько-Львівських та Київських до того часу, коли постала Подільська єпархія (при к. 18 сторіччя).

666. - Тиховський Ю., *Указатель содержанія неоф. части « Волинскихъ Єпарх. Вѣдомостей » 1867-1887*. Почаєвъ 1888, стор. 258.

В них багато дрібніших статей до історії Церкви, зокрема на Волині.

667. - Филевичъ И., *Забутый Уголь*. « Ист. Вѣстникъ », Спб, 1881, V, 79-99.

Характеризує діяльність духовенства на Холмщині перед 1875 роком і після того, включаючи теж галицьких священиків, які туди переїхали.

668. - Якубовичъ В., *Учрежденіе викаріатства и викарные Преосвященные въ Подольской єпархії*. « Под. Єпарх. Вѣдомости » 1897, стор. 161-192.

Описує початок вікарних єпископів у Подільській єпархії — від 1836 р. та короткі їхні життєписи.

669. - Щербаківський В., *Українські Церкви Київщини*. « Зап. ЧСВВ » 1958, III(IX), стор. 9-22.

Церковна Архітектура. Там же, стор. 23-45.

Автор подав опис церков на Київщині та їхню архітектуру, яка під впливом Унії відрізнялася від інших своїми західними впливами. До своїх статей автор долучив хронологічний покажчик церков Київщини, за повітами і з датою побудування та таблицю річних побудов тих церков у Київщині.

10. — УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА НА ЕМІГРАЦІЇ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

670. - Божик П., *Церков Українців в Канаді. Причинки до історії укр. церковного життя в Бритійській Домінії Канаді за час від 1890-1927*. Вінніпег, накл. «Канад. Українця», 1927, стор. 336.

Це популярний виклад про церковне життя серед українців в Канаді в тяжкий період перших 40 років їхнього поселення в тамошній країні. Автор — наочний свідок. Написав на основі власного переживання та розповіді інших людей, користаючи теж з описів по газетах, летючках та книжках. Праця написана не науково й не подає тому джерел, хоч часто їх згадує, але досі це найбільша і найповніша історія укр. Церкви в Канаді, на жаль без бібліографії та покажчиків.

Рец.: А.Ч., «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, стор. 253-5. Рудь Ст., «Богословія» 1929, VII, стор. 172.

Пор. теж: Кудрик В., *Маловідоме з історії греко-католицької Церкви, т. II*. Вінніпег, «Тризуб», 1955, с. 286. — Це полемічне видання, до стор. 202 майже виключно присвячене церковним подіям в Канаді та Америці, а далі в Галичині.

671. - Зінько В., *Рідна Школа у Бразилії*. Прудентопіль, ОО. Василіяни, 1960, стор. 244.

Автор висвітлює розвиток укр. шкільництва в Бразилії, від самих початків поселення — до 1935 р., яке у великій мірі було ведене укр. кат. Церквою. На початку подав літературу, а при кінці численні замітки (207-238), списки учителів та осель, в яких ці школи існували.

672. - Івашко В. - Казимира Б., *Ювілейна Книга Ап. Екзархату Українців Католиків Саскачевану 1905-1955*. Саскатун, вид. Укр. Кат. Рада, 1955, стор. 214+10.

Книга появилася в укр. та англійській мовах. У ній багато матеріялу до історії поселення українців в провінції Саскачевану, зокрема про розвиток церковного життя: про парафії, школи, Чини, церк. товариства та інші ділянки церк. життя.

- 673.** - Казимира Б., *Релігійно-громадське життя в Укр. Католицькій Митрополії в Канаді*. Торонто, ОО. Василяни, 1965, стор. 102.

У короткій публікації автор подав зіставлений образ цілої укр. католицької митрополії в Канаді, якого до того часу не було. Цінні передусім статистичні дані, а при кінці окремо ще 11 статистичних таблиць. Праця виготовлена на основі архівних розшуків, принагідних статей, звітів, доповідей та розісланої анкети.

- 674.** - *Календар «Праці» на 1971 рік*. Прудентопіль, в-во ОО. Василян 1971, стор. 162.

Цілий календар присвячений виключно тільки описові всіх укр. кат. парафій в Бразилії, з багатьма статистичними даними. В ньому дуже багато матеріалу до історії Укр. Кат. Церкви в цій країні.

- 675.** - *Пропам'ятна Книга з нагоди золотого ювілею поселення українського народу в Канаді (1891-1941)*. Уложена католицькими священиками під проводом свого єпископа. Йорктон, накл. еп. ординаріяту, 1941, стор. 333.

У цьому виданні подано загальний історичний нарис церковного життя в Канаді, а крім того теж подрібний опис праці монаших Чинів та кожної парафії, з багатими статистичними даними так самих парафій, як теж й усіх священиків.

Доповненням для сх. Канади, Торонтської єпархії, яка щойно пізніше розвинулася, являється великий «*Альманах Торонтонської єпархії*» з р. 1964, стор. 752, в якому, крім загальної історії єпархії, подано теж подрібний опис усіх її парафій.

Рец. до останнього: А.В., «Зап. ЧСВВ», 1971, VII, стор. 176.

Пор. теж: *Перша Українська Католицька Митрополія в Канаді*. Вінніпег, Митр. Ординаріят, 1957, стор. 183. Зібрав о. С. Іжик.

Це збірник урядових документів, важніших промов, привітів та ін. матеріалів, що мають відношення до канонічної ерекції Вінніпезької митрополії, 3.XI.1956, та інтронізації першого в Канаді укр. кат. митрополита.

Пор. ще теж: Марунчак М.Г., *Історія Українців Канади*. Вінніпег, накл. Укр. Вільної Академії Наук в Канаді, 1968, т. I, с. 467.

Другий том друкується. Але, повна історія його вже появилася в англійському перекладі: *The Ukrainian Canadians: A History*. Winnipeg-Ottawa, Ukr. Free Academy of Sciences, 1970, pp. 792.

У цьому енциклопедичному виданні автор досить широко опрацював теж церковну ділянку українців в Канаді.

Багато матеріялу до історії Укр. Церкви в Канаді подав він теж в іншій своїй праці: *Студії до історії українців Канади*. Вінніпег, УВАН, 1964-1969, I-III, сс. 255, 544, 284, — зокрема в другому томі про суспільно-культурний ріст українців в Манітобі, та в третьому — про розвиток преси, літератури і друку.

Пор. теж його: *Змагання за незалежність Української Церкви в Канаді*. Вінніпег, накл. катедри св. Володимира й Ольги, 1966-1967, с. 100.

676. - *Українська Католицька Митрополія в Злучених Державах Америки*. Філядельфія, накл. Філяд. митрополії, 1959, стор. 306.

Крім урядових документів встановлення самої митрополії та Стемфордської єпархії, подано у цьому виданні короткий нарис Української Католицької Церкви в Америці, в укр. мові стор. 199-248, а в англ. 249-296. Автором цього нарису о. І. Сохоцький. При кінці поданий повний список усіх священників, які належали до митрополії.

Пор. теж: *Ювілейний Альманах Української Греко-Католицької Церкви у Злучених Державах з нагоди п'ядесятьліття її існування 1884-1934*. Філадельфія, «Америка», 1934, стор. 139.

У ньому зібрано багато матеріялу до історії укр. церковного життя в Америці.

Чимало його теж в іншому ювілейному виданні: *Пропамятна Книга, видана з нагоди 40-го ювілею Укр. Народного Союзу*. Джерзі Ситі, накл. УНС, 1936, с. 752.

677. - *Українці в Австралії. Матеріяли до історії поселення українців в Австралії*. Мельборн, НТШ в Австралії, накл. Союзу укр. організацій в Австралії, 1966, стор. 862.

У цьому великому виданні про українські поселення в Австралії поміщено теж кілька більших статей про Укр. Католицьку і Православну Церкви:

Прашко І., єп.: *Укр. Католицька Церква в Австралії і Новій Зеландії*, стор. 142-168; Завалинська С.: *Єпископські свячення о. др. І. Прашка*, стор. 142-168; Теодорович А.О.: *Укр. Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії*, стор. 169-198; Преосв. єп. Варлаам, стор. 199-200, 217-219; Завалинський В.: *Товариство Студентів-Католиків «Обнова» в Австралії*, стор. 558-560; Завалинський Є.: *Укр. католицька преса*. Багато матеріялу до церковного життя знаходиться теж в інших статтях. Видання збагачують численні ілюстрації.

678. - KUMAN A., *Churches as sources of unity and disunity among the Ukrainian-Americans* (Unpublished M.A. Dissertation) Columbia Univ. (Faculty of Political Science), 1942, p. 120.

Автор аналізує в історичному та соціальному пляні Церкви й церк. організації серед укр. еміграції та визначає їхню роль як чинник об'єднання чи роз'єднання (Пор. «Укр. Історик» 1971, 1-2, стор. 80).

679. - MAMCHUR S.W., *Nationalism, Religion and the Problem of Assimilation among the Ukrainians in the U.S.: A Study of the effect of old world minority status upon a minority group in the U.S.* (Unpublished Ph.D. Dissertation) Yale Univ. (Dep. of Sociology), April 1942, p. 348.

Це соціологічна студія, в якій автор розглядає два чинники, які мали найбільший вплив та формували укр. групу, а саме: національна ідея і релігія. Досліджує теж процес асиміляції (Пор. «Укр. Історик» 1971, 1-2, стор. 80).

680. - WARZESKI W.C., *Byzantin Rite Rusins in Carpatho-Ruthenia and America*. Pittsburgh, Byz. Seminary Press, 1971, p. X+332.

Подає історичний нарис церковного життя на Закарпатті та поміж його емігрантами в Америці, зокрема насвітлює роль гр.-кат. Церкви в житті закарпатської еміграції. Подавши коротку історію першої Ужгородської Унії 1646 р., довше зупиняється над церковною та політичною історією Мукачівської єпархії, зокрема над бурхливою церковною та політичною історією американської еміграції з цих сторін, які допроваджує до 50 років 20 сто-

річчя, а в заключенні до останніх років та до створення Мунгальської митрополії 1971 р. При кінці долучено 5 важливих документів з церковної й політичної історії, 2 мапи — з Карпатської України та Америки, та, крім обширної бібліографії, покажчик імен.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

681. - Казимира Б., *Монсіньор Аделяр Лянжевен і Українці*. Едмонтон, Бібл. Кат. Акції, 1952, стор. 31.

Це цінний причинок до історії укр. кат. Церкви в Канаді з такими розділами: Меморіял Монс. А. Лянжевена; Візитаційна поїздка о. В. Жолдака (1902-4) та Благословення церкви св. Миколая (1905).

682. - Казимира Б., *Українська Католицька Церква та питання релігійної самобутності Українців у Канаді*. Матеріяли до історії Укр. Церкви. Зб. доповідей. « Наук. Зап. Укр. Вільного Унів. », Мюнхен-Рим-Париж 1969, т. 9-10, стор. 58-75.

Це короткий начерк початків, розвитку та сучасного стану Укр. Католицької Церкви в Канаді.

683. - Казимира Б., *Перший Василіянин в Канаді*. Торонто, « Добра Книжка », 1961, стор. 37+3.

У брошурці подані короткі інформації про життя й діяльність о. І. Поливки ЧСВВ, який 21.X.1899 на короткий час приїхав до Вінніпеґу і поробив старання, щоб збудувати там першу церкву й дати початок до організування укр. кат. парафії.

684. - Казимира Б., *Успіхи і Труднощі у великому замірі*. « Богословія » 33, Рим 1969, стор. 91-140.

На основі документів наświetлює два проєкти митр. А. Шептицького: для компактного поселення українців в Канаді та оснування монастиря ОО. Студитів. Головну ролю в тих заходах відіграв о. Й. Жан, ЧСВВ, в рр. 1925-9. Залучені теж листи митр. А. Шептицького, його брата о. Климентія та о. Й. Жана.

685. - Ковалик В., *Церковно-релігійне життя українців в Аргентині*. «Ювіл. Альманах Життя», Апостолес, ОО. Василіяни, 1972, стор. 33-62.

Подає короткий історичний нарис про укр. кат. Церкву в Аргентині, а крім того на стор. 106-154 додана ще «Історія поселення у фотографіях» — майже всі з церковного життя: церкви, каплиці, парафіяльні доми, монастирі, школи, визначніші церк. діячі та багато групових.

686. - Купранець О., *Початки укр. католицької громади в Едмонтоні*. «Логос», Йорктон, 1961, стор. 202-213, 280-294.

На основі листів, денників та опублікованих споминів подає короткий нарис про укр. кат. громаду в Едмонтоні — до приїзду ОО. Василіян в р. 1902 та перші роки їхньої праці до 1906 р. При кінці залучена теж література.

687. - Ничка М., *Українська Католицька Церква у Вільному Світі*. Кал. «Світла», Торонто, ОО. Василіяни 1973, стор. 35-58.

Автор подав короткі інформації про церковне життя українців католиків та їхній сучасний стан у всіх країнах на еміграції. Про укр. церковне життя в Аргентині подано окремо: о. В. Ковалик, «Українці в Аргентині», стор. 99-105, так само окремо й про Англію: о. С. Вівчарук, «Наша Церква за Ля-Маншем», стор. 106-110. Крім того у статті «Монаші Чини на службі Укр. Церкві й народові» (стор. 65-78) М. Ничка подає коротку історію та сучасний стан усіх монаших Чинів, які працюють для українців на еміграції.

- 687/2. - Оленьчук М., *В обороні Правди*. Збірка статей. Причини до історії Української Католицької Церкви в Канаді. Йорктон, вид. ОО. Редемптористів, 1971, с. 63.

Автор висвітлює деякі дискусійні моменти з церковної історії в Канаді, які були предметом полемічних писань.

688. - BÉLANGER L.E., *Les Ukrainians catholiques du rit grec-ru-thène au Canada*. Québec, Les Cahiers canoniques de Laval, n. 3, 1945, p. 56.

У розвідці поданий короткий нарис про українців католиків

в Канаді: про їхнє поселення, безпеки, сучасну організацію та правні основи існування церковного життя.

689. - DELAERE A., *Memoire sur les tentatives de schisme et d'hérésie au milieu des Ruthènes de l'ouest Canadien*. Québec, L'Action Social, 1908, p. 48.

Автор, редemptорист сх. обряду, який працював між українцями в Канаді, описує заходи православних та протестантів, які старалися перетягнути до себе емігрантів з Галичини.

690. - GRIGORIEFF D., *The Historical Background of the Orthodoxy in America*. St. Vladimir's Seminary Quarterly, v. V, 1-2, New York 1961, p. 3-53.

Автор трактує властиво про Російську Прав. Церкву в Америці, до якої, однак, пристало чимало й українців-католиків, тому у статті багато теж матеріялу й до історії Укр. Церкви в Америці.

691. - GULOVICH S., *The Rusin Exarchate in the U.S.* «The Eastern Churches Quarterly», Ramsgate 1946, 8, p. 459-486.

У статті автор подав короткий перегляд про організацію і сучасний стан тоді ще Питсбурзького Екзархату для вихідців з колишньої Угорщини.

692. - PEKAR A., *Our Past and present. Historical Outlines of the Byzantine Ruthenian Metropolitan Province*. Pittsburgh, Byz. Seminary Press 1974, p. VIII + 60.

В короткому популярному нарисі подаються найважливіші відомості до історії Мунгальської (Питсбург) митрополії в Америці: про єпархії, з яких походять вихідці, які становлять теперішню Мунгальську митрополію, її початки, розвиток та досягнення, з короткими життєписними даними усіх її єпископів.

693. - SAVOURIN J.AD., *Les Catholiques Ruthènes. Leur situation actuelle dans la Diocese de S. Boniface*. Paroisse - L'Ecole - Le journal - Motifs d'esperer. Québec, imp. «L'Événement», 1909, p. 16.

L'Apostolat chez les Ruthènes au Manitoba. Est-il prudent de s'y engager? Québec, L'Action Social, 1911, p. 38.

(Mémoir confidential). *Sur le travail fait au milieu du Ruthènes par les prêtres seculiers*. Sifton 1917, p. 16 (pro manuscripto).

В першій брошурці дає короткий начерк про тогочасний стан церковної праці серед українців католиків в дієцезії св. Боніфатія, тобто в теперішньому Вінніпегу та околиці. В другій — про досвід з дотеперішньої праці, а в третій про працю серед українців католиків дієцезальних священиків.

694. - SCOTT W.L., *Eastern Catholics with special reference to the Ruthenians in Canada*. Toronto, Cath Truth Soc., s.d., p. 47. *The Ukrainians. Our most pressing problem*. Toronto, Cath. Truth Soc., (1931-2), p. 64. *Catholic Ukrainian-Canadians*. «Dublin Review», London, vol. 202, April 1938, pp. 281-290.

В першій брошурці подано загальні відомості про східні обряди, зокрема про українців в Канаді, про яких подібні відомості дає і в третій статтейці. У другій же розвідці займається самою проблемою українців, яка до того часу не була належно розв'язана.

695. - SENYSHYN A., *The Ukrainian Catholics in the United States*. «The Eastern Churches Quaterly», Ramsgate 1946, 8, pp. 439-458.

Подає короткі загальні дані про постання зорганізованого церковного життя серед українців католиків в Америці та про тогочасний актуальний стан.

11. — УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА В СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

696. - BRUNELLO A., *La Chiesa del silenzio*. Roma, Ed. Paoline, 1953, pp. 326.

Між іншими Церквами автор представляє теж стан Укр. Церкви, хоч не зовсім задовільно, головню з політичного боку.

Рец.: А.Г. Великий, «Зап. ЧСВВ», Рим 1971, т. VII, стор. 631-645.

Пор. теж: GALTER A., *The Red Book of the Persecuted Church*. Westminster, Md., Newman Press, 1958, p. 391.

697. - DE VRIES W., *Christentum in der Sovietunion*. Heidelberg-Webstadt, Kemper Verlag 1950, S. 240.

Це збірна праця шістьох професорів Папського Східного Інституту в Римі (А. Амман, В. Де Вріс, С. Тишкевич, Б. Шульце і Й. Ольшр), які під різними аспектами представили стан християнства в СРСР, отже теж і на українських землях. В більшості праця доведена до 1948 р. Первісно ця праця появилася в італійській мові 1948 р. під заголовком «*Il Cristianesimo nell'Unione Sovietica*», Roma, ed. «Civiltà Cattolica», pp. 391.

Пор. теж: CURTISS, JOHN SKELTON, *Russian Church and the Soviet State, 1917-1950*. Boston, Little Company, 1953, p. 386.

698. - DUSHNYK W., *Martyrdom in Ukraine. Russia denies religious freedom*. New York, The America Press, 1947, p. 45.

Автор в популярній формі, хоч покликуючись на численні новіші джерела, представляє сучасний стан Української Церкви на рідних землях.

699. - HRYNIOCH I., *The destruction of the Ukrainian Catholic Church in the Soviet Union*. New York, Research a. Publications Association, 1960, pp. 120.

Автор подає коротку історію ліквідації Укр. Католицької Церкви в Західній Україні в pp. 1944-1946.

Пор. теж: MYKULA W., *La Religion et l'Eglise en Ukraine sous le régime communiste russe*. Paris, ed. de l'Est Européen, 1971, p. 80.

700. - KOLARZ W., *Religion in the Soviet Union*. London, McMillan & Co., 1961, pp. XII+518.

У цій об'ємистій праці автор насамперед з'ясовує факт, що релігії в Радянському Союзі mimo всього однак не знищено, хоч вона продовжує своє існування в дещо інших формах. Відтак обговорює усі релігії, представляючи їхній сучасний стан, при чому

теж чимало уваги присвячує Укр. Церкві, православної та католицькій. При кінці поміщено таблицю усіх народів СРСР та їхнє віровизнання, а теж покажчик імен, місцевостей та предметний.

Пор. теж: SPINKA M., *Church in Soviet Union*. N. York, Oxford Univ. Press, 1956, p. 179.

- 701.** - LUZNYCKY G., *Persecution and destruction of the Ukr. Church by the Russian bolsheviks*. New York, The Ukr. Congress of America, 1960, pp. 64.

Це короткий популярний нарис про переслідування та нищення Української Церкви в останніх десятиліттях.

- 702.** - MCCULLAGH F., *The Bolshevik Persecution of Christianity*. London, J. Murray, 1924, pp. XXII+401 (2 edition).

Автор говорить загально про переслідування християнства в СРСР, однак все сказане відноситься теж і до Церкви на укр. землях. При кінці подано теж багато документів та покажчик імен. В польському перекладі праця появилася в Кракові 1924, стор. 470, а в німецькому в Падерборні 1926, стор. XVI+367.

Пор. теж: MAC EGIN, GARY: *Communist War on Religion*. New York, Devin-Adair, 1951, p. 264.

- 703.** - MYDLOWSKY L., *Bolshevist Persecution of Church and Religion in Ukraine 1917-1957*. London, Ukr. Publishers Ltd, 1958, pp. 36 (Informative Outline).

Це короткий інформаційний нарис про переслідування Укр. Церкви на рідних землях в pp. 1917-1957.

- 704.** - PISONI E., *Nuovi Martiri Cristiani*. Milano, Ed. riunite, 1951, p. 276.

Автор представляє переслідування Церкви в останніх часах, в тому теж і на укр. землях, і вірніше від тогочасних чужих авторів.

Рец.: А.Г. Великий, « Зап. ЧСВВ » Рим 1948-1953, т. I, 631-645.

- 705.** - VERKHOVYNETZ M., *Demolition of ukrainian churches in « Polish People's Republic »*. Pittsburgh, Ed. « Ukr. Narodne Slo-

vo », 1960, p. 116 (Based on authenticated documents of a polish scholar).

Це збірка матеріалів в укр. мові про нищення українських церков на землях, які після останньої війни припали до Польщі. Всі дані базуються на матеріялах, що були опубліковані в польському журналі « *Ochrona Zabytków* », Kwartalnik, wydawany przez Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki i Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Warszawa 1957, rok X, N. 2 (37), та на основі інших провірених джерел.

706. - VILNIUS C., *La Croce all'ombra della cortina di ferro*. Brescia, Marcelliana, 1952, pp. 218.

Між іншими автор подає теж короткий нарис переслідувань Української Церкви, хоч, на жаль, досить баламутно.

Рец.: А.Г. Великий, « Зап. ЧСВВ » Рим 1948-1953, т. I, стор. 631-645.

Пор. теж: SCHUSTER G.N., *Religion behind the Iron Curtin*. N. York, MacMillan, 1954, p. 231.

707. - *La Chiesa del Silenzio Guarda a Roma*. Roma, ed. Ferrari, 1957, pp. 489.

Разом з іншими Церквами, зокрема добре та вірно представлена ситуація Укр. Церкви на рідних землях, як теж на еміграції.

Рец.: І. Назарко, « Зап. ЧСВВ », Рим 1958, т. III, стор. 295-7.

708. - *Primi Incatenati. Libro bianco sulla persecuzione religiosa in Ucraina*. Roma 1953, pp. 80.

Після короткого загального введення, представлено у цій невеликій праці переслідування, яких в соціалістичних країнах зазнали Укр. Православна, а головню Укр. Католицька Церква. При кінці додано порівняльну таблицю з року 1939 із станом Церкви в році 1952 та кілька важливіших документів.

1953 р. ця праця появилася в Римі в англійському перекладі, доповнена деякими новими документами (стор. 114); з цього поширеного англійського видання 1956 р. зроблено український переклад, а в р. 1957 еспанський — оба в Буенос Айрес, Аргентина. Німецький переклад появилася в Мюнхені 1959 р.

Коротка згадка про це видання появилася в « Зап. ЧСВВ », Рим 1948-1953, т. I, стор. 663-4, а довша рецензія о. С. Гарванка в « Логос », Йорктон, Канада, 1953, стор. 55-58.

709. - Жуковський А., *Сучасний стан релігії й Церкви під Світами, зокрема в УССР.* « Релігія в житті українського народу » — Записки Н.Т.Ш., т. 181, Париж-Рим-Мюнхен, 1966, стор. 39-64.

Служить добрим доповненням до попереднього видання, подаючи сучасний стан Укр. Прав. та Укр. Католицької Церкви, численні статистичні дані, теж Російської Церкви та інших сект.

12. — УСТРІЙ — СОБОРИ — ВНУТРІШНЄ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

710. - Васильєв В., *Історія Канонізації Русскихъ Святыхъ.* « Чтенія », Москва 1893, 3, ст. 4-256.

Спочатку автор подає загальні відомості про канонізацію в Грецькій та Руській Церкві до Макарієвих Соборів 1547 і 1549 рр., відтак описує самі Собори та канонізації на них, з вичисленням проголошених Святих, і їхнє почитання. Далі продовжує опис до кінця 17 сторіччя й коротко до останніх років.

711. - Голубинскій Е., *Історія Канонізації Святыхъ въ Русской Церкви.* Москва 1902, стор. 600.

У цій великій праці автор подає історію канонізації Святих спочатку в Грецькій, відтак широко в Руській Церкві, зокрема пізніше в Російській. Цінні в тому виданні багаті списки Святих, канонізованих і тих, яких такими уважали й почитали, без офіційної канонізації. Між ними знаходяться теж Святі Укр. Церкви. На початку праці наведена багата бібліографія й джерела, а від стор. 373 документи, які мають відношення до праці.

712. - Горчаковъ М.И., *О земельныхъ владѣніяхъ всероссійскихъ митрополитовъ, патріарховъ і св. Синода (988-1738)*. Спб, тип. А. Траншеля, 1871, стор. (2)+2+588+252 (документи).

Автор опрацював історію церковних дібр та подав їхній опис — від початків християнства до пол. 18 сторіччя. В більшості це відноситься до Російської Церкви й про добра Укр. Церкви мало. В Додатку помістив ще багато документів.

713. - Діанинъ А., *Малорусское Духовенство во второй пол. XVIII вѣка* (по пунктамъ малороссійскаго духовенства, предоставленнымъ въ Екатеринскую комиссію для составленія новаго уложенія). «Труды КДА», Київъ, 1904, 8, стор. 589-628; 9, 109-159.

На основі пунктів з р. 1767 за Катерини II, які виготовило «малоросійське» духовенство, описав правне положення духовенства в Україні в другій половині 18 сторіччя: особисті права духовенства, економічні, громадянські, права перед трибуналами, його освіту та засоби утримання.

Стаття появилася теж окремих виданням — стор. 91.

714. - Завьяловъ А.А., *Къ исторіи отобранія церковныхъ имѣній при императрицѣ Екатеринѣ II*. «Хр. Чт.» Спб., 1899, I, с. 260-281, 508-534; II, с. 39-66, 229-254, 467-500, 573-608, 799-841, 1006-1038.

Після довшого викладу про походження та характер церковних дібр, далі автор передає досить обширну історію про реформу церковних дібр, яку переведено за Катерини II, теж і на українських землях.

Пор. теж його доклад на оборону дисертації: *Къ вопросу объ имуществѣхъ церковныхъ*. Там же, 1901, I, с. 113-135.

715. - Завитневичъ В.З., *Палинодія Захаріи Копистенскаго и ея мѣсто въ исторіи Зап.-Русской полемики XVI и XVII вв.* Варшава, тип. Варш. учебнаго округа, 1883, стор. VIII+400+75.

Автор подає опис історичних відносин тих часів, широкий огляд полемічної літератури при кінці 16 і на початку 17 сторіччя — до появи «Палінодії». Після того представлені життя та діяльність З. Копистенського, вкінці ж опрацьований сам його

твір, головню у відношенні до « Оборони Унії » Л. Кревзи. Праця ґрунтується на самих полемічних творах, до яких в тому часі майже не було літератури, тому мало її в цій праці. Видання, однак, без покажчиків.

Пор. теж його реферат на цю тему: *О значеніи западно-русской богословско-полемической литературы конца XVI и нач. XVII в. и мьсль, занимаемомъ въ ней Палинодіей Захаріи Копистенскаго.* « Хр. Чтеніе » 1884, I, стор. 225-238.

716. - Заикинъ В., *Участіе свѣтскаго элемента въ церковномъ управленіи, виборное начало и « соборность » въ Кіевской митрополіи въ XVI и XVII вѣкахъ.* Варшава, Синодальная тип., 1930, стор. 162.

Праця раніше була друкована в « Воскресное Чтеніе », VII, чч. 22, 23, 26-7, 33-36, 38-9, 41-44. У ній представлені: Участь світських у церковній управі в давніших часах, в півн.-зах. Русі в 14-15 ст., та в 15-17 сторіччях на українських та білоруських землях. Відтак автор описує т.зв. право патронату, зокрема королівське право подавання вищих церковних гідностей, опіку православного міщанства над Церквою, ролю церковних Братств, Екзаршество в Київській митрополії в 16-17 ст., Церковні Собори, релігійну боротьбу за митр. Й. Борецького, і вкінці відродження за П. Могили.

Рец.: Генрик Ціховський в « Зап. ЧСВВ » 1932, IV, 1-2, стор. 378-385. А. Іщак в « Богословія » 1932, 10, стор. 321-3. « Przegląd Powszechny », t. 190, 125; « Przewodnik Hist.-prawny » 1931, 2-3; « Orientalia Christ. » XXII, 261.

717. - Іларіон митр. (І. Огієнко), *Канонізація Святих в Українській Церкві.* Вінніпег, « Укр. Культура », 1965, стор. 221.

Праця задумана як богословський трактат, хоч таким він не вийшов.

718. - Каптеревъ Н., *Свѣтскіе архіерейскіе чиновники въ древней Руси.* Москва, тип. « Современ. Изв. », 1874, стор. (4)+326+(4).

Подає історію постановня в старій Русі єпархіяльних та митрополічних урядовців, вибраних з мирян, відтак подрібно описує оподинокі уряди-зайняття, їхні впливи і вкінці їхне зникнення.

719. - Лакота Г., *Три Синоди Перемиські в XVI-XIX ст.* Перемишль, Тов. «Єпархіяльна Поміч», 1939, стор. 178.

У праці подана історія та декрети єпархіяльних Перемиських Синодів з рр. 1693, 1740 та 1818, як теж єпархіяльних Зборів у Валяві в рр. 1756, 1764, 1765, 1780 та 1783. В Додатку поміщено ще окремо деякі Декрети, перший статут дяковчительського Інституту в Перемишлі та Статут Священичого Товариства.

720. - Левицький Я., *Перші Українські Проповідники і їх Твори.* Рим, вид. Укр. Кат. Унів. ім. св. Климента Папи, 1973, стор. 188. (Праці Гр.-Кат. Бог. Академії т. 35). Друге видання.

На початку подана коротка історія розвитку проповіді в домонгольській добі, відтак короткі життєписи Луки Жидяти, Теодосія Печерського, м. Іларіона, Кліма Смолятича та Кирила Турівського з характеристикою та змістом їхніх поучень. Після того наведено тексти їхніх наук, з додатком деяких безіменних.

721. - Лотоцький О., *Автокефалія.* Варшава, в-во Укр. Наук. Інституту, 1935-1938, тт. I-II, стор. 208; IV+560.

Перший том цієї праці появився насамперед в польській мові у Варшаві 1932 року, у видавництві «Towarzystwa dla Badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu».

Українське видання цього тому з р. 1935 — тільки з незначними змінами. Другий том появився лише в укр. мові. Був передбачений ще третій том, але, на жаль, із-за війни не встиг вже явитися.

У I-му томі автор подає засади автокефалії крайових Церков, в другому — історичні факти, якими ті засади переведено в конкретні форми устрою поодиноких автокефальних Церков. Один з розділів в цьому другому присвячений зокрема Укр. Православній Церкві. Праця оснований на багатому джерельному матеріалі. При кінці II-го тому подана теж багата бібліографія та іменний покажчик.

Оба томи перевидано офсетним друком в Римі в 1960 рр.

Пор. теж його: *Церковно-правні основи автокефалії.* «Elpis», Warszawa 1931, 5, str. 58-71. Стаття появилася теж окремою відбиткою (Варшава 1931, стор. 16).

- 722.** - Лотоцький О., *Українські Джерела Церковного Права*. Варшава, в-во Укр. Наукового Інституту, 1931, стор. 320.

У праці подано систематичний огляд українських джерел церковного права, так джерела внутрішні — самої Церкви, як теж зовнішні — державних властей. До Берестейської Унії 1596 вони спільні для Укр. Православної та Католицької Церков. Після того автор розглядає тільки джерела Укр. Православної Церкви, а джерела Укр. Католицької Церкви тільки ті та тоді, коли вони були зв'язані з певними фактами життя теж Православної Церкви. При кінці — резюме у польській та французькій мовах.

Рец.: В. Заїкин в «Зап. ЧСВВ» 1935, IV, 1-2, стор. 417-431, як теж в «Kwartalnik Historyczny» 1932, 397-409. А. Ішчак в «Богословія» 1932, 10, 323-328.

Цю працю перевидано офсетним друком в Римі в 1960 рр.

- 723.** - Малышевский И., *Кієвскіе Церковные Соборы*. «Труды КДА», Київ 1884, 12, стор. 487-538.

Подає короткий опис церковних Соборів в Києві в рр. 991, 996, 1051, 1072, 1089, 1091, 1096, 1113, 1115, 1147, 1157, 1162, 1168 та 1170-1. Відомості про них скупі, бо не заховалося з них ні актів ні декретів. Після того церковні Собори в Києві були аж в рр. 1621, 1627, 1628, 1629, 1640 та 1691 і останній виборчий Собор в р. 1708. Відтак Соборів вже не було — їх заступив «Святіший Синод».

- 724.** - Маркевичъ Г., *Выборное начало въ духовенствъ въ древне-русской, преимущественно юго-западной Церкви, до реформы Петра I*. «Труды КДА» 1871, 8, 225-273; 9, 484-550.

Описавши подібну практику в первісній Церкві, подає історію виборного принципу в давній Руській Церкві — до монгольських наїздів, відтак в пол.-західній Церкві, отже на укр. землях. Окремо описує спосіб вибору митрополитів, єпископів та настоятелів монастирів, як теж серед білого духовенства.

- 725.** - Милотинъ Вл., *О недвижимых имуществяхъ духовенства въ Россіи*. «Чтенія», Москва 1859, IV; 1860, III, IV; 1861, II, стор. 571+8.

Автор широко опрацював тему про матеріяльні добра, які були в посіданні духовенства: їхнє походження, інвентарі, вжи-

вання, адміністрацію, матеріяльні привілеї і пізніші зобов'язання та відношення державної влади до церковних дібр — аж до Петра I. В більшості це відноситься до Московської Церкви, але частинно подає такий же опис теж в Укр. Церкві.

Про монастирі, монастирські добра та монастирське життя пор. теж: KLUTSCHENSKIJ W., *Geschichte Russlands*, II. Berlin, Obelisk-Verlag, 1925, S. 256-302.

Про приходи та розходи Переяславської катедри 1771-6 зібрав деякі дані П.-ко Вл. у «Київській Старині» 1905, 10, відділ II, с. 1-5, а статистичні дані про церкви та прав. населення в «Малоросії» 1780 р., там же стор. 7-8.

726. - Мякотинъ В.А., *Очерки соціальной исторіи Украины въ XVII-XVIII вв.* Прага, 1924-1926, т. I, вып. I-III, стор. 288, 266, 220.

При описові розвитку соціяльних відносин в Україні в 17-18 ст., чимало уваги присвячує автор зокрема монастирським добрам та монастирському життю.

Рец.: О. Грушевський в «Україна» Київ 1926, 4, стор. 144-6.

727. - Папковъ А., *Древне-русскій приходъ*. Краткій очеркъ церковно-приходской жизни въ восточной Россіи до 18 в. и въ западной Россіи до 17 в. «Богословскій Вѣстникъ», Сергіевъ Посадъ, 1897, 2, II отд., ст. 251-284; 3, 373-395; 4, 42-67.

Подано короткий опис церковно-парафіяльного життя, в більшості з північної і західної Росії та Білорусі, але теж з частими виразними відкликами до південно-західних, отже українських земель, і навіть з описом Галицьких Братств.

Пор. теж: Знаменскій П., *Приходское духовенство въ Россіи со времени реформы Петра*. Казань 1873 і його: *Положеніе духовенства въ царствованіе Екатерины II и Павла I*. Москва 1880.

728. - Пьянкевичъ С., *Топографія нынѣшней Кіевской епархіи въ XVII в. по Андрею Целларію*. Кієвъ 1877, ст. 136 (Съ картою Кіевской епархіи).

На основі видання «Опис Польщі», що в латинській мові появился 1659 р. в Амстердамі (Regni Poloniae magnique ducatus

Lithuaniae omniumque regionum novissima descriptio), подає автор опис Київської землі, зокрема за станом її церков, монастирів та релігій, додаючи широкі власні пояснення.

- 729.** - Подвисоцький П., *Западно-русскія полемическія сочиненія по вопросу о возстановленіи православной ієрархіи въ зап. Руси въ 1620 году*. Могилевъ Губ., тип. І.Б. Клаза и Л. Кагана, 1915, ст. VI+338.

Подає загальні відомості про полемічну літературу, описує історію відновлення Теофаном православної єрархії в 1620 р., відтак головну увагу присвячує полемічній літературі, яка постала на тому тлі: її причинам, характеристиці важливіших творів, подаючи теж їхній зміст та наświetлюючи важніші в них проблеми. Використав багато джерел, але праця без покажчиків.

- 730.** - Покровскій И., *Русскія епархіи въ XVIII вѣкѣ: открытіе, составъ и предѣлы*. «Прав. Собесѣдникъ» 1907, I, ст. 104-119, 274-304, 531-560, 828-858; 1908, I, 499-512, 588-595; 1909, II, 310-323, 441-466, 574-594; 1911, I, 641-673, 756-776; II, 249-264, 367-387, 395-413, 532-592, 808-826; 1912, I, 383-389; II, 746-772, 902-929; 1913, I, 126-168, 313-336, 957-979; II, 17-97.

Автор подав у цій великій праці широкий опис про відкриття, стан та границі поодиноких єпархій в 18 ст. — після реформ Петра I, Регламенту, установлення святішого Синоду, установлення духовних штатів та пристосування єпархіяльного устрою до політично-губернського поділу. Спочатку цей опис відноситься тільки до російських єпархій, до яких, однак, входили тоді Білгород, Харків, Суми, Ахтирка, Із'юм та Бахмут. Від річника 1913 такий же опис подає Київській митрополії: про її стан в рр. 1685-6, підчинення її Московському патріархатові, границі при кінці 17 і поч. 18 ст., про установлення Переяславського вікарівства (1700), відтак Переяславської і Бориспільської єпархії (1733), число церков і монастирів, власних і заграничних; далі такий же опис Чернігівської і Новгородсіверської єпархій, і стан «малоросійських» єпархій 1764 до 1775 р., у зв'язку з відкриттям Слав'янської єпархії (1775); вкінці теж про «заграничні» єпархії в 18 ст. — під Польщею та стан після поділів Польщі, з відкриттям Брацлавської і Подільської та Житомирської єпархій.

731. - Покровський І., *Русскія епархіи въ XVI-XIX вв. Ихъ открытіе, составъ и предѣлы. Опытъ церк.-историческаго, статистическаго и географическаго послѣдованія. Т. I: XVI-XVII вв.* Казань, тип. имп. Унив., 1897, с. 534+VI+X+XLVIII.

Подібний опис як у попередній праці подає автор теж у цьому виданні, тільки за 16 і 17 сторіччя. У другій частині його, на стор. 388-502, багато зокрема уваги присвятив теж українсько-білоруській Церкві в 16-18 ст., подаючи загальний її опис та опис її становища. При кінці подано теж список монастирів з короткими історичними і загальними даними, загально-орієнтаційну таблицю історичного розвитку поодиноких епархій — від заснування до к. 17 ст., та велику географічно-церковну карту.

Пор. теж його: *Значеніе высшей русской іерархіи и историческія условія ея служенія Церкви и государству до XVIII в.* «Прав. Собесѣдникъ», Казань 1898, I, с. 429-463.

732. - Полонська-Василенко Н., *Історичні Підвалини УАПЦ.* Рим, «Записки ЧСВВ», 1964, стор. 126.

Авторка, знана історичка, православна, подає опис змагань Укр. Прав. Церкви до осягнення своєї автокефалії. В княжі часи вона вдовольялася фактичною автономією. Змагання до осягнення більшої незалежності набирали конкретніших форм за часів Литовсько-Української держави, не залишаючи їх і після підчинення Московській патріархії, доводячи їх у 1920 рр. до проголошення повної автокефалії, хоч не визнаної іншими Церквами. На початку подала теж відносно літературу, а при кінці покажчик імен.

733. - Ситкевичъ А., *Уніатскіе катедральныя капитулы въ XVIII вѣкѣ.* «Хр. Чтеніе», Спб, 1904, 9, 320-354; 10, 510-534; II, 680-702; 12, 819-834.

Подавши начерк про стан та діяльність білого духовенства, про піднесення його образування та про унійних діячів з-посеред них, як теж про боротьбу з чернечим клиром, далі описано організацію катедральних капітул по різних епархіях, зокрема Львівської, їхній розвиток, вкінці їхній занепад і його причини.

На римському університеті Урбана (Пропаганди) знаходиться в машинописі на цю ж тему докторська дисертація під заголовком:

МАКУШ В., *De capitulis cathedralibus in Ecclesia Ruthena*. Roma 1943, pp. X+184.

734. - ТРЕГУВОВЪ С., *Религіозный бытъ русскихъ и состояніе духовенства въ XVIII в. по мемуарамъ иностранцевъ*. «Труды КДА» 1884, II, 210-243, 321-356, 481-544; III, 44-85, 189-222.

Цей опис подано на основі спогадів та записок чужинців, які перебували в Москві та Петрограді. У ньому спершу описується релігійний побут загалом, відтак становище духовенства, про патріархію, святіший Синод, загалом про біле й чорне духовенство та їхній матеріальний стан. До Укр. Церкви має тільки посереднє відношення.

735. - Хойнацкій А.Т., *Западнорусская Церковная Унія въ ея Богослуженіи и обрядахъ*. Кієвъ, изд. Кієвопечерской Лавры, 1871, стор. VII+475.

Подавши насамперед історію розвитку уніятських богослужень та видання богослужбних книг, автор далі подає подрібний опис всіх літургічних книг, які до того часу появилися в Католицькій Укр. та Білоруській Церквах, відмічаючи ці зміни, які в тих виданнях зайшли після Унії з Римом.

736. - Хрустцевичъ Г., *Исторія Замойскаго Собора (1720)*. Вильна, оттискъ изъ Епарх. Вѣдомостей, 1880, стор. 305.

Автор з російсько-прав. становища насвітлює Замойський Собор з р. 1720. Однак, про цей Собор мова тільки в четвертому розділі, в інших увага присвячена Василіянам, «латинізації» і положенню Прав. Церкви в Польщі та Литві перед і по Соборі.

Пор. теж: Амвросій архим., *Взглядъ православнаго на Замосцьскій Соборъ, бывший въ 1720 г.* «Труды К.Д.А.» 1862, II, 8, с. 396-427.

737. - Чуватий М., *Про правне становище Церкви в Козацькій державі*. «Богословія» 1925, Львів, т. III, стор. 19-53, 181-203.

У статті описані: великий, рішальний вплив громади (не держави) в церковних справах, участь мирян в настановленні митро-

политів, єпископів, ігуменів й парохів, адміністрація церк. добрими, т.зв. « церковні » люди, привілеї духовенства, церк. судівництво та його компетенції.

738. - Щеглова С.А., « *Богогласникъ* ». *Историко-литературное исследование*. Київ, 1918, стор. IX+347. Відбитка з « Університетскія Извѣстія », 1917, 1-10.

Після перегляду літератури і її висновків, авторка наперед подає Почаївські видання Василіян (19-42), далі обсліджує відношення Богогласника до рукописних укр.-руських і польських друкованих збірників та релігійних пісень; далі описує сам Богогласник (63-168), редакційну працю видавців, авторів його пісень та джерела цих пісень (169-316), історичний, католицький і православний елементи в них та долю пісень Богогласника в народному середовищі. В закінченні подає ще висновки свого дослідю.

Рец.: А. Лобода в « Зап. Іст.-філ. Відділу », Київ 1919, стор. 124-129.

Пор. теж: Пасічинський Т., *Историчний огляд церковного співу на Руси*. « Католицький Вихід », Львів 1906, III, с. 55-65, 130-136.

739. - *О Монашествоѣ Епископовѣ*. « Правосл. Собесѣдникъ », Казань 1863, I, 442-475; II, 99-155; 193-342.

З'ясувавши стан у сх. Церкві, в якій від 3-го сторіччя ідея єпископства була нероздільно зв'язана з монашеством, хоч і без окремого канону, далі описує практику в руській Церкві, зокрема різні погляди в цій справі в 2 пол. мин. сторіччя.

740. - *Состояніе русскаго духовенства въ XVIII ст.* « Прав. Собесѣдникъ », Казань 1862, II, стор. 16-40, 173-206.

Автор описує, як духовенство, яке до того часу не творило ще стану, почало в 18 ст. окремо формуватись, унормувавши допущення до дух. стану. Далі розглядає приготування духовенства в Духовних Академіях.

741. - BARAN A., *Metropolia Kioviensis et Eparchia Mukacoviensis*. Roma, « Analecta OSBM », 1960, pp. XII+112.

У цій праці подана коротка історія постановня Мукачівської єпархії, а відтак головна частина її присвячена представленні від-

носин між тією єпархією та Київською митрополією, перед і по Берестейській Унії. Третя частина присвячена намаганням прилучитись до Київської митрополії, хоч вони не мали успіху й 1718 Мукачівська єпархія стала залежною від мадярських примасів. В Додатку автор доводить, що декрети Замойського Собору зобов'язують теж на терені Мукачівської єпархії. Праця ґрунтується на багатьох архівних джерелах, частинно навіть ще не опублікованих, як теж на поданій на початку бібліографії.

Рец.: Р. Хом'як в «Логос» 1963, 74-5.

742. - WILANYCH I., *Synodus Zamostiana a. 1720 (Eius celebratio, approbatio et momentum)*. Romae, «Analecta OSBM», 1960, pp. XVI+128.

Праця написана на основі не тільки оприлюднених документів та літератури, а передусім на основі архівних документів, про які не знали попередні дослідники. Найперше автор трактує про причини скликання Собору, про справи, які на ньому були запропоновані, перебіг його, а відтак опрацював усі його декрети, зокрема теж силу декрету, яким його постанови були апробовані Апостольським Престолом. На початку подана бібліографія, зокрема джерела, опубліковані та архівні.

На римському університеті Пали Урбана (Пропаганди) знаходиться в машинописі подібна докторська дисертація під заголовком: SIAROK S., *De Synodo Zamosciana Ruthenorum habita a. 1720. Eius causae, celebratio, decreta de re theologico-sacramentali et approbatio*. Roma 1937, p. IX+111.

Про цей же Собор на Католицькому Університеті в Люблині, Польща, виготовлено наступну магістерську працю: KOMOSIŃSKI Z., *Prowincjonalny Synod Rusko-unicki w Zamościu 1720 r.* Lublin 1968, str. 140 (в машинописі).

743. - BOVÁK A., *De iure patronatus supremi quoad Ecclesiam Ruthenicam in Hungaria*. Romae, Off. Libri Catholici, 1943, pp. 102.

Після вступного наświetлення проблеми патронату в загальному, у другій та третій частині з'ясовується практика номінації русько-українських єпископів та каноніків в Мадярщині. Праця ґрунтується на архівних джерелах та літературі, які подано на початку

видання. В Додатку наświetлено ще існування при катедральних церквах т.зв. крилосів-капітул.

744. - СНИМУ Н., *De Figura Iuridica Archiepiscopi Maioris in Iure Canonico Orientali Vigenti*. Romae, «Analecta OSBM» 1968, p. 222.

У праці представлена з правничого боку особа Архієпископа, який, подібно як патріярх, є головою якоїсь Церкви. В лат. мові прийнято називати його, для відрізнення від інших архієпископів, терміном «maior». Автор подав історичний розвиток постання цього титулу й уряду, перевів порівняння з патріярхами, митрополитами, як теж описав його вибір, права, обов'язки та привілеї. У праці говориться загально про Архієпископів, хоч є теж окремі згадки про Архієпископа Укр. Церкви, однак, тому що досі в Кат. Церкві, крім Львівського, немає іншого такого виразно визнаного Архієпископа, тому все сказане в праці прямо відноситься до нього. Праця оснований на багатій літературі, зокрема на науковому викладі східного церковного права.

745. - DIACZYSZYN P., *De Basilio Suracensi prout Theologo et Polemista Anticatholico*. Romae, Off. Libri Cath., 1944, pp. 59.

Це частина докторської дисертації про одного з антикатолицьких полемістів, зокрема про його твір «Про одну правдиву православному віру».

746. - ISČAK A., *De Zacharia Kopystenskyj eiusque «Palinodia»*. «Богословія», Львів, 1930, стор. 161-196; 1931, стор. 64-106, 219-234, 325-356; 1932, стор. 7-26, 101-133.

Подавши коротку історію твору та його зміст, автор зокрема переводить аналізу його аргументів, порівнюючи їх з писаннями відступника Марка Антонія Господничича, доводячи велику залежність від нього. Праця, однак, не закінчена.

- 746/2. - JAWŁONOWSKI A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VII, VIII, XI. Ziemie Ruskie: Ruś Czerwona, Wołyń i Podole, Kijów-Bractaw*. Warszawa, Ge-

bethner i Wolf, 1902, 1889, 1897, str. (12)+252+XLII+XVIII+72; II+128+307+XLVI; (8)+736+LX.

Atlas Historyczny Rzeczypospolitej Polskiej, wydany z zasiłkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Dział II-gi «*Ziemia Ruskie*» *Rzeczypospolitej*. Warszawa-Wiedeń 1899-1904, druk. c. i k. wojskowo-geograf. zakładu w Wiedniu, str. 4+17 kart.

В обох працях автор бере під увагу земельні добра на українських землях, подаючи їхній опис, статистичні дані, зокрема їхню приналежність — між ними теж ці маєтки, які належали до української Церкви.

747. - KAMINSKYJ E., *De potestate Metropolitanorum Kiowiensium-Halicciensium* (a. 1596-1805). Romae, Ed. Univ. Cath. Ucrainorum S. Clementis P., 1969, pp. 180.

Після історичного вступу про Київську митрополію, від початків її існування до Берестейської Унії 1596 і після неї до 1805 року, автор у цій праці з'ясовує відносини Київських митрополитів до Ап. Престолу, відтак їхні права відносно єпископів та єпархій, як також їхні привілеї та окремі уповноваження, які отримали від Ап. Престолу. Один розділ присвячений ще Провінційальним Синодам та ролі митрополитів на них. При кінці подано список всіх Київських митрополитів від 1596 до 1805 року, як теж єпископів цієї митрополії. Автор використав численну літературу, як теж багаті архівні джерела. При кінці поданий покажчик імен.

Рец.: о. І. Патрило в «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, стор. 453-461.

747/2. - KLIMENKO M., *Die Ausbreitung des Christentums in Russland seit Vladimir dem Heiligen bis zum 17 Jahrhundert*. Versuch einer Uebersicht nach russischen Quellen. Berlin-Hamburg, Lutherisches Verlagshaus, 1969, S. 294.

До української церковної історії відноситься передусім перший великий розділ про поширення християнства в Київській Русі в рр. 987-1237 — до наїзду монголів.

Пор. рец.: Kahle W., «Kyrios» 1970, X, S. 253-5.

748. - LOZOVEI P., *De Metropolitanum Kioviensium Potestate*. Romae, «Analecta OSBM», 1962, pp. XX+140.

На основі загальної церковної літератури та оприлюднених документів, які наведено на початку видання, автор відтворив якою була влада Київських митрополитів перед Берестейською Унією 1596 року. Завдання було не легке, бо прямих документів і джерел з тих часів не дуже багато, яке, однак, виконав успішно. У праці представив відношення митрополитів до патріархів, до Синодів, їхню владу над єпископами та єпархіями, вкінці їхні привілеї. При кінці навів списки Київських митрополитів, патріархів, як теж єпархій, які належали до Київської митрополії.

Рец.: «*Orientalia Christiana Periodica*», 1966, v. 32, I, pp. 189-190.

749. - MADEY J., *Le Patriarcat Ukrainien vers la perfection de l'état juridique actuel*. Romae, Opera Theologicae Soc. Scient. Ucrainorum, 1971, pp. 266.

Після історичного вступу автор в першій частині представляє владу митрополитів в Укр. Церкві, перед Берестейською Унією 1596 р. У другій частині — змагання до патріархату й ту ж владу після цієї Унії, а в третій — якою мала б бути Укр. Церква у світлі Ватиканського Собору II-го. В перших двох частинах нічого нового, бо вони тільки повторяють сказане вже іншими. Нова тільки третя частина, хоч не всі розділи відповідають головному заголовкові, однак з правничого боку дуже не стисла і викликає застереження. Працю попереджає зібрана література, а закінчує речевий та іменний покажчики.

750. - MEYSZTOWICZ W., *Dobra Kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie W. Ks. Litewskiego* (Studja teologiczne, VIII). Wilno 1935, str. X+168.

У цій стисло науковій праці автор представив та з'ясував ці закони та декрети, які нормували справу церковних дїбр у Великому Князівстві Литовському. У ній чимало цінного матеріялу теж до історії Укр. Церкви, яка довгий період часу становила частину цього Князівства.

Рец.: А. Толочко в «*Зап. ЧСВВ*» 1935, VI, 1-2, стор. 456-8.

- 751.** - MUDRYJ S., *De Transitu a Ritu Byzantino-Ucraino ad Ritum Latinum*. Romae, « Analecta OSBM », 1973, pp. XXIV + 182.

Після загальних відомостей про поняття обряду, ціла праця присвячена справі переходу в Укр. Церкві на лат. обряд: старанням цьому зарадити — Укр. Єрархії та інтервенціям і заборонам Ап. Престолу, починаючи від митр. Й. Рутського — до останніх часів. Ширше опрацьовані у цьому виданні правні норми Бенедикта XIV, який старався упорядкувати міжобрядові відносини, та славнозвісна « Конкордія » між східними і західними єрархами в Галичині 1863 р. Подано у праці теж правні норми в цій справі на еміграції: давніше і після останнього східного Кодексу та декретів II Ват. Собору. На початку подані багата бібліографія та джерела, при кінці показчик імен та речей.

Пор. до цього предмету: *Ius Ecclesiasticum circa correlationes utriusque ritus in Galicia, graeco-catholici, slavici Ruthenorum et latini Polonorum*. Leopoli, Inst. Stauropig., 1865, pp. 123.

У цьому виданні зібрано Послання Львівських і Перемиських, українських і польських єрархів, які нормували міжобрядові відносини. Видання в трьох мовах: лат., укр. і польській.

- 752.** - MYCHALSKYJ A., « *Liber de Fide* » *Pseudo-Nathanaëlis. Fontes et analysis*. Romae, « Analecta OSBM », 1967, pp. 149+(3).

Після загального вступу про полемічні твори, далі автор у I-ій частині подає опис таких писань з XI-XIV ст., відтак цих з Берестейського періоду, зокрема більше про І. Вишенського, Ю. Рогатинця, М. Смотрицького та З. Копистенського. У 2-ій частині аналізує твір невідомого автора « *Книга о вірі Натанаїла* » з р. 1644, в якому зібрано разом усі аргументи з усіх тогочасних полемічних писань.

- 753.** - PALMIERI A., *La Chiesa Russa, le sue condizioni ed il suo riformismo dottrinale*. Firenze, Libr. Ed. Fiorentina, 1908, pp. 759+(1).

Автор подає опис внутрішнього стану російської прав. Церкви на початку 20 ст., до якої в тому часі належали майже всі православні українці. Тому в більшій часті, майже все сказане в ній

відноситься теж і до Укр. Церкви, зокрема про: монашество, духовенство, виховання й матеріяльні, соціяльні та моральні обставини клиру, як теж про школи та церковну науку.

754. - PATRYŁO I., *Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses* (Attentis praescriptis M.P. « Cleri Sanctitati »). Romae, « Analecta OSBM », 1962, pp. XVI+142.

На основі багатьох просліджених джерел, у праці переведено порівняння між владою, правами й привілеями, якими користувалися Укр. Київські, а згодом (частинно) і Львівські митрополити і тим усім, що новим східним церковним правом надано Архiepіскопам т.зв. « більшим-верховним » (в лат. мові *archiepiscopi maiores*). Огож, Укр. Митрополити мали всі ті права, які нове східне церковне право надало Архiepіскопам, а в дечому і більші від них, подекуди більші і від тих прав, які тепер признано патріярхам. Тому сьогоднішнім Львівським митрополитам повинен бути признаний титул й права Архiepіскопів « *maiores* ». Праця була написана ще перед тим, як цей титул та права офіційно признано пізніше митр. Й. Сліпому й усім його наслідникам на Львівському престолі.

Рец.: « Богословія » 1963, стор. 135-6. « *Orientalia Christ. Periodica* » vol. 32, 1, 1966, pp. 290-292.

755. - SOŁOWIJ M., *De Reformatione Liturgica H. Lisowskyj, Archiepiscopi Polocensis* (1784-1809). Roma, « Analecta OSBM » 1950, pp. XII+128.

Праця обмежена до короткого періоду в історії Укр. Кат. Церкви: до діяльності Полоцького архiepіскопа Г. Лісовського, пізнішого митрополита, зокрема його літургичної реформи. Подавши його життєпис та спроби подібних реформ перед ним, далі автор опрацював перебіг самої реформи, її причини та предмет. В 2-ій частині наводить погляди на цю реформу Ап. Престолу, самого укр. кат. духовенства, як теж православних і католицьких істориків. При кінці подано кілька важливіших документів. На початку — використана бібліографія та архівні й оприлюднені вже документи.

Рец.: о. Р. Хом'як в « Логос » I, 1950, стор. 314-7.

756. - SZEGDA M., *Działalność prawno organizacyjna metr. Józefa IV Welamina Rutskiego (1613-1637)*. Warszawa, Akad. Teol. Katol., 1967, str. 215.

Це частина дисертації про правно-організаційну діяльність митр. Й. Рутського. В цілості подано тільки один її (другий) розділ під заголовком: « Обнова Василіянського Чина », стор. 44-171; інші чотири розділи тільки в скороченні. I. — Життя, стор. 35-41; III. — Синодальна діяльність, стор. 177-192; IV. — Старання за Укр. Патріярхат, стор. 193-200; V. — Організування шкіл і духовних семінарій, стор. 201-211. При кінці подано резюме у франц. мові.

Рец.: о. П. Підручний в « Зап. ЧСВВ » VII, 1971, стор. 535-7.

757. - THEINER P., *L'Eglise Schismatique Russe, d'après les relations récentes du prétendu Saint-Synode, précédé d'une lettre aux évêques de Russie par le même prélat*. Paris, Gaume Frères, 1846, p. CXLIV+424.

Автор — один з перших, який зайнявся збиранням та виданням документів, які відносяться теж до історії Укр. Церкви. У цій праці описує стан Російської Церкви на основі звітів самого т.зв. Святішого Синоду, з рр. 1836-1839. У ній, отже, обхоплені теж ці укр. православні єпархії, які в тому часі знаходилися в границях рос. імперії, а при тому представлена теж акція « навертання » з'єдинених в рр. 1835-9, включаючи теж про ці події звіти Синоду з рр. 1836, 1837 і 1838. Зокрема цінні подані при кінці статистичні дані. Оригінальний нім. заголовок: *Die Staatskirche Russlands nach den neuesten Synodalberichten*. Schaffhausen, Fr. Hurter, 1853, S. XXIV+461 (2 Auflage). 1 Auflage 1844.

В італійському перекладі: *La Chiesa Scismatica Russa descritta secondo le più recenti relazioni del cost detto Santo Sinodo*. Lugano, tip. Veladini, 1846, p. 256.

758. - WIWČARUK S., *De Synodo Provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata*. Romae, « Analecta OSBM », 1963, pp. XII+170.

Автор опрацював історію запланованого і вже приготованого Провінційного Собору, що мав відбутися в Бересті 1765 р. Подавши короткий перегляд про стан Укр.-Кат. Церкви після Замойського Собору з 1720 р., в першій частині подає історію його

приготувань та причини, чому він не відбувся, а в другій — про справи, які мали на ньому бути обговорені та вирішені, порівнявши їх з декретами Соборів Замоїського та Львівського (1891). При кінці подано документи цього Собору. Праця виготовлена майже виключно на основі архівних джерел, які подано на початку разом з бібліографією. При кінці — покажчик імен.

Рец.: М. Стасів в «Логос» 1966, стор. 316-7.

759. - *Per l'Unità della Chiesa. Incontro ai fratelli separati di Oriente.* Roma, 1945, pp. XV+543.

Це збірник 14 орієнталістів, професорів Сх. Папського Інституту, з 35 статтями-монографіями: історичними, богословськими, літургічними, правничими та орієнтаційними — про справу апостоляту між нез'єдиненими. Між ними знаходяться теж матеріали до історії Укр. Церкви.

Рец.: А.В. в «Зап. ЧСВВ» I, 1949, стор. 406-9.

760. - *Ukraine und die Kirchliche Union.* «Die Kirche und das Oestliche Christentum». Berlin, «Germania», 1932, S. 133.

Це збірник із статтями П. Вергуна, І. Мірчука, В. Залозецького і З. Кузелі про: історію Укр. Церкви; Духовне життя Укр. Церкви; Укр. церковну архітектуру; Вплив Церкви на життя народу; Передумови до Унії.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

761. - Б'єлогостинській В., *Реформа Петра В. по высшему церковному управлению.* «Журналъ мин. нар. проев.», Спб, 1892, ч. 281, 6, стор. 257-281; 7, 1-23.

У статті описане установлення т.зв. Святішого Синоду, його правну і фактичну владу та відношення до духовенства, народу, як теж до східних патріархів і протестантів.

762. - Бучинський Д., *Богородичний культ в українському письменстві.* Матеріали до історії Укр. Церкви — Збірник допо-

відей. « Наук. Зап. Укр. Вільного Унів. » т, 9-10, Мюнхен-Рим-Париж 1969, с. 26-48.

У статті-довіді представлений Богородичний культ в укр. письменстві: давньому, в літературі XVII-XVIII віків та у відродженій літературі.

763. - Васильевскій В., *Записи о поставленіи русскихъ епископовъ при митр. Теогностъ въ Ватиканскомъ сборникъ*. « Журналь мин. нар. проев. », Спб, 1888, II, стор. 445-463.

У статті описано 13 записок, які носять характер офіційних протоколів, про вибір і посвячення єпископів за митр. Теогноста (1328-47). Взято їх з грецького рукопису у Ватиканському архіві, на який потрапив Регель В.

Пор. теж: Головацкій Я., *Новооткрытый источникъ для церковной исторіи Галицкой Руси XIV столетія*. « Литературный Сборникъ », Львовъ 1888, с. I-XIX. — Подає теж опис і текст тих же записок.

764. - Великий А.Г., *Вселенськість думання як вияв укр. церковної дії*. Матеріяли до іст. Укр. Церкви — Збірник доповідей. « Наук. Зап. Укр. Вільного Унів. », т. 9-10. Мюнхен-Рим-Париж 1969, стор. 3-25.

У доповіді-статті представлена своєрідна українська екуменічна концепція, яка може стати вкладом і до світового екуменічного руху.

765. - Верховскій П.В., *Вопросъ о церковныхъ имъніяхъ въ двадцатыхъ годахъ восемнадцатаго столетія*. « Хр. Чтеніе », Спб, 1907, II, с. 230-245, 486-501, 638-657.

У статті описана земельна реформа та спори, які виникли на тому тлі між державними і церковними властями на поч. 18-го ст.

766. - Вігоринський І., *Католицька думка в східній Україні в середині XIX ст.* « Логос », Йорктон 1962, с. 219-227, 289-303.

У статті описано церковне становище в сх. Україні в пол. 19-го сторіччя та прихильні до католицької Церкви настрої серед частини укр. інтелігенції, зокрема в М. Гоголя, Є. Балабана та ін.

767. - Грушевський А.С., *Изъ полемичной литературы конца XVI в. послѣ введенія Унії*. « Изв. имп. Ак. Н. », Петроградъ, 1918, XXII/2, с. 291-313.

У статті описано спори в полемічній літературі при к. 16 ст. про культурні зв'язки та впливи Сходу і Заходу, оборону церковно-слов. мови, зокрема у письмах І. Потія та К्लерика Острозького.

768. - Дачкевич Й., *Повість про перенесення мощів св. Николая*. « Богословія », 33, Рим 1969, с. 28-73.

Після короткого життєпису св. Миколая та опису перенесення його мощів до італ. міста Барі 1087 р., автор головну вагу присвятив різним оповіданням про цю подію: латинським, грецьким та старо-укр. повісті, якої автором мав бути митр. Єфрем (1090-6), та різним її спискам. При кінці додано текст одного такого грецького оповідання в укр. перекладі.

769. - Кравченко О., *Культ св. Кирила і Методія на Україні та праця українців для Кирило-Методіївської ідеї*. « Логос », Йорктон 1969, с. 43-59, 98-121.

У статті представлено культ св. Кирила і Методія на Україні та працю українців для підтримання їхньої ідеї, зокрема на Велеградських З'їздах.

770. - Лотоцький О., *Суспільне становище білого духовенства (світського) на Україні і Росії в XVII в.* « Зап. НТШ » 1898, т. XXI, с. 1-46.

Біле духовенство було принижене, зокрема в Росії, і майже безправне, так перед державними чинниками, як теж в єпархіальній адміністрації.

Пор. теж його: *Матеріальное обезпеченіе приходскаго духовенства въ прошломъ вѣкъ*. « Руководство для сельскихъ пастырей » 1899, чч. 37-39.

Пор. ще теж: Крижановський Е.М., *Очерки быта южно-русскаго сельскаго духовенства въ XVIII в.* «Собрание сочиненій» т. I, с. 391, Київ 1890 (Недоступне). На цю тему помістив він більше статей

в «*Руководство для сельских пастырей*», якого був редактором, (Київ 1860.)

771. - Лотоцький О., *Соборні Крилоси на Україні й Білій Русі в XV-XVI віках*. «Зап. НТШ», Львів 1896, IX, с. 1-34.

Автор описав постання Крилосів та їхній основний склад як орган єпархіяльної влади, адміністративної та суддівської, як теж їхнє утримання.

772. - Л.М., *Къ характеристикъ церковно-бытовой жизни въ первой трети XIX в.* «К. Старина» 1904, 12, с. 363-407.

На основі листів архимандритів Єроніма Визерського та Филдельфа Пузини, які подає на стор. 181-407, представлене церковно-побутове життя в укр. прав. Церкві, на початку 19 сторіччя.

773. - Маркевичъ Г., *Выборное начало въ духовенствъ въ древне русской преимущественно юго-западной Церкви до реформы Петра I.* «Труды КДА», 1871, 8, с. 225-273; 9, 484-550.

Ширше описує виборний принцип, як він практикувався в давній руській Церкві, зокрема на Україні.

Пор. теж: Орловскій П.: *Къ исторіи южно-русскаго духовенства*. «К. Старина» 1895, II, с. 50-53 — про те, як вибрано парохів в прав. Церкві на Україні.

774. - Пап Ст., *Духовна пісня на Закарпатті*. «Зап. ЧСВВ», 1971, т. VII(XIII), с. 114-142 (й окремою відбиткою).

Автор опрацював генезу духовної пісні на Україні, їхню тематику й поширення, відтак описав 33 збірники таких пісень, які знайдено на Закарпатті та їхні друковані видання. Закінчує описом впливу укр. духовних пісень на інші слов'янські народи східного обряду й навіть на румунів, теж і не з'єдинених.

775. - Петровъ Н., *Объ учрежденіи Ипатіемъ Поцьемъ Уніатской капитулы во Владимиръ Волинскомъ и первоначальныхъ ея дѣйствіяхъ*. «Труды КДА» 1869, 6, с. 498-539.

Капітулу в Володимирі Волинськім І. Потій оснував ще 1594 р., хоч була потверджена тільки 1598 р. У статті подано опис її

оснування та її завдання, а в Додатку 10 документів до її діяльності в рр. 1600-1621.

776. - Петрушевичъ А.С., *О способъ избранія и поставленія въ дьяконскій и священнической чинъ изъ мірскихъ лицъ въ XVI столѣтіи на Южной Руси.* «Богословскій Вѣстникъ», Львовъ, 1900, с. 81-88.

О способъ избираиія и поставленія епископа. Там же, с. 157-165.

Въроисповѣданіе новопоставляемого русского епископа предъ Кіевскимъ митрополитомъ, начиная съ половины XIV столѣтія, дѣлаемое. Там же, 1901, с. 93-101.

Автор подає опис вибору та поставлення дияконів, священників та єпископів в Київській митрополії в 16 сторіччі та віроісповідання єпископів з 14 сторіччя.

777. - Рудович І., *Кобринський Синод 1626.* «Богословія», Львів 1924, II, с. 1-27, 196-212.

Був це перший Собор З'єдиненої єрархії Київської митрополії, скликаний для замирення з нез'єдиненими, реформи духовенства та усунення надужитъ. Однак нез'єдинені на Собор не з'явилися. У статті автор описує його підготовку, скликання та перебіг, додавши теж його Декрети в старо-руській мові.

778. - Страшкевичъ В., *Къ характеристикъ матеріального положенія уніатскаго духовенства въ нач. XIX в.* «К. Старина», 1905, 3, II, с. 223-6.

Під Росією, за Александра I в р. 1820 створено фонд з багатших церков та монастирів — для допомоги біднішим.

779. - Сильвестер єп., *Церковний устрій в Україні.* Новий Ульм, друк. «Укр. газета», 1946, стор. 63.

У виданні поміщено проєкт Статуту Укр. Автокефальної Прав. Церкви, коротко описано її церковно-адміністративний устрій та подано кілька думок про релігійно-моральне виховання.

780. - Федорів Ю., *Замойський Синод 1720 р.* « Богословія », Рим 1971, с. 5-72.

Автор подав короткий начерк Замойського Собору, зокрема його декретів, як теж коментарі, дуже схожі на Г. Хрустевича.

781. - Храневичъ В., *Нькоторыя черты изъ бывлой жизни духовенства юго-западнаго края.* « К. Старина » 1893, 3, с. 399-411; 4, с. 78-97.

У статті описані деякі прикмети, спільні більшості консисторських урядовців, благочинних, священників і кандидатів до священства.

Пор. теж його: *Помьщики и духовенство въ юго-западномъ краѣ въ концѣ прошлаго столѣтія.* Там же 1892, 8, с. 357-388.

782. - СНОДЫНИСКИ К., *O stosunkach wyznaniowych w cechach wileńskich od XVI-XVIII w.* Odbitka z księgi pam. ku czci Oswalda Baltzera, str. 15.

У статті представлене відношення різних віроісповідань у Виленських цехах в 16-18 ст.

Пор. рец.: L. Charewicz, « Kwartalnik Historyczny » 1952, str. 626-7.

783. - PETRUSZEWICZ A., *Historica expositio de auctoritate, juribus et praerogativis Metropolitanani in Hierarchia Ecclesiae graecoruthenae ab eiusdem origine usque ad nostra tempora succinte concinnata.* Шематизм архидієц. Львовской и дієцезіи Станиславовской. Львовъ 1885, с. I-XVIII.

Автор коротко зібрав права та привілеї, якими в різних часах користувалися Київські і Галицькі митрополити.

784. - SZARANIEWICZ I., *Kościelna Unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego.* Lwów, nakł. autora, druk. Pillera i Sp., 1899, str. 31.

Автор описав становище єпархіяльного духовенства та цей вплив, який мала Унія на зміну цього їхнього становища, зокрема щодо залежності від патронів та матеріального забезпечення.

785. - ZALOZIECKYJ V., *Das geistige Leben der Ukrainer in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster/W., Aschendorf, 1930, S. 6+219.

У цьому виданні до історії Укр. Церкви відносяться тільки перший і частинно другий розділ, в яких, між іншими, мова про письменство і шкільництво та духовно-релігійні течії на Україні. При кінці кожного розділу подана бібліографія.

13. — ЧЕРНЕЧІ ЧИНИ І МОНАСТИРІ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

786. - Амвросій архим., *Сказаніє о Почаевской Успенской Лавры*. Почаевъ, тип. Успенской Лавры, 1878, стор. 296+8.

Це передрук з «Лит. Епарх. Вѣдомостей» 1870-1871. Автор подав у цій праці популярний начерк історії Почаївської Лаври, поділивши її на три частини: Під Польщею в рр. 1559-1720; в рр. 1720-1831 — коли Лавра приєдналася до З'єдинення, та після 1831 року.

Про те, як Почаївська Лавра приступила до Унії, пор.: Великий А.Г., *Ще про «Зорю над Почаєвом»*, — у «Світла і тіні Укр. історії», Рим 1969, стор. 82-87.

Пор. теж слабу брошурку: Трипольскій Н., *Къ исторіи древняго прав. Почаевскаго монастыря на Волынь*. Почаевъ 1897, с. 42.

Рец. на останню: «Kwartalnik Hist.», 1898, 370-2.

787. - Ваврик М., *По Василіяньских Манастирях*. Торонто, ОО. Василіяни, 1958, стор. 286.

Автор — один з кращих знавців василіяньської історії, подав у своїй праці опис Василіяньських монастирів в Галичині, Карпатській Україні та одного на Словаччині. Опис зроблено в популярній формі, однак автор використав наведену при кінці багату літературу. При кожному з них подано важніші історичні дати, як теж, описуючи їхню історію, наведено чимало імен тих, які були з ними зв'язані.

Рец.: М. Островерха, «Зап. ЧСВВ» 1958, III, стор. 578-9.

788. - Ваврик М., *Бібліографічний огляд історії Василянського Чина за 1935-1950 рр.* « Зап. ЧСВВ » 1958, III, стор. 237-276.
...за 1950-1970 рр. « Зап. ЧСВВ » 1971, VII, стор. 334-424.

В обох виданнях, які появилися теж окремою відбиткою в тому ж видавництві, автор муравлиною працею зібрав все те, що у різних виданнях в рр. 1935-1970 було написано про Василянський Чин, не залишивши навіть коротких і фрагментарних згадок про його минуле. Це не тільки перелік книг чи статей, але теж при кожному описі подано зміст того, що там було сказано про Чин, справлено помилки чи пороблено доповнення, додаючи теж свою оцінку. Огляди мають такі підрозділи:

Джерелознавчі видання;

Бібліографічні, енциклопедичні та інші посібники;

Василянський Чин у загальних працях з історії Укр. Кат. Церкви 17-20 ст.;

Св. Йосафат і митр. Й. Рутський та їх доба;

З історії Василянського Чина 17-20 сторіччя;

З церковно-культурної Василянської діяльності 17-20 ст.;

З історії Василянських монастирів: загальні описи й поодинокі монастирі.

Оба огляди у великій мірі охоплюють за ті роки майже всю бібліографію Української Католицької Церкви.

789. - Великий А.Г., *Нарис історії Згромадження СС. Службениць П.Н.Д.М.* Рим, в-во СС. Службениць, 1968, стор. XIX + 767 + (6).

Праця виготовлена й видана у 75-річчя існування Згромадження, яке за той короткий час вespіло внести чималий вклад в життя Укр. Кат. Церкви. Праця в більшості написана основуючись на архівних джерелах, вичерпа і допроваджена до останніх днів їхнього 75-річчя. Крім самої історії, наведено в ній дуже багато статистичних даних, як теж більшу скількість важніших документів.

Рец.: Р. Хом'як, « Логос » 1970, стор. 313-6.

Пор.: *Каталоги Згромадження СС. Службениць*, які досі появилися в рр. 1938, 1955, 1965 і 1972 (останній 120 стор.).

790. - Войнар М., *Василяни в українському народі.* Н. Йорк, ОО. Василяни, « Слово Доброго Пастиря » ч. 7-8, 1955, стор. 80.

Це короткий популярний начерк діяльності Василянського Чину серед українського народу.

791. - Денисовъ Л.И., *Православные Монастыри российской империи*. Москва, изд. А.Д. Слупина, 1908, стор. XII+984.

У цій праці подано повний список всіх 1105 відкритих в тому часі в Росії та Китаї (4) й Америці (3) чоловічих та жіночих монастирів і архіерейських домів. Між ними знаходяться теж усі монастирі на українських землях, які в тому часі входили в російську імперію. При кожному описові подано топографічні, історичні та археологічні дані, а теж бібліографічні замітки. На початку поміщена статистична таблиця розміщення монастирів, а при кінці поазбучний покажчик, як теж 110 рисунків і мапа монастирів.

792. - Дирда М., *Ясна Гора в Гошеві*. Н. Йорк, ОО. Василяни, 1972, стор. 142.

В популярному виданні автор подав короткий опис монастиря в Гошеві та його історію, зокрема історію його чудотворного образу Матері Божої, до якої відбувалися численні проці, головню між двома останніми війнами.

793. - Іларіон митр. (Огієнко І.), *Фортеця Православія на Волині. — Свята Почаївська Лавра*. Церк.-історична монографія. Вінніпег, «Волинь», 1961, стор. 398.

Це — широко zakresna історія Почаївського монастиря, на жаль тільки з надто великою дозою полеміки й перекручень, в стилі його післявоєнних видань.

Рец.: М. Ваврик, «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 397-404; Hofman J., «Zeszyty Historyczne», 3, Paryz 1963, 211-230.

794. - Каровець М., *Велика Реформа Чина св. Василя В. 1882 р.* Львів-Жовква, в-во ЧСВВ, 1933-1938, I-IV, стор. 226, 210, 216, 500.

Праця виготовлена у 50-річчя Реформи Василянського Чина. Після опису стану Чина по Берестейській Унії (1596), з'ясовує обставини 19 сторіччя, які привели до його занепаду, зокрема широко описує переведення самої Реформи та ті труднощі, які треба

було поборювати. Праця ґрунтується на багатьох документах, які автор подає в цілості і в оригіналах. Третя й четверта частина — це майже тільки наведені тексти голосів преси, свої та чужомовної, й урядової переписки в цій справі так державних як університетських чинників між собою та з Ординаріятами і Консисторіями — аж до року 1885.

Рец.: В. Заїкин, «Kwartalnik Historyczny» 1933, 296-302.

Про Реформу з р. 1882 року пор. теж: *Альманах Василянських Богословів*. Річник I: *Із приводу 50-літнього Ювілею Реформи Василянського Чина* (1882-1932). Крестинопіль, ОО. Василіяни, 1933, с. 112.

795. - Коссаць Н.М., *Шематизмъ Провинції св. Спасителя Чина Св. Василя В. въ Галиції и Короткий Поглядъ на монастыри и на Монашество Руске, отъ заведеня на Руси върхъ Христовою аж по нынѣшное время*. Львовъ 1867, стор. 354.

У першій частині стор. 1-35 подано актуальний стан Василянського Чина в 1866 р., а далі автор представляє спочатку історію монашества на Сході, а відтак на українських землях: їхній початок, поширення, діяльність, впливи, занепад та відновлення. Зокрема цінні у цьому виданні досить подрібні списки поодиноких монастирів по всіх єпархіях Укр. Церкви. Досить широко представлена теж історія монастирів по Берестейській Унії 1596, аж до останніх років. Автор використав не тільки всю доступну йому літературу, а теж різні записи й документи з архівів, з яких багато й не заховалося. Це найбагатший й найцінніший з усіх Каталогів. Перший такий Каталог Василянського Чину появився 1773. Потім вони виходили неперіодично, від 1894 щорічно, а від 1949 звичайно що два роки.

796. - (Кояловичъ М.), *Исторія Базиліанскаго Ордена*. «Христ. Чт.» 1864, I, с. 11-75, 419-464.

Автор подає короткий нарис історії Василянського Чина, зокрема про його устрій, відносини до З'єдищеної єрархії, до білого клиру і єзуїтів та про Василянські школи, використавши дуже багато архівних джерел.

797. - Николай архим. (Далматовъ), *Супрасльскій Благовъщенскій монастырь. Ист.-статистическое описаніе*. Спб, тип. Синодальная, 1892, с. XV+611.

На загальному історичному тлі цілої Церкви, подає обширний і подрібний історичний опис одного з важливіших Василіянських монастирів у Супраслі, який, хоч положений на Білорусі, мав великий вплив теж і в історії Української Церкви. У виданні поміщено теж 17 портретів та 47 документів.

Бібліографію цього монастиря та спис його документів подав останньо: SOSNA G., *Krótka bibliografia klasztoru w Suprasli*. «Wiadomości Polskiego Autokef. Kościoła Praw.». Warszawa 1974, 1, str. 51-88.

798. - Петровъ Н.И., *Очеркъ исторіи Базиліаскаго Ордена въ бывшей Польшѣ*. «Труды КДА», Кієвъ, 1870, V, стор. 428-494; VIII, 373-436; XI, 343-409; 1871, II, 295-374; V, 225-317; VI, 480-554; VII, 118-189; 1872, I, 3-85; II, 161-272.

Маючи доступ до багатих митрополичих та монастирських архівів, автор на їхній основі склав цю працю, об'ємом та багатством матеріялу досі ще найбільшу. Головну літературу та джерела подає у вступі. Працю починає від реформи, що її перевів митр. Й. Рутський на поч. 17 сторіччя (1617), а кінчає станом, який заіснував 1795 р., після третього поділу Польщі, поділивши її на періоди: від початку до Замойського Собору (1720) і після нього. Широко описує у ній історію Чина, його устрій, Правила, діяльність, зокрема місійну, його школи, а теж впливи та значення, як такого, що «творив основну частину Унії». Праця цінна, хоч написана з навітленням не католицьким і не українським.

799. - Петровъ Н.И., *Забутыя иноческія обители (Монастыри Холмскій і Замостьскій въ общей судьбѣ русско-униатскаго монашества)*. «К. Ст.» 1882, 7, стор. 1-41; 8, стор. 199-242.

Подає історію обох монастирів, в Холмі та Замостю, аж до їхнього скасування 1864 р.

Пор. теж його: *Документы Братства при церкви св. Николая въ г. Замость*. Там же, 1882, 7, стор. 149-159 (з 4 документами з 17 ст.).

Теж його: *Холмско-Подляські православные монастыри: Холмский, Замостьский и Яблочинский*. «Памятники Русс. Старины» VII, Спб. 1885, стор. 168-217.

Пор. теж: ЩЕРБИЦКІЙ О., *Виленській Свято-Троїцькій монастирь*. Вильна, 1885, с. 190+3. (Відбитка з «Лит. Еп. Вѣдомости»).

800. - Ріпецький М. - Попович Д., *Ки́во-Печерський монастир і його подвижники*. Мондер, ОО. Василіяни, 1954, стор. 62.

Це короткий популярний нарис історії Ки́во-Печерського монастиря та короткі життєписи важливіших його членів.

801. - Сапуновъ А., *Архивъ Полоцкой Духовной Консисторіи*. Москва 1902, стор. 168 (Відбитка з «Труды Археогр. Ком. Археологического общества» том I).

У цій праці описано та подано відомості про документи в архіві Полоцької Консисторії, зокрема ті, що відносяться до церков та монастирів, з'єдинених і православних. Описує теж монастирські архіви, інвентарі та інші документи, які там знайшлися.

Рец.: Wołyński, «Kwartalnik Historyczny» 1903, 77-9.

802. - (Сульжинський Лука), *Краткія извѣстія о положеніи базилианскаго ордена и разныхъ переменъ въ его управленіи, отъ 1772 г. до 1811 г.* «Труды К.Д.А.» 1868, III, с. 147-168; IV, с. 100-144, 245-302.

Це записки, майже хроніка важніших подій з життя Укр. Католицької Церкви та Василіянського Чину в рр. 1772-1808, а до років 1808-1811 зібрано 20 документів-листів під заг.: *Извлечение из переписки разныхъ лицъ, объясняющей исторію базилианскаго ордена съ 1808 до 1811 г.* (с. 275-302). Окрему увагу автор звернув на всі ті зміни, які в тому часі, після прилучення цих теренів до Росії, настали як в житті Церкви так і Чину. Ці записки виготовив Лука Сульжинський, який був консультором Руської Провінції, скінчивши писати їх в р. 1807/8; до дальших 1808-1811 років зібрано тільки матеріал, але його не опрацьовано. З польського оригіналу виготовив переклад та додав до тексту багато приміток Н. Петров.

803. - Титовъ Т.И., *Типографія Кієво-Печерской Лавры. Историческій очеркъ (1606-1616-1916)*. Кієвъ, тип. К.-Печерской Успенской Лавры, 1916, I, стор. 496.

Приложенія къ первому тому. Там же 1918, стор. 18+546.

Після короткого начерку про друкування книг в слов'янських, зокрема на «західно-руських» землях, автор подав обширну історію Кієво-Печерської друкарні, починаючи з р. 1616, довівши її в I томі до 1721 року.

У «Приложеніях» подано 62 різних передруків: найбільше передмов, теж проповіді та інші твори Київських письменників 17 сторіччя.

При кінці цінні покажчики імен, друкованих видань, гербів, мініятур, заставок, ініціалів, водних знаків тощо.

Пор. теж: Чистовичъ И.А., *Процессъ по дѣлу объ учрежденіи типографіи при Кіевской митрополіи*. «Временникъ имп. Моск. общества исторіи и древностей русскихъ», кн. 22, Москва 1855, IV, с. 7. — Про те, що такої друкарні при Київській митрополії не було.

804. - Титовъ Т.И., *О заграничныхъ монастыряхъ Кіевской епархіи XVII-XVIII в.в.* «Труды КДА» 1905, I, стор. 459-497, 607-665; II, 284-331.

Автор подав начерк про стан Київської епархії в 17-18 ст. «за границею» тобто в Польщі, а потім про поділ монастирів, їхній устрій, побут, управу, настоятелів та адміністрацію, як теж про Братства при тих монастирях, їхнє відношення-залежність від Київських митрополитів та місцевих (білоруських) єпископів, та про їхнє значення в релігійній боротьбі того часу. Було їх понад 30, крім скитів. Вкінці подає теж опис заграничних протопопій і приходських церков, їхню залежність від монастирів та про Варшавську капелянію і капелянів при російських «резидентах» — послах з р. 1674.

805. - Троцкій П., *Типографія Кієво-Печерской Лавры*. «Труды КДА», 1865, 5, стор. 63-87; 6, 161-230.

Тут описано її оснування на поч. 17 сторіччя, організацію, залежність від церковних і державних властей, її будівлі, за-слуги, як теж вчислено її видання.

- 806.** - Федоренко П., *З історії монастирського господарства на Лівобережжі XVII-XVIII вв.* «Зап. Іст.-Філ. Відділу Укр. Ак. Наук», Київ 1927, XI, стор. 103-170.

У статті подрібний опис, з численними таблицями, з господарки Петропавлівського монастиря біля Глухова, його організації, здобування продуктів та їхнього збуту.

Пор. теж: Мякотин В.А., *Очерки соціальної історії України зь XVII-XVIII вв.* Прага 1924-1926, т. I, вып. I-III, стор. 228+266+220.

У цій праці, головню в першому випуску, багато матеріалу про надавання Б. Хмельницького численним прав. монастирям, про ряд універсалів в їхній обороні, а далі автор подрібно аналізує дальшу історію монастирських земель.

Рец.: І.К., «Зап. ЧСВВ» 1927, II, 3-4, стор. 458.

- 807.** - Хойнацький А.Т., *Лавра Почаевская.* «Христ. Чт.» 1880, II, с. 305-346; 1881, I, с. 103-146, 254-302; 1883, I, с. 671-731.

Автор подав досить обширний нарис історії Почаївської Лаври, від її початків в 13 сторіччі до 1720 р. — в першій статті; в другій — в рр. 1720-1831, в яких діяли у ній з'єдинені Василіяни, подаючи опис її передання-переходу, устрою та діяльності; в третій — описує роки 1831-1880, а в останньому — її сучасний стан.

Ілюстроване видання цієї праці, поправлене й доповнене Т.Я. Крижановським, появилося 1897 р. в Почаївській друкарні під наг.: *Почаевская Успенская Лавра. Историческое описание*, стор. 534. У ньому на стор. 419-518 додано ще окремі статті та документи, які насвітлюють порушені у праці питання.

- 808.** - Целевичь Ю., *Исторія Скиту Манявського wrazъ зъ зборникомъ грамотъ, листовъ и деякихъ судовыхъ документовъ, дотычныхъ того монастыря.* Львовъ, наклад. автора, 1887, стор. (4)+136+122 (римські).

Автор подає історію монастиря Скиту Манявського від його оснування в р. 1611 — до скасування в р. 1785, як теж опис його церков і монастирських домів, та його діяльності. У трьох його монастирках бувало к. 130 монахів. При кінці дає список ігуменів, а в другій частині (з римською нумерацією) наводить документи: 33 записи для монастиря, 16 листів-універсалів з привілеями для

нього, 11 листів до залежних від нього монастирів, 4 листи до Ставропігійського Братства у Львові та один від нього, як теж грамоту короля Володислава з 1634, яку, однак, вважають не автентичною.

Рец.: « Kwartalnik Historyczny », I, s. 621.

809. - Цьорох С., *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок*. Друге видання. Рим, Бібл. наук. і попул. творів монахинь Василіянок, 1964, стор. 254+2.

Це офсетне перевидання праці, яка появилася у Львові 1934 р. Автором її є монахиня-Василіянка. У тій цінній теж і сьогодні праці наперед опрацьовано історію Сестер Василіянок, зокрема в Україні і Білорусі, подаючи теж перегляд давніх і сучасних монастирів. Друга її частина присвячена виховній діяльності Сестер Василіянок в загальному, зокрема по поодиноких монастирських інститутах і школах. У третій частині поміщено кілька грамот та інших документів. Працю попереджає добра бібліографія.

Рец.: С. Гарванко, « Богословія » 1968, с. 271-4.

810. - *Кієво-Печерская Лавра въ ея прошедшемъ и нынѣшнемъ состояніи*. « Кієв. Ст. », Кієвъ, 1886, 5, стор. 26-43; 6, 293-306; 7, 386-409; 8, 613-638; 10, 252-264; 11, 500-519.

У статті описуються: оснування Лаври, її розвиток, діяльність, значення, її церкви, цінні предмети, інвентарі, устрій та правила, гробниці. В Додатку поміщено Літопис Лаври і спис ігуменів та архимандритів, як теж тих митрополитів, що були заразом архимандритами.

811. - *Православныя Русскія Обители. Полное иллюстрированное описание всѣхъ православныхъ русскихъ монастырей въ російской имперіи и на Атонѣ*. Спб, изд. П.П. Сойкина (без дати), стор. 712+VIII.

В праці зібрано опис усіх монастирів в колишній російській імперії, отже і тих, що були на укр. землях, які до цієї імперії належали. На останніх 5 сторінках подано такий же опис монастирів на Атосі. При кожному монастирі подано його коротку історію, опис забудовань, чудотворних та цінних ікон, дорогоцінних

речей та книг, які там переховувалися, як теж поховання знатних особистостей.

- 812.** - *Пропамятна Книга ОО. Василіян у Канаді. 50 літ на службі Богові й народові (1902-1952).* Торонто, в-во ОО. Василіян, 1953, стор. 432+55 світлин.

У цій збірній праці кількох авторів подано загальну й досі найобширнішу історію ОО. Василіян в Канаді, а відтак теж кожного дому з приналежними до нього місійними станицями. При кінці поміщено ще теж Пом'яник померлих у Канаді членів Василіянського Чину.

Рец.: о. В. Маланчук, « Логос » 1955, стор. 74.

- 813.** - *Ювілейний Альманах Василіянських студентів у Бразилії.* Ірасима-Прудентопіль, В-во ОО. Василіян, 1946, стор. 184.

В Альманаху цінні: нарис діяльності ОО. Василіян в Бразилії, стор. 17-87, В. Зінька; про малу семінарію в Прудентополі, стор. 88-102, з якої вийшла більшість священників в Бразилії, та « Хроніка », в якій накреслена історія студій Бразилійських Василіян, стор. 148-173.

Рец.: « Зап. ЧСВВ » 1949, стор. 173.

- 814.** - *Ювілейна Книга ОО. Редемптористів Східнього Обряду 1906-1956.* Йорктон, в-во ОО. Редемптористів, 1956, стор. 446.

Крім загальної історії Чина, у цьому виданні головну увагу присвячено історії ОО. Редемптористів сх. обряду: їхнім початкам та розростові і праці по різних країнах українського поселення. При кінці подано теж Пом'яник померлих Редемптористів сх. обряду. Загальну історію Чина подано теж в англ. мові (375-423), як теж резюме з кожного розділу.

- 815.** - *WLAŹEJOWSKYJ D., De Potestate Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum in Clerum Regularem.* Romae 1943, pp. 196; 2 ed. Romae 1973, « Analecta OSBM ».

Монастирі й монахи до р. 1617, в якому створено першу сцен-тралізовану монашу Конгрегацію, підлягали безпосередньо своїм єпископам, на території яких перебували. Після того року залеж-

ність від них перейшла до митрополитів, які спочатку були головними настоятелями-архимандритами об'єднаних монастирів. Ця залежність мінялася, аж доки Василіянський Чин не зівстав майже зовсім вийнятий з-під влади митрополитів. Про цю владу Київських митрополитів, різну в різних періодах, відносно Капітул, Протоархимандритів, Архимандритів та поодиноких монахів трактує автор у цій праці, використавши багату літературу та архівні джерела, які окремо наводить. Цінні в Додатку списки монастирів, Протоархимандритів і генеральних Прокураторів. Друге видання з р. 1973 появилося офсетним передруком.

816. - FLOROVSKY A.V., *Česti Jezuité na Rusi*. Praha, nakl. Vyušehrad, 1941, str. XI+468.

У першій частині (1-107) автор тільки коротко зупиняється над описом побуту Єзуїтів на Русі та Литві (3-9), а далі говорить тільки про єзуїтські школи в Празі та Оломовці і про учнів з Русі в тих школах в 17-18 ст. Друга частина присвячена Єзуїтам в Москві. При кінці наведено 14 документів, джерела й літературу, латинське резюме (407-430), покажчик імен і речей та 21 портретів.

817. - GOETZ L.K., *Das Kiever Höhlenkloster als Kulturzentrum des vormongolischen Russlands*. Passau, M. Waldbauersche Buchhandlung, 1904, S. XXIV+242.

Перша частина присвячена заснуванню Печерського монастиря і його історії до 1240 р., а друга описові стану монастиря і монахів, їхній діяльності та великому впливові на загальну культуру країни. В Додатку поміщено спис настоятелів, монахів, похоронених в ближчих печерах, і спис єпископів, які з нього вийшли.

818. - JÚRAK J., *De Provinciae S. Hyacinthi Ord. Praedicatorum in Russia Fundatione*. Ex ephemeride «Acta Academiae Velehradensis», t. XIV, 1938, pp. 54.

Це частина більшої праці на цю тему — про оснування 1595 р. окремої Провінції св. Якинта з домів на руських землях, бо їхні члени уважали себе руськими і не хотіли належати до польської Провінції. Року 1601 Провінція була, однак, скасована, а ство-

рена була « Руська Конгрегація », однак без більшого значення і впливу.

Про місійну діяльність Домініканів на Русі в pp. 1595-1650 пор. теж його: *Apoštolská činnost Dominikánské Provincie sv. Hyacinta na Rusi 1595-1650*. Praha, ottisk z časopisu « Ruže Dominikánská », 1936, s. 28.

Про їхню ж місійну діяльність теж і на Русі в 13 стол. пор.: ALTANER B., *Die Dominikanermission des 13. Jahrhunderts*. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner- und Heidenmission des Mittelalters (Breslauer Studien zur historischen Theologie, B. III). Habelschwerdt, 1924, S. XXIII + 248.

Див.: С.Т., « Зап. ЧСВВ » 1927, I, 659.

819. - КАНТАК К., *Bernardyni w Polsce*. Lwów, Prow. Polska OO. Bernardynów, 1933, I-II, str. 24+324; 32+595+60.

Автор подає обширну історію OO. Бернардинів в Польщі від самих початків, 1453 р. — до р. 1932. Багато з них діяли на українських землях, на яких було чимало їхніх монастирів, і про них у праці дуже багато. Праця багата в джерела. При кінці поданий великий покажчик імен і речей (60 сторін).

Рец.: В. Толочко, « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, стор. 418-421.

819/2. - LEONARDO DELLA PASSIONE (KOWALÓWKA G.C.), *L'Attività Pastorale e Missionaria dei Carmelitani Scalzi Polacchi*. Roma, Pontificia Univ. Lateranense, 1970, p. XXI+276.

У цій докторській дисертації, яка присвячена діяльності Кармелітів у Польщі, велика її частина зокрема займається їхньою працею для Руської Церкви. На прохання митрополитів І. Потія та В. Рутського у тій цілі порішили вони відкрити в Польщі свої монастирі, починаючи з р. 1605. На початку подані досить велика бібліографія та використані джерела, при кінці кілька документів.

820. - РЕКАР А., *Basilian Reform in Transcarpathia*. « Analecta OSBM », Roma 1971, vol. VII, pp. 143-178, 179-226.

Автор подає історичний нарис про переведення реформи Василіянського Чину на Закарпатті. З'ясувавши її велику потребу,

представляє всі перепони, які треба було перебороти, перші старання, умовини, нові перешкоди — вже по прибутті до Мукачева трьох Отців і Братів (2.XI.1920), і закінчує описом успіхів цієї реформи. При кінці подає багату бібліографію та наводить в цілості 18 документів з архівів: Мукачівського, Генеральної Курії і Східної Конгрегації.

- 821.** - POROVICH S.H., *To serve is to love. The Canadian story of the Sisters Servants of Mary Immaculate*. Toronto, Sisters Servants of Mary Imm., 1971, pp. XX+355.

В перших розділах авторка подає коротку історію Згромадження, як теж нарис перших років української еміграції в Канаді, а далі всю увагу присвячує історії Згромадження Сестер Службниць в Канаді й Америці. В Додатку поміщені короткі дані про Україну та Укр. Кат. Церкву, 6 географічних карт, спис місійних станиць Сестер в Канаді й Америці, як теж імена Провінційних Настоятельок з Дорадницями, Учительок новичок та померлих Сестер. Крім того подано покажчик імен осіб і місцевостей. Праця написана радше в розповідному тоні, однак усе в ній сказане багато удокументоване.

Рец.: Ю. Катрій, « Зап. ЧСВВ » 1973, т. VIII, с. 478-482.

Пор. теж: С. ЄЛИСАВЕТА, *40 літ на Божій службі. Канадійсько-Американські станиці*. « Ювілейна Книга СС. Службниць 1892-1942 ». Едмонтон 1942, стор. 77-104, 105-130.

- 822.** - SMOLYTSCH I.K., *Russisches Mönchtum. Entstehung, Entwicklung und Wesen, 988-1917*. Würzburg, Augustinusverlag, 1953, S. 560.

Автор опрацював у цьому творі постання, розвиток та суть монашества на території дореволюційної Росії, отже теж на українських землях, які входили в її склад. Праця одна з найкращих й найповніших, сперта на багатих матеріялах, з величезною бібліографією (9-43), списками імен та таблицями. При тому побудована на загальній історії Церкви в Росії, яка у цій праці майже повністю представлена.

Пор. теж його статті, про постання « старців » та про монастирські посілости в 15-16 ст. під наг.: *Studien zum Klosterwesen Russlands*. « Kyrios », Berlin 1937, S. 96-112; 1939. S. 29-38.

- 823.** - TYLAVSKYJ I., *Monastero di Počaiiv. La sua Tipografia e sue edizioni.* «Analecta OSBM» 1963, IV, pp. 230-292.

Автор подав коротку історію монастиря, зокрема його друкарні та описав попередні Каталоги Почаївських видань. Далі, вичисливши 22 видань, які неслухно приписувано Почаївській друкарні, бо вона постала пізніше, подає список 269 видань, які вийшли з друкарні Почаївського монастиря в роках 1733-1795.

- 824.** - WOJNAR M., *De Capitulis Basilianorum.* Roma, «Analecta OSBM», 1954, pp. XVI+204.

Капітули це Збір управнених представників Чина, які є його найвищою правною і законодавчою інстанцією. Автор подав насамперед цінні історичні дані про генеральні, провінційні на місцеві Капітули сентралізованого митр. Й. Рутським Василіянського Чину, а відтак представив правну форму кожної з них. Праця побудована майже в цілості на архівних тоді ще джерелах, які подано на початку разом з джерелами вже опублікованими та літературою. При кінці наведено список усіх генеральних та провінційних Капітул від першої з них 1617 — до 1878 р.

Рец.: о. Р. Хом'як, «Логос» 1957, 311-2.

- 825.** - WOJNAR M., *De Regimine Basilianorum Ruthenorum.* Roma, «Analecta OSBM», 1949, pp. XX+218.

На початку автор описав форми управління, предбачені Правилами св. Василія, та як монастирі в Україні управлялися до 1617 р. Після того представив всю еволюцію, яку у Василіянському Чині перейшло управління від 1617 до 1882 року. Останні розділи присвячені централізації управління та відносинам монастирів до митрополитів й єпископів, включно до екземпції — вийняття з-під їхньої влади і залежності. Автор використав всю дотичну літературу та опубліковані матеріяли, але в більшості опрацював цю тему на основі архівних в тому часі джерел.

- 826.** - WOJNAR M., *De Protoarchimandrita Basilianorum (1617-1804).* Roma, «Analecta OSBM», 1958, pp. XXV+298.

Автор на початку розвиває поняття головного настоятеля, зокрема Протоархимандрита, а далі присвячує всю увагу його владі,

правам та обов'язкам і реченням уряду. В другій частині опрацював теж обов'язки урядовців Головної Управи Чина: генеральних дорадників, секретарів і прокураторів при Ап. Престолі. При кінці, 251-297, подав теж короткі життєписи усіх Протоархимандритів, як теж їхній список. У праці взято до уваги період від 1617 до 1804 р. Крім багатой літератури автор використав дуже багато архівних тоді джерел.

827. - WOJNAR M., *De Archimandritis Basilianis in Metropolia Kioviensi (1617-1882)*. Synthesis canonica. «Ius Populi Dei». Miscellanea in honorem R. Bidagor. II, Roma, Pont. Univ. Gregoriana, 1972, pp. 343-424.

У студії автор опрацював тему про Василянських архимандритів, які були настоятелями більших монастирів. Було їх в Укр. Церкві 34. Подавши їхню коротку історію, дальшу увагу присвячено таким предметам: еригування архимандрії, їхнє значення, поділ, про архимандричі добра, їхню залежність від митрополитів та протоархимандритів, права та обов'язки, їхніх помічників з правом наслідства та вкінці про залишення уряду.

828. - WOŁYNIAK (GIZYCKI M.), *Spis Klasztorów Unickich Bazylianów w województwie Wołyńskiem*. Kraków, nakł. Spółki Wydawniczej Polskiej, 1905, str. 146+XXVI.

Автор був один з кращих знавців і нашої церковної історії, а зокрема історії Василян, і про них залишив по собі велике число праць та статей. В цьому виданні він подає опис 40 монастирів у Волинському воєвідстві. Не маючи сам доступу до багатих архівних джерел, використав, однак, все те, що про них досі донебудь було написано. В Додатку помістив ще життєпис трьох Василян, з світлинами, та короткий життєпис василянки А. Лесневської.

829. - WOŁYNIAK, *Z przeszłości Zakonu Bazylińskiego na Litwie i Rusi*. «Przewodnik Nauk. i Literacki», Lwów 1904, 65-82, 157-172, 250-268, 353-360, 449-463.

Автор описує поодинокі монастирі Сестер Василянок на Литві і Русі, на теренах, які після поділу Польщі, припали до Росії.

За Польщі всіх тих монастирів Сестер було 70. Окрему увагу звертає при тому на їхню педагогічну діяльність. Після того додає ще опис Василянських чоловічих монастирів в Лавришеві (Білорусь) і в Шаргороді та інших залежних від нього місцевостях.

Пор. ще причинок: *О Василианахъ въ с. Маліовцахъ, подоль. губ.* «Кіев. Ст.» 1905, 2, стор. 135-6.

830. - WOLYNIAK (GIZYŃSKI M.), *O Bazylianach w Humanii.* «Przewodnik Nauk. i Lit.», Lwów 1899, t. 29, str. 456-464, 562-570, 657-664, 743-752, 845-858, 938-946, 1031-1043, 1136-1182.

Автор подає короткий історичний нарис про Унію на Брацлавщині, відтак зосереджує всю увагу на Василянах в Умані, описуючи їхній прихід до цього міста та широко розвинену діяльність, зокрема місійну та шкільну, виписуючи теж імена їхніх настоятелів, префектів школи та визначніших учнів — аж до 1831 року. Крім того подає тут ще короткий опис інших Василянських монастирів на Правобережжі.

831. - WOLYNIAK, *Bazylianie we Włodzimierzu i Tryhórach.* Kraków, nakł. ziemian Wołyńskich, 1912, str. 8+170.

У цій більшій праці автор описує: початкові школи у Володимирі до кінця 17 сторіччя; спровадження Василян і стан Василянських шкіл в самому Володимирі та околиці у 18 ст., з хронологічним нарисом тих шкіл в 19 ст.; про вивінування й останні роки їхнього існування та подає списи деяких ректорів і професорів в 18 ст., настоятелів монастиря та визначніших учнів. Далі подав теж опис монастиря у Тригорах, а при кінці генеалогічну таблицю його основника: Вороничів.

832. - WOLYNIAK, *Siedziba Bazylianów w Torokaniach.* Kraków, nakł. Spółki Wyd. Polskiej, 1906, str. 49.

Monaster Bazyliński w Ladach na Białej Rusi. «Przegląd Powszechny», Kraków 1891, t. 29, str. 379-397.

В першій студії дає історичний опис монастиря, зокрема його діяльності в Тороканях, в одному з більших Василянських осередків, а в другій в Ладах на Білорусі.

833. - WOLYNIAK (GIZYCKI M.), *Bazylianie na Żmudzi*. «Przegląd Powszechny» 1891, t. 31, str. 313-324.

Unici w Kurladyi. Тамже, 1894, t. 43, str. 199-223.

В одній і другій статті автор описав Василіянські монастирі та їхню працю — поза теренами, які заселявали українці та білоруси. Були там, однак, малі острівці переселенців сх. обряду і для них вони там працювали. В першому випадку — у місцевості Василіянський Подубіся, а в другому, між лотишами, в Якобштаді та Іллукшті.

Крім того автор написав ще такі статті про Василіянські монастирі та їхню діяльність:

Bazylianie w Owruczu. «Przewodnik Naukowy i Literacki», Lwów 1907, t. 35.

Bazylikańskie klasztory unickie w obrębie prowincji Białoruskiej. Тамже 1907, t. 35.

Kilka słów o Byteniu i Bazylianach. Тамже 1907, t. 35.

Wspomnienia o Borunach i unitach w Oszańskim. «Muzeum», 1897 (13).

Ці останні, однак, не були нам, на жаль, доступні.

834. - ZALESKI St., *Jezuici w Polsce*. Lwów, nakł. W.L. Anczyca, 1900-1906, tt. I-V, str. 16+819; 16+762; 19+1244; 9+1881; 21+1300.

У цій величезній, обширній та джерельній праці про історію Єзуїтів в Польщі, отже і на укр. землях, які до останньої належали, багато матеріялу теж і до історії Укр. Церкви, зокрема до історії Унії та релігійної боротьби: т. I, стор. 529-563; II, стор. 41-116, 389-412; III, стор. 97-126, 299-335, 537-562. При кінці кожного тому знаходиться покажчик імен осіб, місцевостей і предметний, а при кінці V-го тому — мапа усіх домів Єзуїтів.

835. - *Zakony Męskie w Polsce w 1772 r.* Lublin, Tow. Nauk. Kat. Uniw. Lubelskiego, 1972, str. 344. Komitet Redakcyjny: Ludomir Bieńkowski, Jerzy Kłoczowski, Zygmunt Sułowski (Ordines Regulares Virorum in Polonia anno 1772).

Після кількох вступних загальних статей про монаші Чини в Польщі в р. 1772, зокрема статті Л. Бенковського про анкету

Ап. Нунція Й. Гарампі-я, на підставі якої виготовлено цю працю, подано 86 таблиць до кожного Чина в Польщі з р. 1772, і Шлезька з р. 1775. На них позначені всі Провінції з усіма їхніми домами, з зазначенням характеру дому, патрона церкви, приналежності до єпархії і вєвідства, додаючи при кожному домі: число священників, клириків і братів, скільки разом, та який кожного відсоток. Між ними 67-ма таблиця віддана Василянському Чинowi (стор. 288-294), якому теж присвячена одна з 36 карт, а саме: 35-та. При кінці книги знаходиться великий покажчик імен осіб і географічний.

Пор. ще не велику доповідь до цієї теми: Snotkowski W., *Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich od 1780-1848*. « Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres ». Classe de philologie, ...d'histoire et de philosophie. Année 1926. Cracovie 1928, p. 20-27.

Див.: Й. Скрутень, « Зап. ЧСВВ » 1930, III, 1-2, с. 742-3.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

836. - Амман А.М. - Марко ієром., *Ченці Студитського Устава*. Едмонтон, « Бібл. Кат. Акції » ч. 19, 1955, с. 36.

У цьому скромному й досі ще одинокому виданні подано деякі загальні відомості про життя монахів-Студитів, з деякими цінними історичними даними.

Рец.: Ваврик М., « Зап. ЧСВВ » 1954, т. II, с. 561-2.

837. - Балик Б.І., « Катафальк Чернечий » *Василян XVII-XVIII ст.* (Рукописна збірка життєписів Василян). « Зап. ЧСВВ » 1973, т. VIII, с. 67-98.

У довшому вступі автор дає опис самого рукопису, який він знайшов у вєвідському архіві в Люблині, у його відділенні: « Холмська Консисторія Греко-Католицька », відтак порівнює його текст з іншими подібними до нього та робить здогади про його автора. Після того наводить в оригінальній польській мові, з усіх 136, 25 важливіших життєписів, у тому 14 єпископів. У них подаються їхня характеристика та оцінка.

- 838.** - Балик Б., *Монастирі Перемиської єпархії за владцтва Інн. Винницького (1679-1700)*. «Записки ЧСВВ» 1958, III, стор. 69-97.

Автор подав опис поодиноків монастирів в Перемиській єпархії, їхній устрій, як теж з'ясовує постанови Перемиського Синоду з 1693 р., співпрацю ченців в управлінні єпархією та старання про піднесення морального рівня.

- 839.** - Ваврик М., *До історії Василіянських Капітул у Галичині в XVIII-XIX ст.* «Зап. ЧСВВ» 1958, III, стор. 46-68.

Після поділу Польщі з монастирів у Галичині створено окрему Область, в якій відбувалися власні Капітули, починаючи з 1776 р. і на Львівській 1878 р. кінчаючи. У статті автор подає їхній опис, головню на підставі Лаврівської Хроніки.

- 840.** - Головацкій Я.Т., *Монастыри юго-западной России вообще и Креховский монастырь*. «Памятники Русской Старины» VII, Спб. 1885, стор. 324-337.

Після загальних даних про монастирі, автор дає опис Крехівського монастиря (по переданню з 1618 р.).

- 841.** - Голубець М., *Малярі — Василіяни на тлі зах.-укр. церковного малярства XVIII в.* «Зап. ЧСВВ», Львів 1930, т. III, 3-4, с. 447-466.

Автор зібрав список, з короткими даними, 52 Василіян — малярів, різьбарів та архитектів. З них 14 з давніших часів, всі інші з 18 сторіччя.

Про найвизначнішого з них «українського Рафаеля» Іова Кондзелевича найповішу бібліографію подав М. Ваврик: Возницький Б., *Творчість укр. художника Іова Кондзелевича*. «Зап. ЧСВВ» 1971, VII(XIII), с. 396-7.

- 842.** - Голубець М., *Лаврів* (Історично-археологічна студія). «Записки ЧСВВ» 1927, II, 1-2, с. 30-69; 3-4, с. 317-335.

Це короткий історичний нарис одного з визначніших та найстарших в Галичині монастирів — у Лаврові.

843. - Давижа А., *Малорусская обитель на Атонь*. «Кіев. Ст.» 1893, т. 40, с. 34-40.

Автор подає коротку історію самотнього, майже в цілості, українського монастиря на Атосі, яким був скит св. Іллі.

844. - Илляшевичъ В., *Изъ воспоминаній свящ. о. Н. Хмьлевскаго объ упраздненномъ базилянскомъ училищѣ въ г. Умань*. «Кіев. Ст.» 1892, 8, стор. 160-167.

О. Н. Хмілевський, який учився в цій школі в Умані, в якій було понад 800 учнів, з чого 100 в бурсі, оповідає тут про закриття цієї школи в р. 1832.

845. - Миловидовъ А.И., *Пинскій Богоявленскій, бывший Братскій монастырь* (Изъ історіи православія на Полѣсѣ). Вильна, тип. Св. Дух. Братства, 1896, стор. 29.

Пинскій Богоявленскій второклассный монастырь, 1880 - 29-го мая 1900 г. Минскъ, тип. Б. Соломкова, 1900, с. 18.

Автор подав в обох статтях короткий історичний начерк Богоявленського монастиря в Пінську.

Пор. теж його: *Архивъ упраздненнаго Пинскаго Лецинскаго монастыря*. «Чтенія общ. Моск. унив.» 1900, 2, с. 1-33 (теж окремо).

846. - ПЕКАР А., *Василіяни — Носії Унійних Ідей на Закарпатті*. «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 272-282.

Описує передову роллю Василіян у З'єдненні Закарпаття, починаючи з 1613 р. — прибуттям єп. Крупецького, аж до 18 сторіччя.

847. - Терновскій Ф., *Излишніє малоросійські монахи конца XVIII ст.* «Кіев. Ст.» 1882, II, 329-337.

На підставі рукописних документів Святішого Синоду подає опис прав. монашества на Україні при кінці 18 ст.

848. - Тиховский Ю., *Мнимая типография Почаевского монастыря (съ к. XVII до I-й четв. XVIII в.)*. «Кіев. Ст.» 1895, 7-8, стор. 1-35; 9, стор. 248-281.

Дає перегляд літератури на цю тему і доводить, що в рр. 1597-1720 в Почаєві не було жадної друкарні.

849. - HELLENIUSZ E., *Wiadomość historyczna o Zgromadzeniu XX. Bazyłjanów w Humanii*. 1857, str. 3-45.

Подає коротку історію ОО. Василіян в Умані: самого монастиря, місій, зокрема школи. При тому містить теж загальні відомості про Василіян, як теж про Київську митрополію.

850. - IWANOWICZ I., *Ueber die historische Bedeutung des Basilianerordens in Galizien und seine gegenwärtigen Verhältnisse*. Leipzig, Gustav Wolf, 1885, S. 40.

Описує історичне значення Василіянського Чина для Укр. Католицької Церкви та загрозу з того приводу, що його реформу передано єзуїтам.

851. - KŁADOCZNY J., *Dzieje Prowincji Bazylijańskiej w Królestwie Polskim 1810-1864*. «Sprawozdania Tow. Nauk. we Lwowie», XVI, 1936, str. 30-8.

Ostatnie Chwile Prowincji Bazylijańskiej w Królestwie Polskim. «Collectanea theologica» 1934, XV, str. 93-103.

Автор подав у першій статті короткий нарис історії Холмської Провінції ЧСВВ, створеної 1810 р. у т.зв. Конгресівці. Здебільшого говорить про Капітули та Протоігуменів. У другій — описує останні хвилини цієї Провінції. Тоді, після касати Чина 28. XI.(10.12 н.ст.)1864 р., остався тільки монастир у Варшаві. Історію того останнього аж до 1930 р., див. того самого автора: *Василіянський монастир у Варшаві і його судьба*. «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 3-4, стор. 582-591.

852. - KOSTRUBA TH., *Monasteria Basilianorum in Belz*. «Analecta OSBM» 1967, V, pp. 339-359.

На основі останніх розкопків автор подає опис церкви і монастиря св. Климента з XII або й XI сторіччя, опис монастирища,

на якому колись в середовіччі мусів стояти ще інший монастир, монастиря Пресв. Трійці та вкінці міського монастиря з XVIII сторіччя — враз з кількома документами.

853. - SKRUTEŃ J., *Un demi siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens* (1882-1932). Essay de synthèse. « La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques », Varsovie 1933, III, p. 97-110.

Це спроба синтези діяльності Чина ОО. Василян за 50 років від реформи з року 1882.

Рец.: Б. Крупницький « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, стор. 475.

854. - WELUKYJ A.G., *Procuratores Negotiorum Ecclesiae Ruthenae in Urbe*. I. Fuitne R.P. Ioannes Gruzewski primus Procurator Ecclesiae Ruthenae in Urbe?

II. Primus « Procurator negotiorum Ecclesiae Ruthenae ». — P. Nicolaus Novak (Novacius) Basilianus, 1626-1633. « Analecta OSBM » 1949, I, pp. 57-78.

Автор доводить, що першим Прокуратором в Римі був не І. Ґружевський, але о. М. Новак, подаючи при тому дещо й про саму Прокуратуру того періоду.

855. - WELUKYJ A.G., *Tentamen fundationis novi Ordinis in Ecclesia Unita (saec. XVIII)*. « Analecta OSBM » 1973, v. VIII, p. 99-126.

Після довшого вступу про тогочасні обставини, і правдоподібного автора та ініціатора кн. А. Святополка Четвертинського, подано в лат. мові його лист до Ап. Престолу, текст Правил запланованого Чину та їхню синтезу.

856. - ZELENKA I., *Edizioni della Pečerskaja Lavra di Kiev nella Biblioteca Vaticana* (Saggio Bibliografico). « Collectanea Vaticana in honorem M. Card. Albareda a Bibliotheca Vaticana edita », Città del Vaticano 1962, pp. 377-414.

Після короткого історично-бібліографічного огляду літургічних видань Києво-Печерської Лаври автор подрібно описав 17 таких видань, які знаходяться у Ватиканській бібліотеці.

14. — ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА І ШКОЛИ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

857. - Андрухович А., *Віденське Barbareum. Історія королівської генеральної греко-католицької Семинарії при церкві св. Варвари у Відні з першого періоду її існування (1775-1784)*. «Греко-Католицька Духовна Семинарія», Львів, в-во гр.-кат. Богословської Академії, 1935, стор. 40-212.

Віденська семінарія, хоч не довго існувала, мала велике значення для відродження Української Церкви, як теж інших народів східного обряду, які там виховувалися. Ця праця — це одинока більша спроба відтворити її історію у першому періоді її існування. Автор оснував її виключно на архівних документах, які ще в тому часі зберігалися по різних архівах у Львові. Цінні у праці списки членів управи в семінарії та її питомців.

Рец.: «Kwartalnik Historyczny» 1924, str. 382-3.

858. - Андрухович А., *Львівське «Studium Ruthenum»*. «Зап. Н. Т.Ш.», Львів 1921-1929, т. 131, стор. 123-195; т. 132, с. 185-217; т. 136-7; с. 43-105; т. 146, с. 33-118; т. 150, с. 1-80.

У перших двох томах автор подає коротку історію єпархіальних семінарій у Львові та Перемишлі в 18-му сторіччі, описує їхній устрій та говорить про професорів і студентів в рр. 1779-1792. Далі всю увагу присвятив описові Львівського «Studium Ruthenum» з 1787 р.: його історії, обсаджуванню катедр, бібліотекам, студіям, фреквенціям, дисципліні та матеріальному станові, університетським та лицейним властям і професорам. При кінці подає спис професорів та слухачів з короткими їхніми даними, закінчуючи огляд описом користей та значення цих студій.

Його працю про Львівську генеральну семінарію до 1810 року див. ч. 901: «Гр.-кат. Дух. Семинарія у Львові».

Про подібну семінарію для українців у Львові в рр. 1665-1784 друкується в I секції «Записок ЧСВВ», т. 29, більша наступна праця: WLAZEJOWSKYJ D., *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminary of Lviv (1665-1784)*. Rome, Analecta OSBM, 1974.

- 859.** - Анушкин Н., *Во славном месте Виленском. Очерки из истории книгопечатания*. Москва, «Искусство», 1962, с. 171+(1).

Після ширшого викладу про Ф.Ю. Скорину, автор з'ясував видавничу діяльність Мамоничів і Братства Св. Духа на тлі полемічної літератури того часу, зокрема творчості М. Смотрицького, перед його переходом до З'єдиненої Церкви. Праця навітлена численними знімками.

Пор. теж його: *На заре книгопечатания в Литве*. Вильнюс, изд. «Минтис», 1970, с. 196. — Рец.: М. Ваврик, «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, с. 472.

- 859/2.** - Бавишин С., *Школа та освіта давньої Русі*. Київ, «Вища Школа», 1973, стор. 88.

У 9 розділах, на підставі дослідження літературних пам'яток, історичних, археологічних, епіграфічних та ін. джерел автор розповідає про виникнення школи на Русі, розкриває зміст, форми і методи навчання і виховання в різних типах елементарних шкіл X-XIII століть. Значна частина праці присвячена дослідженню шкіл вищого типу, які на думку автора слід уважати університетами, як це прийнято в історико-педагогічній науці іменувати західноєвропейські вищі школи. Такі вищі школи університетського типу існували в Києві, Новгороді, Смоленську, Галичі та ін. містах, — в більшості при монастирях та церквах, частинно і на княжих дворах.

- 860.** - Бендасюк С.Ю., *Общерусский первопечатникъ Иванъ Федоровъ и основанная имъ Братская Ставропигійская печатня во Львовѣ*. «Временникъ». Научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1935 г. Львовъ 1934, с. 3-64.

Подано історію оснування друкарні в Заблудові, Львові та Острозі, відтак перебрання Братством Львівської друкарні та його історію до останніх часів.

Про книгодрукування у Львові на добру сотку років перед І. Федоровим див.: Мацюк О., *Чи було книгодрукування на Україні до І. Федорова?* «Архіви України», Київ 1968, ч. 2; «Наука і Суспільство», Київ 1970, 9, с. 49-52. — Пор. «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, с. 564-5.

861. - Булгаковъ М., *Исторія Кіевской Академіи*. Спб, тип. К. Жернакова, 1843, с. 226.

Автор подає історію Київської Академії у 4 її періодах: у рр. 1589-1631 — як Київську школу; в рр. 1631-1701 — як Києво-Могилянську Колегію; в рр. 1701-1819 — як Києво-Могило-Заборовську Академію та від 1819 р. як Київську Духовну Академію. У кожному періоді, крім її історії, описує її внутрішній лад і навчання та значення і впливи, що їх вона мала в кожному з тих періодів. Була це перша коротка історія Київської Академії, в якій автор використав багато джерельних матеріалів.

862. - Вишневскій Д., *Кіевская Академія въ первой пол. XVIII столетія*. (Новыя данныя, относящіяся къ исторіи этой Академіи за указанное время). «Труды КДА», 1902, I, с. 17-60, 315-358; II, с. 96-133; III, с. 208-257; 1903, II, с. 169-212, 353-410, 586-632; III, с. 49-100.

У довшій студії автор описує систему управління Академії з усіма її ректорами і префектами, її приміщення, матеріальні засоби, предмети викладів, збережені підручники, бібліотеку та загальні моральні напрямки у її вихованні, як теж подає чисельний стан учнів, їхнє походження та їхню участь в закладанні та веденні інших вищих шкіл.

Пор. теж його доклад: *Общее направление образования въ Кіевской Академіи въ первой пол. XVIII ст.* «Кіев. Старина» 1904, т. 84, с. 169-178.

863. - Голубевъ С.Т., *Исторія Кіевской Духовной Академіи. I періодъ до Могилянскій*. Кієвъ, тип. Унив., 1888, с. III+233+II+117+III.

У цьому I-му томі широкозаплянованої праці автор обмежився тільки до шкільництва, головню в Кієві, перед П. Могилою. При цьому головну увагу звернув на Київське Богоявленське Братство, на фундацію Гоцанською Братського монастиря та відкриття при ньому школи. Працю довів до П. Могили, якому присвячений останній розділ — його старанням про підвищення наукового рівня. При кінці подано 12 документів, а в окремому Додатку ще других 13. Про пізніший період автор зумів виготовити тільки окремі статті, які були поміщені головню в «Трудах К.Д. Академії».

Пор. теж його: *Древнія и новыя сказанія о началъ Кіевской Академіи*. « К. Старица » 1885, I, с. 85-116 — де піддає критичній аналізі всі свідощтва про 1589 р., пересуваючи її початок на р. 1615.

Відповідь на цю статтю подав П.Л., *По вопросу о началъ Кіевской Академіи (Отвѣтъ С.Т. Голубеву)*. « К. Старица » 1885, XI, 2, с. 268-281 — в якій підтримує початок Академії в р. 1589.

Пор. теж відповідь автора на рецензію А.И. Соболевского в березневому числі за 1887 рік в « Журналь Мин. Нар. Просвѣщенія »: *По поводу рецензіи въ « Журналь Мин. Нар. Просвѣщенія » на сочиненіе: Историю К. Дух. Академіи — выпускъ первый*. « Труды К.Д.А. » 1886, II, с. 115-170.

864. - Голубевъ С.Т., *Кіевская Академія въ концъ XVII и началъ XVIII ст.* « Труды КДА » 1901, III, с. 306-406.

Це доклад про те, якою була Київська Академія при кінці 17 та на початку 18 сторіччя, з багатьома широкими примітками, які розтягаються на стор. 335-406.

Подібний доклад за період П. Могили автор помістив там же за рік 1890, 12, с. 535-557, під заголовком: *Кієво-Могилянская Коллегія при жизни митр. П. Могилы*.

865. - Голубевъ С.Т., *Старый Корпусъ Кіевской Академіи (Мазепинъ) и его « репарація » при архиеп. Р. Заборовскомъ*. « Труды КДА » 1913, II, 6, с. 275-324.

Автор подає опис давнього Мазепинського Корпусу та його відновлення за митр. Р. Заборовського.

866. - Голубевъ С.Т., *Объяснительные параграфы по исторіи западно-русской Церкви*. « Труды К.Д.А. » 1906, III, с. 495-544. *Нѣсколько страниць изъ новѣйшей исторіи Кіевской Духовной Академіи (Отвѣтъ проф. Голубева профессору Титову и бесѣды его съ разными лицами по вопросамъ ученымъ, учебнымъ и житейскимъ)*. Кієвъ, тип. И.И. Горбунова, 1907, с. 239.

Перша стаття це довше доповнення до праці Криловського А.: *Львовское Ставропигіяльное Братство* (див. ч. 871) та до рецензій на неї Титова Т.

Друга — це відповідь на статтю того ж Т. Титова: *Разъяснительные параграфы по истории зап.-русской Церкви* (Винужденный отвѣтъ на «Сказку про бѣлаго бычка» проф. Голубева). «Труды КДА» 1907, II, 6, с. 275-311.

У ній С. Голубев далі обстоює свої ствердження, які він подав у першій статті.

867. - Гординський Я., *Віденська греко-католицька духовна семінарія в рр. 1852-1855*. «Зап. Н.Т.Ш.», Львів, т. 115, 1913, с. 77-130 (Теж окремою відбиткою).

Автор подав короткий нарис про Віденську семінарію в рр. 1852-1855 — про її початки й організацію; духовне життя; культурне значення; національне й політичне в ній питання; релігійні погляди та літературні і партійні напрямки, як теж культурне життя, закінчуючи його загальними завваженнями.

868. - Знаменський П., *Духовныя школы въ Россіи до реформы 1808 года*. Казань, тип. имп. унив., 1881, с. 806.

Почавши духовними школами за Петра I-го, подає ширший опис (с. 140-469) тих же шкіл за його наступників, закінчуючи його періодом за Катерини II-ї. В більшості мова про школи російські, але не поминає їх теж і на українських землях. Це головно відноситься до тих реформ, які були для всіх обов'язковими.

869. - Ісаєвич Я.Д., *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.* Київ, в-во «Наукова Думка», 1966, с. 252.

У цій праці автор подає історію виникнення церковних Братств, їхню структуру й соціальний склад, показує їхню участь у суспільно-політичному житті, а передусім їхню діяльність на полі народної освіти й культури та, зокрема, видавничу діяльність. Автор використав не тільки багату вже на цю тему літературу, а теж видані й ще архівальні документи, які подані у примітках.

Рец.: BARDACH JULIUSZ: *Bractwa cerkiewne na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej XVI-XVII w.* «Kwartalnik Historyczny» 1967, t. 74, str. 77-82; HAJDA L., «Recenzija», Cambridge, Mass., USA, 1970, I, 1, p. 3-12.

- 870.** - Ісаєвич Я.Д., *Джерела з історії української культури доби феодалізму*. Київ, «Наукова Думка», 1972, с. 144.

Це властиво доповнення до попередньої праці про Братства та їх роль у розвитку укр. культури. У цій новій праці описує: Джерела до історії Братств; Джерельні матеріали про розвиток освіти і педагогічної думки та Джерела до історії видання і розповсюдження книг — з використанням багатих архівних джерел, на жаль, без їхнього списку та покажчиків.

- 871.** - Криловскій А., *Львовское Ставропигіяльное Братство* (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Київъ, изд. Н.Т. Корчакъ-Новицкаго, 1904, с. XII+314+230.

На тлі політичного й церковного життя автор подає історію Львівського Братства: його постанови, устрій та діяльність, зокрема друкарську та видавничу і на полі шкільництва. Цінний список 138 видань цього Братства — майже всі релігійного змісту. Історія допроваджена до початків 18-го сторіччя. У Додатку на 230 сторінках поміщено ще 88 документів до історії Братства.

Пор. рец. С. Голубева ч. 866.

- 872.** - Линчевскій М., *Педагогія братскихъ школъ и преимущественно Киевской Академіи*. «Труды КДА» 1870, III, с. 104-154, 437-500, 535-588.

Це одна з перших більших студій про систему навчання в давніх Братських школах та в самій Київській Академії: що і як навчалось та яка була система виховання.

На подібну тему написано на УВУ наступну дисертацію: Патріло І., *Педагогія Київсько-Могиланської Академії 1631-1817*. Прага 1944, с. V+178 (у машинописі).

- 873.** - Марусин М., *Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні*. Рим, відбитка з «Богословія» т. 31-34, 1964, с. 7+55.

Після короткого начерку про виховний процес до духовного стану в княжій добі та після Берестейської Унії, автор ширше описує систему виховання на вищих духовних школах в Галичині.

З подібною тематикою знаходиться на римському університеті Урбана (Пропаганди) в машинописі докторська дисертація під заголовком: KUBINYI J., *De cleri educatione in Ucraina Carpathica*. Roma 1953, pp. XIX+229.

874. - Мєдынскій Е.Н., *Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией*. Москва, Ак. Педаг. Наук, 1954, с. 172+(2).

У праці автор описує постання Братств, їхні школи й научну систему, як теж їхні зв'язки з Московщиною. Подана теж широка, хоч прочищена бібліографія, як теж Устави Львівської, Луцької та Київських шкіл.

Пор. рец.: О. М-о в «Зап. ЧСВВ» 1958, т. IX, с. 284-5.

875. - Мухинъ Н.К., *Кієво-Братскій училищный монастырь*. «Труды КДА» 1895, II, с. 275-326.

Автор подає коротку історію Братського монастиря в Києві і школи при ньому з р. 1615.

876. - Огієнко І., *Історія українського друкарства*. I. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII в.в. Львів, Збірник фільологічної секції Н.Т.Ш., т. XIX-XX-XXI, 1925, с. 418.

Праця присвячена історично-бібліографічному оглядові укр. друкарства в 15-18 ст. Починає укр.-білоруським друкарством, відтак подає його огляд в Галицькій землі, на Волині, Київщині, Чернігівщині, Поділлі та ін. землях сх. України, як теж в інших слов'янських народів, закінчуючи оглядом такого ж друкарства на землях України інших національностей. При кінці поданий покажчик імен осіб, географічний, назв стародруків та речевий, а загальна бібліографія на початку праці та при кожному розділі. Більшість цих друкарень були церковними, зокрема при монастирях та Братствах.

877. - Палковъ А.А., *Эпоха преобразования зап.-русскихъ церковныхъ братствъ (1586-1600)*. «Богосл. Вѣстникъ», Серг. Посадъ 1897, 9, II отд., с. 195-224; 11, с. 200-239.

Автор описує переміни та переставлення програми і праці в тогочасних церковних братствах при кінці 16-го ст. — під впли-

вом натиску латинської Церкви та подій після Берестейської Унії 1596 р.

- 878.** - Папковъ А.А., *Братства, какъ мощная защита православія — вплоть до возстановленія православной іерархіи въ 1620 году (1600-1620)*. «Бог. Вѣстникъ», Серг. Посадъ 1898, 1, II отд., с. 26-52; 3, с. 335-364.

У нарисі представлена роля Братств, яку вони відіграли як оборонці православ'я до 1620 р.

- 879.** - Папковъ А.А., *Охранительная дѣятельность прав. братствъ въ послѣдніе годы царствованія короля Сигизмунда III-го (1620-1632)*. «Бог. Вѣстникъ», Серг. Посадъ 1891, 5, с. 166-188; 7, с. 16-42.

Автор подає коротку історію постанови численних Братств в рр. 1620-1632 й описує їхній внутрішній устрій та ролю, яку вони в тому часі відіграли.

- 880.** - Папковъ А.А., *Оживленная дѣятельность православныхъ Братствъ въ эпоху митр. П. Могилы (1632-1647)*. «Богосл. Вѣстникъ», Серг. Посадъ 1898, 8, с. 141-182.

У статті описана діяльність Братств у Вильні, Могилеві, Мінську, Оршаві, Пінську, Бересті, Більську, Замостю, Любліні, Луцьку, Крем'янці, Львові та Києві.

- 881.** - Папковъ А.А., *Жизнь и дѣятельность Братствъ во второй пол. XVII и въ XVIII вѣкахъ*. Свято-Троицкая Сергієва Лавра, собств. тип., 1900, с. 4+44 (вступ) + 291+22 (примітки) +5 (поправки) +24 (показчики імен осіб і Братств) +39 (Доповнення).

Після довшого вступу про становище православ'я та руської народности в Литві до 17-го ст., у дальшій студії широко представлені життя і діяльність церковних Братств в 2 пол. 17 та у 18 сторіччях. Без вступу, приміток, показчиків та доповнень — ця праця появилася в скороченні передше у «Богосл. Вѣстникъ», Серг. Посадъ 1898, 9, с. 281-309; 11, с. 149-184; 12, с. 291-323.

- 882.** - Петровъ Н.И., *Кіевская Академія во второй половинѣ XVII вѣка.* «Труды К.Д.А.» 1895, II, с. 586-622; III, с. 36-56, 201-256, 574-632.

Кіевская Академія въ гетманство Кирилла Григорьевича Разумовскаго (1750-1763). Там же 1905, II, с. 51-93.

Кіевская Академія въ царствование импер. Екатерины II (1762-1790). Там же 1906, II, с. 453-494, 582-609; III, с. 245-297. Ця остання студія появилася теж окремою відбиткою 1907 у «Чтеніяхъ К.Д. Академіи» VIII, стор. 121.

У цих студіях автор подав досить широкий історичний нарис Київської Академії в другій половині 17 та за ціле 18 сторіччя, описуючи при цьому теж її внутрішню організацію, систему навчання та виховання, подаючи часто подрібні списки ігуменів Київського Братського монастиря, при якому містилася Академія, ректорів, професорів й учителів, описуючи теж деякі підручники.

Пор. теж його: *Списки студенто́въ и профессоро́въ въ Кіевской Академіи съ 1736/7 по 1757/8 годъ.* Там же 1914, II, с. 104-121.

- 883.** - Петровъ Н.И., *Значеніе Кіевской Академіи въ развитіи духовныхъ школъ въ Россіи съ учрежденіемъ Св. Синода въ 1721 г. и до половины XVIII вѣка.* «Труды К.Д.А.» 1904, 4, с. 520-577; 5, с. 50-102.

Автор подає у цій студії опис тих духовних шкіл в Росії, які завдячують своє постання чи розвиток вихованцям Київської Академії, подаючи їхні імена та вчислюючи 27 таких семінарій.

- 884.** - Петровъ Н.И., *Очеркъ исторіи православной духовной школы на Волини.* «Труды К.Д.А.» 1867, 2, с. 180-242.

Волинська духовна семінарія основана 1797 р. Вона приміщалась в Острозі, відтак Аннополі і накінець в Крем'янці, по часті на тих самих місцях, на яких існували вже давніші школи. Тому дає теж опис Острозької Академії (1580-1649), Острозької прав. семінарії в рр. 1797-1835 та Братської школи при Богоявленським монастирі в Крем'янці з р. 1636, куди 1835 р. була знову перенесена прав. семінарія.

885. - Савич А.А., *Униатские школы для зап.-русского юношества до Брестской церковной Унии (1596)*. «Труды Белорусского Госуд. Унив. в Минске» 1922 (1), с. 164-175.

Западно-русские униатские школы XVII-XVIII веков. Там же 1923 (2-3), с. 130-197.

Ці розвідки становлять маленьку частину широкозакрсовної праці «*Про зах.-руські школи в 16-18 ст.*». У них автор тільки заторкнув один з багатьох розділів, а саме про т.зв. уніятеьські школи перед Берестейською Унією та після неї до 1617 р. Зібрав багато матеріялу, але опрацював не задовільно.

Див. рец.: К. Харлампович, «Україна», Київ 1927, кн. 1-2, с. 200; о. Й. Скрутень: «Зап. ЧСВВ» 1928, т. III, 1-2, с. 284-6.

886. - Савич А.А., *Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI-XVIII в.* Київ, Всеукр. Академія Наук: Збірник іст.-філол. відділу, ч. 90, 1929, стор. 333+(5).

Оці нариси являються, за словами автора, вступом до великої праці (1400 рукописних сторін): «*Западно-русские школы XVI-XVIII ст.*», яка 1917 р. була прийнята як магістерська дисертація. Тому у цьому виданні тема обмежена тільки до різних рухів духової культури в таких розділах: Реформаційні рухи у Білорусі та Україні в XVI-XVII в.; Т.зв. католицька реакція і єзуїти; Патронат і Братства і Братські школи; Культурно-нац. боротьба в Білорусі та Україні наприкінці XVI і на поч. XVII в.; Уніятеьські білоруські та українські школи XVI-XVIII в. та Шкільна реформа в Польсько-Литовській державі в останній чверті XVIII в., і як вона відбилася на долі білорусько-українських шкіл. При кінці доданий покажчик іменний та покажчик шкіл. Автор використав досить багату літературу та чимало архівних джерел, але в багатьох справах з офіційним насвітленням.

887. - Свенціцький І., *Початки книгопечатання на землях України. В пам'ять 350-ліття першої друкованої книжки на Україні у Львові 1573-4 із 350 зразками друку і прикрас давньої книги України*. Львів, наклад. наук. фундації гал. м. А. Шептицького, ЧСВВ, «Національний Музей», 1924, с. XXII+28+86+СLI таблиць.

Після короткої історії друкарства взагалі, автор начеркнув

його розвиток на укр. землях, по найбільшій часті при монастирях та церковних іституціях. У другій частині представлена видавничо-друкарська техніка. В Додатку зібрано з різних видаць велике число (560) репродукованих зразків друку і прикрас.

Рец. М. Голубець: « Зап. ЧСВВ » 1925, I, 1-2, с. 397-401.

- 888.** - Сениця П., *Світильник істини. Джерела до історії Української-Богословської Академії у Львові 1928-1944*. Частина I. Торонто, « Праці Гр.-Кат. Богосл. Академії » т. 34, 1973, стор. 720.

У цій праці автор розглядає наперед: Становище укр. Церкви перед і після першої світової війни; далі подає загальний нарис про виховання укр. духовенства в Україні, про « Барбареум » у Відні та семінарії у Львові, Перемишлі, Станиславові і Римі та про саме заснування Богословської Академії у Львові 1927. Потім розглядає статuti Академії, програми викладів, організацію, осяги, наукову працю й семінарі Академії, її бібліотеку й описує студії та побут студентів, їхні організації і позанаукову діяльність, як теж подає життєписи професорів з їхніми світлинами. Резюме подані теж в англійській, німецькій, французькій та італійській мовах. При кінці ще додано покажчик імен.

- 889.** - Серебренниковъ В., *Кіевская Академія съ пол. XVIII-го вѣка до преобразованія ея въ 1819-мъ году*. По поводу новооткрытыхъ документовъ. « Труды К.Д.А. » 1896, II, с. 217-238, 368-411; III, с. 61-86, 233-249; 1897, I, с. 331-356; II, с. 107-128, 307-346; III, с. 64-93.

На основі нововідкритих документів автор подає історичний нарис Київської Академії в 2 пол. 18 ст. — до 1819 р., коли вона стала перемінена на Духовну Академію. Описує її управу, систему навчання та виховання, теж господарку й самі будівлі, утримання її професорів та учнів, її бібліотеку, склад Академії, зокрема його учнів, додаючи цінні списки настоятелів, ректорів, професорів, з кількома статистичними таблицями.

- 890.** - Срівний Ф., *Студії над організацією Львівської Ставропітії від к. XVI до пол. XVII ст.* « Зап. Н.Т.Ш. » 1911, т. 106,

25-40; 1912, т. 108, с. 5-38; т. 111, с. 5-24; т. 112, с. 59-73; 1913, т. 114, с. 25-56; т. 115, с. 29-76.

У студії автор зокрема звернув увагу та насвітлив такі питання: Звільнення з-під влади єпископів; склад Братства; роля у ньому греків та матеріальні відносини у Братстві.

891. - Студинський К., *Львівська Духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича*. Львів, наклад. Тов. ім. Шевченка, 1916, с. CCLX+416.

На перших 260 сторінках автор дає історичний нарис Львівської Духовної Семінарії в рр. 1829-1843, а на дальших 416 сторінках навів з тих років акти цієї ж семінарії. У виданні поміщено більшу кількість портретів визначних осіб, а теж докладний покажчик імен осіб та місцевостей.

892. - Сцъпуро Д., *Виленское Св.-Духовское Братство въ XVII и XVIII ст.* «Труды К.Д.А.» 1898, III, с. 75-96, 345-373; 1899, I, с. 546-577; II, с. 225-262, 523-563; III, с. 30-52.

У студії подано спершу історичний нарис Св. Троїцького Братства, від його оснування до збудування церкви Св. Духа (1584-1597). Після того накреслена історія Братства Св. Духа у трьох періодах: в роках його розквіту 1597-1633; в роках його занепаду 1633-1794; та в роках його повного упадку після поділу Польщі та прилучення Вільна до Росії в р. 1793, коли то 1797 р. Св. Синод забрав від нього приналежні йому монастирі, а в р. 1806 мало воно ще тільки 15 членів. У кожному періоді представлені зовнішні дії Братства та його внутрішній стан.

893. - Титовъ Т.И., *Къ исторіи Кіевской Духовной Академіи въ XVII-XVIII в.в. Воспитанники Академіи на службѣ въ Кіево-Печерской Лаврѣ, въ связи съ біографіей Софронія Терновіота*. «Труды К.Д.А.» 1911, I, с. 63-80, 196-235; II, с. 229-256; III, с. 640-679; 1912, III, с. 249-245, 588-620 (Теж окремою відбиткою).

Багато вихованків Київської Академії було в Києво-Печерській Лаврі. Автор вчисляє їхні імена, подаючи про них теж короткі дані, зокрема широко про самого С. Тернавіота, який відогравав

важну роль у спорі Печерського монастиря з митр. Щербацьким, передусім у справі друкарні, обороняючи в Москві інтереси Лаври. Широко описаний теж перебіг того спору.

- 894.** - Титовъ Т.И., *Кіевская Академія въ эпоху реформъ*. «Труды К.Д.А.» 1910, II, с. 475-494; III, с. 78-114; 1911, II, с. 467-500; 1912, I, с. 30-50, 228-252, 511-537; II, с. 65-86, 281-304, 425-448; 1913, I, с. 28-48, 560-597; 1914, I, с. 35-86; III, с. 72-104; 1915, I, с. 245-278; II, с. 435-485.

Автор подав опис Київської Академії в останніх роках її існування 1796-1819, коли то вона стала з загальної тільки Духовною Академією, у зв'язку з широко теж описаною загальною реформою. Подрібно представлені зовнішні події Академії та її внутрішній стан, зокрема навчання і виховання, її професори та визначні учні, як теж культурна діяльність в Академії та політичні рухи в тому часі. Багато при тому матеріялу і з-поза самої Академії.

Пор. теж його: *Къ исторіи Кіевской Дух. Академіи въ XVII-XVIII в.в.* «Труды К.Д.А.» 1909, III, с. 66-111, 173-239. — Про учнів і вихованків Академії: святителя еп. Йоасафа Горленка та митр. Рязанського св. Димитрія.

Къ вопросу о значеніи Кіевской Академіи для пр-вославія и русской народности въ XVII-XVIII в.в. «Труды К.Д.А.» 1903, III, с. 375-407; 1904, I, с. 59-100.

Теж в: «Чтеніяхъ при Кіевской Дух. Академіи», 1905, VI, с. 27-100. — Про те, що Академія була не тільки посередницею між східною і західною культурою, але й самостійною та незалежною у праці. Була це відповідь на працю А. Яблоновського про Київську Академію (див. ч. 906), зокрема ж на його пізнішу статтю: *W sprawie «Akademii Kijowsko-Mohilańskiej»*, wydanej w 1900 r. «Kwartalnik Historyczny», 1902, XVI, 549-586, (див. ч. 906, при кінці).

- 895.** - Филипчак І. - Лукань Р., *Ц.К. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788-1911*. «Зап. ЧСВВ» 1967, XI, с. 1-192 (2-е видання).

У вступі Р. Луканя подана коротка історія та спис численних Василіяньських шкіл. Після того — подрібний історичний опис однієї з них, а саме в Лаврові в рр. 1788/9-1910/11. У праці використано дуже багато архівного матеріялу й наведено багато ста-

тистичних даних, з переліком великого числа професорів та учнів, спогадами 7-ох визначних її учнів, численними світлинами.

896. - Флеровъ Іоаннъ Е., *О православныхъ церковныхъ Братствахъ, противоборствовавшихъ униі въ юго-зап. Россіи, въ XVI, XVII и XVIII ст.* Спб, изд. Н.Г. Озсяникова, 1857, с. 200+IV.

Після загальних даних про церковні Братства в Україні та Білорусі, далі автор головну увагу звертає описові, по поодиноким центрах, їхнього устрою, цілі та діяльності, зокрема шкільної, видавничої і церковної. Один розділ присвячений відношенням до світської і церковної влади. Бібліографія подана тільки в примітках.

897. - Харламповичъ К.В., *Западно-русскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка.* Казань, тип. имп. Университета, 1898, с. XIII+524+LXII.

Це найбільша і найповніша досі праця на цю тему. У ній подано не тільки опис самого навчання та шкільного устрою, але теж звернено увагу на їхнє відношення до інших віроісповідань, релігійне формування та їхні заслуги в обороні віри та Церкви. Перша частина присвячена католицьким школам (1-140); друга — протестантським (141-184); третя — православним (185-476); четверта — уніятським (477-524). У вступі подана багата бібліографія, а при кінці на 63 сторінках покажчики імен осіб, географічних імен і тих шкіл, про які була у праці згадка.

Рец.: К. Студинський в «Бог. Вѣстникъ», Львів, 1900, с. 252-4. «Kwartalnik Historyczny» 1902, str. 313-5.

Пор. теж його: *Западно-русскія церковныя братства и ихъ просвѣтительная дѣятельность въ к. XVI и въ нач. XVII в.* «Хр. Чтеніе», Спб. 1899, с. 372-390. — Був це виклад на оборону дисертації.

898. - Харламповичъ К.В., *Острожская православная школа (Историко-критическій очеркъ).* «К. Старина» 1897, т. 57, с. 177-207, 363-388 (Теж окремою відбиткою).

Описує її постанову, характер, зовнішню історію та замітніших представників тієї школи.

899. - Харламповичь К.В., *Борьба школьныхъ вліяній въ допетровской Руси*. «К. Старина» 1902, 7-8, с. 1-76; 9, с. 358-394; 10, с. 34-61.

Автор описує головні шкільні впливи в тодішніх вищих духовних школах, зокрема впливи Сходу та Заходу.

900. - Янів В., *Нарис історії Укр. Богословського Товариства* (З бібліографією видань). В 45-ліття заснування. — Матеріяли до історії Укр. Церкви. Збірник доповідей. — «Наук. Зап. Укр. Вільного Унів.», т. 9-10, Мюнхен-Рим-Париж, 1969, с. 139-225.

Автор подав генезу його заснування, описав ціль та устрій, як теж керівні органи, матеріальні засоби, бібліотеку та видавничу діяльність — аж до відновлення його поза межами України 1960 р. На стор. 198-225 помістив бібліографію його видань, з подрібним змістом усіх книг наукового журналу «Богословія».

901. - *Греко-Католицька Духовна Семинарія у Львові*. Львів, наклад. Гр.-Кат. Богосл. Академії, т. I - 1935, с. 243; т. II - 1936-9, с. 512. Матеріяли і розвідки зібрав о. проф. др. Й. Сліпий.

У першій частині у формі введення подано короткий нарис про священиче виховання на укр. землях в давніх часах і про перші духовні семінарії до 1780 р. Крім інших статей меншої ваги, перша частина присвячена історії Віденської семінарії А. Андруховича, див. ч. 857. Друга частина майже ціла (с. 61-505) виповнена дальшою працею А. Андруховича про Львівську генеральну семінарію в рр. 1783-1810. У ній подає її історію та описує її устрій і навчання, з цінними списками її проводу, професорів та учнів. Заплянована третя частина про дальшу судьбу цієї семінарії вже не встигла появилися із-за вибуху війни.

Див. о. М. Ваврик, *Бібліографічний огляд історії Василіянського Чина за 1935-1950 рр.*. Рим, «Зап. ЧСВВ», 1958, с. 37-8.

Про переходову Духовну семінарію після останньої війни в Гіршбергу, Німеччина, та Кулемборгу, Голландія, друкується в I секції «Записок ЧСВВ», т. 33, наступна більша праця: Купра-нець О., *Укр. Католицька Духовна Семінарія на Скитальщині*.

902. - *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне. Студії, замітки, матеріали*. Т. I — під ред. К. Студинського. Львів, вид. Ставроп. Інститута, 1921, с. 372.

Це збірна праця про Ставропігійську Успенську церкву, початки укр. преси в Галичині і ролю в ній Ставроп. Братства, його літографію в рр. 1846-1854, укр. малярство XVI-XVII ст. під його покровом та його друкарню і видання. При кінці поміщено добрий покажчик імен осіб, місцевостей, інституцій, видавництв і заголовків анонімних писань.

903. - *Матеріали до історії Галицько-Руського шкільництва XVIII і XIX вв.* «Укр.-Руський Архів» т. IV, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1909, с. 200.

У Збірнику розглядається шкільництво в Галичині, коли воно ще було в церковних руках. Він складається, крім інших, на побічні теми, з таких праць:

Свенціцький І., *Шкільна освіта духовних кандидатів в рр. 1756-1788*, стор. 1-9;

Кміт Ю., *Народна сільська школа в Галичині в рр. 1810-1824*, с. 10-101 (50 документів);

Томашівський С., *Стан парохіяльних шкіл в Кізілівському деканаті*, с. 102-110;

Томашівський С., *Стан парохіяльних шкіл в Березанському деканаті Львівської єпархії в рр. 1843-1848*, с. 151-174;

Кревецький І., *Матеріали до історії укр. народнього шкільництва в Галичині в рр. 1830-1850*, стор. 175-191.

904. - CZUBA N.A., *Ukrainian Catholic Parochial Schools*. Chicago, De Paul University, 1956, pp. XI+71.

На історичному тлі українського поселення в Америці, подано опис постановня та розвитку укр. католицьких шкіл на цьому терені, зокрема школи св. Миколая в Шикаго. При кінці наведено ще 8 статистичних таблиць та бібліографію.

Рец.: о. С. Шавель, «Логос» 1957, с. 237-8.

905. - HOLOWACKYJ R.R., *Seminarium Vilnense SS. Trinitatis* (1601-1621). Roma, «Analecta OSBM», 1957, pp. XIV+158.

Час існування цієї семінарії був короткий, однак сповнила вона чималу роль у вихованні молодого з'єдиненого духовенства. Автор опрацював історію її оснування, джерела утримання, внутрішні у ній порядки щодо проводу та навчання, а накінець причини її зникнення, як семінарії. Далі вона існувала тільки як вища монастирська школа, а семінарію згодом основано у Мінську. Автор взяв під увагу усю доступну літературу, але в більшості праця побудована на архівних Ватиканських джерелах, які подано на початку.

Рец.: «Orientalia Christ. Periodica», Roma, 1959, (25), p. 201-2. «Revista Espagnola de Derecho Canonico», Salamanca 1959, p. 558.

Пор. теж: М.(иколів) Г., *Засновання першої уніятської семінарії в світлі нових документів*. «Алма Матер», Рим, Кол. св. Йосафата, 1960, с. 7-12. Великий А., *До 300-ліття проєктованої тен. семінарії укр. білоруської Церкви ім. Неп. Зач. Пресв. Богородиці*. Там же, 1954, ч. 3, с. 7-9.

906. - JAWŁONOWSKI A., *Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*. Kraków, Fontes et Commentationes historiam scholarum superiorum in Polonia illustrantes, 1899-1900, str. 318.

Представивши насамперед морально-духовний стан українського загалу та постання перших православних шкіл у Києві і їхню діяльність, на тому тлі подає широкозакресний історичний нарис самої Колегії, а відтак Академії Києво-Могилянської, за весь час її існування аж до переміни її на Духовну Академію 1819 р. Окрему увагу звертає на ті впливи, які ця Академія мала так в Україні, як в Росії, а теж на польські у ній впливи. Праця основана на багатій літературі та джерелах.

Пор. більшу рецензію Т. Титова в «Трудах К.Д.А.» 1902, I, с. 450-479, під заг.: «Урокъ съ Захода».

Відповіддю на рецензію Т. Титова автор написав:

W sprawie «Akademii Kijowsko-Mohilańskiej», wydanej w 1900 r. «ad honorem quingentesimi anniversarii almae Matris Jagellonicae». «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1902, XVI, 549-586.

З приводу цього видання Т. Титовъ опрацював теж свій довший огляд: *Къ вопросу о значеніи Кіевской Академіи для православія и русской народности въ XVII-XVIII в.в.* «Труды К.Д.А.» 1903, III, с. 375-407; 1904, I, с. 59-100; і в «Чтеніях К.Д. Академіи» 1905, VI, с. 27-100.

907. - KALINKA W., *Rozprawy dotyczące Kościoła i jego dziejów w Polsce.* Kraków, Spółka wydawnicza Polska, 1902, str. 251.

У збірці статей, між іншими, на стор. 31-88 подано звіти про «руський інтернат» у Львові, який 1881 р. оснували та його провадили ОО. Воскресенці. В р. 1884 було таких 36 інтерністів, які, однак, ходили до руських шкіл.

Крім того на стор. 89-100 подано декілька відомостей про «грекоруську колегію» в Римі, яку 1886 р. ОО. Воскресенці теж були перебрали і деякий час провадили.

908. - LUKASZEWICZ J., *Historia szkół w Koronie i w W. Ks. Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do r. 1794.* Poznań, J.K. Żupański, 1849-1851, I-IV, str. VIII + 470; 492; 516; 355.

Між іншими у цій великій праці автор не поминув теж українських шкіл. У першому томі зокрема говорить про православні школи в Києві, Острозі та Львові, як теж про науковий та культурний рівень православного та з'єдиненого духовенства. У другому томі — про Василіянські школи, уніятську семінарію та з'єдинене духовенство, а в четвертому — знову про школи при 14-ох Василіянських монастирях.

До останнього періоду пор. дві великі праці:

Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786-1794. Opracował Mizia T. Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1969, str. VIII + 409.

Raporty Generalnych Wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w W. Księstwie Litewskim (1782-1792). Opracowały Bartnicka K. i Szybiak Irena. Tamże 1974, str. 599.

В обох працях чимало теж матеріялу до Василіянських шкіл у цьому періоді.

Про катехитичне навчання в укр. католицьких школах у 17-18 стт. пор. наступну докторську дисертацію в машинописі на римському університеті Урбана (Пропаганди):

HRADIUK P., *De catechetica institutione in scholis apud Ucrainos Catholicos* s. 17-18. Roma 1950, pp. XX+182.

908/2. - OLJANČYN D., *Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine. II. Schule und Bildung*. «Kyrios», Königsberg, 1937, II, S. 38-69, 143-157, 265-278, 351-366.

У статті подано короткий історичний нарис шкільництва та виховання в Київському та Галицькому князівствах, у Литовсько-руській державі і під Польщею — до 1648 року, закінчуючи огляд Київською Академію П. Могили, з додатком-списком студентів-українців та білорусів на Заході в 16-18 сторіччях, але тільки на німецьких університетах та в нім. гімназії у Петербурзі. Майже всі ці школи були церковними.

909. - POPLATEK J., *Powstanie Seminarjum Papskiego w Wilnie 1582-1585*. «Ateneum Wileńskie» 1929, VI, 1-4, str. 47-71, 429-455.

Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585-1773. Tamże, 1930, VII, str. 170-228.

Wykaz alumnów Seminarjum Papskiego w Wilnie 1582-1773. Tamże, 1936, XI, str. 218-282.

Папська семінарія у Вильні була основана папою Григорієм XIII в рр. 1582-5 тільки для східних, однак до 1773 р. приймали теж і латинників. До цього року провадили її Єзуїти, а потім перебрали Василіяни. Автор подає коротку історію її оснування та описує її статут, внутрішнє життя, матеріяльні справи та участь у ній Василіян.

В другій статті продовжує її історію до 1773, а в третій подає список 618 учнів цієї семінарії до р. 1773, між ними багато теж Василіян та інших східного обряду. Від 1774 р., коли провід семінарії перебрали Василіяни, приймали тамтуди тільки тих, що

були східного обряду, як це було на початку заплановано. У семінарії було передбачено тільки 20 місць, однак деколи було у ній і до 30 студентів.

Пор. теж: Харкевич В., *З історії Папського Алумнату у Вильні*. « Зап. ЧСВВ » 1928, III, с. 552-562.

Автор продовжує дещо історію цієї семінарії і подає списки учнів в рр. 1793-1798.

Пор. теж: *Студенти-Василіяни у Виленській Академії*. « Зап. ЧСВВ » 1932, IV, с. 211-218. Подав Поплятек І.

Теж його: *Alumnat Parieski w Wilnie*. « Zródła mocy » N. 4, Wilno 1928, str. 44-60.

Рец.: Й. Скрутень, « Зап. ЧСВВ » 1928, III, 1-2, с. 288-9.

910. - RECHOWICZ M., *Sprawa wielkiego seminarium misyjnego dla unitów na ziemiach dawnej Polski (1595-1819)*. Rozprawy Wydz. Teolog. Uniw. Jagiellońskiego, Kraków 1948, t. 1, zeszyt II, str. 61.

Завданням автора було подати історію намагань оснувати велику семінарію для з'єдиненого духовенства в Київській митрополії в рр. 1595-1819. Однак потрактував він цю тему досить поверховно і без перевірки джерел. Багато його невірних тверджень спростував та доповнив о. Б. Вачинський Т.І. в наведеному ним резюме в: *Roczniki Teologiczno-kanoniczne*. Lublin 1949, I, str. 297-9.

Пор. М. Ваврик: *Бібліогр. огляд історії Васил. Чина*. Рим 1958, с. 30.

911. - WANCZURA A., *Szkolnictwo w Starej Rusi*. Lwów-Warszawa-Kraków, wyd. Zakładu Nar. im Ossolińskich, 1923, str. IX+240.

У перших двох довших розділах автор подав хронологічний перегляд літератури, зокрема праць В. Татищева — про школи й освіту в старій Русі. Далі розглянув історію впровадження й розвитку давніх шкіл, їхню систему, доповнюючи їх оглядом про домашнє навчання та виховання, з його характеристикою. Праця обмежується тільки періодом до 15-го сторіччя, хіба винятково виходить теж і поза цей період. Майже всі ці школи були при церквах та монастирях.

912. - WOROTYŃSKI W., *Seminarjum główne w Wilnie*. I. - *Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803-1816)*; II. - *Drugi okres dziejów i zniesienie (1818-1833)*. Wilna (Studja Teologiczne, VII, X), 1935, 1938, str. XVI+232; XVII+307.

Семинарію оснований для вибраних питомців східного і західного обрядів, які пізніше повинні були зайняти вищі церковні становища. У цій праці автор подає історію її постановня, оснування та її діяльності в рр. 1803-1833, з перервою в рр. 1812-1816, навівши теж численну бібліографію, а в Додатку списки студентів і виказ наукового поступу, як теж покажчики імен. Резюме — в нім. мові.

Рец. на I том: W. Charkiewicz: *Ateneum Wileńskie*, 1936, XI, 592-5.

Пор. теж: СYМОН, *De Seminario principali Vilmensi*. Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana. Petropoli 1887, p. 55.

913. - *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Zeszyt 5: Wielkie Księstwo Litewskie; zeszyt 6: Małopolska — Ziemia Ruskie*. Opracowali A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa i W. Krajewski. Wrocław-Kraków, Polska Akademia Nauk. 1959-1960, str. XVII+272+24 ilustracyj; 260+28 ilustr.

В обох зошитах зібрано відомості про всі друкарні та їхніх працівників на території колишнього Литовського князівства та руських земель, які були під Польщею. При всіх подано теж джерела та бібліографію. В обох зошитах додано багато ілюстрацій з різних видань, як теж мапу з розміщенням усіх друкарень. Майже всі згадані друкарні, зокрема українські, були церковними, здебільша при монастирях та Братствах.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

914. - Босий В., *Українська Дієцезальна Колегія св. Йосифа в Йорктоні, Саск.* «Коротка хроніка». Йорктон, Колегія св. Йосифа, 1927, стор. 38.

Це коротка хроніка цієї Колегії за роки 1919-1925.

915. - Вояковський Н., *Відновлення Духовної Семінарії у Львові: 1920-1926* (Причинок до Ректорату о. Т.Т. Галушчинського, ЧСВВ). « Зап. ЧСВВ » 1971, VII (XIII), с. 291-308.

Автор як очевидець й учасник переповідає про саме налагодження семінарії після війни, відновлення навчання, виховання і виховників, організоване життя в семінарії та про семінарійний побут.

916. - Головацький Р., *Митрополича семінарія Рутського*. « Зап. ЧСВВ » 1958, III (IX), с. 375-393.

У статті описано перші спроби її оснування в р. 1623, відгомін на ці спроби в Римі, дискусію та рішення на Кобринському Соборі 1626 р. і саме заснування цієї семінарії к. р. 1632 та її діяльність.

917. - Гриник В., *Українська Духовна Семінарія в Перемишлі*. Перемишль, « Альманах укр. богословів », 1937, стор. 96-108.

У статті подана коротка історія оснування та діяльності укр. духовної семінарії в Перемишлі.

918. - Жукович П., *Объ основаніи и устройствѣ главной духовной семинаріи при виленскомъ университетѣ (1803-1832)*. « Хр. Чтеніе », Спб, 1887, I, 237-286.

У довшій статті подана історія оснування головної семінарії у Вильні для католиків обох обрядів та описаний її устрій. Пор. ч. 912.

919. - Кміт Ю., *Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від 1837-1851*. « Зап. Н.Т.Ш. » т. 91, с. 151-158.

Це кілька документів з поясненнями, які відносяться до цього періоду і насвітлюють деякі моменти з діяльності дух. семінарії у Львові.

Пор. теж його: *1848 рік і Львівська руська духовна семінарія*. Там же т. 40, Львів 1901, с. 1-10; *Питомець атітатор*. Там же т. 41, Львів 1901, с. 8-11.

920. - КРЕВЕЦЬКИЙ І., *Неоправдані докори. До історії т.зв. «Руського Інституту» на Львівському університеті.* «Зап. Н. Т.Ш.» т. 102, с. 116-126.

Автор наводить ці причини, які довели до передчасного його скасування (1787-1804/5).

921. - ЛЕВИЦЬКИЙ П., *Прошлое Переяславскаго духовнаго училища.* «К. Старина» 1889, т. 24, с. 424-444.

Автор подає короткий історичний начерк історії духовної школи в Переяславі, яка була основана на взір Київської Академії в р. 1738, даючи опис її устрою, системи навчання і засобів утримання. В р. 1817 стала вона тільки чисто духовною школою.

922. - ЛЕВИЦЬКИЙ Я., *Львівска Духовна Семинарія в літах 1897-1901.* Львів, наклад. А. Хойнацького, 1901, с. 58.

Автор описує обставини та діяльність питомців Духовної семінарії у Львові за рр. 1897-1901, зокрема про її «Читальню», Літературно-наукове і Драматичне Товариство та зносини з іншими слов'янськими богословами.

923. - ЛЕНЦИК В., *Богословська Академія у Львові.* «Логос» 1958, с. 9-17, 93-98, 170-178.

У статті подана коротка історія постановня Богословської Академії у Львові в рр. 1928-9, з описом її статутів, загального стану та її досягнень.

924. - ЛОТОЦЬКИЙ А., *Духовное образование въ Россіи.* «Странникъ», Петроградъ 1904, с. 149-169, 331-350.

Изъ быта стараго духовенства. «Русская Старина», Спб. 1904, X, с. 102-129.

У першій статті автор описує яким, в різних періодах, було наукове приготування духовенства, яке до 18 сторіччя було спільне з усіма іншими.

У другій же статті описує низький духовий та моральний стан великої частини духовенства у 18 сторіччі, бо зі шкіл користало тільки невелике число.

925. - Назарко І., *Братства і їх роля в історії Укр. Церкви*. « Укр. Мирянин в житті Церкви, спільноти і людства. Матеріяли студійних днів УХР ». Париж-Рим, вид. Укр. Христ. Руху, 1966, с. 226-238.

У статті накреслено початки церковних Братств, їхній розвиток та значення для Укр. Церкви.

926. - Павловський І.Ф., *Приходські школи в старій Малоросії і причини їх знищення*. « К. Старина » 1904, т. 84, с. 1-40.

Автор подав короткий історичний нарис про приходські школи, які існували в Україні при церквах у 18 сторіччі, та причини, які привели до їхнього зникнення, як теж про намагання, щоб їх відновити на початку 19-го сторіччя.

927. - П.-ко Вл., *Изъ історіи образованія на Украинѣ*. « К. Старина » 1905, 9, с. 235-247; 10, с. 126-132.

Автор подає у статті декілька даних про укр. семінарію в Переяславі в 18 сторіччі і в тому ж віці про Чернігівське колегіум, як теж коротко про такі ж школи в Полтаві та Новгороді Сіверському.

928. - Фіголь В., *Церковні Братства Галицької Гр.-Католицької Провінції у XVIII ст.* « Богословія » 1937, XV, с. 91-101, 243-252; 1938, XVI, с. 31-39, 137-157, 215-232.

У статті подана коротка історія церковних Братств в Галичині у 18 сторіччі, їхня організація, склад та діяльність.

929. - Хомин П., *Митр. Й.В. Рутський і його освітні змагання*. « Богословія » Львів 1923, I, с. 261-283.

Автор подає короткий начерк про стан Укр. Католицької Церкви перед митр. Й.В. Рутським, про відкриття ним шкіл у Вильні, Новгородку, Мінську та ін. місцевостях, про Папські стипендії для укр. богословів, та вкінці про приготування до заснування семінарії.

930. - *Виленское православное Братство*. «Хр. Чтеніе» 1862, II, с. 477-514, 589-614.

Після короткого введення про церковні Братства на укр. землях, автор подає історичний начерк Виленського Братства, яке постало при к. 16 ст.

Пор. теж: М. П-ча, *Виленское Свято-Троїцкое впосльдствіи Свято-Духовское Братство*. Вильна, тип. Сыркина, 1891, с. 116.

931. - HALUSCZYNSKYJ T., *Il Pontificio Collegio di S. Giosafat. Paterno dono della S. Sede Apostolica alla nostra Chiesa Unita (Discorso)*. «Analecta OSBM» 1949, I (VII), p. 116-127.

У докладі згадано визначніших колишніх римських питомців, починаючи від пізнішого митр. Й. Рутського, подано декілька даних про початки і розвиток Колегії св. Йосафата та взагалі про виховання в римських семінаріях.

932. - SCHARKIEWICZ W., *Akademja, której nie zorganizowano (Z dziejów unickiego szkolnictwa duchownego)*. «Ateneum Wileńskie» 1936, str. 463-473.

Цю Академію в рр. 1827-1830 плянував оснувати у Полоцьку Й. Семашко. Там мало виховуватися з'єдинене духовенство, окремо від інших, а не як досі в головній семінарії при Виленському університеті разом з питомцями латинського обряду, щоби, як писав він, «розвинути у них духа, який властивий російському народові і російській імперії».

933. - WAWRYK M., *De studiis philosophico-theologicis in Provincia Rutheno-Ucraina Ord. Basiliani s. XVIII eorumque manua-libus*. «Analecta OSBM» 1971, VII (XIII), p. 85-113.

Після короткого начерку про вищі Василіянські школи філософії та богословії, зокрема про курси при Лаврівському монастирі, автор подає спис, з коротким описом, 48 підручників богословії та 14 філософії. Більшість з них до останньої війни зберігалися в архіві Лаврівського монастиря. Всі — з 2 половини 18-го ст.

15. — ЖИТТЄПИСИ ВИЗНАЧНИХ В ЦЕРКОВНОМУ ЖИТТІ ОСОБИСТОСТЕЙ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 934.** - Алексій архієп., *Отношение митр. Петра Могилы къ униі съ Римомъ.* Варшава, тип. Синодальная, 1932, с. 88.

На тлі тогочасних обставин автор наświetлює відношення митр. П. Могили до справи З'єдинення з Римом — після віднайдення Е. Шмурлом важливих в цій справі документів.

- 935.** - Барадулинъ С.Г., *Жизнь и дьятельность св. Теодосія Углицкаго, архієп. Чернигівскаго.* «Хр. Чтеніє» 1897, I, с. 517-536, 679-694, 815-828; II, с. 3-23, 265-284, 687-718.

Автор дає історичний нарис життя і діяльності Теодосія Углицького, учня Києво-Братської школи, пізніше Видубицького настоятеля (1664-1668), відтак архимандрита Єлецького монастиря в Чернігові (1668-1692), а вкінці Чернігівського архієпископа (1692-1696), будучи два роки помічником Л. Барановича.

- 936.** - Баран С., *Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність.* Мюнхен, в-во «Вернигора», 1947, с. 151.

Праця автора не є науковим твором, бо для цього бракувало йому в тих часах і обставинах потрібних джерел і документів, за винятком дуже нечисленних, про які згадує у вступі. Однак, автор знав митрополита впродовж 50 років, часто з ним зустрічався і навіть співпрацював. До того ж, сам був визначним суспільним діячем. Тому праця його не позбавлена своєї вартости, бо брак документів заступає у великій мірі безпосереднє знання багатьох справ, про які пише. У ній він переповідає життєвий шлях митрополита Андрея, його церковну діяльність, як теж діяльність на полі науки, виховання і мистецтва та про його громадську діяльність за час обох війн і між ними. Закінчує описом ліквідації Укр. Католицької Церкви в р. 1945, а з тим, отже, і тимчасове перекреслення усіх унійних задумів Митрополита.

Рец.: А.Г. Великий, «Зап. ЧСВВ» 1949, I (VII), с. 409-413.

Пор. теж радше популярний життєпис: І.Б.(однарук), *Великий чернець і правдолюбець*. Прудентопіль, ОО. Василяни, 1949, с. 150.

Крім того ще: Цегельський Л., *Митр. А. Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності*. Філадельфія, вид. «Америка», 1937, с. 62;

Дорошенко В., *Великий Митрополит. Спогади і нариси*. Йорктон, Бібл. Логосу, т. XVII, 1958, с. 56;

Островерха М., *Великий Василянин, Слуга Божий митр. А. Шептицький ЧСВВ*. Н. Йорк, вид. автора, 1960, с. 48;

SCHUVER U.M., *De Reus op de Sint-Jorisberg. Flitsen uit het leven van de grote metropiliet graaf Andreas Szeptyckuj van Galicie*. Rotterdam, De Florel, 1959, p. 456+18 tav.

937. - Българодскій А., *Кієвскій митрополитъ Іеротей Малицкій (1796-1799)*. «Труды К.Д.А.» 1900, II, с. 567-616; 1901, I, с. 211-255, 491-530; II, с. 211-243, 470-528.

Автор дає короткий історичний нарис його життя та діяльності: в організації єпархіяльного управління та відносно ново-придбаних уніятських церков-парафій і взагалі Уніятської Церкви на Правобережжі, як теж відносно Київської Академії. При тому дає теж загальний перегляд стану в тому періоді Київської єпархії, з статистичними таблицями.

938. - Ваврик В., *Єпископ Сотер Ортинський ЧСВВ*. Н. Йорк, «Слово Доброго Пастиря» ч. 9-10, в-во ОО. Василян, 1956, с. 93+(3).

На основі сучасної преси та інформацій живих свідків і співучасників автор подав популярний нарис життя єп. С. Ортинського, зокрема про його широкозакровну, з численними труднощами, церковну діяльність на Американському ґрунті.

939. - Войтковъ А.Н., *Іовъ Базилевичъ, єп. Переяславскій и участіе его въ церковно-политической жизни Польской Украйны (1771-1776)*. «Труды К.Д.А.», 1903, II, с. 79-102, 320-332, 429-500, 633-715. (Теж окремою відбиткою - стор. 194).

На широкому церковно-політичному огляді цілої епохи, зокрема присвятивши багато уваги Церковній Унії на Україні, автор

подав нарис життя Іо. Базилевича, єп. Переяславського, до якого в тому часі належали теж православні церкви на Правобережжі. Його діяльності саме на цих теренах, де православні парафії були тоді у великій меншості, присвячена головна увага. При тому автор призбирав багато відомостей теж про приходське духовенство взагалі.

Рец.: « Kwartalnik Historyczny » 1905, str. 625.

940. - Голубевъ С.Т., *Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники* (Опытъ историческаго изслѣдованія). Кіевъ, тип. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1883-1898, I-II, с. XII+559+XV+576; VII+VI+524+12+498 (тип. С.В. Кулженко).

Це найбільша досі монографія, хоч ще не закінчена, про великого митрополита Петра Могили. У ній автор розглядає його походження, вишкіл та багатогранну діяльність як архимандрита Печерської Лаври, а згодом як Київського митрополита. Третій том мав бути присвячений його видавничій та освітній діяльності, зокрема на полі шкільництва. У першому томі в Додатку поміщено 99 документів за рр. 1540-1640, а в другому 85 документів за рр. 1632-1647.

Довшу рецензію на цю працю помістив Петров Н. в « Журналъ мин. нар. просвѣщенія », Спб, 1884, I, с. 148-165.

Пор. відповідь автора: *По поводу рецензій въ Журналъ мин. нар. просвѣщенія на книгу « Кіевскій м. П. Могила и его сподвижники »*. « Труды К.Д.А. » 1884, I, с. 416-484; а теж:

Н.И. Петрова: *Отвѣтъ автору книги: « Кіевскій м. П. Могила и его сподвижники »*. Там же с. 632-641.

941. - Голубевъ С.Т., *Прискорбныя столкновенія Петра Могили съ своимъ предшественникомъ по митрополіи и Кієво-Никольскими иноками*. « Труды К.Д.А. » 1897, III, с. 208-276.

Автор описує відносини Петра Могили до свого попередника митр. І. Копинського, якого він усунув з митрополичого престолу та до монахів Никольського монастиря, який він захопив збройною силою. Ці епізоди старається насвітлити обставинами того часу.

942. - Граевскій И., *Кіевскій митр. Тимотей Щербацкій*. « Труды К.Д.А. », 1910, I, 97-126, 215-253; II, с. 64-106, 432-474;

III, с. 203-234; 1911, I, с. 548-585; 1912, I, с. 210-227. Теж — окремою відбиткою, Київ 1917, с. 3+240.

Т. Щербацький — родом з Трипілья на Київщині (нар. 1698), став митрополитом Київським 1747 р. Автор подає його життєвий нарис: про його рід, навчання в Київській Академії, діяльність як катедрального писаря, далі Печерського архимандрита, а вкінці Київського митрополита. При тому дає широкий образ теж про церковне життя на Лівобережжі та в Київській єпархії в пол. 18-го ст., становище митрополитів та духовенства, описує границі Київської єпархії, органи управи, як теж монастирі і його до них відношення, парафіяльні школи і Київську Академію.

943. - Гриньох І., *Слуга Божий Андрей — Благосіник Єдності*. Мюнхен, накладом Укр. Богосл. Наук. Т-ва, 1961, с. 200.

На основі особистого знання митр. А. Шептицького та небагатьох письм, які мав під рукою, автор, крім двох розділів: про погляд митрополита на державу та його богословські погляди, основну частину праці присвятив його великій й унікальній діяльності на полі поєднання Церков.

Рец.: В.Л., «Зап. ЧСВВ» 1971, VII (XIII), с. 457-460. М. Гринчишин, «Логос» 1961, с. 316-7.

Пор. теж: «Богословія», Львів 1926, т. IV, ст. 404, який майже в цілості присвячений митр. А. Шептицькому (15 статей).

944. - Гумилевский Ф., *Черниговские иерархи*. «Труды К.Д.А.» 1860, 2, с. 169-281.

Із твору, приготованого до друку: «*Историческое описание Черниговской епархии*», автор подав тільки короткі життєписи всіх 43 Чернігівських єпископів — до 1859 року.

945. - Евгений (Болховитиновъ), митр., *Описание Киево-Софійскаго Собора и Киевской иерархии*. Київ, тип. Києво-Печ. Лавры, 1825, с. 291+272. 2 рис. +(7).

Крім короткої історії самого Собору, автор подав цілий ряд біографічних нарисів усіх Київських митрополитів (67), переплітаючи їх важнішими церковними подіями. У висліді вийшла перша майже повна історія Укр. Церкви. В Додатку на 272 сторінках наведено 51 документів; багато з них вперше оприлюднені. Із з'є-

динених Київських митрополитів ширше описав тільки митрополита М. Рагозу, а коротко ще митр. І. Потія та Й. Рутського.

946. - Еленевскій К., *Мелетій Смотрицькій*. « Прав. Обзорѣніе », Москва 1861, V, с. 111-150, 272-298, 422-454.

Автор подав короткий нарис його життя, зокрема його церковної діяльності і як православного і після його з'єднання.

Пор.: *Збірник присвячений світлій пам'яті Мелетія Смотрицького з нагоди 300-ніх роковин смерті*. Львів, наклад. Гр.-Кат. Богосл. Академії, 1934, с. 63 — зі статтями: М. Чуватий — *Життя і діяльність*; І. Федішин — *Унійна діяльність*; Б. Побігущий — *М. Смотрицькій — полеміст*; і К. Чехович — *М. Смотрицькій як граматык*.

947. - Желеховскій Ю., *Іоаннь Сньгурскій, его жизнь и дьятельность въ Галицкой Руси*. Львовъ, Ставроп. Институтъ, 1894, с. VI+181.

Це спомини його капеляна, який у них описав те, чого був свідком або про що довідався від інших про свого еп. І. Снігурського. Ці спомини доповнив і загальним його життєписом, використавши до того працю о. Й. Лозинського: *Житье Иоанна Сньгурского*. Львів 1851, с. 46. В Додатку поміщено, між іншими: його останню волю, німецьку біографію Т. Кунцека, гомілію і виписку з книги свячень та бібліографію про нього.

948. - Жуковський А., *Петро Могила й питання єдності Церков*. Париж, Укр. Вільний Унів., 1969, с. 282.

Подавши спробу оцінки Могилознавства та біографічний нарис митр. П. Могили wraz з його діяльністю, автор найбільше уваги, з окремим розділом (121-210), присвятив ідеї єдності у його творчості. Праця написана спокійно й об'єктивно. При кінці (211-264) наведено велику кількість документів та чи не найбільшу досі зібрану літературу до цього питання, закінчуючи працю французьким резюме.

Рец.: Madey J., « Kyrios » X, Berlin 1970, S. 125.

949. - Іваницький С., *Переяславскій еп. Гервасій Линцевскій и начало возсоединенія въ Западной или Польской Украинь (1757-*

1769 г.). Каменець-Подольськ, тип. С.П. Киржацкаго, 1904, с. 10+392 (Отт. изъ «Труды Подольскаго Церк. Истор.-археолог. общества», вып. X).

Автор подав обширний життєпис Переяславського еп. Гервасія Лінцевського (з Києва), зокрема його діяльність в рр. 1757-1769 на Правобережжі, яке йому теж підлягало, на тлі тогочасних заворушень і гайдамацьких рухів, аж до їхнього розгрому і суду над ним самим. В Додатку (281-392) — 27 документів до описаних подій. У праці використано багато джерел, але односторонно, поминувши зовсім інші.

Рец.: М. Michnowiecki, «Kwartalnik Historyczny» 1905, 19, str. 622-5.

949/2. - ІЛАРІОН МИТР., *Святий Димитрій Туптало. Його життя і праця*. Вінніпег, «Віра й Культура», 1960, с. 224.

На історичному тлі подав автор нарис життя і діяльності одного з визначніших церковних та культурних діячів: Димитрія Тупталенка (1651-1709), додаючи при кінці головнішу про нього літературу.

950. - Карповъ С., *Евгеній Болховитиновъ, какъ митр. Кіевскій*. «Труды К.Д.А.» 1913, II, с. 506-532; III, с. 133-171; 1914, I, с. 87-116, 234-260, 364-392, 561-584; II, с. 48-70, 181-208, 340-366; III, с. 43-71.

Автор опрацював життєпис Київського митр. (1822-1837) Євгенія Болховитинова, родом з Вороніжа, який до того часу був уже єпископом у різних російських єпархіях. Зокрема представлена його діяльність в реорганізації єпархіального управління, в старанні про приходське духовенство, відносно Печерської Лаври та інших монастирів і вищих духовних шкіл, які переходили в тому часі основні реформи, а теж супроти З'єдиненої Церкви, домагаючись державними декретами припинити її розвиток і навіть ще в тому часі акцію приєднання (1914, I, 380 і н.).

Пор. теж: Шмурло Е., *Евгеній митрополитъ Кіевскій. Очеркъ развитія его ученой дѣятельности въ связи съ біографіей*. «Журналь мин. нар. просв.» 1886, ч. 244, апрѣль, отд. II, с. 277-344; 1887, ч. 251, іюнь, с. 302-372; ч. 252, іюль, с. 1-29; 1888, ч. 255, февр., с. 267-325; ч. 257, май, с. 91-193, іюнь, с. 257-278.

951. - КИПРІАНОВИЧЪ Г.Я., *Жизнь Иосифа Сьмашки, митр. Литовскаго и Виленскаго и воссоединеніе зап.-русскихъ униатовъ съ прав. Церковію въ 1839 г.* Вильна, тип. И. Блюмовича, 1893, с. 18+448.

Автор широко описав життя митр. Йосифа Семашка, зокрема його церковну діяльність щодо «воссоединенія» багатьох епархій з російською прав. Церквою в 1839 р., до чого найбільше причинився.

2-е видання вийшло 1897, там же, ст. XXIV+613, з покажчиками імен осіб та предметним.

Пор. теж його: *Иосифъ Сьмашко, митр. Литовскій и Виленскій. Очеркъ его жизни и дьятельности по воссоединенію зап.-русскихъ униатовъ съ прав. Церковію 1839.* Там же, 1894, стор. 8+139;

Кояловичъ М., *О почившемъ митр. Литовскомъ Иосифѣ.* «Хр. Чтеніе» Спб, 1868, II, с. 915-926; 1869, I, с. 92-134;

Очеркъ служенія м. Литовскаго Иосифа скончавшагося въ 1868 году (Извлечение изъ отчета г. оберъ-прокурора Св. Синода гр. Д.А. Толстаго за 1868 годъ). Там же 1869, II, с. 1076-1110;

Сушковъ Н.В., *Воспоминанія о митр. Литовскомъ и Виленскомъ Иосифѣ и объ уничтоженіи Уніи въ Россіи.* «Чтенія общ. Моск. унив.» 1869, 3, с. 159-197.

На тлі його діяльності пор. короткий життєпис Василянського Протоігумена і в рр. 1833-8 Пінського єпископа: Хлѣбцевичъ И., *Иосафатъ Жарскій.* Гродна 1897, с. 93. (Відбитка з «Лит. Еп. Вѣдомости» 1895-6).

952. - КОСТОМАРОВЪ Н., *Русская исторія въ жизниописаніяхъ ея главнѣйшихъ дьятелей.* Спб, тип. М.М. Стасюлевича, 1896, I, с. 4+227; II/1, с. 536 (4 изд. - 1895); II/2, с. 349 (3 изд. - 1892); II/3, с. 350 (1899); III — в ньому перевидані 1915 у в-ві П.П. Сойкина II/2 і II/3 томи.

Між іншими автор у першому томі помістив життєписи св. Володимира, Ярослава М. і св. Теодосія, а в першій часті 2-го тому — Петра Могили і Київських вчених. До історії Укр. Церкви дещо матеріялу подав при життєписах державних мужів, між ними теж Київських і Галицьких князів та Б. Хмельницького і І. Мазепи. Однак, це популярне видання, без наукового апарату.

953. - Кравченко О., Митр. А. Шептицький в англомовних публікаціях. «Логос» 1961, с. 161-184.

Велетень зо святоюрської гори. Причинки до біографії Слуги Божого А. Шептицького на підставі чужомовних джерел. Там же, 1963, с. 106-137, 172-203, 289-298; 1964, с. 41-57, 117-135, 191-219.

У першій статті, з досить широким описом та поясненням, поданий огляд писань про митр. А. Шептицького в англомовних виданнях, а в другій — історичний начерк його церковної і народної діяльності, на основі чужих джерел. При кінці наведено теж кілька його важніших звернень.

Пор. теж: A.G.W., *Archbishop Andrew Szeptyckuj in Canada* (1922). «Analecta OSBM» 1958, III (IX), p. 104-110.

Це — з коротким вступом, передрукована стаття з тодішньої католицької преси в Канаді про можливість об'єднання з православними у сх. Європі, під заг.: «*The Mercier of Galicia*» visits *St. Augustine's Seminary. Toronto, during the priests retreat.* — *The future of the Church in Russia*».

954. - Кургановичь С.В., Діонисій Жабокрицький, еп. Луцький и Острожский. *Историко-биографический очеркъ.* Київ, 1914, с. VII+363. (На жаль, видання нам не доступне).

Пор. теж: TALKO-HRYNCEWICZ J., *Biskup unicki Dyonizy Jabokrzycki.* «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1888, str. 101-105.

Автор розглядає кілька документів до родоводу Жабокрицьких та до ув'язнення і зникнення в р. 1709 Луцького еп. Діонісія Жабокрицького.

955. - Курилас Б., *З'єдинення Архiep. Мелетія Смотрицького в історичному і психологічному наświetленні.* Лювен-Вінніпег, в-во Укр. Наук.-Освітне Тов. в Бельгії — Укр. ОО. Редемптористи, Вінніпег-Канада, 1962, с. 140.

На історичному тлі Укр. Церкви перед Берестейською Унією і після неї автор представляє одну з найбільших тогочасних постатей — Мелетія Смотрицького, зокрема зупиняючись над тими моментами, що привели його до З'єдиненої Церкви, та його участь в ідеї Київського патріархату, якої він мав бути автором. При

кінці подано теж важніші твори М. Смотрицького, покажчик літератури, примітки і список імен.

Рец.: І. Назарко, « Зап. ЧСВВ » 1971, VII (XIII), с. 467-470;
І. Нагаєвський, « Логос » 1962, 233-6.

956. - Лебедевъ А.С., *Българодскіе Архіереи и среда ихъ архипастырской дѣятельности* (По архивнимъ документамъ съ портретами и автографами). Харьковъ, тип. « Пѣчатное Дѣло », 1902, с. 14+288+17 табл.

Автор подає життєписи 14 Білгородських єпископів та їхню діяльність у цій єпархії, до якої належали теж укр. парафії, починаючи першим митр. Теодосієм (1667-1671), кінчаючи Т. Мочульським (1787-1818).

957. - Марусин М., *Пастырсько-літургічна діяльність св. Йосафата*. « Богословія », Рим 1967, т. 31, с. 5-99.

На історичному тлі Полоцької архієпархії та Київської митрополії автор описує письменницьку творчість св. Йосафата та його реформу монастирів і духовенства, зокрема розглядаючи його Правила для священників. При кінці наведена література.

У цьому томі « Богословії » поміщено ще дві статті: Павлик П., *Почитання св. Йосафата у Гроттаферратському монастирі* (100-126) та Хома І., *Перевезення мощів св. Йосафата до Риму* (127-150).

Три статті поміщено в тій же « Богословії » за 1923 рік:

Й. Схрейверс: *Про внутрішнє життя св. Йосафата*, (217-240, у франц. мові);

Гординський Я.: *Мова « Регул » і « Катехізму » св. Йосафата*, (241-260);

Боцян Й., вп.: *Віднайдення і розпізнання мощів 1915-1917*, (284-318).

Пор. ще: Скрутень Й., *Апостол Унії*. « Альманах Укр. Богословів », Львів 1923, с. 1-19; Семчук С., *Св. Йосафат на тлі Унії*. Там же, с. 20-30.

958. - Матковський С., *Три синодальні архієреї. Спомини з життя і діяльності Преосв. Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича*. Львів, наклад. о. А. Стефановича, 1932, с. 108.

Крім цікавих і цінних особистих споминів автора про згаданих трьох Архієреїв, досить багато в них теж про митр. Й. Сем-

братовича, як теж про відносини в Галицькій митрополії перед скликанням Львівського Собору 1891 р.

959. - Назарко І., *Київські і Галицькі Митрополити. Біографічні нариси*. Рим, «Зап. ЧСВВ», 1962, с. XVIII+272.

У цьому виданні зібрані біографічні силуетки усіх митрополитів Укр. Католицької Церкви після Берестейської Унії 1596 р., так Київських, як і Галицьких, починаючи митрополитом М. Рагозою і митр. Й. Сліпим кінчаючи. Ці силуетки звичайно короткі й обмежуються до найважливішого, однак автор вспів віднайти й подати не одне до того часу не знане історикам. Первісно були вони виготовлені для широкого загалу. Збираючи їх в одне видання, автор додав до них науковий апарат, а при кінці теж список усіх митрополитів і поіменний покажчик.

Рец.: О. Баран, «Логос» 1963, с. 76-7; «Богословія» 1963, с. 134-5.

Про одного з галицьких митрополитів Г. Яхимовича друкується в I секції «Записок ЧСВВ», т. 30, велика наступна монографія: GLINKA A., *Metropolita di Halyc — Gregorio Jachymowyc ed il suo tempo (1840-1965)*. Roma, Analecta OSBM, 1974, pp. XXXVII+357.

960. - Назарко І., *Яків Суша — єпископ Холмський (1610-1687)*. «Зап. ЧСВВ» 1971, т. VII (XIII), с. 22-83 (Теж окремою відбиткою).

Яків Суша був один з найвизначніших єпископів того часу. Автор подав досить повний його життєпис, окрему увагу присвячуючи його діяльності для своєї Холмської єпархії та цілої З'єдиненої Церкви.

Рец.: С. Шавель, «Логос» 1971, с. 315-6.

У цьому самому виданні на стор. 227-248 автор помістив *Похвальне Слово на честь єп. Я. Суші*: Д. Занкевича, Й. Петкевича і І. Олешевського, з численними примітками.

961. - Недзвільскій С., *Уніатській митрополитъ Левъ Кишка и его значеніе въ исторіи Уніи*. Вильна, Губерн. тип., 1893, с. 317+(3). Відбитка з «Лит. Епарх. Вѣдомости».

На історичному тлі церковного життя Київської з'єдиненої митрополії та Василіянського Чину автор подає життєпис митр.

Лева Кишки (1714-1728), зокрема його діяльність: спочатку монастирську, відтак як єпископа та митрополита. При кінці дає теж перегляд його літературних праць та літургічних і церковних видань. У примітках досить багато джерел та літератури, але багато його тверджень та наświetлень суб'єктивні і не потверджені жадними джерельними доказами.

962. - Огієнко І., *Костянтин і Мефодій. Їх життя і діяльність*. Варшава, вид. І. Огієнка і Р. Смаль-Стоцького, 1927, I-II, с. 324+400.

Хоч безпосередньо вони ледве чи працювали між українцями, однак Укр. Церква перебрала їхню спадщину, тому праця над їхнім життям і діяльністю заторкує безпосередньо і її саму. Представивши їхню широко розгорнену працю в Моравії та Панонії, автор окремий розділ присвячує їхній діяльності між Хазарами та на Херсонесі, при чому обговорює теж руські переклади з 860 р. У 4 і 5 частині другого тому подана обширна література та джерела для вивчення їхньої діяльності (192-379), а при кінці покажчики імен осіб, місцевостей і частинно предметний.

Рец.: Вашіца Й., «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 676-684; «Kwartalnik Historyczny» 1928, 109-115.

Пор. теж: ОВОLENSKY D., *The Heritage of Cyril and Methodius in Russia*. «Dumberton Oaks Papers» 19. Washington 1965, pp. 45-65.

963. - Осинський Ат., *Мелетій Смотрицькій, Архієп. Полоцькій*. «Труды К.Д.А.» 1911, II, 425-466; III, 40-86, 275-300, 405-432, 605-619.

Подавши джерела та багату літературу, автор опрацював історичний нарис його життєпису, зокрема його живу участь в тодішній релігійній боротьбі, спочатку у Вильні в монастирі Св. Духа, відтак як Полоцький архієпископ; описав теж його полемічні писання, прощу до Царгороду і Св. Землі, бурхливі роки 1628-9 і вкінці приєднання до З'єдинення, яке досі поборював. При кінці дає теж загальний огляд його літературної діяльності.

Пор. ще: Прокошина Е., *Мелетій Смотрицький*. Минск 1966, с. 158+(2). Автор в більшості займається його протиунійними творами, але однобічно, майже не згадуючи і проунійні.

Див.: Ваврик М., « Зап. ЧСВВ » 1971, VII (XIII), с. 382.

Пор. теж невеличке видання, виготовлене на обмеженій та односторонній літературі: Гаюк С., *Унійна діяльність М. Смотрицького. Іст. нарис.* Н. Йорк-Бавнд Брук 1970, с. 55.

964. - Петрушевичъ А.С., *Холмская Епархія и Святители ея по 1866 годъ.* Львовъ, Гал. Русская Матица, 1867, с. 249.

Після короткої історії Холмської єпархії, автор подає життєписи усіх її єпископів, включно до І. Калінського, її адміністратора в рр. 1863-6. Особливо обширні життєписи єпп. М. Рилла і П. Важинського. З часів єп. Ф. Володковича навів теж спис усіх парохів з 10 деканатів, а при кінці теж усіх монастирів в цій єпархії.

965. - Площанскій В.М., *Прошлое Холмской Руси, по архивнымъ документамъ XV-XVIII в. и другимъ источникамъ.* Вильна, тип. А.А. Зака, 1899-1901, I-II, с. VIII+285; XI+240.

Після наведення джерел до своєї праці, списку тих, що володіли Холмською землею, і законодавства в польській державі, автор подає коротку історію Холмської єпархії в рр. 1428-1630, а відтак життєписи усіх її владик, православних і з'єдинених. У другій частині продовжує ці життєписи від 1630 до 1730 року. У тому часі, за винятком одного, були ними з'єдинені владики. При кінці дає ще теж короткі життєписи латинських єпископів за рр. 1418-1733, з короткою історією латинської єпархії.

966. - Рождественскій Т., *Самуїль Миславскій, митр. Київскій.* « Труды К.Д.А. » 1876, 3, с. 510-563; 11, с. 505-536; 1877, 4, с. 3-39; 5, с. 301-359; 6, с. 529-577.

Перед вступленням на митрополичий престіл автор описує його професуру в Київській Академії, при чому теж багато уваги присвячує системі її навчання. Відтак широко представлена його діяльність як Київського митрополита (1783-1796): для єпархії, духовенства, Академії та заграничних монастирів, в Польщі, з 71 наведеними листами до чи від нього. При тому досить багато матеріялу подає про стан Київської єпархії і митрополичі права, в тому часі, вже майже ніякі.

967. - Рудовичъ І., *Епископы Шептицьки*. « Богословскій Вѣстникъ », Львовъ, 1901, с. 24-35, 102-134, 184-192, 238-248, 289-305; 1902, с. 26-59, 233-250, 338-347.

Автор опрацював короткі життєписи єпископів Варлаама, Атанасія і Лева Шептицьких. Праця не закінчена.

968. - Рыболовскій А.П., *Варлаамъ Вонатовичъ, Архіеп. Київскій, Галицькій і Малья Россіи*. « Труды К.Д.А. », 1908, II, с. 93-128, 436-456, 551-578; III, с. 69-87, 207-272, 312-343.

В. Вонатович — родом з Ярослав в Галичині. Ще учнем був покликаний з Київської Академії до Москви, де залишався до 1772 р., коли то цар та Синод іменували його Київським архієпископом (не митрополитом). Автор широко описує: його управу єпархією, даючи теж загальний її огляд; його намагання і прохання про відновлення митрополії; старання усунути усі непорядки, про які згадує; відносини до Академії і старання про неї, про Софійський Собор та інші Київські монастирі; про його відношення до частини своєї єпархії в Польщі; вкінці описує теж його усунення і заслання в Кирило-Білозерський монастир, повернення і смерть (1751), даючи теж загальну характеристику його діяльності.

969. - С.Р., *Петръ Могила, митр. Київскій*. « Чтенія общ. Моск. унив. » 1877, I, с. 1-160.

Автор описує його родовід, життя перед вступленням до монастиря, участь в релігійній боротьбі, зокрема по вступленні на митрополичий престіл, його старання про науку, виправлення церковних обрядів та виготовлення церковних книг і відношення до Царгородського патріярха, вкінці його смерть.

970. - Сви́дерскій Л., *Іоаннь Крассовскій, Полоцькій Уніатскій архієпископъ*. Витебекъ, Губерн. тип., 1911, с. 3+3+437+4.

На історичному тлі церковного життя Полоцької єпархії при кінці 18 і на початку 19 сторіччя автор представляє життєвий шлях архієпископа І. Красовського (1776-1827), зокрема його боротьбу з латинниками, відношення до Василіянського Чину та адміністраційну діяльність. Його намагання в очищенні обряду, боротьбу

з латинниками та підкреслювання приналежності до російського народу автор розцінює як підготування до переходу на православ'я.

971. - Семчук С., *Митрополит Рутський*. Торонто, в-во ОО. Василіян «Укр. Дух. Бібліотека», 1967, с. 104.

Розповідним стилем подає автор короткий життєпис одного з найбільших митрополитів Укр. Церкви — Й.В. Рутського, зокрема про його праці, труди та старання в обороні та закріпленні серед дуже важких обставин З'єдиненої Церкви.

Пор. теж менші популярні життєписи м. Й. Рутського:

Марисюк М., *Митр. Йосиф Велямин Рутський* (В 300-ліття його смерті). Жовква, ОО. Василіяни, 1937, с. 58.

Галущинський Т., *Митр. Йосиф Велямин Рутський*. Історичний нарис з приводу його смерті (1637-1937). Станіславів, відбитка з «Доброго Пастиря», 1938, с. 19.

Тетєрка І., *Митр. Й.В. Рутський, великий реформатор і оборонець Укр. Кат. Церкви*. «Й.В. Рутський, митр. Київський і усієї Руси-України — Ювілейна Збірка у тристалиття смерті 1637-1937». Перемишль 1937, с. 72. — Стаття автора на с. 5-58.

Курилас Б., *Митр. Й.В. Рутський ЧСВВ*. «Логос», Йорктон 1960, с. 247-264.

Лукань Р., *Рутськівська бібліографія за роки 1936-8*. «Нова Зоря», Львів 1938, чч. 1-43.

У цій бібліографії 350 позицій, які описані бодай кількома словами. При деяких, головніших, подав автор основну і джерельну критику.

972. - Соловій М. - Великий А.Г., *Святий Йосафат Кунцевич. Його життя і доба*. Торонто, «Укр. Дух. Бібліотека» — ОО. Василіян, 1967, с. XXII+463+32 ілюстрації.

Це найповніший досі життєпис св. Йосафата, виготовлений на основі найновіших оприлюднених документів. У ньому заразом дістала належне церковно-історичне наświetлення ця переважлива для Укр. Церкви доба — перших десятиріч після Берестейської Унії. При кінці поданий великий, найбільший досі огляд біографії і гагіографії Святого, як теж великий бібліографічний показчик джерел і літератури: життєписів та статей (446-454).

Рец.: Р. Хом'як «Логос» 1968, с. 158-9.

Пор. теж популярне видання: Шудло М., *Великий Мученик за Унію*. Йорктон, ОО. Редемптористи, 1952, с. 155;

ПЕКАР А., *Апостол З'єдинення. Життя св. Свящ. Йосафата*. Н. Йорк, в-во ОО. Василян, 1967, стор. 64 (Теж в англ. мові, там же 1967, с. 64);

PANUSEVIČ V., *Sv. Jozafat, Archijar. Połacki, 1623-1963*. Chicago 1963, str. 256. (Циклоствивне видання в білоруській мові);

BORESKY TH., *Life of St. Josaphat, Martyr of the Union*. N. York 1955, p. 381;

CARLONI M.T., *San Giosafat Kuncevyč, Martire dell'Unità della Chiesa*. Roma 1969, p. 264;

Штокалко П., *Чи закиди против свв. свящцмч. Йосафата Кунцевича суть справедливі?* «Католицький Вехід», Львів 1905, II, с. 105-119.

Крім того пор.: Кудрик В., *Життя Йосафата Кунцевича*. Вінніпег, Видавнича Спілка Еклезія, 1948, с. 192. Це відбитка статей, які друкувалися у православному «Вістнику», від 1 квітня 1945 до 15 грудня 1946. У них насвітлено особу та діяльність св. Йосафата у вкрай полемічному тоні.

Пор. рец.: Хом'як Р., «Логос», 1956, кн. 4, с. 295-303; 1957, кн. 2, с. 136-146.

Подібний до цього останнього видання теж давніший короткий життєпис, який написав Говорський К., *Йосафатъ Кунцевичъ, Полоцкій уніатскій архієпископъ*. Вильна 1865, с. 32.

973. - Терновскій Ф., *Митр. Стефанъ Яворскій*. «Труды К.Д.А.», 1864, 1, с. 36-70; 3, с. 237-290; 6, с. 137-186.

Автор подав біографічний нарис життя і творчості митр. Стефана Яворського (родом з Яворова в Галичині), спочатку професора в Київській Академії, відтак патріяршого містоблюстителя в Москві, в періоді «царської ласки» (1701-1712) і в періоді «неласки» (1712-1722).

974. - Толстой Д., *Йосифъ, митр. Литовскій и возсоединеніе уніатовъ съ прав. Церковью въ 1839 году*. «Журналъ мин. нар. просв.», Спб, 1869, 7, II отд., с. 72-83; 8, с. 251-271; 9, с. 1-23.

На основі записок, які по собі оставив, автор подає його життєпис, зокрема його ролю у «возсоединенію» уніятів в р. 1839.

Пор. теж: Извъковъ Н.Д., *Високопр. Іосифъ (Сьмашко), митр. Литовскій и Виленскій*. Вильна, тип. А.Г. Сыркина, 1889, с. 235.

975. - Трипольскій Н., *Уніатскій митр. Іпатій Поцъй и его проповѣдническая дѣятельность*. «Труды К.Д.А.» 1877, III, с. 512-576; IV, с. 123-181, 294-372, 588-645; 1878, I, с. 377-413 (Теж окремою відбиткою — Київ 1878, с. 298).

Автор подає нарис його життя і діяльності, зокрема аналізує його проповідничу творчість.

976. - Чеховскій В., *Київскій митр. Гавріиль Банулеску-Бодони (1799-1803 г.г.)*. «Труды К.Д.А.» 1904, II, с. 355-431, 490-588; III, с. 65-108, 238-280; 1905, II, с. 515-559.

Митр. Гаврііл, молдаванин, спочатку був молдавським митрополитом та Єкатеринославським єпархом, відтак став назначений Київським митрополитом. Автор подає його життєпис та описує діяльність перед тим назначенням, зокрема ж після нього, змальовуючи при тому теж загальний стан Київської митрополії.

977. - Чистовичъ И., *Геофанъ Прокоповичъ и его время*. Спб, «Сборникъ отд. рус. яз. и слов.», 1868, с. X+752.

Т. Прокопович (1681-1736), родом з Києва; богословію кінчав в Римі; до 1715 р. був професором в Київській Академії, а далі був покликаний до Петербургу і там лише розвивав свою діяльність. Автор широко описав цілий його життєвий шлях. При кінці — покажчик імен і предметний. До історії Укр. Церкви, однак, у праці не багато.

Пор. довшу рецензію на цю працю Н. Барсова в «Хр. Чтеніє» 1869, I, с. 620-638.

978. - Шпаковскій Е., *Мелетій Хребтовичъ-Литаєровичъ-Богуринскій, архим. Києво-Печерской Лавры, Владимірскій і Брестскій єпископъ (XVI в.)*. «Труды К.Д.А.» 1875, 8, с. 169-206; 9, с. 436-462; 10, с. 108-123.

У життєписі представлена зокрема його діяльність як архимандрита Печерської Лаври, а відтак як Володимирсько-Берестей-

ського єпископа, з описом спорів за добра архимандрії та єпископської катедри після його смерті.

- 979.** - *Збірник на пошану св. Йосафата Кунцевича*. «Записки ЧСВВ», т. VI (XII), Рим 1967, с. XVI+608.

У цьому великому ювілейному Збірнику з нагоди 100-річчя канонізації поміщено на тему життя св. Йосафата 13 статей в різних мовах, між ними Ю. Герича: *Бібліографічний огляд писань св. Йосафата*, і 7 документів, між тими єп. Й. Боцяна: *Йосафатіяна — Причиники до історії почитання* та М. Ваврика: *Йосафатіяна 1922-1967*. При кінці поданий теж Бібліографічний покажчик джерел і життєписів та статей про св. Йосафата.

У 300-річчя мучеництва кілька статей присвячено св. Йосафатові теж в 8 томі «Записок ЧСВВ», 1973, с. 1-62, 301-4 + 7 ілюстрацій.

- 980.** - *Св. Свящм. Йосафат Кунцевич. Матеріали і розвідки з нагоди ювілею*. Зібрав о. др. Й. Сліпий. «Праці Богословського Наук. Тов.», т. I, Львів 1925, с. 261.

У Збірнику поміщено 5 статей про св. Йосафата, між ними єп. Й. Боцяна: *Віднайдення і розпізнання мощів св. Йосафата 1915-1917* (с. 51-85) і деякі акти з канонізаційного процесу (с. 111-232).

- 981.** - *Царський Вязень 1914-1917*. Львів, Комітет «Живий Пам'ятник», 1918, с. 197.

У цьому виданні подано історію ув'язнення митр. А. Шептицького 1914 р., відтак описано його звільнення (1917) і поворот до Львова.

- 982.** - *Ювілейна Книга на пошану митр. Іларіона у 75-ліття його життя і праці, 1882-1957*. Вінніпег, вид. Ювіл. Комітету, 1958, с. 318.

Це збірка статей та матеріалів до життя та діяльності І. Огієнка, пізнішого митрополита.

Пор. теж: *Людина Праці*. Десятиліття Архипастирської праці митр. Іларіона. «Слово Істини», Вінніпег 1950, 1-2, с. 68; *Жалобна книга в пам'ять м. Іларіона*. Там же 1973, с. 151.

983. - ANDRUSIAK M., *Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki Lwowski (1667-1708). Zarys biograficzny*. Lwów, Tow. Naukowe we Lwowie, 1934, str. 212.

У праці описано життя єп. Й. Шумлянського, його політичну та церковну діяльність, зокрема присвячено головну увагу його ділу: З'єднання Львівської єпархії з Ап. Престолом. У виданні наведено багату бібліографію та поміщено резюме в нім. мові.

Рец.: А. Іщак, « Богословія » 1934, с. 306-8.

984. - BARLEA O., *De Confessione Orthodoxa Petri Mohilae*. Frankfurt a.M., Kommissionsverlag J. Knecht, 1948, S. XIV+227.

Представивши в першій частині впливи протестантизму на Прав. Церкву та їхнє відкинення, далі вся увага автора присвячена найбільшому досягненню митр. П. Могили та його співпрацівників, творові « Православна Ісповідь », в якій коротко зібрано головні правди Прав. Церкви. Цю « Ісповідь » прийняли усі європейські прав. Церкви. Автор опрацював цей твір під богословським та історичним аспектом, навівши до неї використану літературу. При кінці поданий покажчик імен.

985. - J.E. Gojdič Pavel CSVV, *jeřiskop Prjařevskij*. Prjařev, Knihi Vlahovistnika 7, 1947, s. 157.

Праця написана в тамошньому говорі та латинкою у 20-річчя єп. свячень Кир П. Гойдича, подаючи його життєпис, а при цьому багато теж матеріялу до історії Пряшівської єпархії.

986. - GRABOWSKI T., *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI: 1536-1612*. Kraków, Akad. Umiejętności, 1913, str. 8+647.

В обширній студії автор розглядає участь П. Скарги в католицькій літературі свого часу, в тому теж його участь в приготуванні та обороні Берестейської Унії.

Пор. теж: BERGA A., *Pierre Skarga (1536-1612)*. Paris, Libr. Lecène, Oudin et Cie., 1916, pp. XVI+376.

987. - GUÉPIN A., *Un apôtre de l'Union des Eglises au XVII siècle. Saint Josaphat et l'Eglise Gréco-slave en Pologne et en Russie*.

Paris-Poitiers, Libr. Religieuse H. Oudin, 1897-1898, I-II, pp. (51)+CLVIII+380+32+18; 589.

І досі це найбільший життєпис св. Йосафата, а донедавна був він і найповніший. Використавши дуже багато матеріялу, який тільки був йому тоді доступний, автор подав вичерпний життєпис Святого на широко розгорненому тлі церковного життя Київської митрополії, даючи теж майже повну історію З'єдиненої Церкви, від Берестейської Унії, а навіть і перед нею, — аж до 19 сторіччя.

Рец.: М. Кордуба, « Зап. Н.Т.Ш. » т. 39, 1901, I/V, с. 16-18.

Праця появилася теж у польському перекладі.

Пор. теж: CONTIERI N., *Vita di S. Giosafat, Arcivescovo e Martire Ruteno dell'Ordine di S. Basilio il Grande*. Roma 1867, p. VIII + 413.

988. - IONESCO T., *La vie et l'oeuvre de Pierre Movila, Métropolitain de Kiev*. Paris, impr. Nidot, 1944, p. 260.

У виданні представлене життя та діяльність митр. П. Могили, зокрема в Києво-Печерському монастирі, у заснуванні Колегії, як теж його церковні реформи, видавнича діяльність, передусім його « Ісповідь прав. віри ». Автор навів використану бібліографію, а при кінці теж декілька документів.

Пор. теж: JOBERT A., *De Luther a Mohila. La Pologne dans la crise de la Chrétienté 1517-1648*. Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1974, pp. 484. Два великі розділи у цьому виданні присвячені Укр. Церкві, зокрема м. Й. Рутському та м. П. Могилі.

989. - KOROLEVSKIJ S., *Métropolitain André Szeptyckyj: 1865-1944*. Romae, Opera Theol. Societatis Scientificaе Ucrainorum 16-17, 1964, p. XXXII+429.

Праця не є стисло науковою і без відповідного наукового апарату. В більшості спирається вона на особистому знанні самого митрополита та його діяльності. Подавши коротко його життєвий шлях аж до назначення на Галицького митрополита, далі автор зокрема зупиняється на його широкій діяльності: для духовенства, у відновленні східного монашества і започаткуванні східних віток західних Чинів, у літургичній реформі, для еміграції, для науки і культури, як теж описує усі перипетії в часі першої світової війни

та його діяльність у Росії. Останні розділи присвячені останнім рокам митрополита та знищенню його діла по його смерті. При кінці подав кілька документів та небагато приміток. В загальному праця добре написана, однак в політичних питаннях він не був зорієнтований, а навіть упереджений, і вони в нього вийшли фальшиво насвітлені.

Пор. теж його: *Le Métropolitte André Szeptyckyj. Son action pastorale, scientifique et philhénologique*. Grottaferrata, extrait de « Rome et l'Orient » an. 1919-1920, 1920, p. 114.

990. - MALVY A. et VILLER M., *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila Métropolitte de Kiev (1633-1646), approuvée par les Patriarches grecs de XVII s. Text latin inédit publié avec introduction et notes critiques*. Paris, ed. Gabriel Beauchesne, Pont. Inst. Studiorum Orientalium — Orientalia Christiana X, 1927, pp. CXXXI+223.

На перших 131 сторінках автори опрацювали життєпис м. П. Могили та історію його « Ісповіді православної віри », включно з різними впливами. У другій частині навели повний текст « ісповіді » з примітками, коротшими під текстом, а довгими — після нього (125-187). Крім того вготували таблиці з цитатів св. Письма, Соборів, Св. Отців і тих, які цитовано у вступі чи примітках, як теж показчик імен і речей.

Рец.: І.О.Б., « Зап. ЧСВВ » 1928, т. III, 701; М. Jugie, « Echos d'Orient » v. XXVIII, p. 414-430.

З подібною темою опрацьовано на римському університеті « Анжелікум » наступну дисертацію: ПАТРУЛО І., *Peter Mohyla und seine Akademie*. Beitrag z. Studium ü. Kenntnis u. Einfluss des Hl. Thomas in der Ukraine. Roma 1953, S. 210 (у машинописі).

991. - ПРОКОПТСЧУК G., *Der Metropolit. Leben und Wirken des grossen Förderers der Kirchenunion Graf Andreas Scheptytzkyj*. München, Verlag « Ukraine », 1955, S. 299.

Праця написана розповідним стилем для ширшого кола читачів. Має, однак, при кінці подану багату бібліографію та добрий показчик імен осіб та речей. Крім самого життєпису, окрему увагу звернено на його діяльність на полі церковному, культурному, соціальному і народному, а передусім на його великий вклад

у ділянці екуменічній. У праці поміщено етнографічну карту України та багато ілюстрацій.

Рец.: І. Музичка, « Зап. ЧСВВ » 1954, II (VIII), с. 558-9; В. Маланчук, « Логос » 1955, с. 328-9;

992. - STEBELSKI I., *Dwa wielkie światła*. Wilno, druk. Bazylikańska, 1871, s. 220.

Chronologia. Tamże, 1872, str. 474.

Przydatek do Chronologii. Tamże, 1783, str. 364 (крім вступів та індексів, які не нумеровані).

У першому творі описані життя свв. Евфрозини та Параскевії з монастиря Сестер Василіянок у Полоцьку, а в другому історія цього монастиря. На тлі одного і другого подано у примітках, яких багато більше від самого тексту, дуже багато матеріалу й до історії Укр. Церкви. Зокрема цінна третя праця « Додаток », в якому крім генеалогії кн. Острозьких, наведено список усіх митрополитів та єпископів, католицьких і православних, часто з короткими даними про них та джерелами, в яких вони згадуються; також подано з коротким описом спис усіх генеральних Капітул Василіянок та головних його настоятелів-Протоархимандритів. Ця « Хронологія », яку сам автор постійно доповняв, отже вже поширена, появилася потім в: *Scriptores rerum polonicarum*, v. IV. Kraków 1878: « Ostatnie prace » Stebelskiego.

993. - STUDZIŃSKI C., *Pierwszy występ literacki Hipacyusza Pocieja*. Lwów, nakł. autora, 1902, str. 80.

На історичному тлі цього періоду автор розглядає полемічний твір митр. І. Потія: « Унія або виклад найголовніших артикулів » з р. 1595, з поглядом на інші його твори.

Характер і генезу його дає в: *Polemiczne pismo Pocieja*. « Przegląd Powszechny » 1879, 9, str. 371-394.

Рец.: А. Brückner, « Kwartalnik Historyczny » 1904, str. 83.

994. - SUSZA J., *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicij, Archiepiscopi Polocensis, ep. Vitebscensis et Mstislaviansis*. Parisiis, Victor Palmé, Bibliopala-Editor, 1865, p. XVI+231. (Нове видання І. Мартінова).

До появи твору Гепена був це найкращий життєпис св. Йоса-

фата. Цінний не тільки тим, що написаний майже співучасником подій, але й тому, що автор використав був вже тоді акти беатифікаційного процесу. Перше видання появилось 1665 р. В еспанським перекладі вийшло 1684 р.

995. - SUSZA J., *Saulus et Paulus Ruthenae Ecclesiae, sanguine B. Josaphat transformatus, sive Meletius Smotriscius, archiep. Hieropolitanus, archimandrita Dermanensis, Ordinis D. Basilii Magni... ex tenebris in lucem prolatus*. Romae, typ. Varesii, 1666, p. 146.

Автор мав у пляні виготовити цілу низку життєписів визначніших мужів З'єдиненої Церкви, як сам про це згадує в іншому своєму творі: «*Про труди з'єдинених*» (передрукований в цілості в «*Анналес*» А. Гарасевича). Один з перших між ними появилася життєпис архиеп. Мелетія Смотрицького.

В укр. перекладі о. Б. Куриласа цей твір появилася в «*Логос*», Йорктон, 1964-1966, та окремою відбиткою: Йорктон 1965, Б-ка Логосу 35, с. 87.

996. - URBAN W., *Konwersja Meleciusza Smotrzyckiego, polemisty i disunickiego arcybiskupa połockiego w latach 1620-1627. Przyczynek do dziejów polemiki religijnej XVII w.* «*Nasza Przyszłość*» 5, Kraków 1957, str. 133-216. (Теж окремою відбиткою — Краків 1957, с. 90).

У довшій розвідці автор описує його молодість, перші прояви діяльності та його взаємини з унійними діячами в рр. 1616-1618 у Вильні, відтак ширше про вороже наставлення до них по 1620 р., вкінці про причини та перипетії його навернення і його навчання про примат римських архиєреїв, закінчуючи психологічною характеристикою його рішення.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

997. - Андрусак М., *Іван Хлопецький, Перемиський православний єпископ-номінат в 1632-1633 рр.* «*Зап. Н.Т.Ш.*» т. 147, 1927, с. 131-140.

Автор подає його короткий життєпис та його номінацію.

998. - Біднов В., *Січовий архимандрит Володимир Сокальський в народній пам'яті та освітленні історичних джерел*. « Зап. Н.Т.Ш. », Львів 1927, т. 147, с. 81-102.

Автор аналізує діяльність останнього церковного настоятеля на Січі, о. Вол. Сокальського, який втішався великою популярністю. По знищенні Січі був він настоятелем монастиря в Батурині. Пам'ять про нього довго зберігалася в піснях, переказах та записах.

999. - Бълецкій А.В., *Родоприсхожденіе западнорусскаго митрополита Іосифа II Солтана*. Вильна, тип. Св.-Дух. Братства, 1895, с. 42 (Отгискъ изъ . . . . 44,45 и 46 « Лит. Епарх. Вѣдом. »).

Автор подав короткий життєпис його, зокрема зупиняючись над його походженням.

1000. - Великий А.Г., « *Переписка о графѣ Шептицькомъ* ». « Зап. ЧСВВ » 1954, II (VIII), с. 484-499.

З картотеки рос. міністерства війни оприлюднює документи з рр. 1914-1915 відносно ув'язнення митр. А. Шептицького.

1001. - Великий А.Г., *Анонімний проєкт П. Могили по з'єднанню Української Церкви 1645 р.* « Зап. ЧСВВ » 1963, IV (X), с. 484-497.

Переводить аналізу документу з 1645 р. « *Думка одного польського шляхтича грецької релігії* » (в лат. мові) і доводить, що це було письмо митр. П. Могили.

Стаття передрукована теж в « Світла і тіні укр. історії », Рим, в-во ОО. Василяк, 1969, с. 56-74.

1002. - Д.В., *Київській митрополитъ Рафаилъ Заборовскій и его мѣры къ исправленію духовенства*. « К. Старина » 1899, т. 64, с. 397-423.

Рафаїл Заборовський був один з кращих Київських митрополитів (1731-1747) у 18-му сторіччі. Між іншими справами особливу увагу він звернув на релігійне й моральне піднесення духовенства.

1003. - ДУРБАК Р., *Митрополит Лев Кишика як церковний письменник*. « Нива », Львів 1938, с. 311-318.

Митрополича діяльність Льва Кишики. Там же 1939, с. 164-171, 204-212, 251-256.

В першій статті дає тільки сухий перелік його друкованих і рукописних творів. У другій — до вибуху війни вєпів видрукувати тільки 3 розділи: про його вибір на митрополичий престіл; про спір з Василями і його дбайливість за Супрасльську архимандрію, яка до нього належала. Найслабший другий розділ, хоч до нього не бракувало матеріалів.

1004. - Жуковичь П., *Жизнеописание митр. Иосифа Вельямина Рутского, составленное митр. Рафаиломъ Корсакомъ и сочинение Рутского объ умученіи внутренняго строя униатской церкви*. « Хр. Чт. » 1909, т. 231, с. 1089-1108.

Автор аналізує у статті життєпис митр. Й. Рутського, який написав його наступник митр. Р. Корсак, та проєкт Рутського щодо піднесення внутрішнього ладу у з'єдиненій Церкві.

1005. - Жуковичь П., *О неизданныхъ сочиненіяхъ Иосафата Кунцевича*. « Изв. имп. Ак. Н. », Спб. 1909, XIV, 3, с. 199-227.

У статті дає опис тих неопублікованих творів, які приписуються св. Йосафатові. Всі були писані руською мовою, тільки лист до Сапіги — польською.

1006. - Казимира Б., *Листування митр. А. Шептицького з латинською ієрархією північного заходу Канади*. « Логос » 1958, с. 60-66, 142-4; 1959, с. 59-65.

Пастирські листи та інші письма м. Андрея до Канадських Українців. Там же 1958, с. 217-224, 286-291.

Меморіал Митрополита з 18 березня 1911 року. Там же 1959, с. 143-147, 227-231, 298-306; 1960, с. 60-66, 131-145.

Становище Канадських Українців в оцінці митр. А. Шептицького. Там же 1960, с. 216-221.

Митрополит Андрій і питання християнської єдності. Там же 1960, с. 292-300.

Митр. Андрій і ченці Редемптористи. Там же 1961, с. 216-217.

У всіх статтях насвітлює живу участь митр. А. Шептицького в житті укр. емігрантів в Канаді.

1007. - Коялович М.О., *Ясонъ Смогоржевскій, Полоцкій уніатскій архієпископъ, в послѣдствіи уніатскій митрополитъ.* «Журналь мин. нар. просв.» 1873, ч. 165, янв., отд. II, с. 31-59.

Після опису стану Полоцької архієпархії автор розглядає шкільні проекти митр. Я. Смогожевського та його заходи в цілі затримання юрисдикції, мимо поділу Польщі, над усіма єпархіями.

1008. - Курилас Б., *Митр. Петро Могила.* «Логос» 1962, с. 36-52, 94-104.

Автор показує, що великого й позитивного зробив м. П. Могила для ідеї повднання Церков, а в чому діяв як дитина свого сторіччя.

1009. - Миронъ (Франко І.), *Іосифъ Шумлянскій, послѣдній православный епископъ Львовскій і его «Метрика».* «К. Старина» 1891, т. 33, с. 337-362; т. 34, с. 1-21.

Описує приступлення до З'єдинення єп. Й. Шумлянського, корисні для сх. Церкви умовини цього переходу, відтак його старання про єпархію, завічання, а головні його твір «Метрику», написану в тодішній руській мові й видрукований у Львові в єпарх. друкарні р. 1687. Був це для священників підручник моральної богословії (76 сторінок).

1010. - Михальський А., *Й.В. Рутський в світлі закидів і фактів.* «Логос» 1952, с. 10-19.

Автор описує його реформаторську діяльність у віднові чернецтва та його ставлення до переходу на лат. обряд, обороняючи перед закидами, мовляв, він «латинізатор» і «полонізатор».

1011. - Назарко І., *Митр. Андрей Шептицький*. Н. Йорк, ОО. Василяни, 1955, с. 48.

Йосафат Коциловський ЧСВВ, єп. Перемиський: 1916-1946. Торонто, ОО. Василяни, 1954, с. 52.

Автор подав короткий популярний життєпис Львівського митр. А. Шептицького та Перемиського єпископа Йосафата Коциловського, зокрема їхню діяльність на владичому престолі.

Пор. теж його: *Josaphat Kocylovskij OSBM, ep. Peremysliensis* (1917-1947). «*Analecta OSBM*» 1949, I (VII), р. 473-488. *Metropolitan Julian Sas-Kuilovsky*. N. York, Shevchenko Scient. Soc. 1959, р. 9. *Порфїрій Важинський — Єпископ Холмський (1790-1804)*. «*Зап. ЧСВВ*» 1963, IV (X), с. 527-533.

Останній-це коротенький життєпис П. Важинського, спершу Протоархимандрита Василян, відтак Белзько-Холмського єпископа.

1012. - Орловскій П.И., *Сказаніе о блаженномъ Рафаилѣ, митр. Кіевскомъ*. «*Труды К.Д.А.*» 1908, II, с. 233-255, 457-487.

Митр. Рафаїл Заборовський був родом з Галичини, Заборова к. Львова. З Київської Академії ще учнем перевезено його до Москви. 1725 р. став Псковським єпископом, а в р. 1731-1747 Київським архієпископом; щойно 1743 р. дозволено йому на титул митрополита. Автор зокрема представляє його старання про Київську Академію, Софію та Братський монастир, як і про цілу єпархію.

1013. - Павловичъ М., *Георгій Конисскій, архієп. Могилевскій*. «*Хр. Чт.*» 1873, I, стор. 1-46.

У статті подано короткий начерк його діяльності, зокрема в Київській Академії та в релігійній боротьбі.

Пор. теж: Кояловичъ М., *Дьятельность Г. Конисскаго послѣ перваго раздѣла Польши*. Там же 1873, I, стор. 309-339.

1014. - Петрушевичъ А., *Гедѣонъ Балабанъ, єп. Львовскій. Біографическій очеркъ*. Львовъ, «*Науковый Сборникъ*» 1867, II, с. 111-134; III-IV, с. 199-210.

У розвідці описані життя і діяльність Львівського єп. Г. Балабана, головню його боротьбу з братством та його участь в релігійній боротьбі після Берестейської Унії.

- 1015.** - Ріпецький М., *На склоні київської княжої доби*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1957, с. 72.

У виданні подано короткий популярний начерк життя та діяльності кн. Ізяслава II Мстиславича, митр. Кліма Смолятича та єп. турівського Кирила.

Пор. теж його: *Великий князь Володимир Мономах*. Там же 1954, с. 56.

- 1016.** - Сумцовъ Н.Т., *Іоаннь Вишенскій (южно-русский полемистъ начала XVII ст.)*. «К. Старина» 1885, XI, 4, с. 649-677.

У статті подані короткий життєпис Івана Вишенського та огляд його полемічних писань.

Пор. теж: Миронъ, *Іоаннь Вишенскій (Новыя данныя для оцѣнки его литературной и общественной дѣятельности)*. Там же 1889, т. 25, с. 141-151.

- 1017.** - Турукъ Т., *Митрополитъ Рутскій*. «Журналъ мин. нар. просв.», Петроградъ 1916, 3, новая серія ч. 62, с. 128-166.

Подає короткий начерк його життя та широко закрової церковної діяльності, зокрема багато місця присвячує його реформі Василян та піднесенню просвіти серед духовенства.

- 1018.** - Хомин П., *Митр. Йосиф Рутський і його освітні змагання*. «Богословія» 1923, I, с. 261-283.

У статті описані дії митр. Й. Рутського у реформі монашого життя, оснуванні шкіл у Вильні, Новгородку і Мінську та приготуванні до відкриття дух. семінарії.

- 1019.** - Шараневичъ И., *Іосифъ Шумлянскій, рускій єп. Львовскій отъ г. 1667 до г. 1708*. Львовъ, оттискъ зъ Временника Ставроп. Института на г. 1897, 1896, с. 20.

Подає короткий начерк його життя і діяльності на Львівському єпископському престолі.

1020. - Шах С., *Пам'яті Перемиського Владики Кир Йосафата Коциловського*. Мюнхен, «Христ. Голос», 1956, с. 47.

Це короткий популярний життєпис єп. Й. Коциловського, з ілюстраціями.

1021. - Шептицький А., *Митр. Йосиф Велямин Рутський*. Львів 1937, с. 64.

Це тільки введення до запланованої великої монографії про митр. Й. Рутського. Воно обіймає його молодість і покликання аж до його священничих свячень, з цінними екскурсами про його походження, хронологію його життя, портрети та подорож до Москви.

1022. - *Архипастир Скитальців. Преосв. Кир Іван Бучко (1915-1929-1949-1950)*. Рим-Париж 1949, с. 62.

Це короткий начерк життя, зокрема його пастирської діяльності — авторства В. Лаби і А.Г. Великого.

1023. - BORSCHAK E., *Un prélat ukrainien le Métropolitte Cheptyckuy (1865-1944)*. Paris, ed. Franco-Ukrainiennes, 1946, p. 58.

У розвідці автор описав його рід, пастирську й культурну діяльність в Галичині, події в часі першої війни і після неї, відтак відношення до польських, радянських та німецьких властей.

1024. - СНОМА І., *Padre Giovanni Genocchi Visitatore Apostolico dell'Ucraina*. «Analecta OSBM» 1958, III (IX), p. 204-224, 492-512.

Після коротких біографічних даних автор описує його призначення Ап. Візитатором в Україні, побут у Варшаві і Відні, поворот до Риму; далі говорить про приготування до нової місії, релігійний стан в Галичині, його візитацію 1923 р. у Львові та Перемишлі, поворот і смерть 1926 р.

Про його діяльність в Україні як Ап. Візитатора, пор. теж один розділ (с. 503-536) в праці: CERESI V., *Padre Genocchi*. Roma, tip. Vaticana, 1934, pp. VII+604.

- 1025.** - Kossowski A., *Filip Felicjan Szumborski (1771-1851). Biskup Chełmski Unicki*. Lublin, Tow. Przyjaciół Nauk w Lublinie. Pamiętnik Lubelski t. III (odbitka), 1937, str. 25.

Автор подає короткий життєпис одного з останніх Холмських з'єдинених єпископів, Ф. Шумборського, з описом його діяльності.

- 1026.** - KRAJCAR J., *Konstantin Basil Ostrozskij and Rome in 1582-1584*. «Orientalia Christiana Per.» 35, 1969, I, p. 193-214.

Крім розділів про квестію григоріянського календаря та про проєкт перенесення до Острога Царгородського патріархату, у статті автор описує зв'язки кн. Острозького з Римом в рр. 1582-1584, а теж про Острозьку Біблію та Академію.

- 1027.** - РЕКАР А., *Bishop Theodore Romzha and Soviet Occupation*. N. York, Basilian Fathers Publication, 1967, p. 64.

Автор подає короткий життєпис останнього Мукачівського єп. Т. Ромжі, зокрема описує пастирську діяльність у трагічних обставинах перед ліквідацією З'єдиненої Церкви на Закарпатті.

- 1028.** - PIDRUTCZNYJ P., *Pietro Arcudio — Promotore dell'Unione*. «Analecta OSBM» 1973, vol. VIII, p. 254-277.

Грек, Петро Аркудій брав визначну участь в церковній Унії укр.-білоруської Церкви, працюючи для неї в рр. 1591-1593, 1595-1603 та 1605-1609 як дорадник і помічник митрополитів та професор і ректор початкової семінарії у Вільні. На основі нових архівних документів автор подає короткий його життєпис, зокрема участь у справах укр. Церкви та огляд його наукової письменницької діяльності.

Пор. теж: МΥΚΟΛΙΩ G., *Petrus Arcudius — Auctor «Antirrhe-sis»*. «Analecta OSBM» 1963, vol. IV, p. 79-94; *Opera Unionistica Petri Arcudii*. (Dissertatio in P.U. Urbaniana - 1961, p. XVII+200, ined.).

- 1029.** - RECHOWICZ M., *J. Józef Welamin Rutski*. «Przegląd Pow-szechny», Warszawa 1937, t. 216, str. 358-369.

Це короткий нарис його життя і діяльності з нагоди 300-ліття смерті.

- 1030.** - RUMBOLD z Połocka, *Rafał Korsak, Metropolita Rusi.* «Przegląd Historyczny», Warszawa 1906, III, 3, str. 351-373; 1907, IV, str. 37-61.

Автор подає короткий нарис життя митр. Р. Корсака (ур. 1601-†1642), Помічника митр. Й.В. Рутського та його наступника, зокрема описує його участь в тяжких обставинах церковної боротьби.

- 1031.** - WELUKYJ A.G., *Ioannes V. Rutskyj in « exitu viarum » 1603-1608.* «Analecta OSBM» I (VII), 1949, pp. 9-38.

На основі документів автор наświetлює не зовсім вияснений до того часу період в житті пізнішого митр. Й.В. Рутського, а саме: про його діяльність після повороту з Риму і перед вступленням до монастиря та його проєкти над піднесенням З'єдиненої Церкви за допомогою відновленого монашого життя.

16. — ЗНАЧЕННЯ І ВПЛИВИ УКР. ЦЕРКВИ

- 1032.** - Дорошенко Д., *Православна Церква в минулому й сучасному житті українського народу.* Берлін, вид. «Нація в поході», 1940, стор. XVI+70.

На основі свого всестороннього знання історії, як народу так і Церкви, подає автор свої цінні міркування про роль й значення Православної Церкви в житті укр. народу, так в минулому як і сучасному та майбутньому. Як православний, застерігається при тому, що пише тільки про Прав. Церкву до своїх співвизнавців. Його спостереження і досі вартісні.

- 1033.** - Корчмарик Ф.Б., *Духові впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України.* Н. Йорк, Бібл. Українознавства НТШ, XVI, 1964, стор. 146.

Автор намітив собі «простежити не тільки вплив, але й безпосередню участь визначних представників Укр. Церкви і київської науки в процесі розвою російської Церкви й науки». Представив тому стан рос. Церкви перед приходом київських церковних

вчених, а відтак їхню участь у всіх ділянках церковного й культурного життя. Праця ґрунтується в більшості на російських авторах.

Пор. « Зап. ЧСВВ », Рим 1971, т. VII, стор. 555.

- 1034.** - Корчмарик Ф.Б., *Києво-Печерський монастир та християнізація європейського сходу*. « Зап. ЧСВВ » т. VII, 1971, стор. 1-21.

Частинно продовжуючи свою повищу працю, автор зупиняється у цій статті над значенням Києво-Печерського монастиря та його визначною участю в християнізації східної Європи.

- 1035.** - Лебедович І., *Полеві Духовники У.Г.А. — У 45-річчя участі у визвольних змаганнях* (Матеріали до історії). Вінніпег 1963, стор. 327+46 ілюстрацій.

У тому цінному виданні автор зібрав списки та життєписи 91 військових капелянів, польових духовників УГА, між ними 10 Василіян і 2 Редемптористів, як теж спогади багатьох із них. Крім того зібрав теж спис 130 богословів, які служили в УГА, та 465 священиків, арештованих чи інтернованих в рр. 1919 і 1920, як теж 50 Василіян і 43 монахинь. Поза тим у цьому виданні поміщено ширші розвідки С. Шаха про працю укр. католицького духовенства для т.зв. « Галицького відродження », В. Мудрого: « *Роль духовенства у відродженні Галичини* » і самого І. Лебедовича (стор. 31-66) про участь духовенства в будові української держави та Листопадовому зриві 1918 р.

Рец.: І. Назарко « Записки ЧСВВ », Рим 1971, т. VII, стор. 482-5.

- 1036.** - Липинський В., *Релігія і Церква в історії України*. Філадельфія, Народна бібл. « Америки », 1925, стор. 112.

Це збірка статей-відповідей на різні проблеми, зв'язані з історією української Церкви, до яких може бути різний підхід і теж різні відповіді. В. Липинський — визначний укр. історик та діяч і його погляди на ці питання-проблеми цінні й корисні для кожного дослідника укр. Церкви. Подав він їх з застереженням, що вони навітлені виключно з політичної точки зору.

Працю перевидано 1956 у Н. Йорку, у вид. « Булава ».

Пор. теж: НАГАВВСЬКИЙ І., *Католицька Церква в минулому і сучасному Україні*. Філядельфія, «Америка», 1950, стор. 88.

1037. - Ріпецький М., *Українська Церква і культура за Ярослава Мудрого і його синів*. Мондер, вид. ОО. Василян, 1953, с. 62.
Церква і культура в Західній Україні за княжих часів. Торонто, вид. ОО. Василян, 1963, с. 116.

В обох нарисах розглядаються радше популярним стилем церковний розвиток і культура за княжих часів.

1038. - Сохоцький І., *Що дала греко-католицька Церква і духовенство українському народові*. Філядельфія, «Америка», 1951, стор. 104.

Автор накреслив вклад укр. католицької Церкви та його духовенства на полі харитативному, виховно-освітньому, науковому, політичному, господарському та літературному, крім, очевидно, праці в стисло релігійній ділянці.

Рец.: о. М-о в «Зап. ЧСВВ» 1954, II (VIII), стор. 569.

1039. - Харламповичъ К.В., *Малоросійское вліяніе на вилекорусскую церковную жизнь*. Казань, изд. М.А. Голубева, 1914, стор. XXIV+878+65.

У цій великій, самотній цього роду, праці автор насвітлив багатобічний вплив українського духовенства в 17 та 18 століттях на все церковне життя російської Церкви, від шкільництва та церковної літератури починаючи, і на численних архієреях та місіонерах по далеких краях кінчаючи. У довшому вступі подана література та джерела, якими автор покористувався, а при кінці подрібний показчик авторів, яких цитує, власних імен та географічних назв.

1040. - Хома І., *Церковне об'єднання з Апостольським Престолом на терені сьогоднішньої Крижсвацької єпархії в 1611 р.* Матеріяли до історії Укр. Церкви. Збірник доповідей в «Наукові Зап. Укр. Вільного Університету» т. 9-10, Мюнхен-Рим-Париж 1969, стор. 117-136.

Подає коротку історію церковного Об'єднання на терені сьо-

годнішньої Крижевацької єпархії в Югославії, яке постало під впливом та при співучасті духовенства Київської митрополії, яка, починаючи від митр. Й. Рутського, ніколи не поривала з ними зв'язків.

- 1041.** - *О вляніи югозападныхъ церковныхъ Братствъ на церковное пльіе въ Россіи.* « Прав. Себесѣдникъ », Казань 1864, III, с. 40-82.

Церковний спів на півночі не плекано і він зовсім занепав. Зате на півдні, на укр. землях, на нього звертали особливу увагу, зокрема в XVI-XVII стт. у Братських школах, в яких досягнуто високого рівня, використовуючи теж чужі, головню італійські досягнення. Ці готові здобутки перенесено пізніше до Москви (Мих. Ділецький к. 1679 р.).

- 1042.** - *Релігія в житті українського народу.* Збірник матеріялів наукової конференції 1963 р. « Зап. Н.Т.Ш. » том 181, Мюнхен-Рим-Париж, 1966, стор. XXXII+16 таблиць з ілюстраціями + 222.

До цієї справи у Збірнику відносяться такі доповіді:

Великий А.Г., *Релігія і Церква — основні рушії української історії*, стор. 3-38.

Патрило І., *Вплив християнства на українське законодавство*, стор. 130-148.

Цимбалістий П., *Українські релігійно-культурні впливи на Московщину (XVII-XVIII ст.)*, стор. 157-178.

- 1043.** - BRIAN-CHANINOV, *L'Eglise Russe.* Paris, Collection « La Vie Chrétienne », 1928, р. 210.

Під загальним заголовком « Російської Церкви » автор, росіянин, багато уваги присвячує теж Укр. Церкві, подаючи нарис про духовість східно-слов'янської Церкви. Праця написана розповідним стилем, однак з численними цитатами та поданою бібліографією.

Рец.: Заїкин В. « Зап. ЧСВВ » т. III, 3-4, Львів 1930, стор. 643-653.

17. — РИМ — ВІЗАНТІЯ — МОСКВА — ВАРШАВА

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 1044.** - Брадович М., *Одна Нація і Одна Церква*. На чужині 1950, стор. 100.

Автор, радше журналістичним стилем, обговорює проблему одної нації та одної Церкви в таких розділах: Церква в житті нації; Хрищення України; Укр. Католицька Церква між Польщею і Московщиною; Церква на Московщині; «Возсоединеніє» уніятів; Католицизм і большевизм; та Через об'єднання до визволення.

- 1045.** - Гавриловъ А., *Отношеніє патріарха Іоакима къ кіевской митрополіи и кіевскимъ ученымъ въ Москвъ*. «Странникъ», Спб, 1873, 7-8, стор. 3-32; 97-137.

Автор представляє відношення моск. патріарха Іоакима до Київської митрополії, яку довів до підчинення своєму патріархатові, а далі його відношення до представників Київської школи, яких підозрівали та оскаржували в неправовірності.

- 1046.** - Эйнгорнъ В.О., *О сношеніяхъ малороссійскаго духовенства съ московскимъ правительствомъ въ царствованіе Алексѣя Михайловича*. «Чтенія», Москва 1893, II, ст. I+XIV+I+370; 1894, III, ст. III+371-570; 1898, IV, ст. 571-794; 1899, I, ст. 795-922; II, ст. 933-1104.

Подавши на початку коротку історію східної Церкви у Польсько-Литовській державі до 1676 року, автор на широкому політичному та церковному тлі представляє всі ці зв'язки, які в тому періоді мало українське духовенство з російськими урядом. При кінці ще додано багато доповнень та покажчики імен.

Довшу рецензію виготовив Голубевъ С.Т.: «Отзывъ о сочиненіи г. Эйнгорна «О сношеніяхъ...». «Чтенія», Москва, 1894, I, стор. 7-37 (IV розділ).

- 1047.** - Іларіон митр. (Огівінко І.), *Візантія й Україна. До пра-джерел укр. православної віри й культури*. Вінніпег, Укр. Наук. Прав. Богосл. Тов., 1954, стор. 96.

Автор у цій розвідці подає коротку історію Візантії, зокрема представляє її могутність і значення та впливи, які вона залишила серед укр. народу та в Церкві.

- 1048.** - Каптеревъ Н.Т., *Характеръ отношеній Россіи къ православному Востоку въ XVI и XVII столѣтіяхъ*. Сергієвъ Посадъ, изд. М.С. Елова, 1914, ст. 567+9 (2-е видання).

Автор представляє Москву, як третій Рим, її патріярхат, відтак царів, як покровителів всіх православних, вкінці ж говорить про руске «благочестіє», вище від всіх інших. При кінці — 17 документів. До історії укр. Церкви має тільки посереднє відношення.

- 1049.** - Любимовъ С., *Борьба между представителями великорусскаго и малорусскаго направленія въ Великороссіи въ к. XVII и нач. XVIII вѣковъ*. «Журналь мин. нар. Просв.», Спб, 1875, ч. 130, ст. 117-152; ч. 131, ст. 74-104.

У статті мова про різниці в поглядах та навчанні і релігійну полеміку між представниками Київської школи та Московської на переломі 17 і 18 століть.

- 1050.** - Малышевскій И., *Александрійскій патріархъ Мелетій Пигасъ и его участіе въ дѣлахъ русской Церкви*. Київъ, тип. К.-Печ. Лавры, 1872, ст. XVI+2+685+VIII.

Мелетій Пигас роджений в рр. 1535-40 на Креті, з року 1588 протосинкел, а з р. 1588 Олександрійський патріярх. В рр. 1585-1587 і 1592-4 допомагав теж в Царгороді, а в рр. 1597-8 був теж містоблюстителем Царгородського патріярхату. Як такий весь час брав участь і в ділах інших Церков, зокрема Руської, що в праці найбільше підкреслено. Багато у ній теж загально про патріярхію Олександрійську та Царгородську. Автор подав джерела, з яких користав, але праця без покажчиків.

1051. - Поповъ А., *Сношеніє съ Римомъ съ 1845 по 1850 г.* « Журналъ мин. нар. Просв. » 1870, I, с. 49-72; 2, с. 302-344; 3, с. 94-126; 5, с. 1-43; 6, с. 245-281; 7, с. 1-38; 12, с. 187-244.

На основі урядових записок, депеш та листів автор подає хід переговорів, які велися в рр. 1845-1850 між Ватиканом та російським урядом й потім закінчилися спільним договором та установленням дипломатичних зв'язків. В них чимало матеріялу теж до історії Укр. Церкви, бо в часі переговорів часто виринала проблема « уніятів »: « что касается объ уніатахъ... то оно было подерживаемо съ такимъ же упорствомъ папскими уполномоченными, особенно монс. Корболи, съ какимъ и мы его опровергали » (5, ст. 23).

1052. - Флоровскій Г., *Пути русскаго богословія.* Париж, тип. « Светлост »-Београд, 1937, ст. 574.

Ця книга задумана як спроба історичної синтези з історії « руської » богословської думки. Історію Укр. Церкви зокрема узглядають перші два розділи: Криза руського візантинізму і Зустріч з Заходом та частинно ще третій розділ: Протипоріччя 17-го століття.

1053. - BONWETSCH N., *Kirchengeschichte Russlands.* Leipzig, Verlag Quelle-Meyer, 1923, S. 86.

У розвідці представлені зв'язки та відносини римських Папів до країв сх. Європи, передусім про Іннокентія IV, Флорентійський Собор, Євгена IV та про Унію за Климента VIII (1596).

1054. - BOUDOU A., *Le Saint Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIX siècle.* Paris, ed. Libraire Plon-Nourrit et Co., 1922-1925 (2 édition). I-II, p. XVI+580; 566.

Автор продовжує працю П. Пірлінґа (див. ч. 1063). Подавши у вступі історію відносин католицької Церкви в Росії від Петра I — до початку 19-го стол., дальшу увагу зупиняє виключно на дипломатичних відносинах, які мали місце між Ап. Престолом та Росією в рр. 1814-1883, включаючи при тому обов'язково теж історію католицької Церкви в тому періоді. Ця історія навітлена саме на тлі цих дипломатичних зв'язків. В більшості вона відноситься до лат. Церкви, однак відносно багато в ній теж і про Укр.

Церкву, зокрема про знищення Унії в рр. 1839 та 1875, а також дуже багато про лат. єпископства на укр. землях. Праця написана на основі багатих архівних джерел. При кінці поданий покажчик імен.

Оба томи були перекладені С. Сковронською на польську мову й появилися у в-ві ОО. Єзуїтів в Кракові 1928 р.

Рец. на I том франц. видання: С.Т. «Зап. ЧСВВ» 1926, II, 1-2, ст. 187. Рец. на польський переклад: В. Толочко, «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, стор. 262-4 (на I том), а на другий там же 1932, IV, 1-2, стор. 374-378.

1055. - СНОДУНИСКИ К., *Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632*. Warszawa, wydano z zaśluku min. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1934, st. XXII+632.

Праця починається роком 1370, коли то Польща поширила свої границі теж на укр. землі і вперше зустрілася з східним віровизнанням, і допроваджує її до рр. 1620-1632 — до часу відновлення та утвердження православної єрархії. Завдання праці: показати яким було відношення польської держави до прав. Церкви, а теж порушує ті чинники, які на ці відносини впливали. Поданий при кінці широкий покажчик імен осіб та речей, стор. 565-602, як також наведено багату літературу, стор. 602-618.

Recenzja: K. Lewicki, «Kwartalnik Hist.» 1934, str. 936-950; Zajikyn W., tamże, str. 923-936.

1056. - GOMEZ H., *Rusia y el Vaticano*. Madrid, Fax, 1961, p. 234.

Автор представляє відносини між Ап. Престолом та Київськими князями, а згодом Московськими князями-царями — від 10 сторіччя до 1917 року. При тому багато уваги присвячує з'ясуванню, яким було урядове відношення до католиків, зокрема до сх. обряду. При кінці коротко представлено теж становище католиків після жовтневої революції 1917 р. Праця без бібліографії, приміток та покажчиків.

Пор. теж цього самого автора: *La Iglesia Rusa, su historia y su dogmatica*. Madrid, Consejo de Inv. Cient., 1948, p. 903; *El Catolicismo en Russia*. Madrid, Artes Graficas, 1959, pp. 634.

- 1057.** - HERING GUNNAR, *Oekumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*. Wiesbaden, F. Steiner, 1968, S. X+440+(2).

У цій стисло науковій праці, в якій використано усі дотичні найважливіші державні архіви, представлена діяльність патр. Лукаріса (1620-1638) і його пов'язання з загальною європейською політикою того часу. У ній автор переконливо виказує Лукарісове протиунійне наставлення, чи то коли мова про його пертрактації з Римом чи проти-польські інтриги в Істамбулі та Москві в рр. 1620, щоби зліквідувати Унію; теж докладно з'ясовано справу подорожі на Схід М. Смотрицького в рр. 1623-4 та його пізніше листування з ним.

Рец.: « Записки ЧСВВ » 1971, VII, с. 562.

- 1058.** - КОСН Н., *Byzanz, Ochrid und Kiev 987-1037. Zur Wiederkehr des angeblichen Taufjahres (988-1938)*. « Kyrios », Ost-Europaverlag, Berlin 1938, 4, S. 253-292.

У цій статті автор заторкнув такі питання: Церковну політику кн. Ольги; Перші роки володіння Володимира; Його відносини до Візантії; Автокефальний період в рр. 987-1037; Остаточне закріплення в Києві грецької єрархії — в дальшому періоді.

- 1059.** - KONCEVICIUS M.J.B., *Russia's attitude towards Union with Rome, 9th-16th centuries*. Washington, Cath. Univ. of America, 1927, pp. 12+197.

У праці представлено становище Київської митрополії, яка, після схизми в XI сторіччі, довгий час сама не зривала церковної єдності.

- 1059/2.** - ŁAPIŃSKI A., *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*. Warszawa 1937, « Rozprawy historyczne Tow. Nauk. Warszawskiego », t. XIX, zes. 1, str. XII+206+6.

Автор описує правне становище Прав. Церкви в Польщі в першій половині 16-го сторіччя, заторкуючи такі питання: Відношення її до Візантійського патріархату, московських митрополитів та до Риму; Розподіл духовних урядів; Відновлення Галицького єпископства; Королівську опіку над прав. церковними

добрами; Православне судівництво; Участь в суспільному житті; Її обмеження та вкінці загальний її стан.

Рец.: Deruga A., « Ateneum Wileńskie », XIII, 1938, str. 303-312.

1060. - LEIV B., *Rome, Kiev et Byzance a la fin du XI siècle. Rapports religieux des latins et des gréco-russes sous le Pontificat d'Urbain II (1088-1099)*. Paris, ed. August Picard, 1924, p. XXXII+356.

Після довшого історичного й богословського вступу, у праці представлені взаємини між Римом, Києвом та Візантією при кінці XI століття, перед першим хрестоносним походом, в часі його та після його закінчення. В Додатку заторкує радше деякі богословські питання: Про моцці святих та тогочасні лат. і грецькі тези про Сх. Духа. На початку подана бібліографія, а при кінці покажчик імен.

Рец.: Заїкин В., « Богословія », Львів, 1925, т. 3, кн. 4, стор. 327-333; С. Томашівський, « Записки ЧСВВ », 1926, т. II, 1-2, стор. 184-186.

Пор. теж велику працю Ф. Дворніка, хоч про укр. землі в ній не багато: DVORNIK F., *Les Slaves, Byzance et Rome au IX siècle*. Paris, Institut d'Études Slaves, t. IV, 1925, p. 360.

Рец.: Заїкин В., « Зап. ЧСВВ » 1928, III, 1-2, с. 255-261.

На подібну тему, в ширшому аспекті, віддано до друку, наступну працю: Стахів М., *Рим, Царгород і Київ та Варшава і Москва* (Н. Йорк - НТШ). У ній подано обширний нарис історії роз'єднання в Соборній Церкві і спроб поєднання в аспекті суспільно-національним, до укладення Берестейської Унії включно.

Пор. теж: *Byzantium and the Slavs*. Collected studies by Obolensky D., with a preface by I. Dujčev. 10 studies in english, 3 in french. London, Variorum reprints, pp. 408, 1 ill., 2 maps. — У цьому виданні, між іншими, окремий розділ присвячено церковним зв'язкам між Києвом та Візантією, як теж спадщині на Русі Кирило-Методіївського християнства.

Візантійським та болгарським зв'язкам, теж церковним, присвячена ще наступна праця: *Slavia Orthodoxa*. Collected studies in the history of the Slavic Middle Ages. By I. Dujčev, with a preface by I. Ševčenko. 16 studies in russian, 1 in czech. London, Variorum reprints, 1970, pp. 280, 1 illus.

- 1061.** - ŁUBIEŃSKA C., *Sprawa dysydencka 1764-1766*. Monografie w zakresie dziejów nowożytnych, t. XIII. Kraków i Warszawa, druk W.L. Anczyca i Sp., 1911, str. XX+193+(3).

Після довшого вступу С. Аскеназі-я (20 стор.), представлена проблема дисидентів, зокрема православних в Польщі, в рр. 1764-1766, та спроби компромісів. При кінці на стор. 151-189 примітки та покажчик імен.

- 1062.** - MARKOVIĆ I., *Gli Slavi e i Papi*. Zagabria, officina della Soc. Tipogr., 1897, I-II, pp. 44+412; 632.

В першому томі представлена місія Кирила і Методія, загальна історія Руської Церкви, починаючи з 9 сторіччя, — деякі періоди побіжно, інші ширше —, та багато про ересі й богословську науку в тій Церкві. Другий том присвячений виключно зв'язкам між Ап. Престолом та Києвом, відтак з Москвою, від 9-го століття до царя Олександра II (1855-1881), а децю теж таким же зв'язкам з Сербією, Болгарією та Чорногорою. Покликається у праці на джерела та літературу, але не багато, а на східні зовсім мало. Не вібрано, однак, окремо бібліографії й не подано покажчиків.

- 1062/2.** - OBOLENSKY D., *Byzantium, Kiev and Moscow: A Study in ecclesiastical relations*. «Dumberton Oaks Papers» XI, Cambridge, Mass., 1957, pp. 21-78.

Автор з'ясовує суть відносин між Київськими митрополитами та Царгородськими патріярхами, зокрема визначає ту роль, яку у поставленні Руських первоєрархів відогравали: місцеві єрархи та князі і візантійські імператори та царгородські патріярхи.

- 1063.** - PIERLING P., *La Russie et le S. Siège. Études diplomatiques*. Paris, Libr. Plon, 1896-1912, I-V, pp. 31+463; 12+416; 8+480; 7+464; 5+480.

У цій великій, основній праці, в більшості на підставі Ватиканських джерел, представлені зв'язки Ватикану зі Сходом, передусім з російським двором, починаючи з XV до 20 рр. XIX сторіччя. Кожний том з багатою бібліографією та покажчиками імен. До історії Укр. Церкви прямо відноситься перша книга з першого тому, до 101 стор., в якій представлена історія Флорентійського

Собору, участь у ньому київського митр. Ісидора, включно з його стараннями перевести в життя його постанови та з його невдачами. Знову більше теж до Укр. Церкви знаходиться в 4 томі (часи Петра I) та томі 5-му (часи Катерини II, Павла й Олександра I). Перший том появилася теж у рос. перекладі, в Москві 1912 р., але без бібліографії та покажчиків.

- 1064.** - PIOTROWICZ W., *Z zagadnień wyznaniowych w Polsce*. Wilno, Bibl. Zgódel Mosy 2, 1929, str. VIII+210.

У праці зі знанням представлені різні віровизнання, включно теж з Православною Церквою з її російським, українським та білоруським напрямками. За думкою автора, уряд повинен її підтримувати, якщо вона ставатиме польською.

Рец.: А. Іщак, «Богословія», Львів, 1931, 9, стор. 264; В. Толочко, «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 3-4, с. 704.

- 1065.** - SAWICKI J., *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w Państwie Polskim*. Warszawa, Inst. popierania nauki, 1937, str. 23+379.

У праці з великою бібліографією з'ясовано правний стан в Польській державі усіх віровизнань, за винятком лат. Церкви, між ними теж Укр. Православної (стор. 257-271) та Укр. католицької Церкви (295-306).

- 1066.** - SHESHKO P., *The Russian Orthodox Church Sobor of Moscow and the Orthodox Church in the Ukraine (1917-1918)*. «Analecta OSBM» 1973, vol. VIII, p. 161-240.

Спираючись майже виключно тільки на документах, автор подає історію приготування (1904-15/28.8.1917) та діянь Московського Собору (15/28.8.1917-7/20.9.1918), як теж історію Православного Собору в Україні в рр. 1917-1918, на якому головною темою була справа залежності від Московського патріархату. У другій частині наведено 16 документів з Московського Собору у відношенні до Церкви в Україні. Усі документи в оригінальній російській мові, з коротшим чи довшим резюме в мові англійській. Документи до історії Собору в Україні подаються окремо в 32 томі «Записок ЧСВВ», Секція I - Праці (Moscow and Kiev).

- 1067.** - SMOLKA S., *Les Ruthènes et les problèmes religieux du monde russe*. Berna, Ferd. Wyss, 1917, p. 589.

У праці представлені політичні та релігійні відносини між українцями та росіянами, зокрема після Берестейської Унії та розборів Польщі. Автор порушив багато політичних та релігійних українських проблем, але навітлює їх з польського становища.

- 1068.** - SZARANIEWICZ I., *Patryjarchat Wschodni wobec Kościoła ruskiego i Rzeczypospolitej polskiej z źródeł współczesnych*. « Rozprawu i sprawozdania z posiedzeń wydziału hist.-filoz. Akad. Umiejętności ». Kraków 1878-9, VIII, X, str. 255-344; 1-80.

На основі новоопублікованих матеріалів автор представляє суспільно-церковні події та відносини Укр. Церкви у 2 половині 16 та через ціле 17 сторіччя (до р. 1699), передусім у зв'язку з Берестейською Унією, та участь у них царгородського патріярха. Закінчує коротким начерком внутрішніх відносин в укр. та білоруській Церкві в Польщі — в 2 пол. 17 та 18 столітті.

В укр. мові студія появилася у скороченні теж в « Рускій Сіонь », Львів, 1879, с. 599-606, 625-630, 662-6, 694-700, 727-730; 1880, с. 5-7, 35-7, 69-71, 97-100, 148-151, 169-171, 201-4, 233-6, 265-8, 331-5.

- 1069.** - TAUBE VON M., *Rom und Russland in der vormongolischen Zeit (X-XII Jahrhundert)*. « Ex Oriente ». Religiöse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens, herausgegeben von Prof. Dr. theol. Ludwig Berg. Mainz-Wiesbaden, 1927, S. 196-223.

Та сама стаття і в тому самому виданні появилася також російською мовою на стор. 163-195. Вона складається зі вступу та 5 розділів: 1) Джерела християнства на Русі до св. Володимира; 2) Св. Володимир, хрещення Русі і римська Курія; 3) Володіння Ярослава М. і т.зв. « поділ Церков » (1054); 4) Русь і Рим після того поділу в церковно-політичному напрямку; 5) Релігійні зв'язки старої Русі з католицьким Заходом в дотатарській добі. Ця остання частина з усіх найцінніша.

Пор. рецензію С. Томашівського в « Записки ЧСВВ » 1928, III, 1-2, стор. 282-3.

З поправками і значними додатками ця праця появилася пізніше теж у «Католическій Временникъ», Париж, изд. О-ва св. Іо. Златаустаго, кн. 2, 1928, стор. 131-181.

Рецензію на це видання пор. «Богословія» 1931, 9, стор. 390-391 — В. Заїкина.

- 1070.** - TAUBE DE M., *Rome et la Russie avant l'invasion des Tartars (IX-XIII). Le Prince Askold, l'origines de Kiev et la première conversion des Russes (856-882)*. Paris, ed. du Cerf, 1947, p. 174.

У цьому виданні автор зупинився тільки на особі та періоді кн. Аскольда. Відділяючи легенди від історичних фактів, на історичному та політичному тлі обговорює це перше навернення на укр. землях, яке вважає офіційним. Окремий розділ присвячений різним теоріям, звідки прийнято християнство. Багато матеріалу до порушених kwestій подано теж в Додатках. Крім бібліографії, при кінці подано теж покажчик імен, місцевостей та предметний.

- 1071.** - TONDINI DE QUARENGHI, *La Russie et l'Union des Eglises*. Paris, Lethielleux, 1897, p. 188.

Автор представляє наставлення Росії до проблеми З'єдинення, передусім в останньому 19 столітті, старання Ап. Престолу зберегти в давній Польщі сх. кат. обряд й цілковите знищення Унії в рр. 1838 та 1875.

- 1071/2.** - WOLIŃSKI J., *Polska i Kościół prawosławny. Zarys historyczny*. Lwów, wyd. Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1936, str. 150.

Автор подає начерк історії Православної Церкви в Польщі, зокрема з'ясовує урядове відношення до неї державних чинників. У праці подана бібліографія та покажчики імен осіб і місцевостей.

Рец.: В. Заїкин, «Kwartalnik historyczny», 1936, str. 489-498.

- 1072.** - WINTER E., *Byzanz und Rom im Kampfe um die Ukraine: 955-1939*. Leipzig, Verlag Otto Harassowitz, 1942, S. 227.

Це не історія, а своєрідний легенький нарис історії українського народу й частинно Церкви, в який досить широко зокрема

впливає справу про змагання між Візантією та Римом за власні впливи. На праці слідний дух того часу, в якому автор над нею працював. При кінці, крім покажчика імен, подані джерела та досить багата література.

Ця праця в укр. перекладі появилася 1944 р. в Празі, у вид.-ві Ю. Тищенко, у серії «Життя і Чин» ч. 4, стор. 224.

1073. - WINTER E., *Russland und Papstum*. Berlin, Akademie-Verlag, 1960-1961, I-II, S. XIV+375; XII+649.

В обох томах зібрано та широко описано усі зв'язки, які мали місце між Ватиканом та Сх. Європою: спочатку з центром у Києві, відтак же на Півночі, Москві та Петербурзі. У першому томі дуже багато з них безпосередньо заторкує Українську Церкву, головню доки політичний та церковний центр находився в Києві. У другому томі центр уваги в більшості перенесений до властивої Росії, але й про Укр. Церкву в ньому чимало матеріалу, передусім в періоди ліквідації Унії в рр. 1839 та 1875, а теж при кінці 19-го та на початку 20-го сторіччя, за часів митр. Йосифа і Сильвестра Сембратовича та А. Шептицького. Праця доведена до Жовтневої революції 1917 р. Автор працює у східному Берліні, де й видана його праця. Це та його особисті відносини до Католицької Церкви мали вплив і на інтерпретацію описуваних подій.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

1074. - Баран О., *Конгрегація Пропатанди й України*. «Логос», Йорктон 1971, стор. 246-258.

В головних рисах автор з'ясовує усі зв'язки між Конгрегацією Пропаганда Фіде та Укр. Католицькою Церквою, якою ця перша управляла.

1075. - Великий А.Г., *Вселенські моменти в історії Української Церкви*. «Українське Християнство». Причинки до історії укр. церковної думки. Рим, в-во ОО. Василян, 1969, стор. 22-44.

Такими моментами, на думку автора, були чи є: Територіальне уміщення; Хрещення України; Постава укр. християнства до цер-

ковного розколу 1054; така ж постава в часі татарської навали і в часі Флорентійського Собору; Визнання митр. Йосифа Болгариновича з 1500 р.; Самостійна розв'язка церковної єдності 1596; Підчинення Московському патріярхові; Насильне нищення укр. кат. Церкви в рр. 1775-1875; Еміграція 20 століття; Осамостійнення Укр. Православної Церкви; Нищення укр. кат. і прав. Церков 1930 і 1946; вкінці Останній Вселенський Собор.

- 1076.** - Назарко І., *Блаженний Папа Інокентій XI і Україна* (Відбитка з «Логос-у»). Йорктоп 1958, стор. 18+(2).

Автор представляє не тільки толерантне, але й батьківське відношення Папи до козаків православного віровизнання і їх сивівську пошану відносно Папи, з признанням Його головою християнства, — в періоді оборони Відня в рр. 1683-4.

На цю ж тему пор. теж його: *Роля козаків у протитурецькій кампанії під Віднем 1683 в навітленні Ватиканських документів.* «Наук. Зап. Укр. Техн.-Господарського Інституту», т. I, Мюнхен 1969, стор. 111-129. Появилася теж окрема відбитка.

- 1077.** - Полонська-Василенко Н., *Українська Православна Церква після Переяславської угоди.* «Зап. НТШ» т. 181. Збірник «Релігія в житті Укр. народу». Париж-Рим-Мюнхен 1966, стор. 149-156.

Авторка з'ясовує сумні наслідки для Укр. Прав. Церкви після цієї угоди.

- 1078.** - Соколов І.І., *Про відносини Української Церкви до грецького Сходу на прикінці XVI та на поч. XVII ст. за нововиданими матеріялами.* «Зап. Іст.-Філ. Відділу Укр. Ак. Наук». Київ 1919, I, стор. 53-84.

Автор описує зв'язки з Укр. Церквою олександрійського патріярха Мелетія Пигаса та олекс. і царгородського патріярха Кирила Лукаріса в рр. 1592-1610, цитуючи їхні листи й даючи до них пояснення.

- 1079.** - ТРЕМВІЦЬКИЙ В., *Зносини Української Держави 1918-1922 років з Царгородською Патріархією*. «Богословія», Рим 1965, т. 29, стор. 63-88.

У статті мова — про зв'язки, які укр. послы поробили з представниками Царгородського патріархату, та про старання, щоб добитись визнання автокефалії — з частинними успіхами в цій справі.

- 1080.** - ШЛЯПКИНЪ И., *Къ исторіи полемики между московскими и малорусскими учеными въ к. XVII вѣка*. «Журналъ мин. нар. просв.», Спб 1885, 10, стор. 210-252.

Київські вчені стояли під впливом зах. католицизму і на тому тлі виникла між ними та московськими представниками гаряча полеміка.

- 1081.** - *Ватикан і Українці*. Париж, Укр. Кал. Місія, 1950, стор. 48.

У стислому, хоч популярному викладі представлено всі здобутки, які українці завдячують Ватиканові.

- 1082.** - НАЕСКИ О., *Rome, Constantinople et Moscou au temps de l'Union de Brest*. «L'Eglise et les Eglises», Coll. Irénikon, I, 1954, р. 441-474.

На основі нових документів ілюструє взаємовідносини між тими трьома центрами в часі і на тлі Берестейської Унії. Царгород і Москва не думали резигнувати з Укр. Церкви і були противні будьяким місцевим Уніям з Римом — без їхньої участі та згоди.

- 1083.** - LEWICKI K., *Sprawa Unii Kościoła Wschodniego z Rzymskim w polityce dawnej Rzeczypospolitej*. Sprawy narodnościowe, VII, N. 5. Warszawa 1933, str. 491-508; N. 6, str. 650-671.

Розглядає церковну Унію з боку інтересів для польської держави.

Рец.: М. Андрусяк, «Kwartalnik Hist.» 1934, str. 348-9.

- 1084.** - MANN H.K., *The early Russian Church and the Papacy*. London, Cath. Truth Society, 1928, p. 36.

У брошурі описані відносини Русі до Ап. Престолу — до 1240 р. Численні взаємні посольства не переривалися, латинські місіонери далі могли діяти. Однак, під впливом греків, ці зв'язки рідшали й переривалися, хоч ніколи не було формального розриву.

- 1085.** - MEYSZTOWICZ V., *L'Eglise Catholique en Pologne entre les deux guerres 1919-1939*. Città del Vaticano 1944, p. 76.

Автор представляє відносини польської держави до Ап. Престолу, до єрархії, духовенства та вірних, включаючи в тому теж укр. Церкву. В останньому розділі зокрема трактує ще про унійну акцію, яка зустрічалася з різними перепонами.

- 1086.** - PRZEZDZIECKI H., *L'Oeuvre de l'Union en Pologne*. Varsovie, Agence polonaise de la Presse cath., 1932, p. 40.

Автор, польський єпископ, боронить справу Унії на Волині, Холмщині та Підляшші, подаючи при тому чимало матеріялу до історії цілого унійного руху в Польщі між обома останніми війнами.

- 1087.** - SAVOURIN J.AD., *Précis de l'Histoire des Ruthènes et des leurs Relations avec les Polonais et avec Rome*. Winnipeg-St. Boniface 1922, p. (4)+77—118.

Автор подає короткий популярний нарис історії України, зокрема про її відносин до Польщі та Риму.

- 1088.** - TYSZKIEWICZ M., *L'Ukraine et L'Union religieuse avec Rome*. Grottaferrata, tip. Italo-Orientale, 1919, p. 15.

Автор ілюструє політичні перспективи на Унію в тому часі.

- 1089.** - URBAN J., *Jagellonowie wobec prawosławia i unii*. «Przełąd Powszechny», Kraków 1939, t. 221, str. 1-16.

Берестейська Унія, на думку автора, не була перекресленням політики Ягеллонів, як дехто висказувався. Вони самі, в останніх десятиліттях, лише залишили її на боці.

1090. - URBAN J., *Unia Brzeska a polska racja stanu*. «Przegląd Powszechny», Kraków 1939, t. 221, str. 139-158.

Наче продовжуючи попередню статтю, автор доказує, що Унія не була причиною упадку Польщі, а Хмельниччина була б прийшла і без неї. Православним належаться усі права, але не коштом обмежень для інших.

1091. - *The Orthodox Church in Poland*. London, The Polish Research Centre, 1944, p. 30.

Короткий нарис про стан Прав. Церкви у Польщі, зокрема після 1921 р.

18. — ЛАТИНСЬКА ТА ВІРМЕНСЬКА ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

1092. - АВРАНАМ W., *Powstanie Organizacji Kościoła Łacińskiego na Rusi*. Lwów, Nakładem Tow. dla popierania nauki polskiej, 1904, I, str. XVI+418.

Майже половину цього першого тому автор присвятив місійній діяльності латинського духовенства на землях, переважно, України, починаючи від княгині Ольги. У другій половині обговорює початки самої організації латинської єрархії, починаючи з того часу, коли західні укр. землі зістали зайняті польськими королями. У праці використано все, що на цю тему було досі опубліковано, як теж архівні джерела. При кінці наведено повністю 19 документів, які відносяться до цього предмету. На жаль, праця доведена тільки до 14-го сторіччя, а дальший том не появился.

1093. - KESSLER J.A., *Geschichte der Diözese Tyraspol*. Dickinson, N. Dakota, USA, Verlag G. Aberle, 1930, S. 288.

Дієцезія була створена 1848 р. в більшості для католиків-німців, після поділу Могилівської єпархії. Автором праці є останній її єпископ, який подав у ній обширну її історію з багатьма даними про її постановя, розвиток, працю та її стан — аж до її ліквідації після першої світової війни.

1094. - LESNICKI Cz., *Kościół Ormiański w Polsce*. Lwów, skład główny w księgarni Gubrynowicza i Syna, 1928, str. X+182.

Після передмови о. Д. Каєтановіча, автор подає коротку політичну та церковну історію вірмен — аж до їх еміграції на українські землі. Відтак ширше представляє їхню церковну історію в Польщі, в більшості на укр. землях, починаючи від періоду архієп. Н. Торосовича: про переведення церковної Унії, її утвердження, Йосифінську добу та 19 сторіччя, закінчуючи тогочасним станом. У праці подано досить багату літературу, 10 світлин та одну мапу з вірменськими осідками на укр. землях, як теж хронологічну таблицю і спис єпископів та Львівських архієпископів, починаючи від Івана I (1365-6).

1095. - OVERTYŃSKI Z., *Die Florentiner Union der polnischen Armenier und ihr Bischofskatalog*. Roma, «Orientalia Christiana», t. 36/1, 1934, S. 68.

Автор подає коротку історію Вірменської Церкви в Галичині, починаючи від Флорентійського Собору, з її відношенням до нього, аж до завершення церковної Унії на початку 17-го сторіччя. Навів теж спис їхніх єпископів та 12 документів з рр. 1356-1627.

Рец.: М. Чубатий в «Богословія», Львів, 1935, 14, стор. 174-5.

1096. - OKOLSKI S., O.P., *Chioviensium et Czernichoviensium Episcoporum S. et Cath. Ecclesiae Romanae Ordo et Numerus*. Leopoli 1853, typ. Archiep., p. IX+74.

Ця невеличка праця появилася в лат. мові 1646 р., а в році 1853 була перевидана в польському перекладі. Подано у ній коротку історію заснування Київської і Чернігівської дієцезій лат. обряду та життєпис 22 архієпископів.

1097. - RAWIŃSKI A., *Dzieje Zjednoczenia Ormian Polskich z Kościołem Rzymskim w XVII wieku*. Warszawa 1876, str. 202.

Автор подає історію церковної Унії вірменської Церкви в Польщі, майже в цілості на укр. землях, використовуючи не багату в тому часі літературу та джерела.

- 1098.** - PETROWICZ G., *La Chiesa Armena in Polonia. Parte I (1350-1624)*. Roma, Istituto degli Studi Ecclesiastici, 1971, pp. XXII+221.

Це перша частина запланованої історії Вірменської Церкви на укр. землях тодішньої Польщі. Друга частина появилася була скоріше, ще 1950 р. Перші вірмени приходять на українські землі ще в XI ст., після упадку королівства Вірменії. Організаційних форм набирають ці вірменські громади з 14-го ст., включно з потвердженням для них їхнього архієпископа з 1367 року. Від тих часів автор починає свою працю і допроваджує її до 17-го сторіччя, коли то ці вірмени знову поєдналися з Апостольським Престолом. На початку подана багата бібліографія, а при кінці кілька ілюстрацій, 2 географічні карти, одна Вірменії, а друга їхніх поселень на укр. землях, покажчик імен та резюме в польській мові.

Рец.: Ваврик М. « Зап. ЧСВВ » 1973, т. VIII, с. 475-6; Чміль С., « Богословія » 1971, с. 231-3.

- 1099.** - PETROWICZ G., *L'Unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686)*. Roma, « Orientalia Christiana Analecta », vol. 135, pp. XVI+336.

Це продовження попередньої праці. На основі здебільша невиданих ще архівних джерел автор продовжує історію З'єднання Вірменської Церкви на укр. землях в тодішній Польщі, яке в тих роках (1626-1686) зустрічалося з чималими труднощами та перешкодами. Властиво це історія владцтва єп. Н. Торосовича (1626-1681), спершу ще нез'єдиненого, довівши її до 1686 р., в якому єпископський престіл обняв його Помічник єп. Гунаніян. Багато уваги у цій праці присвячено вихованню молодого вірменського клиру в окремій вірменській семінарії, яку в рр. 1666-1668 зорганізовано та передано ОО. Театинам, та літургічній реформі. На початку подана бібліографія, а при кінці хронологічний список важніших історичних осіб та покажчик імен.

Рец.: А.Г. Великий, « Записки ЧСВВ », Рим 1949, стор. 664-666.

- 1099/2.** - WASILEWSKI J., *Arcybiskupi i Administratorowie archidiecezji Mohylowskiej*. Pińsk 1930, str. 198.

Автор опрацював життєписи всіх ординарів Могилівської архієпархії латинського обряду, від Свєтшенцевича до Цєпляка включ-

но й тому праця майже покривається з історією цієї архієпархії. У цих життєписах взято під увагу теж їхнє відношення до « уніятів ».

Рец.: Толочко В., « Зап. ЧСВВ » 1932, IV, 1-2, с. 371-4.

- 1100.** - Симашкевичъ Митрофанъ, *Римское католичество и его іерархія въ Подоліи*. Каменець-Подольськъ, тип. Подол. Губ. Управління, 1872, с. 528.

Це досить обширна історія латинської Церкви на Поділля, з численними статистичними таблицями. Від стор. 457 поміщено дотичні документи. Написана, однак, дуже непроглядно, без бібліографії та покажчиків і в полемічному навітленні.

19. — ЄВАНГЕЛИКИ В УКРАЇНІ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 1101.** - Алексій єп., *Релігійно-раціоналістическое движеніе на Югѣ Россіи во второй пол. XIX ст.* Казань, Центральна типографія, 1909, стор. VI+510+VI.

На основі зібраних ним та опублікованих матеріалів (див. ч. 39), автор у цій праці представив історію поширення протестантських рухів у південних частих України, за посередництвом німецьких колоністів в рр. 50-70 минулого сторіччя, як теж описав взаємини між ними та місцевим населенням; при кінці подає теж їхню науку.

На цю ж тему пор. теж: Алексій (Дородницінъ), *Южно-русскій необаптизмъ, извѣстный подъ именемъ штунды*. Ставрополь Кавказскій, тип. Т.М. Тимотеєва, 1903, стор. 268.

- 1102.** - Бондарь С.Д., *Адвентизмъ 7-го дня*. Спб, мин. Внутр. Дѣль, 1911, ст. 101.

Автор подає коротку історію постановня адвентизму в інших краях, зокрема в Росії, з описом їхньої науки, устрою, богослужень, як теж звіт про їхні конференції в р. 1910.

1103. - Бондарь С.Д., *Современное состояние баптизма. Записка*. С. Петербургъ 1911, ст. 66.

Це коротка історія постанови секти, її науки, устрою, богослужень, як теж опис та характеристика їхніх з'їздів, враз із поданням статистичних даних.

1104. - Бонч-Бруевич В., *Из мира сектантов. Сборник статей*. Москва, Госуд. изд., 1922, ст. 330.

Це збірка 15 статей з різних журналів на тему сектанства, теж на укр. землях. При кінці поданий покажчик імен, предметний, книг та статей.

1105. - Буткевичъ Т.И., *Протестанство въ Россіи (Изъ лекціи по церк. праву)*. Харьковъ, Епарх. тип., 1913, ст. 6+234.

Праця присвячена описові організації, науки та церковних обрядів лютеранських сект.

1106. - Громогласовъ И., *Кое-что о современномъ расколѣ и сектанствѣ и о борьбѣ съ ними*. «Богословскій Вѣстникъ», С. Посадъ, 1897, I, отд. IV, ст. 174-197; 2, ст. 335-361.

Автор подає свої завваження до останніх трьох праць, які в тому часі появилися на цю тему. З них до укр. церк. історії передусім має відношення «*Отчетъ Ставропольскаго миссіонера, свящ. Симеона Никольскаго и миссіонерскихъ его поѣздкахъ въ 1895 и 1896 гг.*», Ставрополь-Кавказъ, изд. Ставроп. Андреевскаго Братства, 1896.

Пор. теж його: *Ставропольское дѣло*. Там же 1897, 12, III Отд., ст. 508-554.

1107. - Грушевський М., *З історії релігійної думки на Україні*. Львів, в-во «Укр. Соціологічний Інститут», 1925, стор. 160.

Показавши напочатку процес християнізації укр. народу, який зрештою не інший як в інших народів, автор довше зупинився на впливах протестантизму на Україні, який, як признає, не мав більших успіхів. Згадує про об'єднання православних з протестантами, не українцями, в боротьбі проти католицизму; добачує

вплив протестантизму у тих церковних та світських діячів, які в навчанні відхилялися від традиційної лінії чи висловлювали критичні зауваження на церковні непорядки; вкінці згадує про деякі впливи євангеліків-колоністів. Праця, як відомо, написана на замовлення і не науково.

Пор. рец.: Ф.С., « Зап. ЧСВВ » 1928, II, 3-4, стор. 459-461. А. Іщак, « Богословія » 1927, V, стор. 254-5 і « Нива » 1925, 291-301.

1108. - Домашовець Г., *Нарис історії української Євангельсько-Баптистської Церкви*. Ірвінгтон-Торонто, накладом євангельсько-баптистських жертводавців, 1967, с. 596.

Це популярно-історичне видання, без критичного наукового апарату, хоча при кінці подана невелика бібліографія. Нарис починається насвітленням поширення християнства на українських землях, далі реформацією в Україні в 16 і 17 ст., зокрема рухом Братів Социнів, відтак подається історія євангельсько-баптистського руху, починаючи з 19 сторіччя — аж до останньої війни, на східних укр. землях, в Галичині, Буковині та Закарпатті, як теж на еміграції, зокрема в Канаді та Америці. При кінці дається теж огляд укр. євангеліцької літератури та всіх укр. перекладів св. Письма. У виданні поміщено численні знімки з баптистських громад в Україні і на еміграції.

1109. - Красноженъ М., *Иновѣрцы на Руси. Т. I. Положеніе неправославныхъ христіанъ въ Россіи* (3-е исправленное и дополненное издание). « Ученыя Записки имп. Юрьевскаго Унив. », 1902, 6, стор. 1-96; 1903, I, стор. 97-160; 2, стор. 161-202.

Автор представляє відношення до інших віровизнань спочатку в Східній Церкві, відтак в Церкві російській, а теж дещо в українській, головню щодо хрещення, священства та мішаних подруж і загальних стосунків. При кінці праці поданий покажчик імен та речей.

1110. - Кутеповъ К., *Секты хлистовъ и скопцевъ*. Казань, тип. имп. Унив., 1882, стор. 572+2.

У праці подана історія обох сект, їхня наука, як теж опис їхніх богослужень.

1111. - Левицький О., *Соцініанство въ Польшь и Юго-зап. Руси*. К. Ст., Київъ, 1882, II, 4-6, стор. 25-57; 193-224; 401-432.

Автор подає коротку історію секти соцініанів, описує їхню науку, поширення в Польщі, зокрема на укр. землях в 16 та 17 ст., відношення до неї польських державних чинників та зникнення її в часі повстання Б. Хмельницького.

1112. - Петрушевський П., *О Штундизмъ*. «Тр. КДА» 1884, I, ст. 41-76, 178-196, 388-415, 551-620; II, 18-29.

Автор подає опис постанов та поширення штунди і як з нею боротися. Пор. теж його: *Дополнительная замѣтка: къ исторіи Керданскаго штундизма*, там же 1884, III, ст. 265-285.

1113. - Пругавинъ А.С., *Религіозные отщепенцы (Очерки современнаго сектанства)*. Спб, изд. «Общественная Польза», 1904, I-II, стор. (6)+210; 8+252.

Автор подає образи з життя, які насвітлюють тогочасне сектанство.

1114. - Пругавинъ А.С., *Монастырскія тюрьмы въ борьбъ съ сектанствомъ. Къ вопросу о вѣротерпимости*. Москва, изд. «Посредника», 1906, ст. 209.

Автор описує про один з засобів боротьби з сектанством, а саме застосування монастирських тюрем, які ще вживалися в Росії.

1115. - Рождественскій А., *Южнорусскій штундизмъ*. Спб, тип. Департамента удѣловъ, 1889, ст. VI+295.

У першій частині автор подає історію розвитку штундизму на укр. землях аж до 80 рр. 19-го сторіччя, а в другій розглядає його науку, організацію й богослуження та піддає їх критиці. При кінці подає ще показчик імен осіб та місць.

- 1116.** - Розовъ А., *Отношеніе православныхъ зап. и южной Россіи къ протестантамъ въ XVI в. и первой пол. XVII в.* Вильна, тип. Губ. Правленія, 1881, ст. 96.

У релігійно-політичній боротьбі з католицькою Церквою православні не раз поєднувалися з протестантами і не без шкоди для себе укладали з ними навіть союзи (Торунський).

Пор. теж: Кояловичъ М., *Объ отношеніяхъ зап.-русскихъ православныхъ къ литовско-польскимъ протестантамъ во время Уніи.* «Хр. Чт.» 1860, II, ст. 225-256.

- 1117.** - Степанович М., *Евангелики без маски* (Правдиве обличчя евангелізму ширеного між укр. народом в Галичині в рр. 1925-1935). Коломия, наклад. автора, 1936, ст. 98.

Описує початки евангеліцьких сект на Покутті, їхні засоби та організацію.

- 1118.** - Стрѣльбицкій І., *Краткій очеркъ штундизма и сводъ текстовъ, направленныхъ къ его обличенію.* Одесса, тип. Е.И. Фесенко, 1899, ст. 2+227.

Автор подає коротку історію постановня, розвитку та організації секти штундистів й опрокидує їхню науку. При кінці наводить 8 документів.

- 1119.** - Шихъ І., *О раскольникахъ и бѣлокерницкой Митрополіи на Буковинѣ.* «Рускій Сіонъ», Львовъ 1879, IX, с. 214-219, 226-231, 267-273, 289-295, 321-8, 337-341, 369-374, 401-6, 433-7, 468-470, 500-4, 531-4, 563-6.

Автор подає історичний нарис про «раскольників», їхній прихід на Буковину та створення митрополії у Білокерниці, як теж описує їхню науку, устрій, церковно-соціяльні відносини та домашній побут.

- 1120.** - ARNDT A., *Die Sekten der russischen Kirche.* «Zeitschrift für kath. Theologie», 1914, S. 723-778; 1915, S. 65-97.

Подано короткий історичний начерк про постановня різних сект, які розвинулися в Росії під впливом протестантизму, та про секти з політичним підложжям.

1121. - GOMEZ H., *Las Sectas Russas (Aberraciones religiosas de los eslavos)*. Madrid, Cons. Sup. Inv. Cient., 1949, p. 418.

Автор опрацював досить обширну історію поодиноких важніших сект в Росії, в тому теж на укр. землях, та їхній вплив на рос. прав. Церкву. Зібрав при тому досить багату бібліографію.

1122. - GRASS K.K., *Die russischen Sekten*. I. - *Die Gottesleute oder Chlüsten*. «Ученые Зап. Юрьевского Унив.», 1907, 1-5, ст. 10+716.

II. - *Geschichte der Skopzensekte*. Там же 1909, 7-10, ст. 160; 1910, 1-5, ст. 450; 1914, 6, 9, ст. XI+1016.

У першому томі автор опрацював початок постання і розгалуження та історію т.зв. «Божих людей» або хлистів, як теж подав їхню науку, описав організацію та культ і різні імена, під якими виступають. При кінці наводить багату літературу, яку використав.

У другому томі всю увагу присвятив такому ж описові та історії секти скопців, передусім подаючи вісті з часів Миколи I.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

1123. - Алексій еп., *Внутренняя организація общинъ южно-русскихъ необаптистовъ (штундистовъ теже)*. «Прав. Собесѣдникъ», Казань 1908, I, ст. 86-123.

Описує ідеологічну основу секти, її устрій-провід та членство.

1124. - З., *Свьдѣнія о движеніи южно-русскаго сектанства въ послѣдніе годы*. «Тр. КДА», Київ 1886, III, ст. 261-283, 506-541.

Автор зібрав усі останні звідомлення періодичної преси про штундистів, відмічає замітніші факти а деякі теж аналізує.

1125. - Іосиф архиеп., *Происхождение и сущность самосвятства липковцев*. Харьков, изд. Всеукр. свящ. синода, 1925, ст. 44.

Автор описує як прийшло до самосвятства, причини та в чому його суть.

- 1126.** - Липинський В., *Аріяньський соймак в Киселині на Волині в маю 1638 р. Причинок до історії аріяньства на Україні.* « Зап. НТШ », т. 96, ст. 41-57.

Описано один епізод з історії аріяня на укр. землях, про соймак в 1638 р.

- 1127.** - Малышевський И.И., *О зарожденіи религиозныхъ сектъ въ Россіи съ раціоналистическимъ направлениемъ.* « Тр. КДА », Київ, 1883, III, ст. 644-684.

Це була доповідь автора перед аудиторією Київської Дух. Академії про секту стригольників.

- 1128.** - Н.С.Ж., *Українські баптисти і їх часопись «Беспда» за 1894 р.* Львів, наклад. І. Франка, 1895, ст. 29.

Коротка звістка про появу секти баптистів між українцями.

- 1129.** - О.Л., *О сектахъ въ Кіевщинѣ.* « К. Ст. », Київ, 1902, т. 79, ст. 1-16.

Це стаття з описом науки різних сект та причин їхнього поширення на основі брошури: *Сектанство въ Кіевской губерніи. Баптисты и малеванцы*, Спб., 1902, ст. 42, яку написав В.И. Ясевичь-Бородаєвський.

- 1130.** - Петровъ Н.И., *Новыя свѣдѣнія о штундизмѣ.* « Тр. КДА », Київ 1887, I, 377-403, 600-620.

У статті автор зібрав багато пресових звідомлень про штундистів за другу пол. 1886 р., подавши у ній багато теж видань.

- 1131.** - Поповъ Д., *Къ вопросу о южно-русскомъ сектанствѣ.* « Странникъ », Спб, 1888, II, ст. 72-111.

Автор розглядає причини їхнього поширення, які добачує у браках урядової прав. Церкви.

- 1132.** - П.Л.-въ, *Баттизмъ или штунда въ Кіевской губерніи*. « К. Ст. », Кієвъ 1885, XI, 3, ст. 490-518.

Описує поширення секти в Київщині, подаючи статистику поодиноких місцевостей.

Пор. теж: Клундтъ І., *Матеріали для исторіи возникновенія и разпространенія штунды на югъ Россіи*. Там же 1884, X, ст. 305-320.

- 1133.** - Титовъ Т.И., *О современномъ состояніи русскаго сектанства, причинахъ исходящаго въ немъ броженія и средствахъ для борьбы съ сектанствомъ, въ связи съ вопросомъ о сущности и причинахъ русскаго сектанства*. « Тр. КДА », Кієвъ 1897, III, 453-502.

У цьому докладі автор описує сучасний стан сектанства, причини його поширення та його напрямки й піддає засоби його поробування.

- 1134.** - Титовъ Т.И., *О русскомъ сектанствѣ вообще и, въ частности, о томъ, чѣмъ опасно современное наше русское сектанство*. « Тр. КДА », Кієвъ, 1900, II, ст. 3-39.

Подає загальний перегляд про постання та поширення сектанства з давніх часів, зокрема в кінці 19 сторіччя, і з'ясовує причини та небезпеки.

- 1135.** - *Записка о духоборцахъ, обитающихъ въ Мелитопольскомъ уездѣ, Таврической губерніи*. « Тр. КДА », Кієвъ 1876, III, ст. 390-420.

Це опис секти духоборів незнаного автора, виготовлений в Мелітополі 1841 р.

- 1136.** - ŁAPIŃSKI A., *Współczesny ruch sekciarski wśród prawosławnego społeczeństwa Polski*. « Elpis », Warszawa, 1933, 7, str. 161-186.

Подає короткий начерк про постання різних сект серед православних в Польщі, причини їхнього поширення та про державні закони відносно них.

1137. - OLJANČYN D., *Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine. I. Was ist die Häresie der « Judaisierenden »?* « Kyrios », Königsberg 1936, I, S. 176-189.

Подає короткий опис однієї з сект в 15-16 сторіччя, т.зв. « жи-довствующих », яку вважає радше культурним як релігійним проявом.

1138. - STUPPERICH R., *Russische Sekten*. Wernigerode am Harz, « Licht im Osten », 1938, S. 55.

Автор подав короткий перегляд важніших сект в Росії, а теж на укр. землях.

Багато матеріялу до історії сект в Росії поміщено в « Ист. Вѣстникъ », Спб, чч. 923-958.

СПИС АВТОРІВ

Подані числа стосуються позицій творів автора

А. - АВТОРИ КИРИЛИЧНОЇ АЗБУКИ

Автори зазначені « курсивою » мають також твори латинської азбуки.

- АБРАМОВИЧ Д. 49.
АЙЗЕНШТОК Є. 446.
АЛЕКСІЙ, сп. - гл. Дородницин
АМВРОСІЙ, архим. - гл. Лотоцкій
Атанасій
АММАН А.М. 836.
АНГЕЛЬСЬКИЙ В. 492.
АНДРЕЕВ В. 364.
АНДРУСЯК М. 95. 96. 400. 439.
502. 576. 577. 997. 1083.
АНДРУХОВИЧ А. 857. 858. 901.
АНИЧКОВ Е.В. 223.
АНТОНІЙ, архим. 462.
АНТОНОВИЧ В. 31. 63. 390. 429.
492/2.
АНУШКИН Н. 859.
АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ А.С. 330. 385.
АСКЕНАЗІ С. 1061.
- БАБИШИН С. 859/2.
БАВМІАРТЕН Н. 224.
БАЗИЛЕВИЧ А.А. 102.
БАЛИК Б.І. 547. 837. 838.
БАНТИШ-КАМЕНСЬКИЙ Н.Н. 386.
БАРАДУЛИН С.Г. 935.
БАРАН А. 110. 408. 463. 605. 608.
617. 619. 623-625. 959. 1074.
БАРАН С. 408. 521. 522. 936.
БАРВІНСЬКИЙ Б. 126.
БАРОНІЙ Ц., кард. 88.
БАРСОВ Т. 167. 225. 977.
БАТЮШКОВ П.Н. 643-647.
БАХТАЛОВСЬКИЙ С.Й. 547.
БЕВЗО О.А. 509.
- БЕДНОВ В.А. 493.
БЕНДАСЮК С.Ю. 860.
БЕНЕШЕВИЧ В.Н. 168. 169.
БЕРДНИКОВ Я. 15.
БЕРТЬЕ-ДЕЛАГАРД А. 309.
БЕРХИН Іо. 280.
БЕНКОВСЬКИЙ Л. 216.
БИКОВ Н.П. 648.
БІДНОВ В. VIII. 523. 998.
БІЛИНСЬКИЙ С. 423.
БЪЛГОРОДСЬКИЙ А. 937.
БЪЛЕЦЬКИЙ А.В. 999.
БЪЛОГОСТИНСЬКИЙ В. 761.
БОБРОВСЬКИЙ П.І. 464.
БОБРОВСЬКИЙ П.О. 128. 424. 425.
БОДНАРЧУК І. 936.
БОДЯНСЬКИЙ О. 49. 131. 572.
БОЖИК П. 670.
БОЙКО М. 649-651.
БОЛХОВИТИНОВ Е. 945.
БОНДАР С.Д. 1102. 1103.
БОНЧ-БРУЄВИЧ В. 41. 1104.
БОРДУН М. 545.
БОРИЧЕВСЬКИЙ И. 154.
БОРОДАЄВСЬКИЙ В.И. 1129.
БОСИЙ В. 914.
БОЦЯН Й. 957. 979. 980.
БРАДОВИЧ М. 1044.
БРОДОВИЧ Т. 115.
БУДАНОВ-ВЛАДИМИРСЬКИЙ М. 38.
БУДИЛОВИЧ А. 647.
БУТКЕВИЧ Т.И. 1105.
БУЧИНСЬКИЙ Б. 331-333.
БУЧИНСЬКИЙ Д. VIII. 762.

- ВАВРИК В. 938.
 ВАВРИК М. 141. 155. 362. 377. 515.
 565. 787. 788. 793. 836. 839. 841.
 859. 901. 910. 963. 979. 1099.
 ВАГАНОВСЬКИЙ С. 182.
 ВАСИЛЕНКО-ПОЛОНСЬКА Н. 515.
 ВАСИЛЬЄВ В. 710.
 ВАСИЛЬЄВСЬКИЙ В. 763.
 ВАШИЦА Й. 962.
 ВЕЛИКИЙ А. 49. 74. 77. 79. 82-92.
 106. 117. 146. 196. 209. 226. 339.
 382. 407. 465. 524. 578. 624. 696.
 706. 764. 789. 905. 936. 972. 1000.
 1001. 1022. 1042. 1075.
 ВЕРГУН П. 760.
 ВЕРД'Є 236.
 ВЕРХОВСЬКИЙ П.В. 765.
 ВИКТОРОВСЬКИЙ П. 334.
 ВИКУЛА П. 660.
 ВИШНЕВСЬКИЙ Д. 862.
 ВІВЧАРУК С. 687.
 ВІГОРИНСЬКИЙ І. 766.
 ВЛАДИМІРСЬКИЙ-БУДАНОВ М. 38.
 ВЛАСОВСЬКИЙ І. 197.
 ВОЗНИЦЬКИЙ Б. 841.
 ВОЗНЯК М. 126. 180-184.
 ВОЙНАР М. 339. 790.
 ВОЙТКОВ А.Н. 939.
 ВОЛИНЯК 656. 657.
 ВОРОНОВ А.Д. 227.
 ВОЯКОВСЬКИЙ Н. 915.
 ВЫШЕЛ'ЄССЬКИЙ Д.О. 228.
 ГАВРИЛОВ А. 1045.
 ГАДЖЕґА В. 606. 626. 627.
 ГАГВСЬКИЙ С. 393.
 ГАЛУЩИНСЬКИЙ М. 520.
 ГАЛУЩИНСЬКИЙ Т. 971.
 ГАРАСЕВИЧ А. 995.
 ГАРВАНКО С. 708. 809.
 ГЕОРГІЄВСЬКИЙ Г. 229.
 ГЕРБЕСТ Б. 191. 195.
 ГИЛЬТЕБРАНДТ П. 191.
 ГЛАЗУНОВ П. 230.
 ГЛИНКА Л. 174. 437.
 ГЛУВОКОВСЬКИЙ Н.Н. 426.
 ГОВОРСЬКИЙ К. 42. 972.
 ГОДИНКА А. 109. 156.
 ГОЛОВАЦЬКИЙ Р. 916.
 ГОЛОВАЦЬКИЙ Я.Т. 3. 7. 557. 579.
 647. 763. 840.
 ГОЛОВЕЦЬКИЙ Д. 174.
 ГОЛУБЕВ С. VIII. 34. 36. 43-45. 191.
 494. 863-866. 871. 940. 941. 1046.
 ГОЛУБЕЦЬ М. 841. 842. 887.
 ГОЛУБИНСЬКИЙ Е.Е. 193. 232. 292.
 293. 711.
 ГОРДИНСЬКИЙ С. 580.
 ГОРДИНСЬКИЙ Я. 185. 195. 867.
 957.
 ГОРЧАКОВ М.И. 712.
 ГОРЮЧКО П.С. 466.
 ГОЦЬКИЙ І. 551.
 ГРАЄВСЬКИЙ І. 942.
 ГРЕКОВ Б.Д. 327.
 ГРЕЧЕНКО В.М. 652.
 ГРИГОРОВИЧ Г. 12.
 ГРИГОРОВИЧ І. 14. 46.
 ГРИГОРОВИЧ Н. 47.
 ГРИНИК В. 917.
 ГРИНЧИШИН М. 944.
 ГРИНЬОХ І. 943.
 ГРИШКО В. 515.
 ГРОМОГЛАСОВ І. 1106.
 ГРУШЕВСЬКИЙ А.С. 767.
 ГРУШЕВСЬКИЙ М. 97. 98. 127. 199.
 257. 366. 446. 1107.
 ГРУШЕВСЬКИЙ О. 365. 726.
 ГРУЩЕНКО С. 127.
 ГУМЕЦЬКИЙ И.И. 581.
 ГУМИЛЕВСЬКИЙ Ф. 200. 944.
 ГУРЖІЙ І.О. 509.
 ГЕПЕН 405. 994.
 ГЕРИЧ Ю. 526. 979.
 ДАБИЖА А. 843.
 ДАЛМАТОВ Николай, архим. 797.
 ДАЧКЕВИЧ Й. 768.
 ДАШКЕВИЧ Н.П. 335. 336.
 ДАШКЕВИЧ Я 509.
 ДЕЛЕКТОРСЬКИЙ Ф. 53.
 ДЕНИСОВ Л.И. 791.
 Д'ЕРБІНІ 72.
 ДЗЕРОВИЧ Ю. 583.
 ДИРДА М. 792.

- ДІАНИН А. 713.
 ДМИТРІВСЬКИЙ А. 521.
 ДОБРОКЛОНСЬКИЙ А.П. 201.
 ДОБРЯНСЬКИЙ А. 546.
 ДОБРЯНСЬКИЙ Ф. 654.
 ДОВГЯЛЛО Д. 11. 28.
 ДОМАШОВЕЦЬ Г. 1108.
 ДОРОДНИЦЫН А. 39. 934. 1101.
     1123. - гл. Алексій
 ДОРОЖИНСЬКИЙ Д. 427.
 ДОРОШЕНКО В. VIII. 936.
 ДОРОШЕНКО Д. VIII. 1032.
 ДРУЖИНИН В.Г. 169.
 ДУБАКИН Д.Н. 231.
 ДУБЕНСЬКИЙ Д. 169.
ДУЙЧЕВ І. 194.
 ДУРБАК Р. 1003.
ДУХНОВИЧ А. 158.
- ЕВГЕНІЙ див. Болховитинов
 ЕЛЕНЕВСЬКИЙ К. 946.
 ЕРЕМИЧ И.П. 42. 179.
- ЖЕБРОВСЬКИЙ Щ. 195.
 ЖЕЛЕХОВСЬКИЙ Ю. 947.
 ЖУКОВИЧ П.Н. 118. 343. 387. 388.
     467. 918. 1004. 1005.
 ЖУКОВСЬКИЙ А. 709. 948.
- ЗАВАЛИНСЬКА С. 677.
 ЗАВАЛИНСЬКИЙ В. 677.
 ЗАВАЛИНСЬКИЙ Е. 677.
 ЗАВВЯЛОВ А.А. 714.
 ЗАВИТНЕВИЧ В.З. 259. 282. 715.
ЗАЇКИН В. VIII. 224. 232. 270. 271.
     297. 312. 313. 400. 527. 538. 545. 716.
     722. 794. 1043. 1060. 1069. 1071.
ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ В. 760.
 ЗАТОРСЬКИЙ О. 402.
 ЗАУСЦИНСЬКИЙ К.Ю. 647.
 ЗВЪРИНСЬКИЙ В.В. 157.
 ЗЕРНИКОВ А. 139.
 ЗИЗАНІЙ С. 195.
 ЗІНЬКО В. 671. 813.
 ЗНАМЕНСЬКИЙ П. 283. 284. 727. 868.
ЗУБРИЦЬКИЙ Д. 154. 408.
 ЗУБРИЦЬКИЙ М. 98. 103. 584-586.
- ЗЫЗЫКИН М. 495.
- ИВАНИЦКІЙ С. 949.
 ИЗВЪКОВ Н.Д. 468. 496. 974.
 ИЛОВАЙСЬКИЙ Д.И. 647.
- ІВАНИШЕВ Н. 29. 37.
 ІВАШКО В. 672.
 ІЛАРІОН, митр. - гл. Огієнко
 ІЛЛЯШЕВИЧ В. 844.
 ІОСИФ, архiep. 528. 1125.
 ІСАЄВИЧ Я.Д. 869. 870.
 ІСАЇВ П. 234. 408. 547.
ІЩАК А. 337. 363. 437. 564. 716.
     722. 983. 1107.
- ЇЖИК С. 675.
- КАСТАНОВИЧ Д. 1094.
 КАЗИМИРА Б. 672. 673. 681-684.
     1006.
 КАЛИННИКОВ В. 285.
 КАЛИНОВИЧ І. VIII.
КАМІНСЬКИЙ Е. 339.
 КАПТЕРЕВ Н.Т. 338. 718. 1043.
 КАРАШЕВИЧ П. 653.
 КАРОВЕЦЬ М. 794.
 КАРПОВ Г. 429.
 КАРПОВ С. 950.
 КАРТАШЕВ А.В. VIII. 202. 281. 286.
     287.
 КАТРІЙ Ю. 821.
 КЕДРИН І. 51.
 КИПРІЯНОВИЧ Г.Я. 499. 951.
 КІНАХ Г. 158.
КЛАДОЧНИЙ Й. 851.
 КЛИРИК Острозький 191. 195. 767.
КЛОЧОВСЬКИЙ Ю. 216.
 КМІТ Ю. 103. 903. 919.
 КОБИЛЕЦЬКИЙ І. 103.
 КОВАЛИК В. 685. 687.
 КОВАЛІВ П. 209.
 КОНДРАТОВИЧ И. 607.
 КОПИСТЕНСЬКИЙ З. 34. 191. 715.
     746. 752.
 КОПИСТЯНСЬКИЙ А. 149.
 КОРДУБА М. VIII. 987.
 КОРЖАН М. 663.

- КОРОБКА Н.И. 288.
КОРОЛЕВСЬКИЙ К. 77.
 КОРОЛЬКОВ Іо. 340.
 КОРЧМАРИК Ф.Б. 1033. 1034.
 КОСОНОЦЬКИЙ А. 51.
 КОССАК Н.М. 795.
КОСТЕЛЬНИК Г. 628.
 КОСТОМАРОВ Н. 13. 952.
КОСТРУБА Т. 57. 235. 428. 469.
КОХ Г. 515.
 КОЯЛОВИЧ М.О. 120. 121. 236. 389.
 409. 424. 429. 464. 796. 951. 1007.
 1014. 1116.
 КРАВЧЕНЮК О. 769. 953.
 КРАСНОЖЕН М. 1109.
 КРАЧКОВСЬКИЙ Ю.Т. 9. 26. 27.
 430. 496.
 КРЕВЕЦЬКИЙ І. VIII. 584. 903. 920.
 КРИЖАНОВСЬКИЙ Е.М. 770.
 КРИЖАНОВСЬКИЙ Т.Я. 807.
 КРИЛОВСЬКИЙ А. 35. 36. 866. 871.
КРИПЯКЕВИЧ І. VIII. 122. 145. 341.
 493.
 КРУПНИЦЬКИЙ Б. 515. 853.
 КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ А. 99.
 КУДРИК В. 393. 672. 972.
 КУДРИК Т. 587.
 КУДРЫНСЬКИЙ Т. 470.
 КУЗЕЛЯ З. 760.
 КУЗЬМА В. 402.
 КУКОЛЬНИК П. 1.
 КУЛЬЧИЦЬКИЙ Д. 398.
 КУНЦЕК Т. 947.
 КУПРАНЕЦЬ О. 500. 501. 502. 686.
 901.
 КУПЧИНСЬКИЙ О.А. - РУЖИЦЬ-
 КИЙ Е.Й. 547/2.
 КУРБСЬКИЙ 385.
 КУРГАНОВИЧ С.В. 954.
 КУРИЛАС Б. 955. 971. 995. 1008.
 КУСТОДІВ К. 613.
 КУТЕЙНИКОВ Н.С. 646.
 КУТЕПОВ К. 1110.
 КУЧАБСЬКИЙ В. 437.
 ЛАБА В. 1022.
 ЛАБЕНСЬКИЙ Ф. 588.
 ЛАЗАРЕВСЬКИЙ А. 159.
 ЛАКОТА Г. 719.
 ЛЕБЕДЕВ А.С. 956.
 ЛЕБЕДИНЦЕВ Т.Г. 30. 123.
 ЛЕБЕДИНЦОВ П. 124.
 ЛЕБЕДОВИЧ І. 1035.
 ЛЕВ В. 589. 991.
 ЛЕВИТСЬКИЙ Н. 237. 238.
 ЛЕВИЦЬКИЙ О. 33. 52. 126. 367. 368.
 390. 529. 1111.
 ЛЕВИЦЬКИЙ П. 921.
 ЛЕВИЦЬКИЙ В. 289. 471.
 ЛЕВИЦЬКИЙ І. VIII. 103.
ЛЕВИЦЬКИЙ К. 582.
ЛЕВИЦЬКИЙ Т. 183.
 ЛЕВИЦЬКИЙ Я. 720. 922.
 ЛЕВКОВИЧ І. 472.
 ЛЕВЧЕНКО М.В. 239. 290.
ЛЕНЦИК В. 560. 923.
 ЛЕОНТІЙ, єродіякон 13.
 ЛИВЧАК Н.Н. 125.
 ЛИННИЧЕНКО И. 291.
 ЛИНЦЕВСЬКИЙ Г. 186.
 ЛИНЧЕВСЬКИЙ М. 872.
 ЛИПІНСЬКИЙ В. 1036. 1126.
 ЛИПКІВСЬКИЙ В. 502. 503.
 ЛОБОДА А. 738.
 ЛОБОДИЧ Р. 437.
 ЛОЗИНСЬКИЙ Й. 947.
 ЛОТОЦЬКИЙ А. 40. 47. 491. 736. 786.
 924.
ЛОТОЦЬКИЙ О. 296. 369. 721. 722.
 770-771.
 ЛУБ І. 222.
 ЛУГОВИЙ А. 427.
ЛУЖНИЦЬКИЙ Г. 203.
 ЛУКАНЬ Р. 895. 971.
 ЛУЦЬКИЙ С. 521.
 ЛЮБИМОВ С. 1049.
 ЛЯЩЕНКО А. 312.
 МАЙКОВ А.А. 408. 572.
 МАКАРІЙ, (Булгаков) 187. 204. 240.
 300. 342. 861.
 МАКАРУШКА О. 188.
 МАЛАНЧУК В. 812. 991.
МАЛИНОВСЬКИЙ М. 557. 590. 591.
 МАЛЫШЕВСЬКИЙ И.И. 241-246. 391.
 723. 1050. 1127.

- МАНУ Л. 622.
 МАРИСЮК М. 971.
 МАРКЕВИЧ Г. 724. 773.
 МАРКО, вром. Студ. 836.
 МАРКУСЬ В. 629.
 МАРТИНОВ І. 994.
 МАРУНЧАК М. Г. 677.
МАРУСИН М. 873. 957.
 МАТКОВСЬКИЙ С. 958.
 МАТЧЕНКО И. 247.
 МАЦЮК О. 861.
 МЕДЫНСКИЙ Е.Н. 874.
МИКОЛИВ Г. 905. 1028.
 МИЛОВИДОВ А. 520.845.
 МИЛЮТИН В. 725.
 МИРОН див. ФРАНКО І.
 МЫСОВСКИЙ К. 248.
МИХАЛЬСЬКИЙ А. 1010.
 МИХНЕВИЧ Д.Е. 410.
МИРЧУК І. 515. 760.
 МОЗ. Г. 530.
 МОШИН В.А. 281. 297.
 МУДРИЙ В. 1035.
 МУЗИЧКА І. 991.
 МУРКОС Г. 61.
 МУРОВИЧ В. 427.
 МУХИН Н.К. 875.
 МЯКОТИН В.А. 726. 806.

 НАГАВВСЬКИЙ І. 249. 250. 273. 431.
 432. 592. 955. 1036.
 НАЗАРКО І. 207. 239. 251. 252. 269.
 275. 298-300. 339. 411. 593. 698.
 707. 925. 955. 959. 960. 1011. 1035.
 1076.
 НАРБУТТ Т. 359.
 НАТАНАЇЛ 752.
 НЕДЪЛЬСКИЙ С. 961.
 НЕСТОР, літопис. 49.
 НИКОЛАЕВ В. 253. 327.
 НИКОЛАЕВ К. 473.
 НИКОЛАЙ, архим. див. Далматов
 НИКОЛЬСКИЙ А. 189.
 НИКОЛЬСКИЙ Н.К. 254.
 НИЧКА М. 687.
 НОВИКОВ Н. 53.

 ОГІЄНКО І. 205. 279. 492/2. 497.
 498. 512. 717. 793. 876. 962. 982.
 1047.
 ОГЛЮБЛИН О. 54. 126. 346. 515.
 ОЛЕНЬЧУК М. 687/2.
 ОЛЕШЕВСЬКИЙ І. 161.
 ОЛЬХОВСКИЙ Г. 477. 654.
 ОЛЬШР І. 697.
 ОРЛОВСКИЙ П.И. 118. 531. 532. 774.
 1012.
 ОСИНСКИЙ А. 963.
 ОСТРОВЕРХА М. 787. 936.
 ОСТРОГОРСКИЙ Г.А. 281.

 ПАВЛИК П. 957.
 ПАВЛОВ А.С. 169. 190. 193. 225. 255.
 ПАВЛОВИЧ М. 1013.
 ПАВЛОВСКИЙ И.Ф. 926.
 ПАЕВСКИЙ Л. 647.
 ПАЛЬМОВ И.С. 415.
 ПАП С. 774.
 ПАПКОВ А.А. 504. 727. 877-881.
 ПАРНОВ П. 130.
 ПАРХОМЕНКО В. 256. 257. 259. 307.
 ПАСІЧИНСЬКИЙ Т. 733.
ПАТРИЛО І. 747. 872. 1042.
 ПАШКОВСКИЙ І. 181.
 ПАШУТО В. 370.
ПЕКАР А. 605. 603. 609. 611-613.
 616. 617. 625. 636. 846. 972.
ПЕЛЕСИ Ю. 958.
 ПЕРФЕКЦІЙ Е.Ю. 630-632.
 ПЕТРОВ А. 111-114.
 ПЕТРОВ Н.И. 151. 192. 647. 775.
 798. 799. 802. 882-884. 940. 1130.
ПЕТРУШЕВИЧ А.С. 57-59. 548. 549.
 594. 776. 964. 1014.
 ПЕТРУШЕВСКИЙ П. 1112.
ПІДРУЧНИЙ П. 756.
 ПЬНКЕВИЧ С. 728.
 ПЛОЩАНСЬКИЙ В.М. 10. 965.
 ПОВІГУЩИЙ Б. 946.
 ПОГОДИН А. 301.
 ПОДВИСОЦКИЙ П. 729.
 ПОКРОВСКИЙ А.И. 343. 730. 731.
 ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО Н. 258.
 732. 1077.
 ПОПОВ А. 121. 190. 193. 194. 1051.
 ПОПОВ Д. 1131.

- ПОПОВ Н. 655.
ПОДОВИЧ Д. 427. 800.
ПРАШКО І. 677.
 ПРИСЕЛКОВ М.Д. 256. 259. 307.
 ПРОКОШИНА Е. 963.
 ПРОЦЕНКО Л. 509.
 ПРУГАВИН А.С. 1113. 1114.
 РАДЗИКЕВИЧ В. 595.
 РАЕВСКИЙ С. 533.
 РАММ Б.Я. 260.
 РАТШИН А. 157.
 РЕГЕЛЬ В. 763.
 РИЖЕВСЬКИЙ В. 474.
 РІПЕЦЬКИЙ М. 272. 800. 1015. 1037.
 РОГАТИНЕЦЬ Ю. 752.
 РОЖДЕСТВЕНСКИЙ А. 1115.
 РОЖДЕСТВЕНСКИЙ Т. 966.
 РОЗОВ А. 178. 1116.
 РУДОВИЧ І. 475. 550. 551. 664. 777.
     967.
 РУДЬ С. 670.
 РУНКЕВИЧ С. 54. 505.
 РУСАК Ю.П. 633.
 РЫБІНСКИЙ В. 344.
 РЫБОЛОВСКИЙ А.П. 968.
 САВИЦЬКИЙ І. 392.
 САВИЧ А.А. 885. 886.
 САВЧУК С.В. 503.
 САКОВИЧ Е. 540.
 САПУНОВ А. 50. 506. 801.
 СВЕНЦІЦЬКИЙ І. 887. 903.
 СВИДЕРСКИЙ Л. 970.
 СВИТИЧ А. 507.
 СЕМЧУК С. 408. 412. 553. 957. 971.
 СЕНИЦЯ П. 888.
 СЕРЕБРЕННИКОВ В. 889.
 СИЛЬВЕСТР, архієп. 393. 779.
 СИМАШКЕВИЧ М. 1110.
 СИРМАЙ 114.
 СИТКЕВИЧ А. 733.
 СВІЦІНСКИЙ Е. 134. 656. 657. 660.
     661. 665.
 СКОВРОНСЬКА С. 1054.
 СКОБОЛЕВ М.Д. 125.
 СКРЕЙВЕРС Й. 957.
СКРУТЕНЬ Й. 74. 132. 133. 140.
     161. 162. 365. 436. 438. 885. 999. 957.
 СЛАВНИТСКИЙ М. 302.
 СЛІПІЙ Й. 901. 980.
 СЛЮСАРЕВ Д. 261.
 СМІРНОВ С.И. 172. 262.
 СНИТКО К. 7.
 СОБОЛЕВСКИЙ А.И. 64. 288. 303.
     863.
 СОКОЛОВ Д. 345.
 СОКОЛОВ І.І. 1073.
 СОКОЛОВ П. 263. 371.
СОЛОВІЙ М. 502. 972.
 СОНЕВИЦЬКИЙ Л. 346.
 СОСНОВСЬКИЙ Ю. 123.
 СОХОЦЬКИЙ І. 676. 1038.
 СПЕКТОРСКИЙ Е.В. 281.
 СПРОГИС С. 4. 5. 7.
 СРІБНИЙ Ф. 101. 890.
СТАСІВ М. 339. 753.
 СТАХІВ М. 1060.
 СТАШІНСЬКИЙ Ф. 534.
 СТЕБЛЕЦЬКИЙ С. 433.
 СТЕПАНОВИЧ М. 1117.
 СТЕФАНОВИЧ А. 476.
 СТОРОЖЕНКО Н. 37.
 СТРАШКЕВИЧ В. 778.
 СТРАШКЕВИЧ Н.И. 647.
 СТРЬЛЬБИЦЬКИЙ І. 434. 1118.
 СТРОЕВ П. 67.
СТУДИНСЬКИЙ К. 123. 195. 552.
     891. 897.
 СУВОРОВ Н.С. 255. 264.
 СУЛЬЖІНСЬКИЙ Л. 802.
 СУМЦОВ Н.Т. 1016.
 СУРОЖСЬКИЙ С. 236.
 СУШКО О. 347. 348.
 СУШКОВ Н.В. 951.
 СЦЪПУРО Д. 892.
 ТАБІНСЬКИЙ П. 535.
 ТАРНАВЕЦЬКИЙ С. 427.
 ТАТИЩЕВ В.Н. 206.
 ТЕОДОРОВИЧ А. 677.
 ТЕОДОРОВИЧ І. 508.
 ТЕОДОРОВИЧ Н.И. 650. 658.
 ТЕРНОВСКИЙ С. 32.
 ТЕРНОВСКИЙ Ф.А. 68. 305. 306. 536.
     847. 973.
 ТЕТЕРКА І. 971.

- ТИКТОР І. 413.
 ТИТЛИНОВ Б. 307.
 ТИТОВ Т. VIII. 36. 56. 152. 340. 372.
 509. 554. 803. 804. 866. 893. 894. 906.
 1133. 1134.
 ТИХОВСКИЙ Ю. 666. 848.
 ТИХОМИРОВ М.В. 265.
 ТИХОМИРОВ Н. 555.
 ТИШКЕВИЧ С. 697.
 ТКАЧУК І. 635.
 ТОЛОЧКО В. 166. 455. 750. 819.
 1054. 1099/2.
 ТОЛСТОЙ Д.А. 951. 974.
 ТОМАШІВСЬКИЙ С. 266. 326. 349.
 537. 903. 1060. 1069.
 ТРАЧ Т. 647.
 ТРЕГУБОВ С. 734.
 ТРЕМБИЦЬКИЙ В. 1079.
 ТРИПОЛЬСКИЙ Н. 786. 975.
 ТРОЦКИЙ П. 805.
 ТУРГЕНЕВ А.И. 69. 70.
 ТУРУК Т. 1017.
 УМІНСКИЙ І. 373.
 УСПЕНСКИЙ Т. 308.
 ФАВОРСЬКИЙ В. 510.
 ФЕДИШИН І. 946.
 ФЕДОРЕНКО П. 806.
 ФЕДОРІВ Ю. 207. 771. 780.
 ФЕДОРОВ І. 662.
 ФЕДОРОВИЧ І. 484.
 ФЕДОТОВ Г.П. 267.
 ФЕРАПОНТОВ М.А. 200.
 ФИЛЕВИЧ И.П. 556. 667.
 ФИЛИПЧАК І. 895.
 ФІГОЛЬ В. 928.
 ФЛЕРОВ І. 896.
 ФЛОРОВСКИЙ Г. 1052.
 ФОРТИНСКИЙ Т.И. 64.
 ФОТИНСКИЙ О. 470.
 ФРАНКО І. 103. 127. 557. 1009. 1016.
 ХАРКЕВИЧ В. 909.
 ХАРЛАМПОВИЧ К.В. 493. 885. 897-
 899. 1039.
 ХЛЪВЦЕВИЧ И. 951
 ХОЙНАЦКИЙ А.Т. 511. 512. 735. 807.
 ХОМА І. 339. 398. 957. 1040.
 ХОМИН П. 929. 1018.
 ХОМУТЕНКО З. 509.
 ХОМЯК Р. 197. 207. 393. 404. 413.
 446. 558. 611. 612. 741. 755. 789.
 824. 972.
 ХРАНЕВИЧ В. 781. 909.
 ХРУСТЦЕВИЧ Г.К. 647. 736.
 ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ Л. 936.
 ЦЕЛЕВИЧ Ю. 808.
 ЦИМБАЛІСТИЙ П. 1042.
 ЦІЛЕР А.В. 210.
 ЦІХОВСЬКИЙ Г. 716.
 ЦУРКОВСЬКИЙ Б. 596.
 ЦЬОРОХ С. 809.
 ЧЕРНЕЦКИЙ В. 164.
 ЧЕХОВИЧ К. 946.
 ЧЕХОВСКИЙ В. 976.
 ЧИЖЕВСЬКИЙ Д. 49.
 ЧИСТОВИЧ И.А. 208. 435. 477. 513.
 803. 977.
 ЧМІЛЬ С. 1099.
 ЧУБАТИЙ М. VIII. 209. 250. 350.
 362. 394. 397. 437. 737. 946. 1095.
 ШАВЕЛЬ С. 619. 904. 960.
 ШАВЕЛЬСКИЙ Г. 436.
 ШАРАНЕВИЧ И. 153. 1019.
 ШАХ С. 558. 1020. 1035.
 ШАХМАТОВ А. 256. 309.
 ШЕЛЕСТИНСЬКИЙ Т. 182.
 ШЕМЯКИН В.И. 391.
 ШЕПТИЦЬКИЙ А. 77. 100. 102. 1021.
 ШИМАНСЬКИЙ П. 132. 133.
 ШИХ І. 1119.
 ШЛЕПЕЦЬКИЙ А. 634.
 ШЛЯПКИН И. 1080.
 ШМУРЛО Е. 310. 934. 950.
 ШПАКОВСКИЙ Е. 978.
 ШПАЧІНСКИЙ Н.А. 514.
 ШПИТКОВСЬКИЙ І. 127.
 ШТОКАЛКО П. 972.
 ШУЛЬЦЕ Б. 697.
 ЩАПОВ Я.Н. 268.
 ЩЕГЛОВА С.А. 738.

ЩЕРБАКІВСЬКИЙ В. 669.

ЩЕРБИНА В.И. 126.

ЩЕРБИЦКІЙ О. 799.

ЩУДЛО М. 502. 617. 972.

ЩУРАТ В. 104. 135.

ЭНГОРН В. О. 1046.

ЯВДЫК Л. 607.

ЯВОРОВСЬКИЙ Н.И. 660. 661.

ЯДЛОВСКИЙ С. 560.

ЯКУБОВИЧ В. 668.

ЯНІВ В. 900.

ЯРУШЕВИЧ А. 351.

ЯСЕВИЧ - БОРОДАЕВСКИЙ В.И.
1129.

ЯЦИМІРСКИЙ А.И. 352.

Б. - АВТОРИ ЛАТИНСЬКОЇ АЗБУКИ

*Автори позначені « курсивою » мають також позиції кириличної азбуки
Auctores signati litteris « cursivis » habent etiam opera cyrillica*

- АБРАХАМ W. 1092.
 АЛТАНЕР В. 818.
 АММАНН А.М. 210. 269. 311. 374.
 416. 697.
 АНДРУСІАК М. 400. 983.
 АРНДТ А. 1120.

БАЛЫК В. 146.
 БАРАН А. 105. 107. 108. 609. 621.
 636. 741.
 БАРДАХ J. 869.
 БАРЛЕА О. 984.
 БАРТНИЦКА К. 908.
 БАРОСЗЕВІЦЗ J. 211.
 БАСИЛОВІТС J. 610.
 БАУМГАРТЕН N. 270-272. 312.
 БЕЛАНЖЕР L.E. 688.
 БЕНЕДЕТТИ Е. 417.
 БЕРГА А. 986.
 БІЕНКОВСКИ L. 835.
 БІЛАНІЦЗ J. 518. 742.
 БЛАЖЕJОВСКИ J D. 815. 858.
 БОБАК А. 743.
 БОJАРСКИ J. 443.
 БОНВЕТСХ N. 1053.
 БОРЕСКИ Th. 972.
 БОРОДЗІЦЗ J. 561.
 БОРСЧАК Е. 1023.
 БОУДОУ А. 1054.
 БОУСАК В. 611. 612.
 БРІАН-Чанінов 1043.
 БРЮКНЕР А. 396. 440. 993.
 БРУНЕЛЛО А. 696.

 КАНДАЛ Е. 361.
 КАРЛОНИ М.Т. 972.
 КАСТРЕМОНТ L. - D'ELESSALDE
 273.
 ЦЕРЕСІ V. 1024.
 ЧАРЕВІЦЗ L. 353. 782.
 ЧАРКІЕВІЦЗ W. 438. 912. 932.
 ЧІМІ H. 744.

 ЧОДІНІЦКИ К. 212. 354. 355. 400.
 782. 1055.
 ЧОМА J. 597. 1024.
 ЧОТКОВСКИ W. 121. 145. 562. 835.
 КОНТІЕРІ N. 987.
 КРОСС S.H. 313.
 КУРТИСС J. СКЕЛТОН 697.
 ЦЕРМАК W. 356.
 ЦУБА N.A. 904.

 ДАГМА 539.
 ДАНЗАС J. 314.
 ДЕЛАЕРЕ А. 689.
 ДЕРУГА А. 136. 439. 516. 520. 540.
 1059/2.
 ДЕ ВРІЕС G. 603. 697.
 ДІАЧЫСЗЫН P. 745.
 ДЛУГОСЗ Т. 71. 480.
 ДУХНОВІЧ А. 613.
 ДУJЧЕВ I. 1060.
 ДУШНІК W. 698.
 ДВОРНИК F. 315. 1060.

 ФЕДОТОВ G. 316.
 ФЕРJЕРВАРЫ К. 114.
 ФІJАЛЕК J. 357. 490.
 ФЛОРОВСКИ А.В. 816.
 ФОРСТІНГ vid. Horrer
 ФРАНКО. 418.
 ФУЛМАН M. 444.

 ГАЛІТЗІН А. 88. 317.
 ГАЛТЕР А. 696.
 ГАРІ MacEcin 702.
 ГАТТІ С. 213.
 ГІЛЛ J. 362.
 ГІЖЫЦКИ M. (ВоJыніак) 120. 489.
 490. 656. 657. 801. 828-833.
 ГЛІНКА А. 423. 959.
 ГОЕТЗ L.K. 274. 817.
 ГОМЕЗ H. 1056. 1121.
 ГРАБОВСКИ Т. 440. 986.

- GRASS K.H. 1122.
 GRIGORIEFF D. 690.
 GUÉPIN A. 987.
 GULOVICH S. 691.
 GUSTA F. 214.

 HAARLEM vid. Zacharias
 HAJDA L. 869.
 HALECKI O. 362. 375. 376. 397-399.
     1082.
 HALUSZCZYNSKYJ T. 598. 931.
 HARASIEWICZ M. 215.
 HARASIM L. 614.
 HAYER Fr. 517.
 HELLENIUSZ 441. 849.
 HELLMANN M. 317.
 HERING Gunnar 1057.
 HODINKA A. 109. 615. 637.
 HOFFMANN G. 140. 361. 377.
 HOFMAN J. 793.
 HOLOWACKYJ R. 905.
 HONIGMANN E. 318.
 HORRER de Forsting 442.
 HRADIUK P. 908.
 HRYNIOCH I. 699.

 IONESCO T. 988.
 IŠČAK A. 746.
 IWANOWICZ I. 850.

 JABLONOWSKI A. 894. 906.
 JANIN 213.
 JOBERT A. 403. 988.
 JOURNAL DE ROUET M.J. 74.
 JUGIE M. 319. 990.
 JÚRAK J. 818.

 KAHLE W. 747/2.
 KALINKA W. 419. 907.
 KAMIENIECKI W. 358.
 KAMINSKYJ E. 747.
 KANTAK K. 819.
 KAWECKA A. - GRYCZOWA 913.
 KESSLER J.A. 1093.
 KŁADOCZNY J. 851.
 KLIMENKO M. 747/2.
 KLIUTSCHEWSKIJ W. 725.
 KŁOCZOWSKI J. 835.
 KOCH H. 538. 1058.

 KOEHLER W. 563.
 KOLARZ W. 700.
 KONCEVICIUS M.J.B. 1059.
 KORCZOK A. 564.
 KOROLEVSKIJ C. 54. 213. 436. 989.
 KOROTAJOWA K. 913.
 KOROVICKI J. 541.
 KORTCHAGIN C. 518.
 KOSSOWSKI A. 141. 444. 481. 1025.
 KOSTRUBA T. 852.
 KOVALEVSKI P. 320.
 KRAJCAR J. 53. 482. 1026.
 KRAJEWSKI N. 913.
 KRYPIAKIEWICZ P. 445.
 KUBINIY J. 616. 873.
 KULCZYNSKI I. 217.
 KUMAN A. 678.
 KURCZEWSKI J. 359.

 LACKO M. 109. 110. 617. 638. 639.
 LANGROD J.S. 519.
 ŁAPINSKI A. 1059/2. 1136.
 LECHICKI Cz. 1094.
 LEIB B. 1060.
 LENCYK W. 446.
 LEONARDO della Passione (Kowa-
     łówka G.C.) 819/2.
 LESCOURS P. 447.
 LEWICKI A. 360. 379. 380.
 LEWICKI K. 400. 421. 1055. 1083.
 LEWICKI T. 75.
 LIKOWSKI E. 401. 402. 448. 449.
 LIKOWSKI H. 378.
 LISIEWICZ Z. 577.
 LISSEK Th. 519.
 LORET M. 450.
 LOTOCKI O. 321.
 ŁUBIENSKA C. 1061.
 LÜHR G. 166.
 ŁUKASZEWICZ J. 908.
 LUŻNYCKY G. 701.

 MAC ECIN G. 702.
 MADEY J. 565. 749. 948.
 MAKUCH B. 733.
 MALINOWSKI M. 176. 427.
 MALVY A. 990.
 MAMCHUR S.W. 679.

- MANN H.K. 1084.
 MAREK J. 660.
 MARKOVIC I. 1062.
 MARTINIS R. 85.
 MARUSYN M. 420. 483. 566.
 MAZURKIEWICZ K. 348.
 McGULLICH F. 702.
 MEFFERT F. 451.
 MERCATI G. 361.
 MEYSZTOWICZ V. 322. 750. 1085.
 MICHNOWIECKI M. 949.
 MILKOWICZ W. 154.
 MIRTSCHUK J. 484.
 MIZIA Tadeusz 908.
 MORAWSKI S. 574.
 MOSCICKI H. 461.
 MVDRYJ S. 751.
 MUGNA P. 452.
 MÜLLER L. 209. 275. 276.
 MURAVIEFF A.N. 222.
 MYCHALSKYJ A. 752.
 MYDŁOWSKY L. 703.
 MYKOLIW G. 1028.
 MYKULA W. 699.
 MYLANYK G. 395.
 MYSŁEK W. 567.

 NILLES N. 618.

 OBERTYNSKI Z. 1095.
 OBOLENSKY D. 962. 1060. 1062/2.
 OKOLSKI S. 1096.
 OLJANČYN D. 323. 541/2. 908/2. 1137.
 ORŁOWSKI N. 219.
 OTTONÓWNA 143.

 PALMIERI A. 753.
 PANUCEVIČ V. 402. 972.
 PATRYLO I. 754. 990.
 PAWINSKI A. 1097.
 PEKAR A. 619-621. 640. 692. 820.
 1027.
 PELCZYNSKI E. 599.
 PELESZ J. 220.
 PETRANI A. 146. 481. 485.
 PETROWICZ G. 1098. 1099.
 PETRUSZEWICZ A. 783.
 PIDRUTCHNYJ P. 1028.

 PIERLING P. 379. 1063.
 PIOTROWICZ W. 454. 455. 1064.
 PISONI E. 704.
 POPLATEK J. 909.
 POPOWICZ D. 427. 600. 820.
 POPPE A. 276.
 PRASZKO J. 456.
 PRITSAK O. 509.
 PROCHAZKA A. 78. 126. 380. 403.
 601.
 PROKOPTSCHUK G. 991.
 PRUSZKOWSKI J. 144.
 PRZEZDZIECKI H. 1086.

 RADU J. 622.
 RECHOWICZ M. 910. 1029.
 REYNAROWYCH R. 381.
 RIANCEY de H. 457.
 ROGALSKI L. 178.
 ROUET vid. Journal
 RUMBOLD 1030.
 RYKACZEWSKI E. 79.

 SABOURIN J. 693. 1087.
 SAKOWICZ E. 520.
 SAWICKI J. 1065.
 SCHUDLO M. 458.
 SCHUSTER G.N. 706.
 SCHUVER U.M. 404. 936.
 SCOTT W.L. 694.
 SENYSHYN A. 695.
 SERCZYK W. 542. 543.
 ŠEVČENKO I. 1060.
 SHESHKO P. 1066.
 SKRULJ S. 324.
 SKRUTEN J. 853.
 SŁOTWINSKI A. 145.
 SMOLKA S. 1067.
 SMOLYTSCH I.K. 822.
 SOLOWIJ M. 486. 755.
 SPILMANN J. 405.
 SPINKA M. 700.
 STAMMLER H.A. 209.
 STASIW M. 568.
 STEBELSKI I. 992.
 STEFANSKI W. 148.
 STUDZINSKI C. 123. 993.
 STUPPERICH R. 1137.

- SUŁOWSKI Z. 835.
 SUSZA J. 994. 995.
 SYMON 912.
 SYSYN F. 509.
 SZANTYR T. 148.
 SZARANIEWICZ I. 569. 570. 784.
 1068.
 SZCZESNIAK B. 382.
 SZEHDA M. 146. 756 (Szegda M.).
 SZEREGHY V. 621.
 SZYBIAK Irena 908.
 ŚMURLO L. 80.
- TALKO - HAYNCEWICZ J. 954.
 TANCZUK D. 487.
 TARNAWSKI M. 602.
 TAUBE von M. 1069. 1070.
 THEINER A.P. 81. 459. 757.
 TOMKIEWICZ W. 421.
 TONDINI de Quarenghi 1071.
 TRETIAK J. 406.
 TYLAVSKYJ J. 823.
 TYSZKIEWICZ M. 1088.
- URBAN J. 147. 457. 1089. 1090.
 URBAN W. 996.
- VERDIERE Ch. 277.
 VERKHOVYNETZ M. 705.
 VERNADSKY G. 325.
 VILLER M. 990.
- VILNIUS C. 706.
 VÖLKER K. 222. 383.
- WACZYNSKI B. 384. 910.
 WANCZURA A. 911.
 WARZESKI W.C. 680.
 WASILEWSKI J. 1099/2.
 WAWRYK M. 362. 933.
 WELYKYJ A.G. 82-92. 106. 362. 854.
 855. 1031.
 WINTER E. 641. 1072. 1073.
 WIWČARUK S. 758.
 WOJNAR M. 824-827.
 WOJTYŁA A. 488.
 WOLINSKI J. 1071.
 WOŁYNIAK vid. Giżycki
 WOROBIKIEWICZ E. 571.
 WOROTYNSKI W. 912.
- YAVDAS M. 94.
- ZACHARIAS ab Haarlem 460.
 ZAJIKYN W. 278. 279. 421. 1055.
 ZAKRZEWSKI S. 326.
 ZAŁĘSKI S. 220. 449. 834.
 ZALOZIECKYJ V. 785.
 ZÁSTÉROVÁ B. 377.
 ZELENKA I. 856.
 ZERNOV N. 328.
 ZIEGLER A.W. 329. 363.
 ZUBRZYCKI D. 572.

ПОКАЖЧИК ІМЕН І РЕЧЕЙ

- АВСТРІЯ 476. 562. 564. 589. 596. 635.
АВТОКЕФАЛІЯ 48. 72. 94. 495. 517.
518. 602. 721. 732. 779. 1058. 1079. -
в Польщі 455. 500-1. 507. 519. 533.
АКЕРОВИЧ Петро, митр. 336. 349.
350. 373. 549.
АМЕРИКА 213. 218. 458. 476. 544. 603.
670. 676. 678-680. 690. 691. 695. 791.
821. 904. 938. 1108.
АРГЕНТИНА 213. 685. 687. 703.
АРКУДІЙ Петро 184. 398. 1028.
АТОС 811. 843.
- БАЗИЛЕВИЧ Іов, єп. 939.
БАЛАБАН Гедеон, єп. 101. 1014.
БАЛАБАН Е. 527. 766.
БАНУЛЕСКУ-БОДОНІ Г., митр. 976.
БАРАНОВИЧ Л., єп. 440. 935.
БАТУРИН, мон. 159. 998.
БАЧИНСЬКИЙ А., єп. 625. 634.
БЕЛЗ, мон. 852.
БЕРЕСТЯ 2-4. 25. - Братства 880. -
Єпархія 4. 27. 54. - Собор 343. 758.
- Семінарія 434. - Унія 13. 33. 88.
204. 215. 385-422. 504.
БЕРНАРДИНИ 819.
БИТЕНЬ, мон. 833.
БІЛА, мон. 117. 141.
БІЛГОРОД 730. - Архисреї 956.
БІЛОРУСЬ 1. 7. 46. 50. 73. 82-84.
120. 121. 144. 364. 369. 386. 429.
436. 438. 446. 450. 466. 499. 513.
643.
БІЛЬСЬК 17. 125. 880.
БЛАЖОВСЬКИЙ Гавр., єп. 158.
БОБРОВСЬКИЙ М. 425. 467.
БОГОГЛАСНИК, (Почаїв 1790) 180.
181. 185. 738.
БОЛГАРІЯ 234. 253. 259. 1062.
БОЛГАРИНОВИЧ Й., митр. 1075.
БОЛХОВИТИНОВ Євген, митр. 950.
БОРЕЦЬКИЙ Іов, митр. 388. 716.
- БОРОТЬБА, реліг. 3. 5-7. 9. 10. 16-
19. 21. 42. 46. 50. 54. 70. 112. 330.
335. 364. 385. 387. 388. 391. 430.
494. 504. 509. 963. 1013.
БОСЯЦЬКИЙ В., ЧСВВ 467.
БРАВНСБЕРГІ 166.
БРАДАЧ І., єп. 156. 641.
БРАЗИЛІЯ 213. 671. 674. 813.
БРАТОНОВСЬКИЙ А., єп. 466.
БРАЦЛАВ 37. 134. 730. 830.
БРАТСТВА церк. 12. 17. 150. 160.
330. 385. 401. 403. 430. 476. 504.
510. 547/2. 588. 716. 869. 870. 874.
876-881. 892. 896-7. 913. 925. 928.
930. 1041. - пор. Київ, Луцьк, Львів
БРУНО, єп. 317.
БУКОВИНА 525. 635. 642. 1119.
БУЛГАК Й., митр. 424. 435.
БУЛГАРИС Е., єп. 119.
БУЛКО Г., ЧСВВ 158.
БУЧКО І., єп. 1022.
- ВАГАНОВСЬКИЙ Ст. 182.
ВАЖИНСЬКИЙ П., єп. 964. 1011.
ВАРАДИН Великий 622-3.
ВАРШАВА, Єпархія 66. 491. 804. -
Мон. 851.
ВАСИЛІЯНИ 26-7. 54. 127. 139. 158.
161. 164-6. 177. 430. 449. 464. 601.
610. 636. 637. 663. 683. 686. 736.
738. 756. 787-8. 790. 794-798. 802.
807. 812-3. 815. 820. 824-833. 835.
837-842. 844. 846. 849-854. 895. 908-9.
933. 961. 1003. 1017. 1035. - Архи-
мандрити 12. 827. - Капітули 26. 158.
824. 839. 851. 992. - Правила 26.
27. 158. - Протоархимандрити 826.
992.
ВАСИЛІЯНКИ 457. 809. 828. 829.
992. - Святі: Єфросина, Параскевія
992.
ВЕНЕДИКТ ХІV, Папа 85. 751.
ВИЗЕРСЬКИЙ Є., архим. 163. 772.

- ВИЛЬНО 5. 6. 17. 541/2. - Братство 859. 892. 930. - Монастир 24. 44. 799. - Собор 343. - Семінарія 905. 909. 910. 912. 918.
- ВИННИЦЯ 660.
- ВИННИЦЬКИЙ Ант., єп. 96. 577. 601.
- ВИННИЦЬКИЙ Ін., єп. 547. 838.
- ВИННИЦЬКИЙ Юрій, митр. 89. 95.
- ВИТОВТ, кн. 12. 380.
- ВИШЕНСЬКИЙ Іван 13. 34. 179. 752. 1016.
- ВІДЕНЬ 91. 220. 857. 867. 888. 901. 1076.
- ВІЗАНТІЯ - див. Константинопіль
- ВІННІПЕГІ 673. 675. 681. 683. 693.
- ВІРМЕНИ 211. 353. 618. 1094-5. 1097-9.
- ВІТЕБСЬК 50. 63.
- ВОЛИНЬ 37. 51. 57. 115. 120. 364. 470. 489. 492. 501. 516. 646. 648-651. 653. 658-9. 666. 793. 828. 876. 884. 1086. 1108. 1126.
- ВОЛОДЗКО Ігнат., ЧСВВ 54.
- ВОЛОДИМИР Великий, кн. К. 15. 64. 169. 209. 224. 230. 234. 237-240. 242-244. 247-8. 251. 253. 256. 258-9. 270. 272. 277. 280-282. 285. 290. 292-3. 296. 298. 302. 309-314. 316-7. 319. 321. 324-5. 328. 952. 1058. 1069. - Устав 15. 169. 248. 264. 268. 289.
- ВОЛОДИМИР Волинський 118. 126. 659. 775. - Стефан, єп. 233.
- ВОЛОДИМИР Мономах, кн. 1015.
- ВОЛОДИСЛАВ IV, кор. 460. 488. 494. 808.
- ВОЛОДКОВИЧ Ф.П., митр. 89. 964.
- ВОЛОШИНОВСЬКИЙ Й., єп. 107. 626.
- ВОЛЧАНСЬКИЙ Є. і Й., єпп. 513.
- ВОНАТОВИЧ Варлаам, Аєп. 968.
- ВОРОНКОВСЬКИЙ Я., монах 52.
- ВОСКРЕСЕНЦІ Отці 907.
- ВОЩЕЛОВИЧ Т., свящ. 28.
- ГАВРИЛОВИЧ Р., Аєп. 636.
- ГАЙДАМАЧЧИНА 38. 127. 530. 542-3.
- ГАЛИЧ, єпархія 31. 70. 269. 549. - Князі: Василько 373. - Данило 336-337. 339. 350. 370. 373. 382. 548. - Роман 350. - Крилос 590. - Митрополити 959. - митр. Галактіон 549. - Митрополія 176. 357. 415. 449. 551. 555. 568. 591-594. 598. 751. 873.
- ГАЛИЧИНА 12. 35. 57-8. 97-9. 103. 123. 173. 185. 234. 246. 249. 260. 443. 445. 547/2. 552-604. 625. 876. 913. 1035. - Братства 928. - Монастирі 341. 787. 839. 842. 850. - Школи 859/2. 903.
- ГЕРБЕСТ В. 191. 195. 347-8.
- ГІРШБЕРГІ 901.
- ГОГОЛЬ М. 527. 766.
- ГОРБАЦЬКИЙ Й.К., єп. 50.
- ГОРЛЕНКО Йосафат, єп. 894.
- ГОШІВ 792.
- ГРЕБНИЦЬКИЙ Флоріян, митр. 89.
- ГРИГОРІЙ VII, Папа 250. 322-3. 329.
- ГРИГОРІЙ XVI, Папа 143. 105. 463.
- ГРОДНО 1. 23.
- ГУНАНІАН В., єп. 1100.
- ГАЛЯТОВСЬКИЙ Й., архим. 440.
- ГАРАМПИ Й., нунц. 835.
- ГЕБЕЙ Петро, єп. 640.
- ГІЗЕЛЬ І., архим. 440.
- ГОЙДИЧ Павло, єп. 985.
- ГОТИ 273. 286.
- ГРУЖЕВСЬКИЙ І., ЧСВВ 854.
- ДЕРМАНЬ, мон. 160. 995.
- ДЖЕНОККІ І. 1024.
- ДІВОЧКА Онисифор, митр. 366.
- ДІЛЕЦЬКИЙ Мих. 1041.
- ДОВРОМИЛЬ 63.
- ДОМІНІКАНИ 28. 246. 350. 548. 818.
- ДОРУМИН Т.Л., ігумен 44.
- ДРУКАРНЯ 330. 652. 859. 861. 876. 887. 913. - пор. Вильно, Київ, Львів
- ДУБНО 658.
- ДУТКЕВИЧ, свящ. 99.
- ДУХНОВИЧ А. 158.
- ДУХОВЕНСТВО 2. 7. 12. 67. 97-99. 103. 115. 118. 121-2. 142. 262. 283-4. 338. 401. 444. 530. 532. 545. 554. 570. 574. 584-5. 589. 595. 621. 660. 713. 718. 724-5. 727. 740. 774. 778

782. 873. 924. 950. 1017. 1035. 1038.
1048. - Біле (світське) 424. 464. 733.
734. 770. 784. - Монаше 7. 67. 213.
424. 734.
- ЕВГЕН IV, Папа 377. 1053.
- ЄВАНГЕЛИКИ, ПРОТЕСТАНТИ,
СЕКТИ 7. 12. 34. 39. 41. 189. 192-3.
541/2. 602. 630. 632. 761. 886. 934.
1101-1133.   ‡
- ЄЗУЇТИ 27. 43. 165. 347. 410. 527.
769. 816. 834. 850. 909. 986.
- ЄРОТЕЙ, єп. 470.
- ЖАБОКРИЦЬКИЙ Діонис., єп. 439.
469. 483. 954.
- ЖАН Йосафат, ЧСВВ 684.
- ЖАРСЬКИЙ Йосафат, Протоіг. 951.
- ЖИГМОНТ I 1059/2.
- ЖИГМОНТ Август, кор. 354. 356.
- ЖИГМОНТ III (Ваза), кор. 388. 399.
460. 879.
- ЖИГМОНТ, кн. 356.
- ЖИДИ, євреї 192-3. 230. 353.
- ЖИДЯТА Лука, єп. 720.
- ЖИРОВИЦІ, мон. 438.
- ЖИТОМИР 658. 730.
- ЖМУДЬ 833.
- ЖОЛДАК В., свящ. 681.
- ЖОХОВСЬКИЙ Кипріян, митр. 89.
- ЗАБОРОВСЬКИЙ Р., митр. 865. 1002.
1012.
- ЗАВАДЗКИЙ А., ЧСВВ 139.
- ЗАВРОЦЬКИЙ Д. 127.
- ЗАГАЇВ, мон. 160.
- ЗАКАРПАТТЯ 105. 107-114. 211. 563.
600. 605-634. 636-641. 680. 743. 774.
787. 820. 846. 873. 1027. 1103.
- ЗАЛЕНСЬКИЙ Лев, митр. 85.
- ЗАМОСТЯ, Братство 880. - Монастир
141. 799. - Собор 177. 430. 434. 437.
441. 736. 741-2. 758. 780. 798-9.
- ЗАНКЕВИЧ Д., ЧСВВ 960.
- ЗАСЛАВСЬКІ, кн. 334.
- ЗАСЛАВСЬКИЙ Л., ЧСВВ 127.
- ЗБАРАЖСЬКІ, кн. 334.
- ЗЕМПЛІН 606.
- ЗУБКО Антон, єп. 120.
- ІЛЛЮКШТА, мон. 833.
- ІННОКЕНТІЙ IV, Папа 339. 1053.
- ІННОКЕНТІЙ XI, Папа 1076.
- ЙОСАФАТ, св. - див. Кунцевич
- КАЗИМИР, кор. 493.
- КАЛІСТ III, Папа 78.
- КАЛІНСЬКИЙ I., єп. 964.
- КАМЕНЕЦЬ 4.
- КАМ'ЯНЕЦЬ Подільський 31. 134.
479. 656.
- КАМІНСЬКИЙ П. 135.
- КАНАДА 670. 672-3. 675. 681-684.
686-8. 693-4. 812. 821. 914. 1006.
1108.
- КАПІТУЛА (крилос) 369. 590. 733.
771. 775.
- КАРМЕЛІТИ 819/2.
- КАРТА-мапа 56. 73. 93. 731. - Мо-
настирів 791. 835.
- КАТЕРИНА II, цариця 62. 119. 157.
386. 450. 452-3. 459. 461. 713-4. 727.
863. 882. 1063.
- КИЇВ 42. 61. 192. 242. 246-7. 256. 260.
272-3. 288. 292. 294. 322-3. 728. 952.
1033. 1060. 1062. 1073. - Академія
151-2. 186. 509. 514. 526. 859/2. 861-
866. 872. 875. 882-3. 889. 893-4. 906.
966. 968. 977. 1012. - Братство Бо-
гоявлення 150. 863. 875. 880. - Ді-
єцез. лат. 219. 1096. - К. Печ. Лавра
49. 68. 159. 233. 259. 261. 530. 800.
803. 805. 810. 817. 856. 940. 950.
978. 1034. - Князі (крім Володи-
мира В., Ярослава М. і Ольги):
Аскольд 234. 247. 256. 258. 278.
1070. - Всеволод 261. - Дир 234.
247. - Ігор 242. 247. 259. 278. 279. -
Ізяслав I. 233. 250. 261. 304. 323.
329. - Ізяслав II 1015. - Олег 247.
278. - Святослав 242. 247. 258. 312.
- Ярополк I. 232. 247. 256. - Яро-
полк, син Ізяслава 323. - Митро-
полити 13. 89. 263. 274. 294. 338.
532. 747-8. 754. 784. 815. 945. 959.
(Поодинокі - до 1596 р.). - Григо-
рій 14. 78. 198. 331. 345. 362. 381.

- Єфрем 768. - Йона 14. 345. - Йосиф I. 381. - Іван I 285. - Іван II 168. 274. - Іларіон 169. 263. 276. 720. - Ісидор 15. 53. 78. 198. 331. 337. 349. 360-363. 371. 377. 379. 381. 397. 1063. - Кипріяні 14. 337. - Клим Смолятич 226. 252. 254. 295. 720. 1015. - Лев 169. - Леонтій 285. - Макарій 193. 340. - Мисаїл 14. 34. 331. 333. 381. - Михаїл I 243. 285. - Михаїл II 226. 295. - Роман 337. - Теогност 763. - Теодорит 337. 357. - Теопемт 318. - Теофілакт 318. - Митрополія, єпархія 12. 32. 50. 54. 56. 68. 172. 186. 194. 198. 200-2. 204. 203-9. 222. 225-6. 259. 263. 267. 271. 274-7. 285. 325. 338. 340. 342-345. 349. 357. 360. 362. 365. 367. 372. 376. 381. 391. 395. 402. 451. 486. 498. 503. 506. 509. 514. 536. 555. 563. 565. 669. 716. 728. 730. 741. 747. 776. 803-4. 849. 1045. 1058-9. 1062/2. - Монастирі 261. 299. 337. - Патріярхат 431-2. 482. 487-8. 749. 756. - свящ. Григорій 292. - Собори 118. 388. 723. 1066. - Школи 908. 908/2.
- КИСІЛЬ А. 118. 122.
- КИШКА Лев, митр. 89. 126. 136. 161. 961. 1003.
- КЛИМЕНТ VIII, Папа 70. 88. 1053.
- КОБРИН, м. 4. - Собор 434. 777. 916.
- КОВЕЛЬ 470. 658.
- КОЗАКИ 38. 91. 118. 388. 737.
- КОЛЕНДА Г., митр. 17. 89.
- КОЛОЖА, мон. 23.
- КОНГРЕГАЦІЯ: Поширення Віри 82-3. 85. 87. 1074.
- КОНДЗЕЛЕВИЧ Іов, маляр 841.
- КОНИСЬКИЙ Ю., єп. 46. 187. 513. 1013.
- КОНКОРДІЯ 751.
- КОНСТАНЦА - Собор 337. 352. 378. 380.
- КОНСТАНТИНОПІЛЬ (Візантія, Царгород), 219. 234. 239. 244. 253. 254. 257. 259. 263. 269. 274-6. 280. 290. 303-5. 308. 320. 338. 354. 380. 397. 963. 1047. 1058. 1059/2. 1060. 1062/2. 1068. 1072. 1078-9. 1082. - Патріярхат 401. 495. 591. 969. 1026. 1050. - Патріярхи: Василій III 48. - Єремія 12. 191. 362. 395. 397. - Йоаким 12. - Ігнатій 277. - Маммас Григор 78. 362.
- КОНТАРОВСЬКИЙ Філот., ір. 52.
- КОПИНСЬКИЙ І., митр. 941.
- КОПИСТЕНСЬКИЙ Захар., 34. 191. 715. 746. 751.
- КОРІЯТОВИЧ Т., кн. 111. 610. 637.
- КОРСАК Рафаїл, митр. 89. 90. 146. 480. 1004. 1030.
- КОРСУНЬ 224. 237. 309. 310.
- КОРЧИНСЬКИЙ Єротей, ЧСВВ 54.
- КОССІВ Сильвестер, митр. 34. 526.
- КОСТЕЦЬКИЙ Климент, свящ. 188.
- КОХАНОВИЧ Г., митр. 424.
- КОЦИЛОВСЬКИЙ Йосафат, єп. 1011. 1020.
- КРАКІВ 76. 133. 214. 226. (єп. Матей)
- КРАСОВСЬКИЙ І., Аєп. 435. 970.
- КРЕВЗА Лев, єп. 184. 191. 715.
- КРЕМ'ЯНЕЦЬ 658. 880. 884.
- КРЕХІВ, мон. 840.
- КРИЖАНОВСЬКИЙ Аристарх, ЧСВВ 127.
- КРИЖЕВЦІ 628. 1040.
- КРИЛОС коло Галича 551. 590. 593.
- КРИЛОС див. Капітула.
- КРИСТИНОПІЛЬ, мон. 127. 164.
- КРУПЕЦЬКИЙ Атанас, єп. 601.
- КУЇЛОВСЬКИЙ Ю., митр. 958. 1011.
- КУЛЕМБОРГ, семінарія 901.
- КУНЦЕВИЧ Йосафат, Аєп. 6. 92. 132-3. 140. 161. 388. 402. 405. 419. 512. 788. 957. 972. 979. 987. 995. 1005.
- КУРБСЬКИЙ А.М., кн. 364.
- ЛАВРІВ 895. - мон. 155. 159. 839. 842. 933.
- ЛАВРИСЕВИЧ М., свящ. 145.
- ЛАВРИСЕВИЧ І., свящ. 214.
- ЛАВРОВСЬКИЙ І., свящ. 214.
- ЛАВРИШІВ, мон. 829.
- ЛАТИНСЬКА (західна) Церква 71.

93. 148. 187. 219. 227. 244. 442. 447.
450. 452. 459. 562. 1092-3. 1096.
1099/2. 1100. - Єп. 10. 226. - Про-
повідн. 227.
- ЛАТИНЯНИ 190. 192-4. 215.
- ЛЕБЕДИН, мон. 52.
- ЛЕВИЦЬКИЙ М., митр. 104. 552. 596.
- ЛЕВИЦЬКИЙ Т. 183.
- ЛЕМКІВЩИНА 560.
- ЛЕОНТІЙ, єродіак. 13.
- ЛЕСНЕВСЬКА А., ЧСВВ 828.
- ЛИНЦЕВСЬКИЙ Гервас., єп. 186.
949.
- ЛИТВА 1. 42. 81. 144. 178. 191. 354.
356-359. 363-4. 374. 389. 391. 438.
449. 493. 496. 499. 504. 509. 643.
728. 736. 816. 829. 859. 881. 908.
913. - Митрополія 204. 355. 357. 496.
- ЛИТВИНОВИЧ Спиридон, митр. Ль-
вів. 557.
- ЛІОН - Собор 336. 349. 350. 373.
- ЛІСОВСЬКИЙ Г., митр. 120. 424. 434.
486. 755.
- ЛІТОПИСИ 57-60. 63. 509.
- ЛІТТА, нунцій 74.
- ЛУЖИНСЬКИЙ В., Аєп. 120. 436.
- ЛУКАРИС Кирило, патр. 1057. 1078.
- ЛУЦЬК, єпархія 54. 435. 449. 475.
483. 664. - Братство 150. 874. 880. -
Семінарія 435.
- ЛЮБЛИН 141. 644. 880. - Унія Л.
330. 389.
- ЛЯДА, мон. 832.
- ЛЯНЖЕВЕН А., єп. 681.
- ЛЬВІВ 31. 43. 59. 96. 106. 415. 437.
440. - Академія Богосл. 888. - Аєп.
лат. 71. 751. - Єпархія 31. 96. 106.
215. 545. 550-1. 566. 576-7. 579. 983.
1009. - Крилос 590. - Митрополити
959. - Митрополія 593. 733. 751. -
Монастирі 588. - Онуфрія 133. 341.
- Юрія 341. - Патріярхат 105. 463. -
Семінарія 554. 858. 891. 901. 915.
919. 922-3. - Ставропігія, Братство
36. 101. 149. 150. 153. 154. 173.
177. 476. 803. 858. 860. 864. 871.
874. 880. 890. 902. 920. 1013. - Со-
бори 100. 118. 173. 191. 343. 388. 434.
474. 480. 568. 578. 723. 758. 958. -
Школи 907-8.
- МАЗЕПА І., гетьм. 865. 952.
- МАКАРІЙ, ант. патр. 61.
- МАКАРІЙ, митр. моск. 468.
- МАЛАХОВСЬКИЙ І., єп. 547. 626.
- МАЛИНОВСЬКИЙ М., свящ. 557.
- МАЛИЦЬКИЙ Єротей, митр. 937.
- МАМОНИЧІ 859.
- МАНЯВА 808.
- МАРМАРОЩИНА 111. 158. 606. 609.
- МАРТИН V, Папа 380. 403.
- МАРІЯ Тереса, ціс. 562. 641.
- МЕЖИГІРСЬК, мон. 63. 68.
- МЕЛЕТІЙ, див. Пігас
- МЕЛХИСЕДЕК Значко Яворський
30. 543. 949.
- МЄЧИСЛАВСЬКА Макрина 457.
- МИСЛАВСЬКИЙ Самуїл, митр. 966.
- МІНСЬК, мон. 26. 457. 505. 880. 905.
929. 1018.
- МІЦЕВИЧ Григорій, свящ. 145.
- МІЦКЕВИЧ Й., ЧСВВ 214.
- МОГИЛА Петро, митр. 34. 42-3. 126.
404. 430. 440. 488. 494. 526. 716.
863-4. 880. 934. 940-1. 948. 952. 969.
984. 988. 990. 1001. 1008.
- МОЛДАВІЯ 61. 352. 976.
- МОГИЛІВ, (Білорусь) 50. 121. 424.
466. 880. 1093.
- МОГИЛЯНСЬКИЙ Арсеній, митр.
514. 532.
- МОНАСТІРІ 3. 5-8. 10-15. 17. 19.
20. 22-27. 30. 40. 44. 47. 49. 50. 52.
54. 56. 58. 61. 67-8. 74. 92. 111.
117. 127. 134. 155-166. 218. 248.
261. 274. 299. 341-2. 365. 434. 540.
547/2. 554. 559. 562. 649. 725. 726.
730. 786-9. 802-814. 838. 842. 850. 856.
876. 892. 895. 905. 908-9. 933. 964. -
Монастирі жіночі 562. 992. - Лат.
Чини 450. 835. - східні вітки 501. -
Покажчики монастирів 47. 67. 835.
- МОНГОЛІ 248. 300. 342.
- МОРАВІЯ 234. 249. 315. 962.
- МОСКВА, Росія 13. 53. 69. 73-4. 80.
124. 129. 138. 148. 170-1. 187. 240.

194. 338. 344. 354. 363. 428. 442. 450-3. 459. 473. 476-8. 514-5. 734. 816. 874. 883. 973. 1012. 1021. 1033. 1042. 1045. 1043. 1057. 1062. 1071. 1073. 1082. - Академія 198. 200. - Митрополит: Макарій 198. - Макарій 468. - Митрополія 12. 225. 357. 555. - Місіонери 461. - Патріярхат 32. 40. 170-1. 202. 498. 516. 732. - Патріярхи: Іоаким 1045. - Нікон 204. - Тихон 72. - Фотій 15. - Царі: Александер I 148. 424. 434. 452-3. 486. 779. 1063. - Александер II 449. 461. 1062. - Алексій Михайлович 1046. - Микола I 120. 148. 442. 446. 452-3. 461. 477. 1122. - Павло I 429. 452-3. 727. 1063. - Петро I 139. 163. 428. 432. 439. 451. 724. 727. 730. 761. 774. 868. 1054. 1063. - III Рим 451. 515. 1047.
- МОЧУЛЬСЬКИЙ** Т., єп. 956.
- МУКАЧІВ**, Єпарх. 107-111. 156. 605-6. 609. 610. 615-6. 619. 621-625. 629. 630. 633. 638. 680. 741. - Монастир 111. 156. 158. 606. 610. 637. 820.
- МУНГАЛЬСЬКА**, митрополія 680. 692.
- НЕМИРИЧІ**, кн. 334.
- НИКИФОР**, висл. Царгор. 398.
- НОВАК** М., ЧСВВ 854.
- НОВГОРОД** 256. 268. 274. 302. 306. - Асп. Іван 274. - Ілія 274. - Ніфонт 274. 333.
- НОВГОРОДОК** 26. 344. - Собор 28. 343. 380. 933. - Школи 929. 1018.
- НОВОМЛИНСЬКИЙ** монастир 159.
- НУНЦІАТУРА**, нунцій 74. 79. 88. 90. 91.
- НЯМЕЦЬКИЙ** монастир 352.
- ОБРЯД** східно-слов'янський 137. 454-5. - Перехід на лат. обряд 31. 116. 129. 334. 444. 501. 751.
- ОВРУЧ** 658. - Мон. 833.
- ОГІЄНКО** Іларіон, митр. 982.
- ОЛЕЛЬКОВИЧІ**, кн. 334.
- ОЛОМОВЦІ** 816.
- ОЛШЕВСЬКИЙ** І, васил. 167.
- ОЛЬГА**, св. кн. - див. Святі
- ОЛЬШАВСЬКИЙ** Мануїл, єп. 110. 156. 612.
- ОРТИНСЬКИЙ** Сотер, єп. 938.
- ОСТРІГ** 509. 648. 658. 861. 884. 898. 908. 1026.
- ОСТРОЗЬКИЙ** Константин, кн. 12. 70. 191. 351. 395. 399. 400. 403. 504. 648. 652. 992. 1026. - Рід: 334. 992.
- ПАВЛО** Алепський 61.
- ПАЗИН** Г., протоіг. 158.
- ПАТРОНАТ** 716. 743.
- ПЕЛЕШ** Ю., єп. 958.
- ПЕРЕМИШЛЬ**, Єпархія 215. 449. 547. 559. 566. 584. 586. 601. 720. 838. - Єпископи 346. 546. 751. - Крилос 590. - Семінарія 858. 888. 917. - Синод 719. 838.
- ПЕРЕЯСЛАВ**, м. 186. 294. 514. 524. 530. 725. 730. 921. 949. 1077.
- ПЕТРОВИЧ** Партеній, єп. 108.
- ПЕТРУШЕВИЧ** Степан, свящ. 595.
- ПЕТКЕВИЧ** Й., ЧСВВ 960.
- ПИГАС** Мелетій, патр. олекс. 126. 1050. 1078.
- ПИТСБУРГІ** - екзархат 621. 691. - пор. Мунгальська митроп.
- ПІДГІРЦІ**, мон. 162.
- ПІДЛЯШШЯ** 7. 11. 116. 129. 143-5. 147. 445. 522. 799. 1086.
- ПІЙ II**, Папа 78. 345.
- ПІЙ IX**, Папа 138. 144.
- ПІНСЬК** 520. 845. 880.
- ПОДІЛЛЯ** 37. 115. 134. 188. 479. 645. 649. 656-7. 660-662. 665. 668. 730. 876. 1098.
- ПОДУБІССЯ**, мон. 833.
- ПОЛЕМІКА** рел. 34. 184. 189. 190. 191-5. 385. 396. 409. 418. 440. 715. 729. 745. 752. 767. 859. 946. 963.
- ПОЛИВКА** І., ЧСВВ 683.
- ПОЛІССЯ** 51. 650.
- ПОЛОЦЬК** 6. 27. 50. 139. 424. 426. 434-6. 439. 449. 450. 469. 506. 540. 801. 932. 970. 1009.
- ПОЛЬЩА** 76. 79. 178. 216. 222. 374-5. 383. 447. 908. 913. 1085. - Унія

115. 137. 322. 454. 476. 705. 1083. - Сх. Церква 73. 211. 355. 504. 513. 580. 1064-5. 1089. - Прав. Церква 212. 516. 521. 1055. 1061.
- ПОНЯТОВСЬКИЙ Август 73.
- ПОПОВИЧ В., єп. 633.
- ПОССЕВІН А. 362.
- ПОТІЙ Іпатій, митр. 42. 90. 126. 135. 184. 191. 195. 362. 388. 392. 394-5. 395/2. 401. 404. 407. 411. 416. 419. 767. 775. 819/2. 930. 945. 975. 993.
- ПОЧАЇВ 117. 160. 471. 511. 738. 786. 793. 807. 823. 848. - Йов Поч. 512.
- ПУЗИНА Ф., архим. 163. 772.
- ПУКАЧ М., візитатор 158.
- ПРАГА 816.
- ПРЕСЛАВ 253.
- ПРОКОПОВИЧ Т., Аєп. 977.
- ПРОПОВІДНИЦТВО 541. 587. 720. 975.
- ПРУДЕНТОПІЛЬ 813.
- ПРЯШІВ 218. 608. 613. 620-1. 623. 638-9. 985.
- ПУКАЧ М., візитатор 158.
- РАГОЗА М., митр. 42. 395. 412. 930. 945. 959.
- РАДИВИЛ, кн. 136.
- РЕДЕМПТОРИСТИ 814. 1006. 1035.
- РЕЇНОН 257 (хрон.).
- РЕЇЛАМЕНТ Дух. 163.
- РИЛЛО Максиміліян, єп. 597. 964.
- РИМ, Ап. Престіл, Папи 54. 84-6. 88-9. 148. 188. 191. 244. 250. 260. 269. 304. 322-3. 332. 336. 350. 354. 362. 370. 373. 375. 395. 397. 401. 407. 486-8. 501. 548. 609. 611. 617. 630. 632. 636. 751. 1051. 1054. 1056. 1060. 1062-3. 1069. 1070. 1072-3. 1081-2. 1084. 1087-8. 1091.
- РОЗУМОВСЬКИЙ К.Г., гетьм. 882.
- РОМЖА Теодор, єп. 1027.
- РУТСЬКИЙ Йосиф, митр. 26. 42. 89. 90. 122. 146. 395/2. 402. 419. 444. 470. 482. 488. 751. 756. 788. 798. 819/2. 824. 916. 929-931. 945. 971. 988. 1004. 1010. 1017-8. 1021. 1029-1031.
- САДКОВСЬКИЙ Віктор, єп. 520.
- САЄВИЧ Йосиф, ігум. 471.
- САГАЙДАЧНИЙ П., гетьм. 388.
- САКОВИЧ Касіян, свящ. 34. 440.
- САПІГА Л., кн. 126. 1005.
- СВИДНИК 624.
- СВИСТЕЛЬНИЦЬКИЙ Є., єп. 96. 577.
- СВЯТІ: - Канонізація 710-1. 717. - Андрей 240-1. 287. 301. - Борис і Гліб 238. 267. - Кирило Турівський 720. 1015. - Кирило і Методій 234. 244. 247. 249. 769. 962. 1062. - Николай 768. - Ольга 244-5. 247. 256-258. 272-3. 277-8. 292. 312. 1058. 1092. - Теодосій 49. 259. 952.
- СЕКТИ - див. Євангелики
- СЕМБРАТОВИЧ Й. і С., митр. 958. 1073.
- СЕМІНАРІЇ 434. 756-8. 867. 891. 901. 905. 909. 910. 912. 915. 924. 929. 931-3. 1018.
- СБЛЯВА Антін, митр. 89.
- СЕМАШКО Й., митр. 120-1. 436. 449. 463. 470. 485. 489. 932. 951. 974.
- СИКСТ IV, Папа 34.
- СИЛЬВЕСТЕР, єп. 780.
- СКАРГА Петро 43. 191. 347. 406. 986.
- СКОРИНА Ф. 859.
- СКРИНКА Й., ЧСВВ 158.
- СЛІПІЙ Й., митр. 754. 959.
- СЛУЖЕБНИЦІ СЕСТРИ 789. 821.
- СЛУЦЬК 22.
- СМАРАГД, єп. 121. 426. 436.
- СМОГОЖЕВСЬКИЙ Ясон, митр. 89. 1007.
- СМОЛЕНСК 121. 268.
- СМОТРИЦЬКИЙ Мелетій, єп. 43. 191. 195. 388. 440. 752. 859. 946. 955. 963. 995-6. 1057.
- СНІГУРСЬКИЙ І., єп. 104. 552. 947.
- СОБОР, Синод 40. 43. 72. 118. 122. 168-9. 173. 177. 191. 248. 343. 434. 474. 710. 716. 720. 723. 758. 1066.
- СОКАЛЬСЬКИЙ Волод., архим. 998.
- СОЛТАН Йосиф II, митр. 999.
- СРОЧИНСЬКИЙ К., ігум. 127.
- СТАНИСЛАВІВ, семінарія 888.
- СТЕМФОРД 676.

- СТУДИТИ 684. 836.
 СУПРАСЛЬ 435. - монастир 23. 192-3.
 797. 1003.
 СУША Яків, єп. 444. 960.
 ТАРАСОВИЧ В., єп. 632.
 ТАРКОВИЧ Г., єп. 613.
 ТАТАРИ 339. 340. 349. 1075.
 ТЕАТИНИ 1100.
 ТЕОФАН, єр. патр. 531. 729.
 ТЕРЛЕЦЬКИЙ Кирило, єп. 362. 367.
 395. 401. 407. 416.
 ТИСАРОВСЬКИЙ Є., єп. 106.
 ТІТМАР 317.
 ТОРОКАНИ, мон. 832.
 ТОРОСОВИЧ Н., Аєп. вірм. 1094.
 1100.
 ТРИГОРИ, мон. 831.
 ТРІВІСОН Олаф, кор. Норвег. 312.
 ТРОКИ, мон. 17. 20.
 ТУКАЛЬСЬКИЙ Й., єп. 50.
 ТУПТАЛО Димитрій, єп. 949/2.
 ТЬМУТОРОКАНЬ, м. 256. 297. 301.
 318. 325.
 УГЛИЦЬКИЙ Т., єп. 935.
 УГОРЩИНА 77. 81. 211. 337. 618.
 630-2. 743.
 УЖГОРОД, Унія 614. 617. 638. 680. -
 Семінарія 627.
 УАПЦ - Укр. Автокефальна Правосл.
 Церква 48. 72. 94. 437. 502. 507-8.
 517-8. 523. 528. 533-4. 538-9. 721.
 732. 1066.
 УМАНЬ 127. 469. 849. - Школа 127.
 830. 844.
 УРБАН II, Папа 1060.
 УРБАН VIII, Папа 70. 122. 395.
 ФИЛИПОВИЧ А. 191.
 ФИЛИПОВИЧ І., ЧСВВ 127.
 ФИЛАЛЕТ Хр. 191.
 ФЛОРЕНЦІЯ, Собор 14-5. 53. 78. 194.
 360-363. 374. 379. 381. 383-4. 397.
 402. 419. 422. 1063. 1075. 1095.
 ХАРКІВ 48. 514. 730.
 ХЛОПЕЦЬКИЙ Іван, єп. 997.
 ХМЕЛЬНИЧЧИНА 38. 91. 1090.
 ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, гетьм. 497. 806.
 952. 1111.
 ХМІЛЬОВСЬКИЙ Прокоп., єп. 601.
 ХОЛМ 10. 66. 116. 123. 125. 138.
 141-2. 145. 215. 346. 386. 419. 423.
 443. 445. 449. 461. 472. 477. 481.
 491. 501. 522. 600. 644. 647. 650.
 654-5. 663. 667. 799. 851. 960. 964-5.
 1086.
 ХРЕБТОВИЧ М., єп. 977.
 ЦАМВЛАК Григорій, митр. 12. 337.
 340. 352. 378. 380. 403.
 ЦИРИНСЬКИЙ деканат 27.
 ЧАРТОРИЙСЬКІ, кн. 133.
 ЧЕРНІГІВ, м. 37. 730. 935. 944. 1096.
 ЧЕТВЕРТИНСЬКИЙ Святополк, кн.
 855.
 ЧІКАГО 904.
 ШАДУРСЬКИЙ М., ген. візитатор
 545.
 ШАРГОРОД 829.
 ШАШКЕВИЧ Маркіян 558. 582. 891.
 ШЕПТИЦЬКИЙ Андрей, митр. 77.
 100. 102. 684. 936. 943. 953. 981.
 989. 991. 1000. 1006. 1011. 1023.
 1073.
 ШЕПТИЦЬКИЙ Атанас, митр. 89. 967.
 ШЕПТИЦЬКИЙ Варлаам, єп. 967.
 ШЕПТИЦЬКИЙ о. Климент 684.
 ШЕПТИЦЬКИЙ Лев, митр. 89. 562.
 579. 598. 967.
 ШКОЛИ 40. 103. 330. 385. 649. 671.
 756. 785. 830. 859/2. 868. 874. 882-6.
 893-5. 897-9. 901. 903-912. 914-924.
 926-7. 929. 931-3. 1018.
 ШУМБОРСЬКИЙ Ф., єп. 481. 1025.
 ШУМЛЯНСЬКИЙ Йосиф, єп. 96. 550.
 576. 577. 983. 1009. 1019.
 ЩЕРБАЦЬКИЙ Тимотей, митр. 893. 942.
 Югославія 218. 628. 1040.
 ЯБЛОЧИН, мон. 117. 491. 799.

ЯВОРСЬКИЙ Стефан, митр. 973. Ярославичі 259. - Устав церк. 248.
ЯГАЙЛО, кор. 356. 380. ' 264. 268.
ЯРОСЛАВ Мудрий, кн. 259. 261. 276. ЯХИМОВИЧ Г., митр. 552. 959.
296. 321. 325. 952. 1037. 1069. - ЯЦЕК Одровонж, Домініканин 246.

З М І С Т

<i>Від Видавництва</i>	v
<i>Вступ</i>	vii
<i>Скорочення</i>	xi

Частина I

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1. - Загальні джерела до історії Церкви (чч. 1-94)	3
2. - Джерела до історії Церкви в Галичині (95-106)	38
3. - Джерела до історії Церкви на Закарпатті (107-114)	41
4. - Джерела до історії Унії (115-148)	43
5. - Джерела до історії церков. Братств і Шкіл (149-154)	56
6. - Джерела до історії монастирів і чернецтва (155-166)	59
7. - Джерела до законодавства Укр. Церкви (167-178)	63
8. - Джерела до історії духовної літератури (179-195)	68

Частина II

БІБЛІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1. - Загальні церковно-історичні праці (чч. 196-222)	77
2. - Укр. Церква до кінця XII ст. (223-329)	88
3. - Укр. Церква в XIII-XVI ст. (330-384)	115
4. - Берестейська Унія і її доба (385-422)	131
5. - Укр. Кат. Церква після Берест. Унії. (423 -490)	144
6. - Укр. Православна Церква від XVII ст. (491-544)	163
7. - Галицька Митрополія (545-604)	179

8. - Мукачівська і Пряшівська єпархії (605-642)	195
9. - Поодинокі частини Київської митрополії (643-669)	205
10. - Укр. Церква на еміграції (670-695)	213
11. - Укр. Церква в соціалістичних країнах (696-709)	220
12. - Устрій — Собори — Внутрішнє життя Церкви (710-785)	224
13. - Чернечі Чини і монастирі (786-856)	247
14. - Церковні Братства і Школи (857-933)	269
15. - Життєписи визначних церк. особистостей (934-1031) ..	294
16. - Значення і впливи Укр. Церкви (1032-1043)	323
17. - Рим — Візантія — Москва — Варшава (1044-1091)	327
18. - Латинська та Вірменська Церкви в Україні (1092-1100)	341
19. - Євангеліки в Україні (1101-1138)	344
<i>Спис авторів</i>	353
А. - Автори кириличної азбуки	353
Б. - Автори латинської азбуки	361
<i>Показчик імен і речей</i>	365
<i>Зміст</i>	375

Sectio tertia « DOCUMENTA ...ex ARCHIVIS ROMANIS »

Monumenta Bio-Hagiographica

S. Josaphat - Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonizationis:

vol. I: 1623-1628; *vol. II:* 1628-1637; *vol. III:* 1637-1867; Romae 1952-1967.
Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600), Romae 1970.

Documenta Pontificum Romanorum

Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia:

vol. I: 1075-1700, Romae 1953; *vol. II:* 1700-1953, Romae 1954;

Audientiae SS.mi de rebus Ucrainae:

vol. I: 1658-1779, Romae 1963; *vol. II:* 1780-1862, Romae 1965;

Acta S. Congregationum

Acta S.C. de Prop. Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia:

vol. I: 1622-1667; *vol. II:* 1667-1710; *vol. III:* 1710-1740;

vol. IV: 1740-1760; *vol. V:* 1769-1862: Romae 1953-1955.

Litterae S.C. de Prop. Fide Eccl. Cath. Ucrainae et Bielarusjae spectantes:

vol. I: 1622-1670; *vol. II:* 1670-1710; *vol. III:* 1710-1730; *vol. IV:* 1730-1758;

vol. V: 1758-1777; *vol. VI:* 1777-1790; *vol. VII:* 1790-1862: Romae 1954-1957.

Congregationes Particulares Eccl. Cath. Ucrainae et Bielarusjae spectantes:

vol. I: 1622-1728, Romae 1956; *vol. II:* 1729-1862, Romae 1957;

Litterae Nuntiorum Apostolicorum

Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550-1850):

vol. I: 1550-1593; *vol. II:* 1594-1608; *vol. III:* 1608-1620; *vol. IV:* 1621-1628;

vol. V: 1629-1638; *vol. VI:* 1639-1648; *vol. VII:* 1649-1651;

vol. VIII: 1652-1656; *vol. IX:* 1657-1659; *vol. X:* 1659-1663;

vol. XI: 1664-1669; *vol. XII:* 1670-1674; *vol. XIII:* 1675-1683: Romae 1959-1969.

Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae:

vol. I: 1600-1699; *vol. II:* 1700-1740; *vol. III:* 1741-1769: Romae 1960-1965.

Epistolae Metropolitaram

Epistolae Metropolitaram Kioviensium Catholicorum:

vol. I. *Josephi Velamin Rutskyj* (1613-1637), Romae 1956.

vol. II. *R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda* (1637-1674), Romae 1956.

vol. III. *C. Zochovskyj, L. Zalenskyj, G. Vynnyckyj* (1674-1713), Romae 1958.

vol. IV. *L. Kiszka, A. Szeptyckyj, F. Hrebnyckyj* (1714-1762), Romae 1959.

vol. V-VI. *F. Wolodkovycz*, pars I (1762-1773), pars II (1773-1778), R. 1967-69.

vol. VII. *L. Szeptyckyj* (1778-1779), Romae 1970.

vol. VIII. *J. Smogorzewskyj* (1780-1788), Romae 1965.

vol. IX. *Th. Rostočkyj, H. Lisovskýj, G. Kochanovyč, J. Bulhak* (par.)

Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes:

vol. I: Ann. 1600-1640, Romae 1972.

vol. II: Ann. 1641-1665, Romae 1973.

vol. III: Ann. 1665-1690, Romae 1974.

vol. IV: Ann. 1691-1705, Romae 1975 (paratur)

Diplomata Principum

Litterae Imperatorum, Regum, Principum, Magistratuum ann. 1600-1650 (parantur) etc.

Acta Basilianorum

Capitula Basilianorum Generalia saec. XVII-XVIII (parantur)

Litterae Basilianorum... (parantur)

Miscellanea - Anonyma etc. (parantur)